

Soós Gábor
Körösényi András
szerkesztésében

Azt tették, amit mondtak?

VÁLASZTÁSI ÍGÉRETEK
ÉS TELJESÍTÉSÜK, 2002–2006

mtatkpti

Soós Gábor
Körösényi András
szerkesztésében

AZT TETTÉK, AMIT MONDTAK?
VÁLASZTÁSI ÍGÉRETEK ÉS TELJESÍTÉSÜK, 2002–2006

© Soós Gábor és Körösenyi András editors, 2013

© Bíró Nagy András, Brunczel Balázs, Dobos Gábor,
Gyulai Attila, Horváth Péter, Körösenyi András,
Ondré Péter, Oross Dániel, Papp Zsófia, Pál Gábor,
Sebők Miklós, Soós Gábor, Szűcs Zoltán Gábor, 2013

Magyar Tudományos Akadémia
Társadalomtudományi Kutatóközpont
Politikatudományi Intézet

mtatkpti
MTA TK Politikatudományi Intézet

Felelős kiadó az MTA TK főigazgatója
Felelős szerkesztő Körösenyi András
Olvasószerkesztő Ferenczi Tünde

Borítóterv K.Izcrum
Könyvterv, tördelés Ráczy György

Készült a Prime Rate Kft. nyomdában
Felelős vezető Dr. Tomcsányi Péter

ISBN 978-963-9218-88-8

Soós Gábor
Körösényi András
szerkesztésében

AZT TETTÉK, AMIT MONDTAK?

Választási ígéretek és
teljesítésük, 2002–2006

Tartalom

I. FEJEZET

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS – SOÓS GÁBOR: Bevezetés	9
<i>Az ígéretkutatás kiindulópontja</i>	10
<i>A kutatás előzményei és tudományos háttere</i>	12
<i>Az ígéretkutatás várható eredménye, társadalmi hasznossága</i>	12
<i>A kötet szerkezete, tartalma</i>	14
<i>A kutatás résztvevői és támogatói</i>	17

2. FEJEZET

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS – SEBŐK MIKLÓS: Ígéret, mandátum, teljesítés	18
<i>A pozitív mandátumelmélet gyenge változata: Egy elméleti szintézis</i>	19
<i>Elméleti források</i>	23
<i>Összefoglalás</i>	38

3. FEJEZET

SEBŐK MIKLÓS – SOÓS GÁBOR: Kutatási döntések	40
<i>Miért a mandátumelmélet?</i>	40
<i>A mandátumelméletből levezethető kutatási kérdések</i>	42
<i>Az első kutatási kérdéscsoport: Mandátum, közpolitikai program, ígéret</i>	47
<i>A második kutatási kérdéscsoport: A felhatalmazás egyértelműsége</i>	50
<i>A harmadik kutatási kérdéscsoport: Az ígérek teljesítése</i>	51
<i>Mi a kutatási kimenet?</i>	54
<i>Hogyan magyarázzuk az eredményeket?</i>	55
<i>Hol vannak a kutatás határai?</i>	56
<i>Mire kell a próbakutatás?</i>	57
<i>Összefoglalás</i>	58

4. FEJEZET

SOÓS GÁBOR – PAPP ZSÓFIA – GYULAI ATTILA: Tudhatjuk-e, mit akarnak?	60
<i>Az ígérek azonosítása</i>	60
<i>Az ígérek forrásai</i>	67
<i>A kampányígérek egyértelműsége</i>	80
<i>Módszertani kihívások</i>	89

5. FEJEZET

PAPP ZSÓFIA: Az ígéretetek jellege 2002-ben	90
Választási ígéretetek 2002-ben	91
Az ígéretetek információtartalma	92
Egyéb tényezők	98
Magyarázó modellek	103
Összefoglalás	107

6. FEJEZET

SEBŐK MIKLÓS – DOBOS GÁBOR – OROSS DÁNIEL: Az ígéretteljesítés kutatásának módszertana	109
Az ígéretteljesülés vizsgálata: Szakirodalmi áttekintés	110
Ígéretteljesítés Magyarországon: Szabályok, eljárások és módszertani döntések	112
Az ígéretetek és teljesülésük értelmezése: Megoldások és nyitva maradt kérdések	123
Összefoglalás	126

7. FEJEZET

SEBŐK MIKLÓS – HORVÁTH PÉTER – ONDRÉ PÉTER – PÁL GÁBOR: Az MSZP és az SZDSZ választási ígéreteinek teljesülése (2002–2006)	128
Irodalmi áttekintés: Nemzetközi források és kutatási kérdések	129
Az eredményváltozó: Az MSZP és az SZDSZ választási ígéreteinek teljesülése (2002–2006)	135
Az ígéretteljesülésre ható változók	141
Eredmények, relevancia, érvényesség és megbízhatóság	147
Összefoglalás	149

8. FEJEZET

BRUNCZEL BALÁZS: Hogyan jön létre a győztes mandátuma?	150
A mandátuminterpretáció szakirodalma	152
Dilemmák a kutatási kérdésekkel és módszertannal kapcsolatban	156
A módszertan és a kutatási kérdések meghatározása	158
Eredmények	159
Összefoglalás	164

9. FEJEZET

SZÚCS ZOLTÁN GÁBOR – GYULAI ATTILA: A retorikai ígéretek helye a mandátumelméletben	165
<i>Ígéretkutatás és retorika</i>	167
<i>A retorikai ígéretek és a retorika fogalma</i>	169
<i>Retorikai ígéretek az ígéretkutatási projektben és a 2002-es választási kampányban</i>	173
<i>Összefoglalás</i>	179

10. FEJEZET

BÍRÓ NAGY ANDRÁS: Reszponzív programírás?	181
<i>A magyar pártrendszer 2002-ben</i>	182
<i>Az MSZP választási ígéretei és szavazóinak elvárásai</i>	187
<i>Az SZDSZ választási ígéretei és szavazóinak elvárásai</i>	191
<i>Hasonlóságok és feszültségforrások a két tábor között</i>	194
<i>Összefoglalás</i>	196

II. FEJEZET

SEBŐK MIKLÓS – SOÓS GÁBOR: Az ígéretkutatás eredményei és további kutatási irányok	198
<i>A mandátumelméleten alapuló ígéretkutatás eredményei</i>	200
<i>Kiegészítő kutatások</i>	206
<i>Kitekintés</i>	209

Irodalomjegyzék	210
-----------------	-----

I. FEJEZET

Körösényi András – Soós Gábor

Bevezetés

A Választói akarat és kormányzati teljesítmény: A képviseleti kormány demokratikus ellenőrzése Magyarországon, 1990–2010 című kutatás (röviden: ígéretkutatás) 2010-ben indult az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében. Kötetünk a 2012 őszén lezárult első, próbakutatási fázis eredményeiről számol be. Jelen bevezető fejezetben röviden bemutatjuk a kutatást motiváló politikatudományi problémákat, a fő kutatási célokat és kérdéseket, a kutatás előzményeit és tudományos háttérét, a kutatás várható tudományos eredményeit és társadalmi hasznosságát. Bemutatjuk a próbakutatás tapasztalatai alapján a kutatás kiterjesztésére vonatkozó terveket, áttekintjük a kötet szerkezetét, végül a kutatás szervezetéről és külső támogatóiról szönlünk.

Az 1989–90-es rendszerváltás óta demokratikusan választott kormányok működnek Magyarországon. A hazai politikatudományban komoly kutatási eredmények jöttek létre egyrészt a politikai pártokról, a szavazói viselkedésről és a választási kampányokról, másrészt a kormányzati politikákról és intézményekről. Alig tudunk azonban valamit a demokratikus kormányzás alapkérdéseiről, nevezetesen arról, hogy milyen a kapcsolat a pártok kampányígéretei és a tényleges kormánypolitika között, és arról, hogy a kormányok teljesítménye hogyan hat a szavazói viselkedésre. Más szóval: vajon a pártok felelőtlenül ígéretnek-e a választási kampány során, amely ígéreteket maguk sem veszik komolyan, avagy éppen ellenkezőleg, betartják a kampányban, a választási programban foglaltakat? És az állampolgárok a következő választás során vajon figyelembe veszik azt, hogy a kormány betartotta-e az ígéreteit, avagy szavazatukat nem a múlt, hanem rövidlátó módon csakis az aktuális ígérek befolyásolják? Ha ezekre a kérdésekre nem tudjuk a választ, akkor azt sem tudhatjuk, hogy a demokrácia intézményeinek procedurális működése milyen tartalmi következményekkel jár a kormánypolitikában, s azt sem, hogy a demokratikus intézmények működésének végső soron van-e értelme. Nem szorul hosszas igazolásra, hogy a demokrácia minősége, ezáltal a mindenkori kormánypolitika, közpolitika minősége függ attól, hogy a választók mennyire befolyásolják, illetve ellenőrzik a pártokat és a kormányzatot. A politika

átláthatósága és kiszámíthatósága függ attól, hogy a pártok fair versenyben, összemérhető és megvalósítható ígéretekkel küzdenek-e a szavazatokért. Kiszámíthatatlan viszonyokat eredményez nemcsak az, ha a győztes pártok nem érzik kötelezőnek magukra a kampányban tett vállalásokat, de az is, ha a pártok az ország valós lehetőségeitől elrugaszkodva igyekeznek megvalósítani irreális programjukat.

A fenti kérdések vizsgálatára az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében Magyarországon úttörő jellegű kutatást indítottunk. Az ígératkutatási program annak empirikus vizsgálatát tűzi célul, hogy 1990 és 2014 között a pártok milyen választási ígéreteket tettek, és kormányra kerülve milyen mértékben teljesítették azokat, valamint hogy a mandátumhűség, illetve a kormánypolitika eredményei miként hatottak a kormányon levő pártok választási eredményeire. Az empirikus kutatásunk középpontjában a következő három kérdés áll: (1) a pártok a választásokon tett ígéreteiknek, azaz az ott kapott mandátumuknak megfelelő politikát folytatnak-e, amikor kormányra kerülnek; (2) betartják-e a választási ígéreteiket, illetve (3) a kormánypolitika eredményessége növeli-e a kormány(koalíció) újraválasztási esélyeit. A kutatás foglalkozik továbbá mindezen normatív szempontból is fontos kérdések mellett azzal az ismeretelméleti szempontból felmerülő kérdéssel, hogy mérhető-e, s ha igen, hogyan, a kormány teljesítménye.

AZ ÍGÉRETKUTATÁS KIINDULÓPONTJA

Az állampolgárok, de a gazdasági élet szereplői számára egyaránt fontos érték, hogy kiszámítható legyen a kormányzati politika. E kiszámíthatóság megragadásának egyik eszköze a mandátumelmélet, amely jelen kutatási projekt legfőbb teoretikus kiindulópontja.

A mandátumelmélet szerint a pártok és politikusok a választási kampányban ígéreteket tesznek az általuk – győzelmük esetén – követni kívánt kormányzati politikára. Mandátum alatt a választási kampányban tett politikai ígérek végrehajtására a győztes párt(ok) által kapott felhatalmazást értjük. A választók és a gazdasági-társadalmi szereplők joggal számítanak arra, hogy a kormányra került pártok e politika szellemében hozzák a törvényhozási és kormányzati döntéseiket. Az elemi biztonságigényt kielégítő kiszámíthatóság mellett a mandátumelmélet a demokratikus kormányzás alapvető normájának érvényesülését ragadja meg. A demokratikus kormányzás konvencionálisan a népakaratnak megfelelő kormányzást jelenti, ami a pártelvű modern képviseleti rendszerekben akkor valósul meg, ha a kormányok végrehajtják az ígért programot, aminek megvalósítására a választóktól felhatalmazást kaptak. Ha nem, vagy csak igen kevésé teljesítik ígéreteiket, a választók a bizalom megvonásával szankcionálhatják a kormányt a következő választásokon. A mandátumelmélet tehát a demokrácia

minőségére, a demokratikus kontroll hatékonyságára kérdez rá. Az ígéretkutatás fő kérdésköre annak empirikus vizsgálata, hogy 1990 és 2010 között a magyar kormányok megválasztása és működése mennyiben felelt meg a mandátumelmélet feltételeinek; milyen mértékben teljesítették a választási ígéreteiket, és milyen mértékben működött a demokratikus visszacsatolás; a mandátumhűség miként hatott a kormányzó pártok választási eredményeire; az ígéretetek betartását honorálták-e, illetve a mandátumsértést büntették-e a szavazók a következő választásokon.

Mindezek után meg kell jegyeznünk, hogy a mandátumelmélet jelentős korlátokkal rendelkezik a demokratikus politika adekvát megragadásában. A mandátumelmélet előfeltevéseivel szemben tudjuk, hogy a kormányzás nem egy statikus és zárt térben történik; a külső és belső körülmények folyamatosan változnak, és a kormányoknak gyakran olyan problémákkal kell megbirkózniuk, amelyek a választási kampány idején még nem álltak fenn. A megváltozott körülmények miatt a közérdek gyakran azt követeli, hogy a kormány a kampányígéretektől és választók felhatalmazásától eltérő politikát kövessen. Az ilyen politikai fordulat, „vargabetű” összhangban lehet a közérdekkel, noha „mandátumsértést” jelent. A változó, előre kiszámíthatatlan külső körülmények (pl. világgazdaság helyzete, pénzügyi válság stb.), továbbá a szavazók rövidlátása, hiányos informáltsága, szakpolitikai és technikai inkompetenciája mind a demokratikus kormányzás mandátumelméletének erős korlátaira utalnak. Azaz, a választói akarat teljesítése és a közérdek érvényesülése között nincsen feltétlenül összhang, amire a demokratikus kormányzással szemben szkeptikus felfogások már régen rámutattak. Éppen erre a szkepticismusra épít a képviseleti kormányzás másik paradigmatis elmélete, az elszámoltatáselmélet. Ez egyrészt nem várja el a választópolgároktól, hogy képesek legyenek kompetens módon, saját érdekeiknek, illetve a közérdeknek megfelelően dönteni szakpolitikai alternatívák között, másrészt abból indul ki, hogy a közérdeknek megfelelő kormányzás – a mandátumelmélet feltételezésével szemben – változó, előre nem kiszámítható körülmények között történik. A demokratikus választások értelme így az, hogy a választópolgárok utólag értékeljék a kormány teljesítményét, és ha elégtelennek találják azt, elcsaphatják a kormányon levőket. A választók ugyan hiányosan informáltak és technikailag inkompetensek szakpolitikai kérdésekben, és így nem képesek a megfelelő policyalternatíva kiválasztására, de képesek lehetnek az ország, illetve saját helyzetük megítélésére, és így a kormány teljesítményének *utólagos* értékelésére. A kormány elszámoltatását itt a retrospektív szavazás biztosítja.

Természetesen az elszámoltatáselméletnek is megvannak a maga korlátai, amelyekre itt most nem térünk ki (erről lásd pl. Przeworski et al. 1999; Körösi 2006; 2009). Az elszámoltatáselmélet nézőpontjának felvillantásával rá kívántunk mutatni a mandátumelmélet korlátaira, de nem azért, hogy elvessük. Kutatási programunkban a demokratikus politika egy olyan vonását kívánjuk empirikusan vizsgálni, amely a mandátumelméleti paradigmával ragadható meg legjobban.

Az elszámoltatásmélettal szemben az ígéretkutatás a pártok előzetes ígéreteire, a választók erre vonatkozó előzetes ítéletére és szavazatuk révén történő felhatalmazásra (mandátum) épít. A következő fejezetben (2. fejezet) kidolgozzuk és bemutatjuk a mandátumelméletnek az ígéretkutatás számára adekvát változatát.

A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI ÉS TUDOMÁNYOS HÁTTERE

A választói akarat és kormányzati teljesítmény összefüggéseivel és a képviseleti kormány demokratikus ellenőrzésével foglalkozó kiterjedt politikatudományi irodalomból a kutatás Adam Przeworski, Susan C. Stokes és Bernard Manin (Przeworski et al. 1999) normatív kérdésfeltevésekhez kapcsolódó, de alapvetően analitikus, a racionális választások elméletére is támaszkodó, klasszikussá vált munkájából indul ki. A választói akarat és a kormánypolitika közti összefüggések alaplogikáját a 2. fejezet I. ábrája szemlélteti. A kutatásunk kiindulópontját jelentő mandátumelmélet összefüggéseit az ábrán kiemelt fogalmak mutatják.

A kutatás demokrácielméleti kiindulópontjának részét képezi még a rezponzív kormányzás klasszikus demokrácielméleti irodalma (Dahl 1989), az elszámoltatás (Lewin 2007) és a delegálás (Strom et al. 2003; Braun–Gilardi 2006) problémaköre. Az empirikus irodalomban mind a kormányzat rezponzivitásának, mind elszámoltathatóságának a hatékonysága vitatott, az empirikus kutatási eredmények egymásnak ellentmondóak. A nemzetközi irodalom eredményeiről kötetünk későbbi fejezeteiben beszámolunk.

A hazai kutatási előzmények szerények, és elsősorban teoretikus területen járulnak hozzá a kutatáshoz (Körösenyi 2009; Meszerics 2008; Szántó 2009). Noha a mandátumelmélet empirikus tesztelhetőségének módszertani problémája már felmerült (Körösenyi 2006; Sebők 2007), empirikus kutatásként vállalkozásunk Magyarországon úttörő jellegű.

AZ ÍGÉRETKUTATÁS VÁRHATÓ EREDMÉNYE, TÁRSADALMI HASZNOSSÁGA

A kutatástól több síkon is komoly tudományos eredményeket várunk, továbbá közvetlenül és közvetve is eleget szeretnénk tenni a közhasznúság követelményének.

Egyrészt, új tudományos eredményeket várunk arról, hogy milyen a kapcsolat a pártok kampányígéretei és a tényleges kormánypolitika között, és egy későbbi szakaszban arról is, hogy a kormányok teljesítménye (a választási ígéretek betartása vagy be nem tartása) hogyan hat a szavazói viselkedésre. Abban bízunk, hogy a kutatás eredményeképpen pontosabb képet kapunk a kormánypolitika kiszámíthatóságáról, a kormányzást végző politikai vezetők autonómiájáról, azaz

arról, hogy tevékenységük mennyiben követi a választói akaratot, és mennyire van kitéve a szavazópolgárok ellenőrzésének. Választ várunk azon fontos kérdésekre, hogy a procedurális értelemben rendben működő demokratikus visszacsatolás hazánkban (1) mennyire hatékony; (2) tartalmilag, azaz közpolitikai szinten, képes-e hatni a kormányzásra. E kérdések megválaszolása segít abban, hogy többet tudjunk meg a magyar demokrácia, a mindenkori kormánypolitika és a közpolitika minőségéről.

Másrészt, új eredményeket várunk módszertani téren is. A kutatás sikeres elvégzéséhez a hazai politikatudományban új kutatási módszereket kívánunk alkalmazni, sőt, bizonyos tekintetben új módszereket vezetünk be a nemzetközileg ismert kutatási módszertanhoz képest is. A projekt eredményeképpen – a kutatás tartalmi kérdéseinek megválaszolásán túl – új kvantitatív módszertani eljárások meghonosodását várjuk a hazai politikatudományban és felsőoktatásban.

Harmadrészt, projektünk nyitott és arra törekszik, hogy az ígéretekkel kapcsolatos egyéb kutatásokat is ösztönözzön. Kutatásunk eredményeként a pártok választási ígéreteiből közhasznú, nyílt hozzáférésű internetes adatbázist kívánunk kiépíteni, amelyet elérhetővé teszünk külső kutatók, doktoranduszok vagy mesterszakos hallgatók későbbi kutatásai számára. Már a kutatás megtervezése során törekedtünk arra, hogy az empirikus eredmények számos további elméleti keretben is értelmezhetőek legyenek. Ennek megfelelően az elméleti keret szempontjából kevésbé releváns változókat is felvettünk. Az adatbázis így a későbbiekben remélhetőleg közjószággá alakulhat, és akár a mandátumelmélet vetélytársának számító demokráciaelméleti megközelítések igazolására (vagy cáfolatára) is felhasználható.

Végül, úgy véljük, hogy várható eredményeink a hazai és nemzetközi politikatudományi szakmán túl – kutatásunk jellege, témája okán – az állampolgárok, társadalmi, gazdasági, politikai szereplők és a tágabb közvélemény érdeklődését is felkelthetik, hiszen segíthetnek megérteni a hazai demokratikus politika működésének néhány fontos összefüggését.

Jelen kötetben a 2010–2012 között folytatott próbakutatás eredményeit közöljük. A próbakutatás során kidolgoztuk az ígéretkutatás politikaelméletét, felállítottuk a fő kutatási kérdéseket, kidolgoztuk az empirikus kutatás módszertanát, valamint elvégeztük a 2002-es választási kampány és az azt követő 2002–2006-os kormányzati ciklus vizsgálatát. A próbakutatás eredményeinek és tapasztalatainak a kiértékelése után a kutatást kiterjesztjük az 1998-as, a 2006-os és a 2010-es választásokra és az azokat követő kormányzati ciklusokra.

A KÖTET SZERKEZETE, TARTALMA

Kötetünk két nagyobb részre tagolódik. Az első rész (2–7. fejezet) az ígéretkutatás szűkebb magjának az eredményeit, a második rész (8–10. fejezet) a kutatás kiegészítő moduljait tartalmazza, míg a II. fejezet eredményeinket összegzi, és néhány további kutatási perspektívát vázol fel. A kötet első részének fejezetei tehát az ígéretkutatás politikaelméletétől az operacionalizálás problémáin keresztül a kutatás eredményeinek leírásáig terjedő, egymással összefüggő elemeit tartalmazzák. A kötet második részének három fejezete az ígéretkutatás mandátumelméleten alapuló, koherens belső magjához közvetlenül nem kapcsolódó, ám lényeges ígéretkutatási kérdéseket jár körül.

Az első részben először az ígéretkutatás politikaelméletét fogalmazzuk meg (2. fejezet), majd a kutatási tervet formáló döntésekről adunk számot (3. fejezet). Ezt követően a kutatás két egymást követő fázisának módszertanáról, majd eredményeiről szólunk. Az első fázist a 2002-es kampányban tett választási ígérek azonosítása, a másodikat a kampányígérek kormányzati teljesítésének vizsgálata alkotta. Az ígéretazonosítás módszertanáról a 4. fejezetben, az ígértteljesítés kutatásának módszertanáról a 6. fejezetben számolunk be. A módszertani fejezeteket követik a próbakutatás eredményeit ismertető fejezetek: a 2002-es kampányban tett ígérek jellegéről az 5. fejezet, az ígérek kormányzati teljesítéséről a 7. fejezet szól.

Az *Ígéret, mandátum, teljesítés* címet viselő 2. fejezetben Körösenyi András és Sebők Miklós fejt ki az ígéretkutatás politikaelméletét. Míg a nemzetközi ígéretkutatások gyakran „elméleti hiányosak”, ígéretkutatásunk markáns elméleti kiindulóponttra épül, amit a fejezet szerzői a *pozitív mandátumelmélet gyenge változataként* határoznak meg. A fejezet áttekinti a felállított elmélet fontos elmélettörténeti forrásait, amelyek: (1) a kötött és szabad mandátum elmélete; (2) a képviselő pártelmélete; (3) a felelős pártkormányzás doktrínája; (4) a modern mandátumelmélet (á la Manin et al. 1999a; 1999b); továbbá (5) a delegálás és a mandátum elválasztása a politikai képviselő tipológiájában (Andeweg–Thomassen 2005). Az ígéretkutatásunk alapjául kidolgozott elmélet *pozitív*, mivel lemond a közérdekkel kapcsolatos szokásos normatív feltevésekről, másrészt a mandátumelmélet *gyenge* változatát fogalmazza meg, hiszen lemond a minden közpolitikai kérdést magában foglaló, tökéletes informáltság modelljéről és az „elsöprő” választási fordulat követelményéről.

A Sebők Miklós és Soós Gábor által írt *Kutatási döntések: A mandátumelmélettől az adatgyűjtésig* címet viselő 3. fejezet fő törekvése, hogy az ígéretkutatásunk előző fejezetben körülhatárolt elméleti modelljét összekösse a rá következő empirikus fejezetekkel. A fejezet bemutatja azokat a kutatási döntéseket, amelyek a kutatási tervet alkotó kérdéseket és módszereket meghatározták. Ezek a döntések sorrendben a következők: (I) a mandátumelmélet kiválasztása a versengő demokrácia-

modellek közül; (2) a mandátumelmélet feltételeinek átalakítása kutatási kérdésekké; (3) a mandátum közpolitikai programként történő értelmezése; (4) döntés a közpolitikai program ígéretközpontú megközelítése mellett a hangsúlyalapúval szemben; (5) a számon kérhetőségi és teljesítési mutatók mint kimenet választása; (6) a mutatók időbeli és pártok közötti különbségei mint magyarázatkeresési módok meghatározása; (7) a megfigyelési időszak és a pártok kiválasztása; végül (8) a próbakutatás indítása.

A következő két fejezet a 2002-es választásokon tett kampányígérettekkel foglalkozik.

A Soós Gábor, Papp Zsófia és Gyulai Attila által írt *Tudhatjuk-e, mit akarnak?* című 4. fejezet az ígéret azonosításának és kódolásának módszertanát mutatja be. A fejezet négy módszertani problémára koncentrálna. Először, a hangsúly- és ígéretközpontú megközelítések előnyeinek és hátrányainak áttekintése alapján kifejti az ígérethalapú módszer mellett döntés magyarázatát. Másodszor, bemutatja, milyen elvek mentén választottuk ki az ígéreteket a kampányszövegekből, és milyen korlátokkal és nehézségekkel néztünk szembe. Harmadszor, érvel amellett, hogy a pártprogramokon kívül miért érdemes kampányígéreteket is gyűjteni. Végül, leírja a számon kérhetőségi mutató alapját képező egyértelműségi index kialakításának és kódolásának módját.

Az *Ígéretetek jellege 2002-ben* című 5. fejezetben Papp Zsófia kutatásunk egyik fő, az ígéret konkrétságára és a kampányok informativitására vonatkozó kérdésére válaszol. Arra, hogy milyen mértékben voltak konkrétak és egyértelműek a pártok által, a 2002-es választási kampányban tett ígéretetek. A fejezet bemutatja az empirikus vizsgálat eredményeit: azonosítja a konkrétság és egyértelműség különböző dimenzióit, majd komponenseiből alkotja meg az információtartalmat megragadó változókat. Az ígéretetek ezen túlmenően, általános jellemzése mellett az informativitásra ható különböző tényezőket is sorra veszi. Az oksági modellek olyan fontos körülmények hatását vizsgálják, mint az ígélet forrása (pártprogram vagy média), cselekvés (output) vagy eredmény (outcome) jellege, a vonatkozó szakpolitikai terület, továbbá tesztelik a vizsgált pártok között megjelenő különbségeket az ígéretetek információtartalmát illetően.

A kampányígéret azonosítása után kutatásunk második fázisában a kampányígertek kormányzati teljesítését vizsgáltuk. E vizsgálat módszertanát és eredményeit mutatja be kötetünk első részének utolsó két fejezete.

A Sebők Miklós, Dobos Gábor és Oross Dániel által írt 6. fejezet az *ígéretteljesítés kutatásának módszertanáról* szól. A fejezet a próbakutatás módszertani megalapozását és az ígéretteljesítés ellenőrzésének munkafolyamatait mutatja be. A vizsgálat során a kiindulópontot az egyedi ígéretetek tesztelhetőségének felmérése jelentette. Az ígéreteket továbbá kategorizálja aszerint, hogy cselekvésre (output) vagy eredményre (outcome) vonatkoznak, illetve hogy teljesülésük megvalósítható volt-e egyszeri döntéssel, vagy csak a teljes kormányzati ciklusra nézve volt értel-

mezhető. A kutatást leszűkíti az egyszeri teljesítésre értelmezhető ígéretekre, majd két csoportba osztja őket: (1) retorikai jellegű, illetve (2) tesztelhető ígéretekre. Ez utóbbi csoport esetében a teljesülés lehetséges kimeneteleit vizsgálja, melyek kapcsán – részben a nemzetközi irodalmat követve – öt kategóriát állít fel: adatok hiányában vagy az ügy komplexitása miatt csak elméletileg tesztelhető, teljesült, inkább teljesült, inkább nem teljesült, nem teljesült.

Sebők Miklós, Horváth Péter, Ondré Péter és Pál Gábor *Az MSZP és az SZDSZ választási ígéreteinek teljesülése (2002–2006)* című fejezetben közlik a próbakutatás legfontosabb tartalmi eredményeit. Az írás három probléma köré csoportosul. Először is, bemutatja, hogy a 2002–2006-os koalíció mennyiben váltotta be a választási elköteleződéseit. Másodsor, külön kitér a teljesítés dinamikájára, arra, milyen ütemezésben valósultak meg az ígérek a cikluson belül. Végül, egyes nemzetközi kutatások mintájára górcső alá veszi a körülményeket, amelyek az ígérek teljesítésére hatnak. Az elméleti alapon meghatározott lehetséges tényezőket empirikusan összekapcsolja az ígérek teljesítésével.

Kötetünk második részében a „magkutatáson” kívüli, ahhoz lazábban kapcsolódó kérdéseket járunk körül. Ezek a próbakutatás kiegészítő moduljait alkották.

Míg az ígéretkutatás központi része magától értetődőnek veszi, hogy a kampányígérek a választók szavazatai, bizalma következtében a választásokon győztes párt mandátumává válnak, a Brunczel Balázs által végzett és a *Hogyan jön létre a győztes mandátuma?* címet viselő 8. fejezetben közölt kiegészítő kutatás ezzel szemben a mandátum keletkezését a választásokat követő politikai diskurzusban keresi. A tanulmány a mandátumelmélet egy módosított változatának, a mandátum értelmezésére koncentrálnak megközelítésnek a segítségével elemzi a 2002-es országgyűlési választásokat követő sajtókommunikációt. Szakirodalmi áttekintés révén először röviden bemutatja, miben tér el a mandátum e módosított felfogása a mandátumelmélet dominánsnak nevezhető áramlatától, és milyen kutatási kérdéseket igyekeznek megválaszolni az ezen irányzathoz sorolható munkák. Majd pedig kiválasztva e kérdések közül azokat, melyek leginkább alkalmazhatók a magyar politikai rendszerre, két országos napilap vizsgálata következik. Az empirikus elemzés arra keresi a választ, hogy milyen erősen van jelen e napilapokban a választási győzelem mandátumként való értelmezése egyéb interpretációkhoz képest.

Szűcs Zoltán Gábor és Gyulai Attila *A retorikai ígérek helye a mandátumelméletben* című 9. fejezetben az ígéretkutatás központi részében nem vizsgált retorikai ígérekkel foglalkozik. A fejezet a retorikai ígéreteket abból a szempontból elemzi, hogy miként kapcsolhatóak az ígéretkutatás mandátumelméletének főáramához. Célkitűzése főként elméleti jellegű, ám az állításokat egy exploratív, kvalitatív tartalomelemzés támogatja. A mandátumelmélet és az ígéretkutatás kapcsolatának elemzése után bemutatja, hogy a nemzetközi ígéretkutatások *pledge* és *saliency* irányzatában milyen szerepet játszanak a retorikai ígérek, majd azt elemzi, hogy az ígéretkutatás projekt miként használja ezt a kategóriát. A projekt adat-

bázisára támaszkodva empirikus elemzéssel mutatja meg, hogy a retorikai ígéretek nem irrelevánsak a mandátumelmélet szempontjából, és hogy tanulságaik ki-terjeszthetőek a valódi ígéretekre is.

Bíró Nagy András a *Reszponzív programírás?* címet viselő 10. fejezetben azt vizsgálja, hogy a 2002-es kampányígéretek összhangban voltak-e a pártok szavazótáborának tartalmi elvárásaival. Az MSZP és az SZDSZ választási ígéretei közül a szocialisták vállalásai tükrözték vissza jobban szavazóik preferenciáit. A jóléti ígéretekre, erős állami szerepvállalásra, a munka világának megerősítésére és a demokratikus korrekcióra épített MSZP-program nemcsak összhangban volt azzal, hogy az adott kérdésekben milyen állásponton voltak a szocialista szavazók, de abból a szempontból is megfelelő választásnak bizonyult, hogy a társadalom egésze mely kérdések foglalkoztatták a legnagyobb mértékben a választási kampányban. Az SZDSZ ígéreteinak reszponzivitását a gazdasági téren mutatkozó diszkrepancia csökkentette jelentősen: a pártelit gazdasági liberalizmusa nem volt összhangban a tábor enyhe baloldali orientációjával.

Végül, a II. fejezetben Sebők Miklós és Soós Gábor összefoglalják kutatásunk eredményeit, és felvillantanak néhány további folytatási lehetőséget.

A KUTATÁS RÉSZTVEVŐI ÉS TÁMOGATÓI

A Választói akarat és kormányzati teljesítmény: A képviselői kormány demokratikus ellenőrzése Magyarországon, 1990–2010 projekt számos kutatót vont be már a próbakutatói fázisban is. A kutatás kezdeményezője és vezetője Körösenyi András, akit Soós Gábor segített. A kutatást az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet kutatói és külső munkatársai végezték. Kezdetből a belső maghoz tartozott Sebők Miklós, Papp Zsófia és Horváth Péter. Az empirikus adatfelvétel idején csatlakozott Gyulai Attila, Pál Gábor, Horváth Attila, Oross Dániel, Nógrádi András, Palatitz András és Dobos Gábor. Kiegészítő ígértkutatásokkal járult hozzá Bíró Nagy András, Szűcs Zoltán Gábor és Brunczel Balázs. Gyakornokként működött közre Köveskúti István és Metz Rudolf.

A kutatást a Magyar Távközlési Alapítvány támogatásával indítottuk el, jelenleg az OTKA támogatásával folytatjuk (KI01401 számú projekt). A támogatásért köszönettel tartozunk. A próbakutatás során számos kollégától kaptunk szakmai segítséget intézeti vitákon vagy írásos vélemény formájában. Köszönettel tartozunk Boda Zsoltnak, Csizmadia Ervinnek, Enyedi Zsoltnak, Hajnal Györgynek, Horváth Attilának, Medve-Bálint Gergőnek, Meszerics Tamásnak, Róbert Péternek, Róna Dánielnek, Szabó Andreának, Szabó Gabriellának, Szigeti Péternek, Tóth István Jánosnak és Várnagy Rékának.

2. FEJEZET

Körösényi András – Sebők Miklós

Ígélet, mandátum, teljesítés

Az ígéletkutatás politikaelmélete

Ez a fejezet az ígéletkutatás politikaelméletét fogalmazza meg. Míg a nemzeti közti ígéletkutatások „elméletiányosak”, kutatásunk markáns elméleti kiindulópontokra épül: a pozitív mandátumelmélet gyenge változatára. A fejezet áttekinti ennek fontos elmélettörténeti forrásait: (1) a kötött és szabad mandátum elméletét, (2) a képviselői pártelméletét, (3) a felelős pártkormányzás doktrínáját, (4) a modern mandátumelméletet (Manin et al. 1999a; 1999b), továbbá (5) a delegálás és a mandátum elválasztását a politikai képviselői tipológiájában (Andeweg–Thomassen 2005). A kutatás alapjául kidolgozott elmélet pozitív, mivel lemond a közérdekkel kapcsolatos szokásos normatív feltevésekről, másrészt a mandátumelmélet gyenge változatát fogalmazza meg, hiszen lemond a minden közpolitikai kérdést magában foglaló, tökéletes informáltság modelljéről és az elsöprő választási fordulat követelményéről.

A képviselői demokrácia normatív felfogásai szerint a választások nyújtanak lehetőséget a népakarat megfogalmazására, illetve a képviselők feletti kontroll gyakorlására. Régóta vitatott, hogy a választások elsősorban a népakaratnak megfelelő kormánypolitika meghatározásáról, a képviselők személyének kiválasztásáról, avagy a rosszul teljesítő kormányok eltávolításáról szólnak-e. Jelen fejezet középpontjában az a kérdés áll, hogy milyen szerepe van a választási ígéreteknek, az általuk meghatározott mandátumnak és a mandátummá avanszált ígéretek teljesítésének a képviselői demokrácia elméletében és gyakorlatában.

A tematika meghatározásán kívül ugyanakkor írásunk több funkciót is szolgál. Amellett, hogy áttekinti a mandátumelmélet empirikus teszteléséhez szükséges legfontosabb elméleti megközelítéseket, ezeknek egy szintézisét is megfogalmazza. E szintézis jelenti a továbbiakban a jelen írás elvi kiindulópontját, miközben a kötet további tanulmányai számára is meghatározza az elméleti keretet. Röviden fel kívánjuk villantani azokat a – következő fejezetben részletesen bemutatásra kerülő – kutatási kérdéseket és hipotéziseket is, amelyek elméleti kiindulópontunkból következnek.

A fejezet a következőképpen épül fel. Először, a második pontban, vázoljuk a pozitív mandátumelmélet gyenge változatának logikai felépítését. Ez az elméleti szintézis a kötetünk alapját képező kutatás teoretikus kiindulópontja. Ezt követően, a harmadik részben áttekintjük koncepcionális szintézisünk öt fontos elmélettörténeti forrását, és röviden kitérünk az elvi szintézis empirikus tesztelésének a kérdéseire. A záró szakasz összefoglalja az írás elméleti eredményeit, melyeket a szakirodalom fényében is értékel.

A POZITÍV MANDÁTUMELMÉLET GYENGE VÁLTOZATA: EGY ELMÉLETI SZINTÉZIS

Az empirikus ígéretkutatással foglalkozó írások és a képvisleti kormányzás elméleti irodalma között korántsem zökkenőmentes az átjárás. Nem is lehet így meglepő, ha ritkák az olyan munkák, amelyek nemcsak a kutatás elméleti alapjait dolgozzák ki, de ezeket egy keretben tárgyalják a kutatástervezés és módszertanválasztás olyan gyakorlati problémáival, mint az ígérek kódolása vagy a teljesülés mérésének operacionalizálása. E feladat, bár nehéz, de korántsem lehetetlen – legalábbis ennek megvalósítására teszünk kísérletet a mandátumelméleti és empirikus ígéretkutatási eredményeket egyaránt közlő kötetünkkel. Noha a jelen kötetben szereplő tanulmányok, elméleti és empirikus kutatási eredmények önállóan is megállják helyüket, az egész reményeink szerint több, mint a részek összege. E furcsa egyenlőtlenség kulcsa az, hogy valamennyiük alapja, vagy legalábbis elméleti „kályhája”, egy számos forrásból táplálkozó elméleti szintézis. E szintézis talán legnagyobb hozzáadott értéke a képvislet- és demokraciáelmülethez néhány egymástól jellemzően elkülönült kutatási program egységes logikai keretbe rendezése. Néhány ponton ugyanakkor e fejezet, illetve a kötet szerzői távolabb is merészkednek a kitaposott ösvénytől, és terminológiai újításokat vagy korábban be nem vezetett hipotéziseket is vizsgálnak. Ebben a fejezetben ismertetjük a kötet kiindulópontjaként szolgáló elméleti keretet, melynek forrásait a fejezet következő részében részletesebben is bemutatjuk és értékeljük.

Az általunk javasolt elméleti keretet legpontosabban a *pozitív mandátumelmélet gyenge változat*aként jellemezhetjük. Ennek legfontosabb építőelemei: (1) a kötött és szabad mandátum elmélete; (2) a képvislet pártelmélete; (3) a felelős pártkormányzás doktrínája; (4) a modern mandátumelmélet (á la Manin et al. 1999a; 1999b); továbbá (5) a delegálás és a mandátum elválasztása a politikai képvislet tipológiájában (Andeweg–Thomassen 2005); illetve ezek egyes kiegészítései és továbbgondolásai. A harmadik részben minden egyes elemet részletesebben is megvizsgálunk, de bevezetésképpen nézzük meg vázlatos formában, hogy hogyan viszonyulnak a szintézis elnevezéséhez és tartalmához!

A mandátumelmélet kifejezés elválaszthatatlan a mandátum fogalmától. E kötetben mandátum alatt egy *valamilyen mértékben kötött* felhatalmazást értünk. A szabad „mandátum” (a képviselő biankó felhatalmazása pl. azzal a céllal, hogy majd utólag ellenőrizzük, jól dolgozott-e) csak *formai* értelemben felhatalmazás az *általában* vett cselekvésre. A mandátum, mint valamilyen mértékben kötött mandátum, ezzel szemben *tartalmi és konkrét*, azaz lehatárolja a cselekvés lehetőségeit (pl. a cél nem szentesítheti teljes mértékben és minden esetben az eszközt). Ha tehát a mandátum nem lehet teljes mértékben „szabad”, akkor a következő lépés a kötöttség tárgyának meghatározása. Ez a jelen kötetben a felhatalmazás tartalma, közelebbről: *közpolitikai* tartalma.¹ Ez megjelenhet egy egyedi választási ígéret formájában vagy ezek halmazaként, egy választási programként. A modern tömegdemokráciákban a felhatalmazást nem egyes választópolgárok, hanem a választópolgárok (relatív vagy abszolút) többsége adja, míg a felhatalmazás érvényesítését (azaz a képviselitet) szintén kollektív cselekvők, leggyakrabban pártok végzik el.

E mandátumokra és kollektív cselekvőkre épülő kapcsolat egyik első koherens és máig meghatározó elmélete a felelős pártkormányzás doktrínája. Ezen elméleti megközelítés elsődleges fontosságú témánk szempontjából, lévén hogy kezelhetővé teszi a mandátumelmélet *erős*, avagy tiszta változatának komplexitását. A felelős pártkormányzás ideáltípusában két párt áll szemben egymással, melyek aktivizálják a választókat, hogy a pártok által kínált két alternatíva közül válasszanak, majd a győztes ún. kollektív felelősséget vállal programcsomagja teljesítésére. A felelős pártkormányzás elvének elfogadása automatikusan vezet oda, hogy a kutatás alapjául szolgáló mandátumelmélet egy *gyenge* változatát fogadjuk el. E gyenge változat az erős ideáltípussal szemben a minden közpolitikai kérdésre kiterjedő, sokszereplős, kötött mandátumteljesítést számos kompromisszummal egy néhány szereplős, néhány pártprogramot néhány évente vizsgáló képletté egyszerűsíti.² E megközelítés „gyengességéhez” hozzájárul továbbá az is, hogy nem feltételezi, hogy csak az elsőprő választási győzelmek jelentenek egyértelmű felhatalmazást – minden kormányalakításra képes pártkonfigurációt „győztesnek” tekint, és elvárja tőlük, hogy teljesítsék ígéreteiket. Hasonlóképpen, a mandátumelmélet gyenge változatában az erőssel szemben nem elvárás az sem, hogy közpolitikai értelemben radikális irányváltás következzen be az előző kormányhoz képest (lásd az I. táblázatot).

A fejezet címében is szereplő elvi szintézis következő elemének fő kérdése az, hogy mitől lesz pozitív az általunk választott gyenge mandátumelméleti megközelítés. Az egyszerű – később bővebben is kifejtésre kerülő – válasz erre az, hogy

¹ Ez már egy szűkítést jelent, hiszen így kizártuk a személyek vagy a koalíciós partnerek kiválasztásával kapcsolatos ígéreteket (pl. „ha nyerünk, XY-t tesszük meg miniszterelnöknek”).

² A mandátum kötöttsége így jóval gyengébb, hiszen az ígérek köre nem terjed ki a kormánypolitika minden területére; a lehetséges sokféle policypozíció közül csak kettőt kínálnak a választóknak stb.

a normatív feltevések elhagyásától. Ennek megvilágításához utalnunk kell a modern normatív mandátumelmélet alapvonásaira. Ezek közül a legfontosabb, hogy – a klasszikus normatív felfogást követve – a képviseleti kormányzás egyben a közérdeknek megfelelő kormányzást jelent (Pitkin 1967; Przeworski et al. 1999). Ez akkor valósul meg, ha a következő deskriptív (1–3) és normatív (4–5) előfeltevések teljesülnek (Manin et al. 1999b, 30–33).

- (1) A választási kampányok megfelelő információkat biztosítanak a kövendő politikáról („informativitás”).
- (2) A szavazók joggal számítanak arra, hogy a kormánypolitika a választási ígéretekkel azonos – azaz a politikusok kitartanak ígéreteik mellett és teljesítik azokat.
- (3) A választók állhatatosak, azaz a választási ciklus egész időszakában kitartanak eredeti (a választásokon kifejezett) preferenciáik mellett.
- (4) A nyertes választási program, azaz a „mandátum” követése mindig a választók legjobb érdekeit szolgálja.
- (5) A választók és kormányra került politikusok érdekei megegyeznek.

A normatív előfeltevések közül a számunkra itt fontosabb az, amelyik elvárja, hogy *a mandátum egybeessen a közérdekkel* (4). E feltevés az eredeti elméleti keretbe egy olyan külső elemet hoz, mely kis túlzással szinte szétfeszíti azt. Az egybeesés elméleti alapja egy utilitarista közjófelfogás, mely szerint a közjó az, ami a köznek (a népnek; technikai értelemben: a mediánszavazónak) jó. Azt pedig, hogy a népnek mi a jó, elsősorban a nép kinyilvánított preferenciáiból, azaz választásai-ból tudhatjuk meg. A közjó ezen utilitarista felfogása már önmagában is megkérdőjelezhető. Témánk szempontjából azonban legalább ennyire fontos, hogy a nép maga is gondolhatja úgy, hogy egy adott időpillanatban már nem egy korábbi időszakban megfogalmazott álláspontja képviseli legjobban az érdekeit (lásd a 3. feltételt). Tekintettel arra, hogy a választásokat többévente tartják, az explicit mandátumtartalom és a nép aktuálisan kinyilvánított preferenciája már az *elmélet keretei között is szembekerülhet* egymással.

Ezen a ponton két tökéletlen lehetőség áll a kutatók előtt. Egyrészt dönthetnek úgy, hogy a választási felhatalmazásként értelmezett mandátum fogalmát feloldják a közvélemény-érzékenység koncepciójában. A másik lehetőség az, hogy a pozitív, leíró elemeket (teljesül-e egy ígéret) elválasztják a normatív, előíró elemektől (megfelel-e az ígéret [teljesítése] a közérdeknek), megszüntetve ezzel a Manin–Przeworski–Stokes-féle mandátumelmélet legfontosabb belső ellentmondását. A kutatás során az utóbbit, a normatív feltétel elhagyását választottuk, melynek a nyilvánvaló kutatásmetodológiai megfontolások mellett (vö. a közérdek fogalmának operacionalizálási problémái) elméleti okai is vannak. Andeweg és Thomassen (2005) alább részletesebben is tárgyalandó képviselet-tipológiája megkülönbözteti egymástól az alulról és a felülről vezérelt képviseletet, mely előbbire

az egyik példa a delegálás, a másodikra pedig a felhatalmazás, amit – mivel egy meghatározott policy megvalósítására történik – mi e kutatás keretében az ún. mandátummal azonosítunk, és így is nevezünk. Tekintettel arra, hogy a mandátum (pl. választási program formájában megjelenő) tartalmát a politikai osztály fogalmazza meg, szemben a választópolgárok kívülről adott preferenciáival, a mandátum és a delegálás elméleti értelemben nem mosható össze. Lefordítva ezt a fent megfogalmazott kutatói dilemmára: *a mandátum fogalma nem oldható fel a közvélemény-érzékenység koncepciójában*. E megfontolások fényében a kutatás során így a mandátumelmélet egy pozitív változatát teszteltük.

I. táblázat: *A mandátumelmélet erős és gyenge változata*

	Erős változat	Gyenge változat
Mandátum kötöttsége	Erős	Gyenge
Közpolitikai tartalmának kiterjedése (ígéretnek köre)	Teljes	Redukált
Reszponzivitás/közvélemény-érzékenység	Folyamatos (aktuálisan kinyilvánított állampolgári preferenciák)	Időszakonkénti* (explicit mandátumtartalom)
A választási győzelem mértékéből adódó felhatalmazás egyértelműsége	Elsőprő győzelem	Többségi győztes
Közpolitikai irányváltás	Radikális	Nem feltétlenül radikális, enyhe is lehet
Pártprogramalkotás	Alulról felfelé** (közvélemény-érzékenység)	Felülről lefelé (pártelit)
A pártok felelőssége a mandátum teljesítéséért	Egyértelmű felelősség (kétpártrendszer)	Elmosódó felelősség (pl. koalíciós kormány esetén)
Állampolgári preferenciák	Exogén adottság	Exogén és endogén módon is változhat
Az elmélet normativitása	Normatív	Pozitív

Forrás: a szerzők.

Megjegyzések: *a választásokhoz kötődik; **párton belüli demokrácia.

Az eddigiek során már megismerkedtünk a pozitív mandátumelmélet gyenge változata – azaz a jelen kutatást megalapozó elméleti keret – alapvonalaival. A részletesebb kifejtés előtt az utolsó feladat a deskriptív és oksági jellegű kutatási kérdések megfogalmazása, illetve egyes előzetes hipotézisek felállítása ezekkel kapcsolatban. Tekintettel a normatív elemek leválasztására, a kutatás során a Manin–Przeworski–Stokes-féle alapelmélet két *deskriptív* feltevését vizsgáljuk: a kampányok informativitását és a kampányígéretnek teljesítését [lásd 3. táblázat (2) és (6) pontja]. Ha mindkettő teljesül, akkor a mandátumelmélet gyenge változata megvalósul. (A harmadik deskriptív feltétel, a szavazói preferenciák tartóságának vizsgálatára nincsen módunk.) A kötetben alapul vett elméleti szintézis

fenti vázlatos bemutatása után a következő részben részletesebben is tárgyaljuk az egyes elméleti forrásokat.

ELMÉLETI FORRÁSOK

A mandátum fogalma

A mandátum fogalma szorosan összekapcsolódik mind a képviseleti kormányzás, mind a demokrácia elméletével. Miként a közjogban, úgy a politikatudományban is hagyományosan megkülönböztetjük a képviselők szabad, illetve kötött mandátumát (*imperative* és *binding* mandate). A kötött mandátum hagyományosan a (demokratikus) legitimációt biztosította, míg a szabad mandátum a képviseleti kormányzás alapköve. Az előbbi meghatározó teoretikusa Rousseau volt, aki a lengyelek alkotmányáról szóló reformjavaslatában nemcsak megtartotta volna a delegálás intézményét, de éppenséggel fővesztéssel díjazta volna az eltérést a megbízók instrukcióitól (Rousseau 1985, xxiv). A szabad mandátumot a középpontba állító képviseleti kormányzás modern elméletének alapító atyjaként Edmund Burke-öt szokták említeni (lásd pl. Urbinati 2006, 22), aki a bristoli választókhoz írt 1774-es levelében úgy fogalmazott, hogy mint képviselőjük a legjobb szolgálatot saját ítélőképességének kamatoztatásával teszi, nem pedig megbízói véleményének szolgálai követésével (Pitkin 1967, 171). A két megközelítés sokáig párhuzamosan érvényesült a képviseleti kormányzással jellemezhető államokban, melyben a fordulópontot az jelentette, hogy 1789. július 8-án a francia Nemzetgyűlés egy zavaros vita hevében „betiltotta” a kötött mandátumot (Fitzsimmons 2002, 49). A kötött mandátum elutasítása azóta „a modern reprezentatív kormányzás egyik fő gondolati pillére” (Pasquino 2001, 205).

E hagyományra épített a máig tartó sorban először a 19. századi liberális parlamentarizmus, melynek alapja a képviselők relatív függetlensége, azaz *valamilyen mértékben szabad* mandátuma volt (Manin 1997, 163). A gyakorlatban ez a mandátum teljes kötöttségét tiltó szabályokban öltött testet, melyek két fő tárgya a jogilag kötelező „megbízások” és a visszahívhatóság volt. A honorációpártok korszakában a parlamenti frakciók az egyéni képviselők laza csoportosulásai voltak. Noha a szabad mandátum mindmáig a parlamentek működésének és a képviselői státusnak a közjogi alapelve,³ a koherens programot kialakító és frakciófegyelmet megkövetelő modern pártok 19. század végi megjelenése átalakította az európai parlamentek működését, és a politikai gyakorlatban felülírta a szabad mandátum elvét.

³ A 2012-től hatályba lépő magyar Alaptörvény a szabad mandátum alkotmányos alapelvét úgy fogalmazza meg, hogy „az országgyűlési képviselők [...] tevékenységüket a köz érdekében végzik, e tekintetben nem utasíthatók”.

A választók egyéni jelöltek helyett már egyre inkább a pártokra, illetve a pártok jelöltjeire szavaztak. A jelöltek egyéni kvalitásai helyett a párthovatartozásuk vált fontosabbá (mindez az USA-ban kevésbé markánsan jelentkezett, mint Európában). A képviselőt alanyává az egyéni törvényhozók helyett egyre inkább a pártok váltak: így alakult ki a képviselőt pártelmélete (*party theory of representation* – Judge 1999, 71; ill. lásd alább). Míg korábban a képviselőt egyének – egyéni szavazó és egyéni képviselő – közti viszonyt jelentett, a pártok középpontba kerülésével ez átalakult aggregátumok – szavazói csoportok és pártokba tömörült képviselők – közti viszonyrá. Az egyéni szavazókból szavazótábor, a jelöltek különböző elképzeléseiből pártprogram, a képviselőkből frakció vált, s a legnagyobb pártfrakció vezetői alakíthatták a kormányt (i.m. 70). A pártközponitú képviselőt megjelenése visszalendítette az ingát a szabad mandátum felől a kötött mandátum részleges érvényesülése irányába. A pártok választási programjainak a 20. század (legalábbis nyugat-európai) politikájában jelentős empirikusan kimutatható hatása volt a kormánypolitikára (lásd a Manifesto Research Group kutatási programjának eredményeit, vö. McDonald–Budge 2005, 19). E tekintetben a de jure tilalom ellenére megjelent egy de facto kööttség a pártok részére: az ún. „vázlatos mandátum” (Frognier 2000, 29). Ennyiben, ha a mandátumelmélet erős (mert a kötött mandátumra, azaz egyértelmű felhatalmazásra épülő) változata nem is látszik érvényesülni, egy gyenge változata nyilvánvalóan jelentős empirikus relevanciával bír.

Mindezt figyelembe véve jelen kötetben mandátum alatt egy *valamilyen mértékben kötött* felhatalmazást értünk. E mandátum *tartalmi* és *konkrét*, azaz bizonyos mértékben lehatárolja a cselekvés (a képviselőt) lehetőségeit – a kollektív képviselő nem kap biankó csekket, nem válik „gyámmá” (*trustee*). A tartalmi kööttségek elsősorban közpolitikai természetűek lehetnek, melyek egy választási ígértet formájában vagy ezek halmazaként, egy választási programként jelennek meg. Ennek megfelelően, miután egyértelművé tettük a mandátum szerepét elméleti szintézisünkben, a következő feladat a pártok szerepének feltérképezése a mandátumelméletben.

A képviselőt pártelmélete

Az előző szakaszban leírt történelmi folyamatok nem hagyták érintetlenül a felelősségi viszonyokat sem: az analitikus értelemben vett képviselők, avagy megbízottak (mint a képviselőti tevékenység alanyai) egyre kevésbé természetes személyek, mint inkább különböző csoportok lettek. Ezek közül, mint láttuk, a pártok szerepe emelkedik ki. A képviselőt pártelmélete a brit politikai gondolkodásban jött létre, majd onnan terjedt el szélesebb körben. David Judge (1999, 71) szerint e megközelítés egyszerűen a tényleges gyakorlat „racionalizálásából” született.

Mindenekelőtt abból a gyakorlatból, hogy az egymással versengő pártok a választásokon saját választási programmal („platformmal”) jelentek meg. Tették ezt egyrészt azért, hogy a pártba tömörült jelöltjeiket valami összekösse egymással, de ugyanakkor meg is különböztesse őket a rivális pártok jelöltjeitől. Másrészt azért, hogy a közpolitikai ígéreteikkel szavazókat mozgósítsanak a választásokon. A győztes párt így felhatalmazást, azaz mandátumot kap választási programja megvalósítására. Ez lesz a *választási mandátum*, mely fogalom Judge szerint először a kormányzáshoz szükséges parlamenti frakciófegyelem igazolására szolgált a parlamenten belül. E narratíva áthidalta a képviselőt központi problémáját, mely szerint a képviselők közjogilag ugyan szabad mandátummal rendelkeztek, miközben volt egy jogilag ki nem kényszerített, de természetes kapocs választókerületükkel, szavazóikkal. A pártfegyelem ezt a kötődést vagy éppen saját véleményét rendre felülírta, mely feszültség a választási mandátumra való hivatkozásban nyerte el feloldását (Birch 1964, II5–II8; Judge 1999, 70–71). Később a választási mandátum a (párt)kormány politikájának választópolgárok előtti igazolására is szolgált.

A választási mandátum fogalmán tehát a továbbiakban olyan választói felhatalmazást értünk, amit nem egyéni képviselők, hanem pártok kapnak, s ami nem általában érvényes, hanem egy meghatározott politika megvalósítására szól. Kiegészítve tehát az előző szakaszban lefektetett elvekkel, jelen kötetben a mandátum teljes definíciója a következő: a képviselőként eljáró pártok részéről vállalt, s így közpolitikai értelemben valamilyen mértékben kötött választási felhatalmazás.

A felelős pártkormányzat doktrínája

A pártok szerepével foglalkozó politikatudományi irodalomban a választási mandátum eszméje nemcsak a Westminster-modellben fogalmazódott meg, de az ezek mintájára megalkotott felelős pártkormányzat (*responsible party government*) amerikai doktrínájában is (APSA 1950; Ranney 1954; Sundquist 1988; Schattschneider 1942). Ez a két rokon felfogás az 1900-as évek elejétől jelent meg és terjedt el fokozatosan, majd az 1940-es évektől az 1970-es évekig a képviselői demokrácia elméletének uralkodó paradigmájává vált. Mindkét megközelítés arra a kérdésre próbált válaszolni, hogy a „népuralom” elve és a többségi elv miként intézményesíthető a modern, nagy népességű államokban. A népuralmat nem közvetlen népi részvételnél, hanem a nép kormányzat feletti ellenőrzéseként fogták fel, amely elsődlegesen a többségi elv és közvetítőként a pártok szerepe révén intézményesíthető.

A felelős pártkormányzat működésének ideális sémája Ranney (1954, I2) és Judge (1999, 71) alapján a következőképpen foglalható össze (lásd 2. táblázat). Legalább (és lehetőleg nem több mint) két politikailag egységes és fegyelmezett párt határozott és világos programmal rendelkezik arról, hogy a népakaratot milyen

politikával lehet kielégíteni. A választási kampányban mindegyik párt arról próbálja meggyőzni a választók többségét, hogy az ő programja felel meg legjobban a választói preferenciáknak, illetve érdekeknek. A választásokon a szavazópolgárok nem elsősorban a jelöltek egyéni kvalitásait mérlegelve szavaznak a választókerületükben, hanem azon párt jelöltjére adják voksukat, amelyik pártot kormányra szeretnék juttatni. A legtöbb képviselői helyet elnyert párt a kormányzati hatalom egészét megszerzi, és így kizárólagos felelősséget visel a kormánypolitikáért. A kormányra került párt ezek után megkezdí választási ígéreteinek gyakorlati megvalósítását. Akár hűségesen követi ígéreteit, akár eltér azoktól a változó körülmények hatására, a kormányzati ciklus végén a nép arról fog dönteni, hogy összességében miként ítéli meg a mandátum teljesítését. Ha pozitívan, akkor újraválasztja, ha nem, az ellenzéki pártot juttatja hatalomra.

2. táblázat: *A választási mandátum és a felelős pártkormányzás elméletének elemei*

- (1) A pártok a választók elé terjesztik politikai ígéreteiket egy választási program formájában.
- (2) A szavazók az egymással versengő pártok között azok programjait megismerve, e programok alapján választanak, azaz informált (és előretekintő, nem pedig a korábbi teljesítményt értékelő) döntést hoznak.
- (3) A győztes párt kormányra kerülve megpróbálja a gyakorlatba átültetni választási programját.
- (4) A választók a kormányzó pártot retrospektíve ítélik meg az alapján, hogy mennyire volt sikeres programjának a kormányzati gyakorlatba való átültetésében.
- (5) A kormányra került párt politikáját – amennyiben az megfelel választási programjának – az legitimálja, hogy a párt megszerezte a szavazatok többségét a választásokon.⁴

Forrás: Ranney (1954, 12) és Judge (1999, 71) alapján a szerzők.

A felelős pártkormány legalább három fontos – a népuralom intézményesítéséhez nélkülözhetetlen – funkciót teljesít. Az első az alternatívák leegyszerűsítése. A pártok a közügyek elvileg végtelen sorából kiválasztanak néhányat és a választási kampány középpontjába állítják, lehetővé téve ezáltal azt, hogy a választók hatékonyan formálhassanak véleményt ezekről. Az alternatívák igen/nem válaszra történő leegyszerűsítésével jelentősen korlátozzák az állampolgárok választási szabadságát. Ugyanakkor ez – miként Schattschneider (1942; idézi Ranney 1954, 12–13) kifejti – szükségképpen így van a sokmilliós tömegdemokráciákban, hiszen az alternatívák leegyszerűsítése teszi lehetővé, hogy a nép hatékonyan választhasson.

A felelős pártkormányzat második funkciója a közvélemény aktivizálása. A pártok választási kampányuk révén informálják és aktivizálják a választókat. Az állampolgárok politikai aktivitása, választási részvétele ugyanis egyáltalán nem ma-

⁴ Lásd erről Dahl kritikáját a 7. számú jegyzetben.

gától értetődő. Noha a pártok szándéka értelemszerűen az állampolgárok politikai befolyásolása, ennek mellékhatásaként információval is ellátják és „nevelik” őket, mely tevékenység eredménye a közvélemény létrejötte és a közpolitikai alternatívák mentén kialakuló vitákba történő becsatornázása.

Végül, a felelős pártkormányzat harmadik funkciója a kollektív felelősség és az ellenőrzés lehetőségének a megteremtése. A pártkormányzat azáltal, hogy (1) koherens programmal rendelkezik, (2) melyet a pártfegyelem következtében minden politikusa követ, továbbá, (3) mivel a hatalmon levők csoportját kollektíven teszi felelőssé a néppel szemben, megteremti a kormányzat feletti népi ellenőrzés lehetőségét.

Mindent egybevetve, a felelős pártkormányzat doktrínája egyszerre tekinthető egy normatív⁵ és egy folyamatosan fejlődő pozitív elméleti keretnek.⁶ Klasszikus formájában pozitív előrejelzései a legjobb esetben is vegyes empirikus eredményt mutatnak már a kezdetek óta (pl. Birch 1964, 119–120). Schattschneider (1942, 131–132) szerint az, hogy a felelős pártkormányzás ideálja nem érvényesül a gyakorlatban „az amerikai pártokkal kapcsolatos legfontosabb egyedi tény”. A felelős pártkormányzásnak ugyanakkor megszületett egy második generációs modellje is, melyet „feltételes pártkormányzásként” szoktak meghatározni, arra utalva, hogy a paradigma érvényesülésének feltétele az egy párthoz tartozó képviselők preferenciáinak homogenitása (Noel 2010, 59). Ennek egyik ága a pártfrakciókba tömörült képviselők napirend-meghatározásra összeállt kartelljét vizsgálja (lásd elsősorban Cox–McCubbins 2005), egy másik pedig a preferenciaegyeztetés esetén a vezetőknek való hatalomdelegálást hangsúlyozza (Aldrich–Rohde 1995). A továbbiakban a vonatkozó irodalom fényében elfogadjuk, hogy a felelős pártkormányzás modellje a feltevések érvényesülésével arányosan egy különböző erősségi szinteken érvényesülő pozitív elméleti keret. Az új feladat így a felelős pártkormányzási elmélet ideáltípusának tartalmi kibontása.

A mandátum érvényesülésének erőssége számos tényezőtől függ, melyek közül – a cikkben felhasznált számos forrásra, így többek között McDonald és Budge (2005, 21) táblázatára építve – három nagyobb kérdéscsoportban emeljük ki a kutatásunk számára legfontosabb elemeket (lásd 3. táblázat).

A mandátumelmélet különböző változatai egy erős-gyenge skálán vehetnek fel valamilyen értéket annak fényében, hogy az egyes szempontokat figyelembe véve mennyire vannak közel a tiszta mandátumelmélet ideáltípusához. A felelős pártkormányzás modellje nem teljesít egységesen az erős-gyenge mandátumskálán a különböző feltételek tekintetében. Ami az első feltételt illeti, a közvélemény aktivizálása és informálása területén a felelős pártkormányzás elméletének egyértelmű elvárása az aktív-tudatos állampolgári részvétel. A második elvárás, a felhatalmazás

⁵ Az APSA pártokkal foglalkozó bizottsága 1950-ben egy kötetnyi jelentést készített a felelős pártkormányzás (és a mandátum) normatív kívánatosságáról (APSA 1950).

⁶ Hívei és kritikusaik számára is, lásd pl. Krehbiel 1998, 166.

kötöttsége tekintetében még mindig alapvetően érvényesülnek az erős mandátumelmélet elvei, hiszen a két nagy pártnak képesnek kell lennie egy átfogó közpolitikai vízió megfogalmazására, melyet ráadásul a választók is kikövetelnek (lásd I. pont). Harmadrészt, a tiszta mandátumelmélet aktív választókat és elsőprő választási győzelmet feltételez. A valóságban azonban az utóbbi ritka, az előbbi mértéke is jelentős szóródást mutat.

3. táblázat: *Az ígéretkutatás legfontosabb kérdései*

Kutatási kérdéscsoportok	Feltételek (kérdéscsoportok elemei)	Indikátorok (konkretizált kérdések)
I. A kampányok információtartalma	(1) A választók informáltságának mértéke	(Nem vizsgáljuk)
	(2) A felhatalmazás kötöttségének mértéke (ezzel közelítjük a kampány információtartalmát)	Milyen hosszú és átfogó a választási program?
		Milyen mértékben konkrétak a benne foglalt vállalások?
II. A felhatalmazás egyértelműsége	(3) A felhatalmazás erőssége	A választók aktivitásának (választási részvétel) mértéke
		A választási program szavazói többségének (gyakorlatilag a győzelem) mértéke
	(4) A felhatalmazás egyedisége	A két párt választási programjának egymástól való eltérése
III. A teljesítés „erőssége”	(5) A felelősség egyértelműsége	Az alkotmányos hatalommegosztás mértéke
		A frakciófegyelem erőssége
		Egyéb formális (pl. választási rendszer) és informális intézményi korlátok
	(6) A teljesítés mértéke	Az ígérek százalékos teljesülése (<i>pledge</i> megközelítés)
		A program főbb irányainak érvényesülése (<i>saliency</i> megközelítés)

Forrás: a szerzők.

A negyedik elvárás, a felhatalmazás erőssége tekintetében szintén messzebb esik a felelős pártkormányzás elmélete az erős ideáltípustól. Egyrészt egy kétpárti versengésben – a downsi ihletésű racionális döntések paradigma szerint legalábbis – a mediánszavazó kegyeit kereső pártok egymáshoz közel állítják fel a Hotelling által híressé tett fagyis pavilonjaikat, azaz meglehetősen hasonló programokkal

kell hogy előálljanak – feltételezve a szavazók valamely speciális, pl. egyenletes vagy normális eloszlását. Miközben empirikusan ennek a politikai polarizáció valamelyest ellentmondani látszik, úgy tűnik, hatását ellensúlyozza az a tény, hogy a politikai középtől távolabb álló „radikális” pártok ritkán jutnak meghatározó szerephez a mai demokráciákban. Végző soron ez egy empirikus kérdés, akárcsak az, hogy két vagy több párt/jelölt versengése esetén nagyobb-e a választási győzelmek átlagos mértéke. Ami itt egyértelmű fogódzó, az az, hogy a kétpárti versengés – bizonyos intézményi torzítások, pl. elektori kollégium hiányában – mindig abszolút többséget produkál, míg a többpártiban benne van a plurális győzelem lehetősége, az ezzel járó gyengébb felhatalmazással együtt (Hershey 1994, 228; Kelley 1983, 126–128, idézi Dahl 1990, 361).⁷

Az ötödik tényező tekintetében a mandátumelméleti jelleg erősségét egyértelműen fokozza a kollektív felelősség, azaz a képviselőcsoportok homogén szavazási magatartásának (frakciófegyelem) elvárása. Világos felelősségi viszonyok mellett javulnak egy valamilyen mértékben kötött mandátum érvényesítésének esélyei. Másrészt, pl. elnöki vagy félelnöki rendszerekben, az alkotmányos hatalom-megosztás csökkenti egy mégoly egyértelmű felhatalmazás erősségét. Hasonló-

⁷ Robert Dahl kimutatta, hogy a választási felhatalmazás közpolitikai tartalma kapcsán nemcsak a felelős pártkormányzás doktrínája, de a pozitív mandátumelmélet feltevései is elégtelenek (Dahl 1956, 125–133). Miközben a jelen írásunkban tárgyalt pozitív mandátumelmélet lemond az olyan erős normatív feltételekről, mint a mandátum és a közérdek egybeesése, fenntartja, hogy a kormányra került párt politikáját – amennyiben az megfelel választási programjának – az legitimálja, hogy a párt megszerezte a szavazatok többségét a választásokon. Ennek érvényessége azon az empirikus előfeltevésen alapszik, amely szerint „a szavazók többsége azért választ egy bizonyos pártot, mert preferálja a párt politikáját, és azt kívánja, hogy a győztes párt valósítsa meg ezt a politikát” (Dahl 1990, 361–362 – kiemelés a szerzőktől). E feltevés nemcsak elméleti aggályokat vet fel – mondván, a győztes párt (vagy jelölt) korántsem rendelkezik a szavazók többségének a felhatalmazásával egy konkrét policyprogram megvalósítására (Dahl 1956, 125–133; Kelley 1983, 138–140, 217–218) –, de empirikus kutatások is megkérdőjelezik (Birch 1964, 119–120). Egy párt vagy jelölt szavazóinak az egyes ügyekben mutatott ún. issue-preferenciái gyakran igen eltérőek. Egy párt vagy jelölt többsége nem azonos a választói akarattal vagy a népakarattal, ha ez alatt a szavazók issue-preferenciáinak az aggregátumát értjük. Miként Dahl (1956, 128) klasszikussá vált könyvében kimutatta, két versengő jelölt és három közpolitikai területen két-két alternatíva esetén a szavazók issue-preferenciáinak eltérő intenzitása következtében egy jelölt megszerezheti a szavazatok 75%-át úgy is, ha a szavazók 75%-a közpolitikai javaslatainak egyikét elutasítja. E példában nem a többség, de még csak nem is a kisebbség, hanem a kisebbségek uralkodnak. Dahlnak a felelős pártkormányzat doktrínájával és a mandátumelmélettel vitatkozó konklúziója szerint nagy létszámú demokráciákban a választások eredményei semmit sem mondanak a többség vagy a kisebbség preferenciáiról azon túl, hogy melyik pártot vagy jelöltet támogatták szavazatukkal. Ennyiben Dahl érvelése aláássa a mandátumelméletet (Dahl 1956, 127–130). A pozitív mandátumelmélet koherenciája és korlátozott legitimitásigénye ennek megfelelően akkor tartható fenn, ha explicité feltételezzük a szavazói preferenciák azonos intenzitását. Mivel ezt nem tudjuk vizsgálni kutatásunkban, ezért a választói preferenciák intenzitásának azonosságát leegyszerűsítő feltevésként fogadjuk el.

képpen, számos más intézményi vagy eljárási szabály (pl. egy arányos választási rendszer) csökkenti az egypárti többségi kormányok kialakulásának esélyét. Ezekben az esetekben hatványozottabb az ún. *mandátumszivárgás* veszélye, melynek során a kormányzati politika nemcsak a végrehajtás, de már a célkijelölés során is eltávolodik a választási mandátum közpolitikai tartalmától. Elméleti értelemben a mandátumelmélet érvényességének erőssége itt fordítottan arányos a politikai rendszerben meglévő formális és informális vétópontok (Tsebelis 2002) számával. Végül pedig, a mandátumelmélet érvényességének egyik döntő feltétele a kampányígéretek teljesítésének magas aránya. Nemcsak a mindennapi politikai tapasztalat, de a korábbi empirikus kutatások is jelentős szórást mutatnak e teljesítési arány tekintetében.

Mindezeket figyelembe véve a felelős pártkormányzás leíró modellje egy kompromisszumos, de elfogadható gyakorlati közelítése a mandátumelmélet ideáltípusának. Nevezhetjük ennek egy gyenge változatának is. E gyenge mandátumelmélet a kötött mandátumra épülő, a közvetlen demokráciát egy technikai behelyettesítéssel mímelő erős mandátumelmélet, illetve a szabad mandátumra épülő képviselőlet vagy az ezen túlmutató végpont, a gyámság között foglal helyet (lásd alább a 2. ábrát).

* * *

A felelős pártkormányzat doktrínája összességében már egy nagy lépés az általunk javasolt mandátumelméleti szintézis irányába. Legfontosabb hozzáadott értéke a „gyenge felhatalmazás” ideáltípusának megteremtése, mely betölti a tisztán kötött és a teljesen szabad mandátum közötti elméleti űrt. Teszi pedig mind ezt demonstrált gyakorlati relevanciával. Ami hiányossága van, az az állampolgári döntések előre- vagy visszatekintő jellege, illetve ebből következően a választások szerepe körüli kétértelműsége. Ez megjelenik a 2. táblázat második és negyedik pontja közötti feszültségben is, nevezetesen abban, hogy egyidejűleg igényli az előre- és visszatekintő szavazást. Másrészt a felelős pártkormányzás doktrínája – bár implicite állást foglal a pártok szerepének hangsúlyozásával – nem teszi világossá a mandátum tartalmának forrását sem. E hiányosságok orvoslása érdekében további két fontos elméleti keretet mutatunk be a következő két szakaszban, melyek teljessé teszik mandátumelméleti szintézisünket.

A modern normatív mandátumelmélet

A pozitív mandátumelmélet gyenge változatának negyedik – és talán legfontosabb – elméleti forrása a mandátumelmélet Manin, Przeworski és Stokes (1999b) által megfogalmazott modern normatív változata.⁸ A megközelítés egyik legnagyobb

⁸ A szerzők korábbi szerény kísérleteiről ennek alkalmazására lásd Körösenyi 2006 és Sebők 2007.

értedme az, hogy a statikus képviselet-elméletet egy dinamikus keretbe ágyazza, az egyszerűvel szemben a felhatalmazás folyamatjellegét hangsúlyozva. Ezen a dinamikus elméleti kereten belül pedig a folyamat indító és záró pontja a választás momentuma, melynek kiemelt elméleti szerepe szintén figyelemre méltóvá teszi a Manin–Przeworski–Stokes-féle megközelítést. Az alábbiakban először elválasztjuk a mandátumelméletet egy másik választásközpontú képviselet-elmélettől, az elszámoltatáselmélettől. Ezt követően a tágan értett előretéktől képviselet-elméleten belül határoljuk el a mandátumelméletet a közvélemény-érzékenységre építő megközelítésektől (lásd 4. táblázat).

4. táblázat: *A képviseleti demokrácia működésének analitikus típusai*

Választás szerepe/Mandátum	Ex ante korlátozás (prospektív szavazás): kötött mandátum	Ex post ellenőrzés (retrospektív szavazás): szabad mandátum
A választásnak kiemelt szerepe van (képviselet)	Mandátum	Elszámoltatás
Nincsen kitüntetett időpont, folyamatos a kapcsolat (demokrácia)	Közvélemény-érzékenység	Visszahívás

Forrás: a szerzők.

Alább néhány megjegyzéssel szeretnénk a táblázat tipológiáját érthetőbbé tenni. Az egyik, hogy táblázatunk nem történeti tipológia, hanem analitikus jellegű, ahol elválasztottuk egymástól az ex ante és az ex post ellenőrzést. A másik, hogy az ex post ellenőrzés keretei között a visszahívás nem egy előzetes (kötött) mandátummal rendelkező delegáltra, hanem egy közjogilag szabad mandátumú képviselőre vonatkozik, ahol a visszahívás az elszámoltatás időben történő előrehozását jelenti. A visszahívás (második sor) éppúgy szavazás, mint az elszámoltatás (első sor), azaz mindkettő a választások intézménye segítségével történik, csak míg az utóbbi időpontja az állampolgárok számára adott, az előbbi esetben az állampolgárok kezdeményezhetik ezen időpont előrehozását. Harmadik megjegyzésünk szerint a kötött megbízással rendelkező nagykövettel, ügyvéddel vagy bármilyen megbízottal szemben a választott képviselő mandátuma sosem teljesen – hanem csak valamilyen mértékben – kötött, és csak politikai értelemben az. Analitikus táblázatunkban a képviselőnek a választókkal való szoros kapcsolatát az empirikus feltételt jelentő közvélemény-érzékenység biztosítja. A visszahívás ezzel szemben egy választói kontrollt jelentő intézmény, amely még szabad mandátum esetén is növelheti a képviselők reszponzivitását – itt ugyanis az utóbbi nem egy eleve adott feltétel. A negyedik kiegészítés az, hogy a történetileg a 20. század végétől – elsősorban az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, Svájcban, Németországban – elterjedő visszahívás intézménye éppen a közjogi értelemben vett képviselői szabad mandátumhoz társul, és általában kétféle igazoló

érv egyike áll mögötte. Az egyik szerint a képviselő visszahívását a választók érdekeitől, vágyaitól való elszakadás (azaz a rezponzivitás érv), a másik szerint a képviselőbe vetett bizalom elvesztése (pl. visszaélés, korrupció, elégtelen munka) indokolja.

A mandátum- és elszámoltatáselmélet

A képviseleti demokrácia irodalmában visszatérő központi kérdés, hogy a választók képesnek érzik-e magukat a számukra kedvező (policy)*döntések* kiválasztására, vagy ezt inkább a politikusokra bíznák (Pitkin 1967, 145). Mindkét esethez a választói jólét és – az ezzel itt szinonimának tekintett – közérdek egy sajátos fogalma kapcsolódik. A mandátumelmélet esetében akkor érvényesül a közérdek, ha a választók által elvárt döntéseket (*output*) hozza meg a kormány. Az elszámoltatáselmélet esetében a jólétet a meghozott döntések tényleges eredményeivel (*outcome*) azonosítjuk. A képviseleti demokrácia irodalmában a 20. század utolsó harmadában mindkét irányzat mentén kialakult egy-egy elméleti irányzat: a mandátumelmélet, ill. az elszámoltatáselmélet (Manin et al. 1999a; 1999b).

A két modell számos közös előfeltevéssel rendelkezik: (1) két szereplő, a politikusok és a választók megkülönböztetése; (2) a politikusok választások révén juthatnak kormányra; (3) a politikusok hivatalorientáltak; (4) feltételezik – az elszámoltatáselmélet kisebb, a mandátumelmélet nagyobb mértékben – a választók autonómiáját és racionalitását; (5) továbbá azt, hogy valamilyen értelemben létezik közérdek. E hasonlóságok közül a legfontosabb a választás középpontba helyezése. Amíg azonban az elsőben a szavazás előre, a jövőre tekintő, *prospektív*, az utóbbiban visszamenőleges, a kormány múltbéli tevékenységét értékelő, azaz *retrospektív* jellegű. Ennek megfelelően, míg az első a pártkormányzatra alkalmazott részlegesen kötött mandátum elvéhez áll közelebb (azaz annak egy gyenge változata), addig a második a szabad mandátum elvének a pártkormányzatra való „átvitelén” nyugszik.⁹ Tekintettel arra, hogy kutatásunk elméleti kiindulópontját a választók által a kollektív képviselői csoportnak, azaz a pártoknak adott előretekintő megbízás jelenti, a továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy mennyiben speciális a mandátumelmélet ezen prospektív elméleti alcsoport tekintetében.

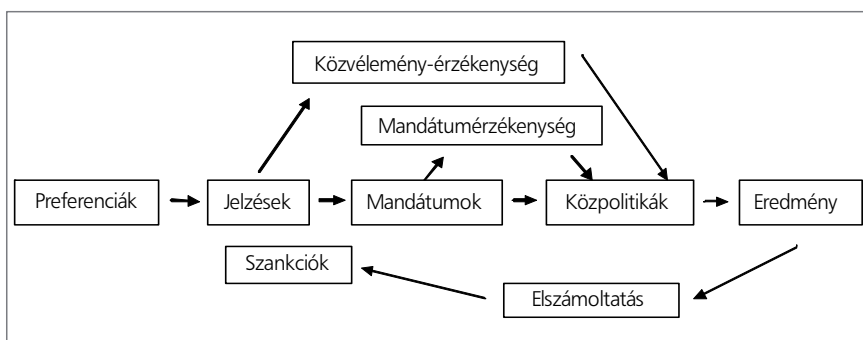
A prospektív szavazás két elmélete

A legfontosabb kérdés itt az, hogy milyen indokok szólnak a választás kiemelt szerepe mellett olyan helyzetben, amikor számos ügy kapcsán – pl. közvélemény-

⁹ Arról, hogy a visszahívás – hagyományosan a kötött mandátumhoz kapcsolt intézmény – miként egyeztethető össze a szabad mandátum elvével, hiszen a szabad mandátumot elnyert képviselő nem „delegált”, lásd a 4. táblázathoz fűzött megjegyzéseket.

kutatások segítségével – a többéves választási periódusokon belül is felmérhető a köz gondolkodásának iránya. E kérdést fogalmazzák meg a képviseleti demokráciát normatív értelemben a közvélemény-érzékenységgel közelítő és azt empirikusan is vizsgáló szerzők (lásd pl. Page–Shapiro 1983; Brooks 1990; Jacobs–Shapiro 1994; Hobolt–Klemmensen 2005). Számukra a központi kérdés az, hogy a kormánypolitika mennyire „reszponzív”, azaz mennyire érzékeny a választók többségének mindenkori preferenciáira (lásd I. ábra). Az elvárás itt az, hogy a közpolitikai döntések folyamatosan megfeleljenek a mindenkori – így például két választás között is folyamatosan változó – választói akaratnak.

I. ábra: *A reprezentációmodellek alapösszefüggései*

Forrás: Manin et al. 1999a, 9.

A többi kötött mandátumból kiinduló megközelítéshez képest *hiperreszponzív* képviseletben a kormányzás annál jobban megfelel a képviseleti demokrácia ideáljának, minél inkább preferencia-érzékeny. Némileg karikírozva úgy is fogalmazhatunk, hogy egy kormány akkor jó, ha folyamatosan a közvélemény-kutatások eredményeinek megfelelően kormányoz. De a participatív demokráciafelfogás hívei sem elégednek meg a négyévenkénti állampolgári részvétel lehetőségével, és a „ciklus közbeni” időszakban is normatív követelménnyé emelik az állampolgári részvételt (Barber 1984). A deliberatív demokraták másrésről azért utasítják el a választások központi szerepét, mert az egymástól elszigetelt egyéni preferenciák aggregálása helyett a racionális vitában – és a preferenciák ilyen módon történő formálásában – látják a közjóhoz közelítő döntések garanciáját (Fishkin 1991; Dryzek 2000).

E közvélemény-érzékenységre építő megközelítésekkel szemben a kortárs képviselet- és demokráciaelméleti irodalom hagyományos, a *mainstream* politikatudományban uralkodó megközelítésében jobbra egyetértés van a választások kitüntetett szerepét illetően. Vagyis abban, hogy a demokratikus kormányzatok azért képviseletiek is egyben, mert a kormányon levők választások (és nem pl. sorsolás) révén kerültek hivatalukba. Ha a választások szabadok és kompetitívek, széleskörű az állampolgári részvétel, továbbá az állampolgárok politikai szabadságjogai

biztosítottak – szól az érvelés – akkor a választások arra készítetik a kormányon levőket, hogy a nép érdekei szerint cselekedjenek (Manin et al. 1999b, 29). A képviseleti kormányzás intézményi garanciáját így a választások jelentik.

A mandátumelmélet ehhez annyit tesz hozzá, hogy a választások funkciója továbbá a követendő közpolitikák, illetve az azokat képviselő politikusok kiválasztása. A képviseleti kormányzás így akkor valósul meg, ha a kormány valóban az elnyert mandátumnak megfelelő politikát folytat, azaz a kormánypolitika érzékeny, rezponzív *az ebben az értelemben vett* választói akaratra: a felhatalmazási aktus közpolitikai tartalmát meghatározó mandátumra (lásd I. ábra). Így teljesül a választói állhatatosság fent említett követelménye. A mandátumelmélet a képviseleti demokráciát a rezponzív, azaz közvélemény- vagy preferenciaérzékeny kormányzással azonosító felfogáshoz képest nagyobb hangsúlyt ad a választások szerepének. Ennyiben távolabb áll a teljesen kötött mandátum demokratikus ideáltípusától, mint a közvélemény-érzékenység (*rezponzivitás*) folyamatos állampolgári beleszólást biztosító normatív elmélete (lásd 2. ábra).

2. ábra: *A választó-képviselő viszony közpolitikai tartalmának kötöttsége*

Kötött mandátum -----		Részlegesen kötött mandátum -----		Szabad mandátum	
Delegálás	Rezponzivitás	Mandátum		Elszámoltatás	Gyámság
		<i>erős</i>	<i>gyenge</i>		

Forrás: a szerzők.

A mandátum erősségét azonban – mint fentebb bemutattuk – nemcsak a mandátum kötöttsége határozza meg, hanem a választók aktivitásának és informáltságának mértéke, ill. a felhatalmazás és a felelősség egyértelműsége is. E szempontokat is figyelembe véve a választásokat kulcsszerepbe helyező mandátumelmélet már „versenyelőnybe” kerül a közvélemény-érzékenységgel szemben. A választási kampányok egy átlagos időszakhoz képest több információt biztosítanak a választók számára, és a szavazatokért versengő pártok az állampolgárok mozgósításával növelik a participációt. A választásokon általában nő a részvételi hajlandóság, ezért a választások alkalmasabbak az állampolgárok preferenciáinak a felszínre hozására és kiformalására, mint a szokványos politikai közvélemény-kutatások. Mindent egybevetve tehát, egy jobban kidolgozott és vélhetően koherensebb program betartása ellensúlyozhatja a választók számára a folyamatos beleszólás lehetőségét, és növelheti a választói állhatatosságot.

Ha a modern normatív mandátumelméletből látszólag egy jól használható empirikus modell is levezethető, ezt más tényezők árnyalják. Az előzetekintő, részben kötött mandátumra építő fenti két elméleti irányzatban – azaz a közvélemény-érzékeny és a mandátumérzékeny felfogásban – ugyanis közös, hogy mindkettőben központi szerepet játszik a közérdek fogalma. További hasonlóság, hogy a mandátum teljesítésének egybeesése a közjó érvényesülésével egy nor-

matív előírás, mely nem következik logikusan a feltevésekből (sőt, mint bemutatuk, éppenséggel feszültséget hoz az elméleti keretbe). A kérdést Manin és szerzőtársai (Manin et al. 1999a, 2–3) is felteszik: normatív nézőpontból „miért kellene a képviselői demokrácia hagyományos intézményeinek garantálnia” a közjó érvényesülését? Erre – elismerve, hogy egyértelmű válasz 200 év elteltével sem adható – négy lehetséges érvet sorolnak fel: (1) aki politikusnak áll, ezt a közjó szolgálatáért teszi; (2) a választók képesek kiválasztani az ilyen embereket; (3) ha mégis letérnének a helyes útról, a szavazók hatásosan fenyegetik őket azzal, hogy kiszavazzák a hivatalból; (4) a hatalommegosztás intézményei hatékonyan korlátozzák az eltéréseket a közjótól.

Az, hogy e feltételek mennyiben felelnek meg egy erős magyarázóerejű empirikus modellnek, legalábbis kétséges. Az, hogy a választók többségének szavazatait elnyert politika a közérdeknek megfelelő politika is legyen egyben, feltételezi a szavazók magas szintű közpolitikai informáltságát és kompetenciáját, illetve azt hogy a szavazók képesek pontosan meghatározni saját érdekeiket. További feltevés a közérdek utilitarista felfogása, mely a közjót a mediánszavazó érdekeivel azonosítja, és amely – a választások áttételével – egybe kell hogy essen a politikusok preferenciáival is. Nem igényel kiterjedt empirikus politikai ismereteket annak belátása, hogy egy ilyen szerencsés hármass egybeesésnek számos elméleti megfontolás és gyakorlati tapasztalat is ellentmond. Ezekről alább részletesebben is szólnunk, így e helyütt csak felsorolásszerűen említjük a racionális tudatlanság feltevését, a politikai manipuláció kiterjedt gyakorlatát, illetve a közösségi döntések elméletének számtalan feltevését a járadékvadászattól az aszimmetrikus információhoz és a Schumpeter-féle aszimmetrikus kompetenciához (azaz az „infantilizmushoz”) köthető problémákon át a politikusok „munkakerüléséig” (*shirking*).¹⁰ Az informáltság és kompetencia terén fennálló egyensúlytalanságok már önmagukban lehetővé teszik a politikusok számára a napirend, sőt, akár a választói preferenciák manipulálását is. Ehhez jön ráadásként a megtartott választások explicit mandátumtartalmának szinte elkerülhetetlen szembekerülése a nép mindenkori kinyilvánított preferenciáival, amely kisebb-nagyobb mértékben mindig változik.

E kifogások fényében már látható, hogy nem lehetséges a közvéleménnyel azonosított közérdek és a választási mandátum összeboronálása egy logikus elméleti keretben. Tekintettel arra, hogy ezen elméleti-gyakorlati feszültségek a választási mandátum és a közérdek teljesülésének előírása között szétfeszítik a mandátumelmélet kereteit, a kutatás során úgy döntöttünk, hogy a pozitív, leíró elemeket (teljesül-e egy ígéret) elválasztjuk a normatív, előíró elemektől (megfelel-e az ígéret [teljesítése] a közérdeknek), megszüntetve ezzel a Manin–Przeworski–

¹⁰ A „munkakerülés” (*shirking*) esetében a választói érdekeket (közjót) – bármilyen okból, így lustaság, nemtörődomség vagy önérdek, korrupció – figyelmen kívül hagyó politikusi viselkedésről van szó.

Stokes-féle mandátumelmélet legfontosabb belső ellentmondását.¹¹ Így nyeri el közel végső formáját a pozitív mandátumelmélet gyenge változata.

Delegálás és mandátum

Miután meghatároztuk a pozitív mandátumelmélet gyenge változatának főbb vonalait, az utolsó nyitott kérdés az elmélet középpontjában álló mandátum tartalmának forrása. E kérdés implicit módon már felmerült a közvélemény-érzékenység és a választási mandátum közötti – előző szakaszban tárgyalt – feszültség kapcsán is. Explicitté téve az ellentmondást azt mondhatjuk, hogy a rezponzivitás- és mandátumelmélet (lásd I. ábra) már csak azért sem egyeztethető össze, mert mást feltételeznek a választók és képviselők közötti viszonyról. Míg a közvélemény-érzékenységet a képviselet középpontjába állító megközelítés a választói preferenciákból vezeti le a két szereplő közötti kapcsolat tartalmát (mit kíván a nép), addig a mandátumelmélet a választási programok középpontba helyezésével azt vizsgálja, mit kínálnak a politikusok.

E tekintetben a fenti *ex ante/ex post* megkülönböztetés egy újabb dimenzióval egészíthető ki, annak fényében, hogy alulról vagy felülről vezérelt-e a képviselet tartalmát meghatározó folyamat. Ezért az Andeweg és Thomassen (2005) által bevezetett statikus megkülönböztetés hasznos kiegészítése a Manin–Przeworski–Stokes-féle dinamikus megközelítésnek. A szerzők a képviseltek és képviselők közti viszonyt egy zárt fogalmi keretben a *megbízás* és az *ellenőrzés* fogalmaival ragadják meg, amikor a képviselet típusainak egy új klasszifikációját adják (5. táblázat).

5. táblázat: *A politikai képviselet módjai*¹²

		Választói ellenőrzés	
		Ex ante	Ex post
A képviselet tartalmának meghatározása	Felülről	Mandátum	Elszámoltatás
	Alulról	Delegálás	Reszponzivitás

Forrás: Andeweg–Thomassen 2005, 512 – a szerzők által módosítva.

Tipológiájuk egyik dimenzióját a *képviselet tartalmi meghatározásának iránya* (vagy másképpen: *alanya*) alkotja. A megbízó-megbízott (*principal-agent*) viszonyt a modern politikai képviseletre alkalmazva ez a hatalomnak a megbízótól (szavazók)

¹¹ Kutatásunkban mi az előbbivel foglalkozunk.

¹² A 4. táblázatban a közvélemény-érzékenységet (azaz a rezponzivitást) – mivel az a közpolitika-formálás számára folyamatosan jelen van – *ex ante* korlátozásnak tekintettük. Andeweg és Thomassent azonban a választói ellenőrzés érdekli, ami csak utólagos lehet, ezért kerül a rezponzivitás itt az *ex post* oszlopba.

a megbízotthoz (pártok) történő delegálását jelenti, azaz egyirányú, „alulról felfelé” történő képviseletet. A képviselet madisoni vagy schumpeteri felfogása ezzel szemben kevésbé egyoldalú, sőt, inkább a másik irányt hangsúlyozza, azaz a politikai vezetők szerepét a néppel szemben. A pártvezetők aktivitása (és a nép passzivitása) megváltoztatja a képviselet jellegét, és megteremti a „felülről-lefelé” történő képviseletet. A tipológia másik dimenzióját a képviselők (pártok) feletti választói ellenőrzés módja alkotja. A képviselet irányának (alulról vagy felülről) és a kontroll módjának (ex ante vagy ex post) a kombinációja adja a politikai képviselet négy típusát: a delegálást, reszponzivitást, felhatalmazást és elszámoltatást. E négy típus közül a számunkra fontos (mert előretekintő) két változatot – a szerzők alapján (Andeweg–Thomassen 2005, 512–514) – a következőképpen jellemezhetjük.

A delegálást a képviseleti demokrácia klasszikus ideáltípusának, ennyiben pedig az *ex ante felhatalmazáson alapuló képviselet-elméletek erős változatának* tekintjük. A delegálásban az alulról történő képviselet és az előzetes szavazói kontroll egyaránt megvalósul, azaz a kormányzás a népakarat szerint történik. Delegálás azonban csak nagyon szigorú előfeltételek esetén valósulhat meg: a szavazóknak exogén és stabil preferenciákkal kell rendelkezniük, és a politikai napirendnek kiszámíthatónak kell lennie. A tipológiában szintén az ex ante oldalon található a felülről lefelé történő képviselet elmélete, amit Andeweg és Thomassen „felhatalmazásnak” nevez, mi azonban – némileg pontosítva – választási mandátumnak, vagy csak röviden *mandátumnak* nevezünk. Ez pontosabb, és az előző szakaszok fényében található elnevezés. Itt ugyanis a választók szavazataik révén egy pártot *nem általában*, hanem választási programja megvalósítására hatalmaznak fel, ami megfelel a képviselet mandátumelméletének.

Az ebben az értelemben felfogott mandátum megfelel a felelős pártkormányzás ideáltípusának is, melyet fentebb a *felhatalmazáson alapuló ex ante képviselet-elméletek gyenge változataiként* azonosítottunk. Fontos eltérés a delegáláshoz képest, hogy a képviseletnek ez a formája feltételezi, hogy a szavazói preferenciák a politikai rendszerre nézve nemcsak exogének, de endogének is lehetnek, azaz az elit befolyásolhatja a választói preferenciák kialakulását. A preferenciák kialakulásában kulcsszerepet játszanak a választási programok és a kampányok egyéb közpolitikai ígéretei,¹³ melyek a pártok szuverén döntéseinek eredményeként – ha úgy tesszük *elitista* módon – jönnek létre.¹⁴

¹³ Könnyen belátható, hogy a képviseletnek az Andeweg–Thomassen-féle klasszifikációban megkülönböztetett két ex ante típusában más szerepet töltenek be a választási ígérek. A delegálásnál ez az igazodás nem folyamatos, hanem a szavazóknak a választásokon megfogalmazott követeléseit tartja szem előtt az egész következő kormányzati ciklusban. Az ígéreknek és programoknak a képviselet mandátumtípusánál van igazán jelentősége, ahol a szavazópolgárok az induló jelöltek és/vagy pártok programja alapján prospektív módon választanak, és szavazatukkal a nyertes párt ígéretei megvalósítására adnak felhatalmazást.

¹⁴ Fontos itt megjegyezni, hogy a választási programot kibocsátó pártok sem az (általuk feltételezett) választói preferenciáktól függetlenül fogalmazzák meg ígéreteiket (lásd erről a kötetben

A mandátum ilyen szembeállítás a delegálással nemcsak számos fontos demokráciaelméleti munkából hiányzik, de legtöbbször még a klasszikus mandátumelméletet tesztelő empirikus munkák sem reflektálnak rá. Ennek egyrészt az lehet az oka, hogy az érintett szerzők (lásd pl. Manin–Przeworski–Stokes) az alulról felfelé történő képviseletet tekintik a *normatív* módon felfogott mandátumelmélet szubsztantív magjának. Másrészt, bevett megközelítés, hogy a downsi medián-szavazó modellhez hasonlóan a pártokat hivatalorientáltnak, szavazatmaximalizálóknak és ezért *ex ante* értelemben reszponzívnek tekintik egy olyan politikai arénában, ahol az állampolgárok preferenciái exogén módon adóttak (ez az *ex ante* a *felhatalmazás erős elmélete* – lásd az I. táblázatot). A *pozitív* mandátumelmélet általunk javasolt *gyenge* változata elméleti és gyakorlati (kutatásmetodológiai és plauzibilitási) okokból mindkét gondolkodásmóddal szakít, mely megközelítés mellett részletesen is érveltünk e fejezetben. Ez egyben azt is jelenti, hogy a pozitív mandátumelmélet *gyenge* változata – az első felületes benyomás ellenére – nem illeszthető problémátlanul a klasszikus demokráciaelméletbe, hanem kifejezetten „elitista” elemeket tartalmaz. A különbséget mutatja be a 4. és 5. táblázat.

ÖSSZEFOGLALÁS

E fejezetben bemutattuk a kötetben közölt kutatási eredmények nagyobb részét megalapozó elméleti keretet, melyet a pozitív mandátumelmélet *gyenge* változataként határoztunk meg. E szintézis kialakítása során először egy részlegesen kötött mandátumot vettünk alapul, szemben a képviselet szabad mandátumra épülő felfogásaival. Ezt követően a képviseleti viszonyt kollektív cselekvők kapcsolataként határoztuk meg, melyben a képviselet alanyai a pártok. Ezen alapokra építve a felelős pártkormányzás modellje már megfelelő ideáltípusnak bizonyult egy *gyenge* mandátumelmélet számára. Erről ugyanakkor le kellett választanunk a közérdeknek megfelelő felhatalmazás *normatív* elemét, mely szétfeszítette az elméleti keret logikáját. Az így megkapott pozitív mandátumelméletet ezt követően immár explicit módon is leválasztottuk a felhatalmazás delegálásközpontú elméleteiről, melyek – a *normatív* megközelítés önkéntelen érvényesüléseként – egyfajta önértéket tulajdonítottak a képviselet tartalmának alulról-felfelé történő meghatározásának.

Elméleti áttekintésünk eredménye egy olyan koncepcionális keret, mely megítélésünk szerint logikailag koherens, empirikusan plauzibilis, s így a pozitív politikatudomány eszközeivel is igazolható vagy elvethető. Az, hogy milyen mértékben

Bíró Nagy András írását). Az, hogy az előzetesen felmért választói véleményeket milyen mértékben és módon veszik figyelembe a programalkotás során, alapvetően empirikus kérdés, melynek elméleti következményei ugyanakkor későbbi elméleti kutatások tárgyai lehetnek.

érvényesül a modern képviseleti demokráciákban, az az egyes dimenziókban vett *erősségének* függvénye. E dimenziók közül kiemeltük a választók aktivitásának és informáltságának mértékét; a felhatalmazás kötöttségének mértékét, mely a választási programok és a benne foglalt ígéretek jellemzőitől függ; a felhatalmazás egyértelműségét, mely a győztes program egyediségétől, illetve a győzelem mértékétől függ; valamint a politikai felelősség egyértelműségét, melyet az alkotmányos hatalommegosztás mértékével és egyéb intézményi korlátokkal közelítettünk.

E tanulmány egyik hozzáadott értéke a szakirodalomhoz így – a számos kisebb kiegészítés és pontosítás mellett – elsősorban egy *tesztelhető* mandátumelmélet lehetséges elméleti forrásainak értékelése, illetve ezek szintetizálása. Ez a munka elengedhetetlen volt a mandátumelmélet empirikus érvényesülésének vizsgálatához, amelyről a következő fejezetek számolnak be.

3. FEJEZET

Sebők Miklós – Soós Gábor

Kutatási döntések

A mandátumelmélettől az adatgyűjtésig

A fejezet az előzőekben körülhatárolt elméleti modellt összeköti a rá következő empirikus fejezetekkel. Bemutatja azokat a döntéseket, amelyek specifikálták azokat a kutatási kérdéseket és módszereket, amelyek összességében a kutatási tervet alkotják. Ezek a következők: (1) a mandátumelmélet a versengő demokraciamodellek közül; (2) a mandátumelmélet feltételeinek átalakítása kutatási kérdésekké; (3) a mandátum értelmezése közpolitikai programként; (4) a közpolitikai program ígéretközpontú megközelítése (a hangsúlyalapúval szemben); (5) a számon kérhetőségi és teljesítési mutató mint kimenet választása; (6) a mutatók időbeli és pártok közötti különbségei mint a magyarázatkeresés módja; (7) a megfigyelési időszak és a pártok kiválasztása; (8) próbakutatás indítása.

MIÉRT A MANDÁTUMELMÉLET?

A 2. fejezetben részletesen is bemutattuk, hogy a választásoknak kiemelt szerepet szánó demokraci elméleti megközelítések közül melyek jelentik a kötet alapjául szolgáló kutatás kiindulópontját. Ennek keretében először elválasztottuk az előrettekintő szavazást feltételező mandátumelméletet egy másik választásközpontú képviselő-elmélettől, az elszámoltatáselmélettől. Ezt követően a tága n értett előrettekintő képviselő-elméleten belül határoltuk el a mandátumelméletet a közvélemény-érzékenységre építő megközelítések től.

E három kutatási irány számos szempontból hasonló alapokra épült: két szereplőre, a politikusokra és a választókra koncentráltak, feltevéseik szerint a hivatalorientált politikusok választások révén juthatnak kormányra, míg a választók autonóm és racionális döntéshozókként jelentek meg. Hasonlóképpen, mind feltételezik, hogy valamilyen értelemben létezik közérdek.

A kutatás során ezen megközelítések közül a mandátumelméletet vizsgáltuk részletesebben, melynek alapvetően három oka volt. Egyrészt, a mandátumelmélet kiemelten vizsgálja nemcsak a választások, de ezen belül a választási ígérek és ezek teljesítésének szerepét. Az ígéreknek (akár teljesülnek, akár nem) már-

pedig kiemelt szerepe van a magyar közgondolkodásban (gondoljunk itt csak a „nem lesz gázáremelés”, vagy a „megvédjük a nyugdíjakat” típusú ígéretek által kavart politikai viharokra). A mandátumelmélet vizsgálata ennyiben a politikatudományon túli gyakorlati relevanciával bír (erről részletesebben lásd I. fejezet).

Ténykérdés az is, hogy a modern demokráciákban a választások egyik fontos funkciója a követendő közpolitikák, illetve az azokat képviselő politikusok kiválasztása. Klingemann és szerzőtársai szerint „a modern demokráciákban a kormányok közpolitikai prioritásai jelentős mértékben tükrözik a választások alkalmával a versengő pártok által bemutatott formális programokat. Az ígéretek és teljesítmény ezen egybeesése demokráciafogalmunk egyik legfontosabb eleme” (Klingemann et al. 1994, 2; idézi Baumgartner et al. 2011, 948; fordítás a szerzőktől). Ha e kijelentéssel nem is kell feltétlenül egyetérteni, annyi talán megkockáztatható, hogy a képviseleti kormányzás leírásának eminensen része annak vizsgálata, hogy a kormány valóban az elnyert mandátumnak megfelelő politikát folytat-e. Vagy technikai értelemben fogalmazva: a kormánypolitika érzékeny-e a felhatalmazási aktus közpolitikai tartalmát meghatározó mandátumra. Figyelemmel arra, hogy a témában a magyar politikai rendszer kapcsán a kutatás kezdetéig nem volt szisztematikus adatgyűjtés és elemzés, a kutatási projekt számos empirikus eredménnyel is kecsegtetett.

Harmadrészt, a mandátumelméleti keret mellett szólt, hogy termékenyebb táptalajt jelentett a politikaelméleti és metodológiai munka számára, mint akár az elszámoltatási, akár a személyi felhatalmazásra építő megközelítések. Elméleti szempontból kiemelt feladatot jelentett az olyan átfedésben lévő, de eltérő szempontokat kibontó megközelítések összehangolása, mint a felelős pártkormányzás, a delegáláselmélet vagy éppen a normatív mandátumelmélet. Metodológiai szempontból a mandátumelmélet lehetőséget jelentett egy fontos űr betöltésére: az ígéretkutatási (*pledge research*) irodalom elemi szinten nincs összekötve az azonos kérdésekkel egy más elvontsági szinten foglalkozó elméleti irodalommal. Az elméletileg beágyazott kutatási kérdések megfelelő operacionalizálása és összeillesztése a meglévő ígéretkutatási irodalommal egy több fronton is biztató komplex kutatási projektet eredményezett.¹

¹ Az, hogy az empirikus és elméleti kutatások számára a mandátumelméleti keretet választottuk, természetesen nem jelenti azt, hogy ne lenne értelme a fent említett másik két paradigma vagy éppen a mandátumelmélet normatív vonatkozásai vizsgálatának. Épp ellenkezőleg, ezek a három megközelítés közötti nyilvánvaló összefüggések miatt és önmagukban is jelentősen bővítenék tudásunkat a magyar politikáról.

A MANDÁTUMELMÉLETBŐL LEVEZETHETŐ KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A különbözőképpen meghatározott mandátumelméletek empirikus tesztelésének kiterjedt irodalma van (erről lásd alább, ill. e kötet 4., 6. és 7. fejezetét). Ezek nagyobb része azonban nem hivatkozik demokráciaelméleti munkákra, leginkább egy implicit mandátumelméletből indulnak ki. Ahol mégis van reflexió az elméleti irodalomra, ott gyakran (pl. Schermann–Ennsner–Jedenastik 2012, 2) a modern normatív mandátumelmélet Manin, Przeworski és Stokes (1999a; 1999b) által bevezetett analitikus elemzési keretére építenek. E paradigma öt feltételt határoz meg a mandátumelmélet teljesülése számára (Manin et al. 1999b, 29–35), azonban az e kötet kiindulópontját jelentő elméleti megközelítés – a pozitív mandátumelmélet gyenge változata – nem mindegyikre épít. Az alábbiakban először röviden áttekintjük, hogy a Manin és társai által fémjelzett főáramú változathoz képest mely kérdéseket nem vizsgáljuk, majd a következő szakaszokban részletesebben is bemutatjuk a kutatás operacionalizált kérdéseit.

A normatív mandátumelmélet empirikus vizsgálatának korlátai

A Manin–Przeworski–Stokes-féle alapelmélet által felölelt képviseletelméleti összefüggések közül (lásd a 2. fejezet I. ábráját) kutatásunk témaválasztása okán nem foglalkozik a mandátumelmélettől eltérő megközelítésekkel és ezek háttérfeltevéseivel. A vizsgálaton kívül állnak így a folyamatosan formálódó szavazói, illetve állampolgári preferenciák (hiszen nem választáskutatást végzünk), az ezek alapján folyamatosan megfogalmazott politikai követelések (jelzések) és a közpolitika-formálás ennek megfelelő közvélemény-érzékenysége. Hasonlóképpen, kívül esik vizsgálatunk tárgyán az elszámoltatás, azaz az eredmény (outcome) és a következő választásokon kivetett szankciók (szavazói viselkedés, a kormányzó pártok jutalmazása vagy büntetése) közötti összefüggések. Témánk így a 2. fejezet hivatkozott I. ábrájának felső-középső része, a választásokon generált mandátum és annak kormányzati teljesítése, azaz az ígérek és ezek közpolitikai teljesítése (output). E meghatározásból is következik, hogy nem vizsgáljuk a kormányzati közpolitika egészét és ezeknek tágabb környezetükre (gazdaság, társadalom stb.) gyakorolt hatását (ez alól kivételt csak a teljesítés egyes elméleti problémái jelentenek, melyeket alább a harmadik kérdéscsoport kapcsán tárgyalunk).

Bár látszólag a téma így már kellően lehatárolt, a pozitív mandátumelmélet gyenge változatának kifejtése nyomán további szűkítések is szükségesek. A Manin és társai által vázolt alapelméletből ugyanis a fentiek mellett elhagytuk (1) a közérdekre vonatkozó normatív feltevéseket; (2) az állampolgári vélemények cikluson belüli stabilitásának előírását; és (3) a választók és a kormányra került politi-

kusok érdekeinek megegyezését. Ennek elméleti okait a 2. fejezet tárgyalja, az alapmodell azonban számos gyakorlati probléma miatt sem megfelelő alkalmazott kutatásra. Nézzük tehát röviden az elhagyások indoklását!

(1) A modern normatív mandátumelméletről a megközelítést prezentáló szerzőtrió is bevallja, hogy törekény koncepció (Manin et al. 1999a, I6): „a hivatalban levők egyrészt hűek maradhatnak ígéreteikhez, ha akkor is teljesítik azokat, amikor végrehajtásuk nem felel meg az állampolgárok érdekeinek, másrészt éppen a közjó érdekében eltérhetnek attól” (fordítás a szerzőktől). A feszültség gyakorlati következményei könnyen beláthatóak: a nyertes program megvalósítása nem mindig felel meg a szavazók érdekeinek, ez ugyanis csak akkor lenne lehetséges, ha a választók mindentudók lennének (képesek lennének kezelni a politikától elválaszthatatlan *kontingenciát*), illetve rövid és hosszú távú érdekeik egybeesnének (vagy az eltérés esetén ezt egyrészt felismernék, másrészt mindig a hosszú táv mellett döntenének).

A szavazókat könnyen elcsábíthatják például a jóléti politika rövid távú előnyei, figyelmen kívül hagyva a költségvetési hiány és az államadósság terén jelentkező hosszú távú költségeket. De a körülmények is olyan módon változhatnak, hogy a mandátum teljesítése nem áll többé a szavazók érdekében (Manin et al. 1999b, 35). Mindezt figyelembe véve, nem hoz minden fontos esetben egyértelmű eredményt egy olyan normatív mandátumelmélet tesztelése, mely *egyszerre* írja elő a mandátum teljesítését és a közérdek érvényesítését.

(2) A normatív mandátumelméleti keret azt is elvárja, hogy a szavazók az egész kormányzati ciklusban kitartsanak a választásokon kifejezett politikai preferenciájuk mellett. E feltevés ugyanakkor csak egy delegálásalapú felhatalmazási elmélet számára szükséges. A delegálással szemben definiált mandátum (lásd 2. fejezet) nem feltételezi a folyamatos választói „inputigényt” a képvisleti kormányzáshoz. Ha mindehhez hozzávesszük a feltevés legalábbis kétséges empirikus relevanciáját (így például a közvélemény-kutatási eredmények változékonyságát), már indokolt a feltevés elhagyása.

(3) A normatív mandátumelmélet harmadik elhagyandó feltevése elvárja, hogy a választók és kormányra került politikusok érdekei megegyezzenek. Ezen érdekharmonia azonban nemcsak olyan feltétel, amelyet a politikai gondolkodás kezdetei óta megkérdőjeleztek, de számtalan empirikus kutatás eredménye is ellentmond neki. Megalapozott tudásunk van róla, hogy az önérdelkeiket követő politikusok gyakran elhanyagolják kötelességeiket és kibújnak a választói preferenciáknak, illetve a közérdeknek megfelelő politika követése alól. A végső érv a feltevés elhagyása mellett ugyanakkor elméleti: ha egy politikus teljesíti a választási mandátumban foglaltakat, akkor a választók számára irreleváns, hogy egyébként milyen érdekei voltak. És fordítva: ha a képviselő nem teljesíti a mandátumát, akkor jutalma – a mandátumelmélet generikus változatában – a pozícióból való elcsapása lesz, függetlenül az érdekviszonyoktól.

Az erős-normatív mandátumelméleti keretből derivált empirikus kutatási kérdések közül így elhagytuk azokat, melyek vagy ellentmondanak a 2. fejezetben javasolt elméleti keretnek (azaz rontják a belső validitást), vagy valószerűtlenségükkel szükségtelenül korlátozzák a kutatási eredmények ún. külső érvényességét. Az eredmény egy, a logikai feszültségektől megtisztított pozitív, ill. a feleslegesen szigorú feltevésekről leválasztott gyenge mandátumelméleti keret. A „gyengeség” ugyanakkor távolról sem jelenti az így megmaradó két alapvető deskriptív kutatási kérdés – és a rájuk adandó válaszok – tudományos értéktelenségét. Épp ellenkezőleg, mint azt alább igazolni próbáljuk, ezen áramvonalasított elméleti keret kiemeli a tágan értelmezett mandátumelméleti paradigma számára legfontosabb három momentumot, és az empirikus kutatások számára is operacionalizálható elvontsági szinten fogalmazza újra őket.

Egy empirikusan is vizsgálható mandátumelmélet kutatási kérdései

A 2. fejezet elméleti áttekintésének eredménye mindezek alapján egy olyan mandátumelméleti koncepcionális keret volt, mely magában hordozza az empirikus vizsgálat lehetőségét. Miután megszületett a döntés egy ilyen mandátumelméleti keret alkalmazásáról, a következő eldöntendő kérdést az átfogó demokraci elméleti koncepció kapcsán konkrétan vizsgálandó kutatási problémák jelentették.

Az, hogy a választási felhatalmazásnak tartalmat adó mandátum milyen mértékben érvényesül a modern képvisleti demokráciákban, az az egyes dimenziókban vett *erősségének* függvénye. E dimenziók közül három fő kérdéscsoportban kiemeltük a választók informáltságának mértékét, a felhatalmazás kötöttségének mértékét, a felhatalmazás erősségét, ill. egyediségét, a felelősség egyértelműségét, valamint a teljesítés mértékét (lásd I. táblázat).

Látható, hogy a kérdéscsoportokat elsősorban az választja el egymástól, hogy a dinamikus mandátumelméleti keret melyik szakaszához kapcsolódnak: a felhatalmazás előzményeihez (a kampányhoz), a felhatalmazás aktusához vagy a mandátum teljesítéséhez. A három szakasz között a határvonalat a mandátumot meghatározó választás jelenti. A pozitív mandátumelmélet ezen dinamikus változata ennyiben kijelöli, hogy mely kérdések kapcsán vizsgálható a mandátumelméleti keret empirikus érvényessége.

Az általunk javasolt három szakaszra (kampány, választás, kormányzás) osztható dinamikus mandátumelméleti keret legerősebb kapcsolódása az empirikus ígéretkutatási irodalomhoz az egyedi ígéretetek százalékos megvalósulási aránya. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a többi kérdésre adandó válasz is befolyásolja az elmélet érvényességét. Az empirikus kutatás során így a harmadik kérdéscsoport mellett – a szakirodalmi korlátokon átlépve – részletesen foglalkoztunk az első kérdéscsoportot illető problémákkal is (lásd elsősorban a 4., 5. és 10. fejezetet).

I. táblázat: *Az ígéretkutatás legfontosabb kérdései*

Kutatási kérdéscsoportok (konceptualizálás)	Eredményváltozók (kutatási kérdések)	Eredményváltozók indikátorai (operacionalizált kérdések)	A kutatási terv elemei
I. A kampányok információtartalma	(1) A választók informáltságának mértéke	Milyen arányban tudják összekötni a választók az adott választáson induló pártokat és ígéreteiket?	Nem vizsgáltuk
		a, Milyen kiterjedtek és átfogóak az ígérek?	Vizsgáltuk
	(2) A fel- hatalmazás kötöttségének mértéke	b, Milyen mértékben egyértelműek a benne foglalt vállalások?	Vizsgáltuk
		c, Mennyire a kormányon múlik az ígérek teljesítése?	Vizsgáltuk
		d, Mennyire dönthető el, hogyan teljesült-e az ígérek?	Vizsgáltuk
II. A felhatalmazás egyértelműsége	(3) A fel- hatalmazás erőssége	a, A választók aktivitásának (választási részvétel) mértéke	Nem vizsgáltuk
	(4) A fel- hatalmazás egyedisége	b, A párt szavazói többségének (a győzelem) mértéke A pártok ígéreteinek egymástól való eltérése a, Az alkotmányos hatalommegosztás mértéke b, A frakciófegyelem erőssége	Nem vizsgáltuk Részleges adatfelvétel megtörtént Nem vizsgáltuk Nem vizsgáltuk
III. A teljesítés „erőssége”	(5) A felelősség egyértelműsége	c, Egyéb formális (pl. választási rendszer) és informális intézményi korlátok	Nem vizsgáltuk
	(6) A teljesítés mértéke	a, Az ígérek szárazalékos teljesülése (pledge megközelítés)	Vizsgáltuk
		b, A program főbb irányainak érvényesülése (saliency megközelítés)	Nem vizsgáltuk

Az explicit mandátumelmélettől az empirikus ígéretkutatásig

A szervesen összekapcsolódó három kérdéscsoport kirajzolja a mandátumelmélet mint demokráciaelmélet egy olyan sajátos irányát, mely ideáltípusként leírhatja a modern demokráciák működését. A leíró modell lényege az, hogy a pártok törekednek választási ígéreteik teljesítésére. Ennek egyik oka e stratégia normatív önértéke vagy a demokrácia jó működésébe vetett hit, mely egyben a pártok politikai sikerességének egyik kulcsa (ez általános hivatkozás a pledge-irodalomban,

lásd pl. Mansergh–Thomson 2007, 3II). Az ideáltipikus mandátumelmélet gyakorlati relevanciája így több irányból is alátámasztott. Egyrészt támaszkodik a pártokat haszon- (azaz: szavazat-) maximalizáló entitásoknak tartó irodalomra (lásd a downsi modellt), másrészt a pártokat mint közpolitikai programjuk megvalósítását önérdemeknek tekintő szervezeteket leíró tanulmányokra.

Eddig a pontig tehát a kutatásunk párhuzamosan haladt a nemzetközi irodalommal. Ez utóbbi induktív módszert követett: az egyedi ígéretek teljesülésének kutatására épülő főáram a 2000-es évek első évtizedének a végéig elméleti értelemben aluldefiniált program keretében zajlott. A kutatások implicit mandátumelméleti kiindulópontja csak a józan ész szabályai szerint levezethető feltevéseket fogalmaz meg, jellemzően ezek formális kifejtése és elemzése nélkül.

E kötet második fejezete deduktív módszert követve, néhány alapelve építve fogalmazza újra a mandátumelméletet. Ezt tágabban értelmezi a pusztá ígéretteljesítésnél, amennyiben a mandátum létrejöttének feltételei között számon tartja a kampányok információtartalmát és a felhatalmazás egyértelműségét. Ennyiben az ígéretteljesítést nemcsak az adottnak feltételezett demokráciaelmélet egy önálló részelemeként tételezi, hanem egy sajátos demokráciaelméleti koncepció szerves építőkövéjeként. Sőt, az ígéretteljesítés mellett a többi kérdéscsoport kapcsán is kitűz empirikusan is vizsgálendő célokat, melyek az ígéretteljesítéssel *együtt* rajzolhatják ki a mandátumelmélet mint leíró modell empirikus relevanciáját.

A két kutatási irány (a második fejezet deduktív-általános és a nemzetközi ígéretkutatási irodalom induktív-implicit) megközelítése között ugyanakkor még nagy a távolság ahhoz, hogy egy formális és egyben empirikusan tesztelhető hipotéziseket generáló mandátumelméleti *modellről* beszélhessünk. A második fejezet csak részben hidalja át ezt a szakadékot a tiszta elmélet és a gyakorlati kutatások között, amikor részletesen kifejti a pozitív mandátumelmélet gyenge változatát mint empirikusan is értelmezhető politikatudományi ideáltípust. Ez egy lépés a mandátumelmélet explicit megfogalmazása felé, mely orientálhatja az empirikus kutatásokat. Az ott meghatározott komponensek kapcsán ugyanakkor nem tesz javaslatot az elméletből levezethető oksági modellekre, ill. hipotézisekre – ez további kutatások tárgya lehet.

Az e kötetben bemutatott ígéretkutatási projekt empirikus kutatási célja így kettős. Egyrészt, a deduktív megközelítést közelíti az empiriához: lehetővé teszi a pozitív mandátumelmélet gyenge változata által meghatározott kutatási kérdések vizsgálatát. Másrészt, az irodalomban meglévő implicit ígéretkutatási feltevéseket ágyazza be egy tágabb mandátumelméleti kontextusba. A kutatás így elméleti értelemben beágyazott, ugyanakkor korántsem gúzsba kötött módszertani keretben zajlott. Számos olyan döntést kellett meghozni a különböző kérdések vizsgálatakor, melyek kapcsán az irodalom nem kínált egyértelmű fogódzót, vagy éppenséggel több hasznosnak tűnő megoldás is közkézen forgott.

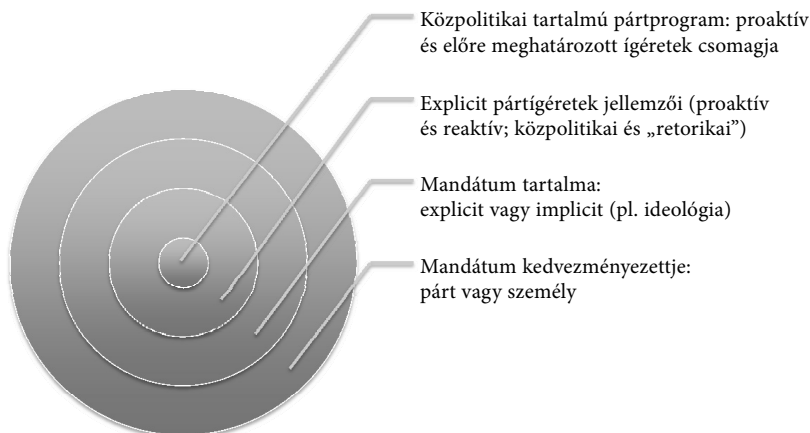
Célszerű ezért részletesen is bemutatni, hogy milyen megfontolások mentén fogtunk hozzá az empirikus adatgyűjtéshez az egyes kutatási kérdéscsoportok esetén. Ezeket a döntéseket tekintjük át a következő három szakaszban.

AZ ELSŐ KUTATÁSI KÉRDÉSCSOPORT: MANDÁTUM, KÖZPOLITIKAI PROGRAM, ÍGÉRET

Az első kutatási kérdéscsoport a kampányok információtartalmával foglalkozik, amit számos tényező magyarázhat. A mandátumelmélet szempontjából releváns empirikus irodalomra – így többek között McDonald és Budge (2005, 21) táblázatára – építve ezek közül a választók informáltságának mértéke, ill. a felhatalmazás kötöttségének mértéke emelhető ki. Az első feltétel itt az, hogy a választási kampányok üzenetei eljussanak a választópolgárokhoz, akik így pontosabb képpel rendelkeznek a döntési alternatívákról. A demokrácia klasszikus doktrínája általában, de a mandátumelmélet különösen feltételezi, hogy az állampolgárok jól informáltak és kompetensek a közügyeket illetően, hiszen csak a kompetens és autonóm állampolgárok képesek a közügyekben saját preferencia-rangsort felállítani a *felkínált alternatívákról* (lásd delegálás és mandátum szembeállítását a 2. fejezetben), illetve érdekeiknek megfelelően dönteni. A mandátumelmélet szerint minél informatívabb a kampány, annál erősebb a képviselő mandátumjellege – ennyiben e megközelítés a demokrácia aggregatív-populista modellje pártdemokráciára való alkalmazásának tekinthető.

Lévén, hogy a hagyományos értelemben vett politikai viselkedési vizsgálódásra nem terjedt ki kutatási projektünk, a kampányok informativitását a pártok és a választópolgárok között megnyitott kommunikációs csatornában *közölt*, nem pedig az ennek segítségével *befogadott* információk szempontjából értelmeztük (vö. top-down, ill. bottom-up mandátummeghatározás). Ennek megfelelően a választók informáltságának mértékét arányosnak tekintettük a közölt információk pontosságával (ugyanakkor ez természetesen egy olyan segédfeltevés, mely későbbi kutatásokban vagy a meglévő eredmények célirányos értékelésével feloldható). A közölt információk vizsgálatának operacionalizálása érdekében azonban előbb vissza kell térnünk a mandátum fogalmának pontosabb meghatározásához.

A mandátumelmélet minden válfaja kiemelt figyelmet szentel a választásoknak mint a felhatalmazás momentumának. Amennyiben elfogadjuk, hogy a mandátum a kormányzati tevékenységre való *valamilyen mértékben kötött felhatalmazás* (lásd 2. fejezet), még mindig fennáll a kérdés, hogy milyen mértékben és módon korlátozza a választás a felhatalmazást. Itt több elméleti irány is követhető, melyek a felhatalmazás különböző jellegzetességeire hívják fel a figyelmet (lásd I. ábra).

I. ábra: *A mandátumtól a közpolitikai tartalmú ígéretekig*

Forrás: a szerzők.

A valamilyen módon kötött felhatalmazásra építő elméletek között a legfontosabb választóvonal talán a *személyhez* kötött, avagy kiválasztáson alapuló (lásd a politikai reprezentáció „szelekciós modellje” – vö. Mansbridge 2009), ill. a felelős pártkormányzás talaján álló felhatalmazási elméletek között van. Előbbi esetében a választás értelmét például a Fearon (1999, 68) által leírt „megfelelő tulajdonságú” (*good type*) személy megtalálása adhatja. E megfelelés felfedezhető a közpolitikai álláspontok terén, vagy akár a jelölt becsületességében, őszinteségében, illetve képzettségében. A felelős pártkormányzás elméletével kompatibilis megközelítések is számosak, hiszen egy párt mozgásterét számos tényező korlátozhatja annak ideológiai affiliációjától, korábbi történetétől kezdve aktuális programjait és ígéreteit. A kutatás tervezése során ennek kapcsán egy szubjektív döntést hoztunk ez utóbbiak vizsgálata mellett, annak érdekében, hogy a lehető legjobban kihasználhassuk az empirikus irodalomban általános pártközponitív ígéretkutatási megközelítésekkel való kapcsolódási pontokat.

Az I. ábrán bemutatott elhatárolás szerint a pozitív mandátumelmélet a kötött felhatalmazást elsősorban mint *explicit módon kötött* felhatalmazást határozza meg (lásd 2. fejezet). Ennyiben tehát még a felelős pártkormányzással kompatibilis megközelítések közül is csak azokra építünk, melyek valamilyen módon magukban hordozzák egy időhöz kötött, előre részletesen meghatározott tartalmú „szerződés” lehetőségét megbízó és ügynök között. A másik kézenfekvő szelekciós elv, a pártok ideológiája (pl. pártcsaládtagsága) nem felel meg az ilyen transzpareniciagényeknek: a pártok programjaikkal ellentétben nem feltétlenül deklarálják minden választás alkalmával, és ha deklarálják, sem éri el az ideológiai alapvetés azt a konkrétsági szintet, ami alapján egyértelműen eldönthető lenne, hogy egy párt megfelelt-e kormányzása során az így meghatározott implicit mandátumnak. Így például, ha egy párt konzervatív ideológiai beágyazottsága ellenére

egy hagyományosan baloldalinak tekinthető gazdaságpolitikát folytat kormányra kerülve, az bizonyos feltételek megvalósulása esetén korántsem jelenti mandátuma megszegését. Ha azonban van explicit mandátumajánlat, legyen az mégannyira töredékes vagy pontatlan, az már megfelel egy *gyenge* mandátumelmélet elvárásainak.

A szóba jöhető alternatívák közül tehát a pártok explicit módon megfogalmazott vállalásai jelentik a legjobb megfelelést a pozitív mandátumelmélet elvárásainak. Az ilyen időhöz kötött, korlátozott tartalmú és rendre megújított felhatalmazást a modern demokráciákban a pártok elsősorban a választások kapcsán fogalmazzák meg (lásd fentebb a hiperreszponzív megközelítések kritikáját). A választás és a hozzá kapcsolódó kampányfolyamat, ill. kampánymegnyilvánulások azonban még mindig nem jelentenek egyértelmű igazodási pontot egy empirikus kutatás számára.

A későbbi kormányzás mozgásterét ugyanis számos eltérő módon korlátozza a kampány, amit az I. ábra kívülről harmadik gyűrűje jelez. A kampányban meghatározott diffúz mandátum egyrészt egyszerre tartalmaz proaktívan és reaktívan megfogalmazott vállalásokat. Mivel a pártoknak az az érdeke, hogy saját céljaiknak megfelelően rendezzék el és fogalmazzák meg ígéreteiket, a nyugati demokráciákban bevetté vált, hogy a felhatalmazáskérés *választási programok* formájában hajtják végre. A felhatalmazás tartalmát ugyanakkor nem csak a pártok határozzák meg maguk számára: reagálniuk kell egyrészt más pártok vállalásaira, másrészt a sajtó és a választópolgárok kérdéseire. Sőt, az is előfordulhat, hogy a hivatalos pártprogram mellett további proaktív ígéreteket is megfogalmaznak.

A másik problémát az explicit, de valamilyen okból mégsem számon kérhető ígérek jelentik. Ezek gyakran olyan retorikai kijelentéseket tartalmaznak, melyek bár valamilyen módon tartalmaznak elkötelezettséget a későbbi kormányzati cselekvésre, de a megfelelő konkrétsági szint hiánya miatt nem dönthető el egyértelműen utólag, hogy teljesültek-e. Nem meglepő hát, ha az elérhető empirikus kutatások jelentős részben a „legjobban viselkedő” ígérek körére koncentráltak: a pártprogramokban előre közölt és explicit *közpolitikai tartalmú* ígéretekre. A közpolitikai tartalom fontos, de nem szükséges és önmagában nem is elégséges feltétele a teljesítés vizsgálhatóságának: mindössze annyit állíthatunk ezen levezetés alapján, hogy ezek kínálják talán a legjobb lehetőséget az elvont mandátumfogalom empirikus vizsgálatára.

A pártok előre megfogalmazott közpolitikai programjai jól-rosszul *közelíthetők* egy adott párt tényleges mozgásterét a választások után, de a korlátozott tartalmával meghatározott mandátumot csak a teljes kampány elemzése írhatja le jól. Az egyes kutatási kérdések kapcsán az elemzési egység így alapbeállításként a *választási kampány* és a hozzá kapcsolódó kormányzati ciklus lehet, melyet adott esetben részmegoldásokkal (pl. csak a választási program teljesülésének vizsgálatával) közelíthetünk. Az elemzés szintjének elméletileg helyes beállítása ugyanakkor még mindig nem oldja meg a méréssel kapcsolatos problémákat.

Az első kérdéscsoport második kérdését, azt, hogy mennyire kötött a felhatalmazás mértéke, az empirikus adatfelvételben két módon operacionalizáltuk: egyrészt a választási programok általános jellemzőivel, másrészt a bennük foglalt, ill. a médiában megjelent vállalások konkrétságával (lásd a 4. és 5. fejezetet).² Egy választási programot általánosságban annál informatívabbnak tekintünk, minél kiterjedtebbek benne az ígéreteket (tehát nem általános helyzetleírást vagy retorikai szövegeket) tartalmazó részek. Hasonlóképpen, minél több közpolitikai területről fogalmaznak meg benne konkrét vállalásokat, annál pontosabb lehet a választók felhatalmazási és ellenőrzési lehetősége. Áttérve az egyedi ígéretek konkrétságára, itt ízelítő jelleggel azt mondhatjuk, ezek annál informatívabbak, minél pontosabban meghatározzák a javasolt változtatás irányát, azt hogy megszüntetésről, folytatásról vagy új intézkedésről van-e szó, vagy arról, hogy mennyire számszerűsítik az ígéretet. Ezzel bezárult a kör: az elvont mandátumfogalmat az empirikus kutatásban a kormányzati cselekvésre vonatkozó elköteleződést tartalmazó egyedi program-, illetve médiaígérekkel közelítettük.

A MÁSODIK KUTATÁSI KÉRDÉSCSOPORT: A FELHATALMAZÁS EGYÉRTELMŰSÉGE

A második nagyobb kutatási kérdéscsoport a felhatalmazás egyértelműségével kapcsolatos. Ennek jelentősége a mandátumelmélet erőssége szempontjából szintén könnyen belátható. Minél erősebb és egyedi a felhatalmazás, annál világosabb a kinyilvánított választói akarat, ami alapvető feltétele annak, hogy egyáltalán mandátumról lehessen beszélni. Az operacionalizálás itt egyrészt a választási részvételre és eredményekre, másrészt a versengő programok eltérésére irányul. A mandátum erőssége egyenesen arányos a választói felhatalmazás erősségével, melyet a választásokon leadott szavazatok számával közelíthetünk. Ez egyrészt függvénye a választási részvételnek (alacsony részvétel mellett a nagyarányú győzelem is megkérdőjelezhető), ill. a győztes program leadott szavazatokon belüli arányának (kismértékű győzelem kevésbé egyértelmű felhatalmazás, mint egy elsőprő siker). E kérdések kapcsán jól hozzáférhető kutatási eredmények vannak a magyar politikai rendszerről, így vizsgálatukra kutatásunk nem terjedt ki.

A fenti primer mutatókat ugyanakkor tovább árnyalja a versengő programok tartalma. Amennyiben a néhány legnagyobb párt választási ígéretei nem térnek el érdemben egymástól, úgy megkérdőjelezhető a mandátumelmélet azon feltevése,

² Itt fontos bevezetni a kutatás során alkalmazott terminológiát a kampányígérek általános kategóriáján belül megkülönböztetett *programígérek* (melyek szerepeltek a választási programokban), ill. az ún. *médiaígérek*, melyek egyéb megszólalásokban nyilvánultak (így a kutatásban a távirati iroda, ill. két vezető szerző napilap egyedi hírközléseiben).

hogy a szavazás elsődleges befolyásoló tényezője a közpolitikai ígéretek versenye. Két vagy több hasonló programra leadott eltérő mennyiségű szavazat esetében joggal merülhet fel, hogy a szavazók véleményét elsősorban az előző kormány megítélése, korábbi pártszimpátiáik vagy éppen a jelöltek személyisége határozta meg. A mandátumelmélet érvényessége így eminensen függ az alternatívák elkülöníthetőségétől (lásd ezt bővebben a 7. fejezetben).

A HARMADIK KUTATÁSI KÉRDÉSCSOPORT: AZ ÍGÉRETEK TELJESÍTÉSE

A választási mandátumot adó ígéretek teljesítése vagy nem teljesítése a leglátványosabb eszköz arra, hogy igazoljuk vagy cáfoljuk a mandátumelméletet. A választási programok és a kormányok által folytatott politika – elsősorban a szakpolitikák – közötti kapcsolat (*programme to policy linkage* – Thomson 2001; Thomson et al. 2010) feltárására számos megközelítés ismeretes. Ezek azt próbálják mérni, hogy a választásokon nyertes párt(ok) hatalomra kerülve milyen mértékben tartják be ígéreteiket.

Kutatásunk módszertana itt az egyedi ígéretek százalékos teljesítésén alapul (*pledge approach*), melynek alternatívája a nagyobb tendenciák érvényesülésének (*saliency approach*) vizsgálata lett volna. A mandátumelmélet empirikus szakirodalma mára jelentős terjedelműre duzzadt, a nyugati demokráciák jelentős részében kísérletet tettek már a téma szakértői az ígéretek teljesítésének minél alaposabb felmérésére. A két megközelítésben született fontosabb munkákat tekinti át a 2. táblázat.³

Mint látható, az ígéretkutatásban domináns két szemlélet, a *pledge* és a *saliency* típusú megközelítés közül a kutatók az ígéretközpontú megközelítést alkalmazzák szívesebben. A hangsúlyközpontú elemzéseket lényegesen kevesebben alkalmazzák, közülük François Pétry (1988; 1991), illetve Ian Budge és Richard Hofferbert (1990; 1992) kutatásai emelkednek ki.

A főáramú ígéretközpontú elemzések a konkrét ígéretek teljesítését vizsgálják, módszerükben azonban jelentős eltéréseket mutatnak. Különbözhet például a választási ígéretek forrása (program/média), a vizsgálatba bevont politikai szereplők köre (kormány/ellenzék), a vizsgálat időhorizontja és a teljesítés mérésére használt skála is. Ebből fakadóan az eltérő országokból származó adatok szigorú értelemben vett összehasonlítása csak nagy óvatossággal végezhető el (lásd a 7. fejezetet). Ezzel együtt az ígéret- és a hangsúlyközpontú irodalom áttekintése révén képet kaphatunk a mandátumelmélet gyakorlati alkalmazásának lehetőségeiről és korlátairól.

³ Jelen áttekintés csak a közelmúlt nagyobb ígéretkutatásainak eredményeit tartalmazza. Időben kiterjedtebb, 21 tanulmányt érintő ígéretkutatási összefoglalóval szolgál Pétry és Collette (2007).

2. táblázat: *A nemzetközi ígéretkutatások jellemzői*

Tanulmány	Ország	Időszak	Párt	Megközelítés	Elemzés	Teljesítés mérései, fokozatai
Artés–Bustos (2008)	Spanyolország	1989–2000	Konvergencia és Unió	ígéret	859	3
Ashworth (2000)	Wales	1995	Munkáspárt, Plaid Cymru, Liberális Demokraták, Konzervatív Párt, Zöldek	ígéret	373	n.a.
Budge–Hofferbert (1990)	USA	1948–1985	Demokrata Párt, Republikánus Párt	hangsúly	n.a.	n.a.
Budge–Hofferbert (1992)	Nagy-Britannia	1948–1985	Konzervatív Párt, Munkáspárt, Liberális Demokraták	hangsúly	n.a.	n.a.
Costello–Thomson (2008)	Írország	2002–2007	Sinn Féin, Zöldek, Munkáspárt, Fine Gael, Fianna Fáil	ígéret	401	3
Flynn (2011)	Kanada	1984–2008	P.C., Liberálisok, Konzervatívok	ígéret	82	3
Kalogeropoulou (1989)	Görögország	1981–1985	PASOK	ígéret	149	3
Mansergh–Thomson (2007)	Írország	1977–2002	holland és ír pártok	ígéret	4331	2
Pennings (2005)	Hollandia	1971–2002	n.a.	hangsúly	n.a.	n.a.
Pétry (1988)	Kanada	1945 után	CCF–NDP	hangsúly	n.a.	n.a.
Pétry (1991)	Franciaország	Örökös Köztársaság	n.a.	hangsúly	n.a.	n.a.
Rallings (1987)	Nagy-Britannia, Kanada	1945–1979	n.a.	ígéret	n.a.	n.a.
Rose (1984)	Nagy-Britannia	1970–1979	n.a.	ígéret	n.a.	n.a.
Royed (1996)	Nagy-Britannia, USA	1979/1980–1988	Demokrata, ill. Republikánus; Konzervatív, ill. Munkáspárt	ígéret	1233	2
Royed–Borrelli (1997)	USA	Carter–Bush	Republikánus Párt, Demokrata Párt	ígéret	287	2
Royed–Borrelli (1999)	USA	1976–1992	Demokrata Párt	ígéret	384	2
Thomson (2001)	Hollandia	1986–1998	holland pártok	ígéret	1004	3
Thomson–Royed–Naurin (2010)	USA, Nagy-Britannia, Hollandia, Írország	US (1976–2000), UK (1974–1997), NL (1986–1998), IE (1977–2007)	amerikai, brit, holland és ír pártok	ígéret	6552	2

Forrás: Saját gyűjtés. A táblázat elkészítésében közreműködött: Ondré Péter.

Megjegyzés: A teljesülés mérési fokozatainál a kétfokú skálákat alkalmazó szerzők a teljesültek alá vonták be a részben teljesült ígéreteket, míg a háromfokú skála esetében a részben teljesült ígérek külön kategóriát alkottak.

A két főbb irány közül az ígéretközpontú megközelítésnek nemcsak kiterjedtebb irodalma van, de a módszertani kritikák is kevésbé élesek vele szemben, mint a hangsúlyközpontú irányzatnál (erről bővebben lásd pl. a 6. fejezetet). Kutatásunk

elméleti alapját jelentő gyenge mandátumelméleti kerethez az ígéretközpontú empirikus megközelítés áll közelebb. Ennek fő oka az, hogy az I. táblázat 3 fő kérdéscsoportjából a kampányok informativitása tekintetében egyértelműen versenyelőnye van a pledge-alapú irányzatnak, hiszen ebből többet tudunk meg a programok részletes tartalmáról. A mandátumot márpedig annak részletes közpolitikai tartalmával határoztuk meg, miközben a hangsúlyközpontú megközelítés inkább a főbb irányokra, fontosabb témákra, nem a programok részleteire összpontosít. Ezzel együtt fontos hangsúlyozni, hogy a bevezetőben említett elméleti kérdések megválaszolásához egy párhuzamos hangsúlyközpontú kutatás minden bizonnyal hozzájárulna. Így például a különböző szakpolitikák pártok általi – pl. ideológiai – súlyozásából más pártokénál „erősebb” ígérek jöhetnek ki (Royed 1996, 55; Thomson 2001, 176), ez azonban nem feltétlenül baj, lévén a választók részletes közpolitikai informáltságáról szóló feltevés az egyik gyenge láncszeme bármilyen mandátumelméletnek.

Az általunk javasolt három szakaszra (kampány, választás, kormányzás) osztható dinamikus mandátumelméleti keret utolsó szakaszában ugyanakkor nem csak az egyedi ígérek (*pledges*) százalékos vagy nagyságrendi megvalósulása befolyásolja az elmélet érvényességét. Hasonlóan fontos annak megállapítása is, hogy mennyire egyértelmű a kormányzati felelősség, amit jól szemléltet a koalíciós kormányzás problematikája. Ha egy két pártból álló koalíció kormányzati teljesítményét vizsgáljuk, könnyen előfordulhat, hogy ami az egyik számára egy ígért teljesítés, az a másik számára e nézőpontból kudarc. Ennek a – választói nézőpontból – konfúz helyzetnek számos egyéb változata is elképzelhető, melyet a mandátumszivárgás címszóval foglalhatunk össze. A felelősség egyértelműségének csökkenése redukálja a mandátumelmélet érvényességét, egyben pedig magyarázatként is szolgálhat a nem teljesült ígérek esetleges nagy arányára.

Az utolsó döntési pont a harmadik kérdéscsoport kapcsán az ígértteljesítés eredményváltozójának meghatározása, illetve az ezt potenciálisan magyarázó változók kiválasztása volt. Előbbi esetben egyszerűbb volt a választás: mint az az I. táblázatból is látható, az irodalom jellemzően vagy egy kétosztatú (*teljesült/nem teljesült*), vagy egy háromosztatú megközelítést (mely kiegészült a *részben teljesült* kategóriával) alkalmaz. Saját eredményeinket mindkét megközelítéssel összehasonlítható módon prezentáljuk a 7. fejezetben. Kísérleti jelleggel emellett a kódolás során egy *inkább teljesült* és egy *inkább nem teljesült* kategóriára is felvettünk adatokat, bővíthető az eredmény-magyarázat variációs lehetőségeit.

Az ígértteljesülést magyarázó változók tekintetében lényegesen nagyobb sokféleséget mutat a szakirodalom.

Royed (1996, 47–48) három csoportra osztotta az ígérek teljesítésének korlátait. Az első csoport a politikai vezetés jellemzőit tartalmazza az elnökre vagy miniszterelnökre koncentrálna és elsősorban a programszerűség érvényesülését vizsgálva. Egy erős, önálló programmal fellépő vezető esetében joggal várhatjuk el

az elmélet nagyobb érvényességét, mint fordított esetben (Royed 1996, 48). A második csoportba olyan korlátok tartoznak, mint a gazdasági környezet vagy a szakpolitikák jellege. A harmadik csoport a döntéshozatal jellemzőit takarja, mint például a hatalommegosztás mértéke, a parlamenti többség nagysága, a pártok kohéziója vagy a parlamenti bizottsági rendszer ereje.

E megközelítésre építve adott egy pontosabb változócsoport-listát Thomson, Royed és Naurin (2010, 29). A szerzők összehasonlító politikatudományi érdeklődésének megfelelően a célkeresztben elsősorban a kormányzati rendszer (elnöki vs. parlamentáris) és más intézményi tényezők (pl. egypárti kormányok vs. koalíciós kormányok) állnak. Részelemekben megjelennek emellett a társadalmi-gazdasági tényezők (GDP-növekedés), az ígéretek száma és jellege (a status quo megőrzésére irányulnak-e), illetve a választási programokat összehasonlító egyes konszenzusváltozók. A szakirodalomban emellett gyakran magyarázzák az ígéretteljesítést a koalíciós szerződésben való szerepeltetéssel, az általa érintett közpolitikai területtel vagy célcsoportokkal (minderről bővebben lásd a 7. fejezetet).

A kutatásunk során a rendelkezésre álló erőforrások döntő többségét minden ígéretkutatás kulcselemére, az ígéretteljesítés felmérésére fordítottuk. E döntés egyben meghatározta a magyarázó változók vizsgálatának lehetőségeit is. Az intézményi változó csoport számos eleme (pl. kormányzati rendszer) a rendszerváltás utáni magyar politikatörténetben nem kínál kellő variációt. Az egy ciklusra vonatkozó próbakutatás szintén kizárta, hogy társadalmi-gazdasági változókra építsük az elemzést.

A lehetőségeket mérlegelve végül a széles irodalmi menüből 5 változó hatását vizsgáltuk hangsúlyozottan kísérleti jelleggel. Az első csoport a Magyarországra jellemző koalíciós kormányzáshoz kötődött: a koalíciós szerződésben való szerepeltetés, az adott ígérethez tartozó tárca birtoklása és a koalíción belüli méret hosszabb távon is releváns magyarázó tényezőnek tűnt. A változók diverzifikálása érdekében emellett megvizsgáltuk a szokásos tematikus változók közül egy szövegkontextus-alapú változó hatását. Saját fejlesztésként pedig egy új ígérettípus-változót (kormányzati cselekvésre vagy pl. társadalmi-gazdasági eredményre vonatkozik-e az ígélet) is bevettünk az elemzésbe. Az okok és az ígéretteljesítésben megnyilvánuló következmények között így meghatározott kapcsolat már lehetővé tette a harmadik kérdéscsoport egyfajta empirikus vizsgálatát.

MI A KUTATÁSI KIMENET?

A fentebb vázolt döntések alapján kutatásunk a mandátumelméletre épül. A demokratikus mandátumot – a pártkormányzás körülményei között – a kormánypártok választási kampányban meghirdetett közpolitikai programjával azonosítjuk, és a jövőbeni kormányzati tevékenységre vonatkozó konkrét ígéretekben keressük.

A jelen kutatási fázisban két központi kérdést elemezzük: (1) A pártok mennyire kérnek felhatalmazást a kormányzásra? Mennyire világos az, amit kormányra kerülve végre szeretnének hajtani? (2) Végrehajtják-e azt, amire vállalkoztak? A két kérdésnek megfelelően kutatásunk kétfajta kimenetet céloz meg: a felhatalmazás világosságát mérő mutatót és egy másikat, amely az ígéretteljesítés mértékét fejezi ki.

A fenti mutatók mindkét esetben többdimenziósak. Ahogy a 4. fejezet kifejti, a felhatalmazás világossága a felelősségvállalást és a konkrétságot is magában foglalja úgy, hogy az utóbbinak önmagában is több komponense van. A 6. fejezet pedig utal rá, hogy a teljesítés ugyancsak többféleképpen valósulhat meg, pl. az output és outcome dimenziók mentén. Fontos módszertani döntés volt, hogy olyan indexet fejlesztünk ki, amely egyetlen értékkel fejezi ki a kutatásunk kimenetét. Alapvetően két indokunk volt erre. Egyfelől, hogy az egy számmal kifejezhető mutató jobban kommunikálható, egyszerűbben kifejezi a politikai folyamatokat, amelyeket jellemezni szeretnénk. Másfelől, hogy a kutatás során létrejövő adatbázis – reményeink szerint – a saját projektünkön túl más politikatudományi kutatásnak is eszköze lehet mind hazánkban, mind külföldön. Ehhez egy egységes, aggregált mutató sokkal inkább megfelelő, mert többváltozós egyenletbe helyezhető. A kutatási döntésünk hátránya, hogy – mint minden aggregálás – a mutató a valóságot leegyszerűsíti, annak részleteit elfedi. Ezért a részadatokat is gondosan feldolgozzuk, így egy részletesebb elemzés a komponensek szintjén is elvégezhető marad.

A felhatalmazás világosságát (a mandátum számon kérhetőségét) egy több komponensből komplex, de átlátható módon létrejövő változóval mérjük. Az egyik kimenetünk ennek a változónak az aggregált értéke lesz, és ezzel válaszolunk az első kutatási kérdésre. Az ígéret teljesítése a vállalt kormányzati célok végrehajtása. Ellenőrzése a vállalások jellegétől függ, másként kódoljuk a jogszabályi változásra, a pénzosztásra és a társadalmi hatásra tett ígéreteket. A másik kimenetünk ennek aggregált értéke lesz, vagyis a teljesített ígérek aránya.

HOGYAN MAGYARÁZZUK AZ EREDMÉNYEKET?

A kutatás az első fázisban elsődlegesen a mandátum megformálásának és megvalósításának mérését tűzi ki célul. A kötetben közölt eredmények is azt igyekeznek megmutatni, hogy a magyarországi pártok ígéretei mennyire alkotnak számon kérhető mandátumot, illetve az így megnyilvánuló mandátumot mennyire hajtják végre a pártok.

A kutatás később túllép a pusztá leíráson. Két további kérdést szeretne megvizsgálni:

- (1) Mi az oka a pártok és választások közötti különbségeknek? A két első kutatási kérdésre lebontva: Miért tesznek a pártok világosabb és kevésbé

világos ígéreteket? Miért vált be több ígéretet az egyik kormány, mint a másik? A világossági és teljesítési mutatók választások és pártok közötti különbségeit elemezve közelebb juthatunk ezen kérdések megválaszolásához.

- (2) Az elszámoltatáselmélet felé közelítve a kérdés az, hogy a választók mennyire veszik figyelembe a mandátumteljesítést. Hozzájárul-e a mandátumteljesítés mértékének ismerete a választási eredmények magyarázatához? Mi a mandátum szerepe a retrospektív szavazásban?

A válaszhoz a magyarázatok széles körét szükséges mozgósítani. Például a pártok közötti verseny szorossága ösztönözhet az ígérek pontosítására és a választási programhoz hívebb végrehajtására. Ezzel szemben a magát biztos győztesnek és vesztesnek vélő párt várhatóan nem köti meg magát konkrét szakpolitikai ígérekkel. A közvélemény-kutatásokban főként vezető kormánypártok is prognosztizálhatóan kevésbé törődnek a programjuk betartásával. Egy másik magyarázat jöhet a koalíciós elméletekből. Intuitív gondolat, hogy koalícióban a pártoknak kompromisszumot kell kötniük, ezért a programjukat kevésbé képesek valóra váltani, mint egyedül kormányozva. Ennek pontos mechanizmusa és különböző változatai további vizsgálatot igényelnek. Ismét más elméleti háttér a közpolitikai kutatásoké, amelyek pl. a mandátum fokozatos „elszivárgását” (*mandate slippage*), a bürokrácián belüli torzulását vizsgálják. További megközelítések jöhetnek a választáskutatásból, a pártrendszerekkel kapcsolatos elméletekből, a politikaikommunikáció- és napirendkutatásból, a diskurzuselemzésből stb. Néhányat ezen hipotézisek közül megvizsgál az 5. és 7. fejezet, azonban szisztematikus feldolgozásuk a kutatás későbbi szakaszaira vár. A kutatási tervünknek azonban már most is kinyilvánított és integráns eleme a mandátum világosságában és végrehajtásában levő variancia elemzése, az így történő összehasonlításból az okokra vonatkozó következtetések levonása.

HOL VANNAK A KUTATÁS HATÁRAI?

Fontos volt annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy hol legyenek a kutatás határai, illetve a források milyen körét dolgozza fel a projekt. Három szempont igényelt döntést, amelyek mindegyike meghatározta mind az általános terveket, mind a gyakorlati munkát.

Először is, dönteni kellett arról, milyen választási mandátumokat vizsgáljunk. Már a legelején eldőlt, hogy a kutatás a magyarországi országgyűlési választásokra koncentrál. Az önkormányzati és európai parlamenti választások vizsgálatához a módszertanunk vélhetően jól adaptálható, ám a saját kutatásunkban ilyen kiterjesztés nem szerepel.

Másodszor, le kellett határolni azon pártok körét, amelyek választási ígéreteit – azokat mandátumnak tekintve – elemezzük. Feltétlenül szükségesnek látszott a későbbi kormánypártok választási programjának feltárása és a benne levő ígéretek elemzése, hiszen a mandátum teljesülése a kormány (adott esetben közvetett) tevékenységével valósulhat meg. Emellett, a szakirodalomnak megfelelően, a legnagyobb ellenzéki párt ígéreteit is feldolgoztuk. A szakirodalom alapján feltételezhetjük, hogy egyes esetekben a kormány az ellenzék programját hajtja végre (a részletesebb érvelést lásd a 4. fejezetben). A teljes kutatási program ezért a kormánypártok és a legnagyobb ellenzéki párt ígéreteinek világosságát és megvalósítását méri.

Harmadszor, dönteni kellett az időbeli határokról. Ez egyfelől erőforráskérdés, hiszen annál több kutatóidőt igényel a projekt, minél több választást dolgozunk fel. Másfelől az összehasonlítás és ez alapján az ígéretek eltérő világosságának és megvalósításának magyarázata azt igényli, hogy minél több választásról és választási ciklusról legyen ismeretünk. A két mutató felmérését ezért minden 1990 utáni választási ciklusra elvégzi majd a kutatás, beleértve a 2014-es választások programjainak elemzését is. A jelen kötet tárgyát képező próbakutatás azonban csak egy választásra és választási ciklusra koncentrált.

MIRE KELL A PRÓBAKUTATÁS?

A választási ígéretek kutatása, ahogy az egyes fejezetek szakirodalmi áttekintéseiből kiderül, számos előzménnyel bír. Bár Magyarországon úttörő jellegű a kezdeményezés, a nemzetközi, elsősorban angolszász publikációk példákkal szolgálnak arra, hogyan kell megszervezni egy ilyen kutatást. A szakirodalom támpontokkal szolgál a kutatási kérdés kezelését, az ígéretek azonosítását és kódolását, valamint az eredmények (elsősorban a teljesítési arány) összehasonlíthatóságát illetően. A publikált eredmények sajnos gyakran korlátozott információt adnak a kutatás módszertanáról és gyakorlati lebonyolításáról, mégis szolgálnak viszonyítási pontokkal.

A kutatási probléma magyarországi honosítása azonban több lényeges kérdést felvet, amelyeket a korábbi kutatások vagy dedukció alapján nem lehet megválaszolni. Mindenekelőtt bizonytalanságok vannak a körülményekben. Nem magától értetődő, hogy ugyanazokat a forrásokat és ugyanúgy lehet használni, ahogy ezt más országokban tették. Ahol a pártarchívumok léteznek és elérhetőek a kutatók számára, más kutatási tervre nyílik alkalom, mint ahol ilyenek nincsenek. A kampányígéretek meghirdetése sem azonos minden demokráciában. Van, ahol a központi pártprogramok köré fonódik a kampány, máshol elsősorban a választókerületi jelöltek röplapjaiban testesül meg. Az internet kora előtt született tanulmányok a kampányígéretek terjesztésének olyan módjaira koncentrálhatnak, amelyek ma már kevésbé relevánsak. A közvetítő médium jelentősen megváltozott, ami nem teszi lehetővé a korábbi módszerek kritikátlan követését. A kö-

rülményeken túl a módszertan gyakorlati adaptálásában is felmerülhetnek bizonytalanságok.

Fontos szempont a kutatási erőforrások hatékony felhasználása is. A *Választási ígérek és kormányzati teljesítés* jelenleg az egyik legnagyobb projekt a hazai politikatudományban. Kellő körütekintés nélkül egy-egy rossz döntés az értékes kutatói idő nagymérvű pazarlásához vezethet. Márpedig a kutatás korai szakaszában szükségszerűen születnek olyan döntések, amelyekről utólag derül ki, hogy nem voltak megfelelőek.

Mindezek az érvek alapján a kutatási projekt próbakutatással indult. Ez a pilot-project a 2002-es választási ígéreteket dolgozta fel, és a teljesítésüket a 2002–2006-os ciklusra vonatkozóan ellenőrizte. A következő négy fejezet ennek eredményeit mutatja be. Az első kettő az ígérek világosságáról, a másik kettő a megvalósításáról szól. A fejezetpárokon belül az első a módszertant mutatja be, a második az eredményeket.

A próbakutatás korlátozottsága természetesen nem jelenti az ambíció feladását a további választások feldolgozására. A kötet kiadásakor már folyik a további választások ígéreteinek összegyűjtése és megvalósításuk ellenőrzése.

Minden kutatásnak megvannak a céljai által megszabott határai. Az ígérekutatás eredetileg csak a mandátumelmélet tág értelemben vett keretei között mozgott, és a kidolgozott elméleti keretből levezetett empirikus teendők elvégzését célozta. A kutatócsoporton belüli viták és a kutatási tervhez történt hozzászólások azonban gyakran rámutattak más megközelítések lehetőségére is.

Próbakutatásunk a kutatási tervet illetően túlment a mandátumelméleten alapuló központi kutatáson, és kisebb kiegészítő kutatásokat kezdeményezett. Az e kötet 8–10. fejezetében található három kutatás valamilyen formában eltér az ígérek mandátumközpontú megközelítésétől. Az egyik (10. fejezet) arra keresi a választ, hogy az ígérek mennyiben felelnek meg a választók várakozásainak. A másik (8. fejezet) az ígérek értelmezésével foglalkozik közvetlen a választás után, felvetve, hogy a kormányzati mandátum tulajdonképpen ekkor, az értelmezések során jön létre. A harmadik kiegészítő kutatás (9. fejezet) még tovább megy az interpretáció útján, és a nem konkrét ígérek szerepét keresi a politikai diskurzusban. Mindhárom fejezet utat nyit további kutatások számára. Kiegészítő szerepükben gazdagítják a fő kutatást, ami a klasszikus mandátumelmélet egy formáját követi.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fejezetben a mandátumot mint egy valamilyen mértékben kötött választási felhatalmazást határoztuk meg. Ezzel nagy lépést tettünk a pozitív mandátumelmélet gyenge változatának empirikus kutatásra való előkészítése felé. E definíció ugyanakkor számos új módszertani kérdést is felvet. Egyrészt, meg kellett hatá-

rozni a kötöttség vizsgálható jellegét – ezt a kutatás céljaira tekintettel mint közpolitikai kötöttséget azonosítottuk. Másrészt, pontosítani kellett az elemzési egységet – itt a választás és a hozzá tartozó kampány, ill. kormányzati ciklus tűnik az elméleti szempontból optimális lehetőségnek. E keretek között már meghatározhatóak az egyes kutatási kérdésekhez kapcsolódó mérési egységek, melyek közül a legfontosabbak a választási programok és a médiaígéreték összessége (ezek informativitása, lásd I. kérdéscsoport), másrészt az egyedi ígéreték és ezek kormányzati teljesítése (lásd 3. kérdéscsoport). Az így lehatárolt és empirikus kutatásra alkalmas kérdések kapcsán természetesen számos operacionalizálási probléma merül fel, melyeket a kutatás folyamatát és eredményeit részletesen bemutató fejezetekben tárgyalunk.

4. FEJEZET

Soós Gábor – Papp Zsófia – Gyulai Attila

Tudhatjuk-e, mit akarnak?

Az ígéreték azonosításának és kódolásának módszertana

A fejezet négy módszertani problémára koncentrálna. (1) A hangsúly- és ígéret-központú megközelítések előnyeinek és hátrányainak áttekintése alapján az ígéretalapú módszer mellett teszi le a voksot. (2) Bemutatja, milyen elvek mentén választottuk ki az ígéretet a kampányszövegekből, és milyen korlátokkal és nehézségekkel néztünk szembe. (3) Érvel amellett, hogy a pártprogramokon kívül is érdemes és lehet kampányígéretet gyűjteni. (4) Leírja a számon kérhetőségi mutató alapját képező egyértelműségi index kialakításának és kódolásának módját.

AZ ÍGÉRETEK AZONOSÍTÁSA

A mandátumkérés formája

A választási ígéretekkel foglalkozó kutatás első feladata annak pontos leírása, hogy mit is tekintünk választási ígéretnek. Az alábbiakban azt tekintjük át, hogy a nemzetközi irodalom mely megközelítéseket különíti el, melyek ezek előnyei, illetve korlátai. A szakirodalom alapvetően két megközelítés köré csoportosítható. Az egyik konkrét ígéretet vesz számba a választási programokban, és ezek egyenkénti teljesülésének tesztelését végzi (*pledge approach* – ígéretközpontú megközelítés). A másik megközelítés a választási programok általános tartalmából kiindulva határozza meg az egyes témák fontosságát, majd megvizsgálja, hogy a költségvetés kiadási oldalán az azonosított témák mekkora súllyal szerepelnek (*saliency approach* – hangsúlyközpontú megközelítés). A cél itt annak feltárása, hogy a kormányzati kiadások nagysága megfelel-e a különböző ügyek választások előtti fontosságának. Mindkét megközelítés a győztes pártok hivatalos választási programját veszi alapul, az elméletek kiterjesztései azonban kibővítik ezt a viszonylag szűk elemzési keretet, egyrészt más források (pl. kormányprogramot ismertető miniszterelnöki beszéd, ígéret a sajtóban, politikai reklám) beemelésével, másrészt a vizsgált pártok körének kiterjesztésével, végezetül pedig történeti és összehasonlító elemzések készítésével.

Az ígéretközpontú megközelítés

Az ígéretközpontú megközelítés egyik első proponálója, Royed (1996; Royed–Borrelli 1997) értelmezésében választási ígéretnak (*pledge*) kell tekintenünk minden olyan kormányzati cselekvés vagy eredmény iránti elkötelezettséget (*commitment*), melynek teljesülése objektíve megállapítható (Royed 1996, 79). Royed megközelítésében tehát minden ígélet két követelménynek tesz eleget: (a) elköteleződést fejez ki jövőbeli kormányzati cselekvésre vagy eredményre, (b) tesztelhető. A tesztelhetőség három csoportját különböztetik meg.

- (1) Az első csoportba tartoznak azok az ígéretek, amelyek tesztelése nem okoz problémát, teljesülésük kritériumai egyértelműek. Tipikusan ilyenek az output jellegű ígéretek, vagyis azok, amelyek kormányzati cselekvésre vonatkoznak.
- (2) A második csoportba olyan ígéreteket soroltak, amelyek tesztelése komolyabb problémákba ütközik abból kifolyólag, hogy a teljesüléshez kapcsolódó kritériumrendszer korántsem egyértelmű. Jellemzően ilyenek az outcome jellegű ígéretek, melyek egy kormányzati eredmény elérését tűzték ki célul.
- (3) A harmadik csoportba tartoznak azok az elköteleződések, melyek teljesülését lehetetlen objektív szempontok szerint megvizsgálni.

A három kategóriából Royed definíciója alapján az első kettő tekinthető ígéretnak. Azokat az elköteleződéseknek tehát, melyekről nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy teljesültek-e vagy sem, retorikai megnyilvánulásokként fogja fel, és kizárja az elemzésből. Látható, hogy ebben a megközelítésben az ígéretek azonosítása és tesztelése nem választható el egymástól. Ugyanebben a gondolatkörben Mansergh és Thomson (2007; ill. Thomson 2001) a fenténél némileg szigorúbb definíciót használnak. Értelmezésükben a választási ígélet megköveteli az annak megvalósítására irányuló intézkedések vagy tervek ismertetését. Nagy előnye ennek a definíciónak, hogy a program írója maga azonosítja az ígéletet azzal, hogy részletezi a megvalósítás tervét, így nem a kutatóra hárul a feladat, hogy a saját, gyakorta elkerülhetetlenül szubjektív szempontjai szerint értelmezze a leírtakat. A szerzőpáros e szigorítás mellett enyhíti is Royed elvárásait: a tesztelhetőség mint alapelv fenntartása mellett a keménység tekintetében már elnézőbbek. Ennek megfelelően olyan ígéreteket is szerepeltetnek az adatbázisban, melyek nem a lehető legegységesebb elköteleződést jelentik, azaz nem szerepel bennük, hogy „támogatjuk”, „kiállunk mellette”, „megtesszük”, „megígérjük” stb. (Mansergh–Thomson 2007, 313). E jogos módosítás egyrészt közelíti a pártok szándékaihoz a kutatási szabályokat (melyekre értelemszerűen a programalkotók nem voltak tekintettel), másrészt jobban megfelel az angolszásznál kevésbé egyértelmű vagy előíró kontinentális nyelvhasználatnak.

Az ígéretek azonosítása után a következő kérdés az adatbázis forrásainak meghatározása. A mandátumelmélet szerint a kormányzó párt(ok) választási programja és a kormány politikája közötti kapcsolat szorosabb kell hogy legyen az ellenzéki párt(ok) programja és a kormány politikája közötti kapcsolatnál. Ennek megfelelően a győztes program kiválasztása mellett ugyanolyan fontos kutatási kérdés az, hogy ezen programnak milyen alternatívái voltak. Az ígératközpontú megközelítésen alapuló összetettebb projektek tehát már nemcsak a győztes párt(ok) programját vizsgálják, hanem az ellenzéki pártokét is (többek között Thomson 2001; Artés–Bustos 2008; Costello–Thomson 2008; Thomson et al. 2010).

Más pártok ígéreteinek figyelembe vételét szorgalmazza az ún. napirend (*agenda*) modell is (Klingemann et al. 1994, 44–48; Pétry 1995), melynek alapfeltevése, hogy az újonnan megválasztott pártok kormányra kerülésükkor nagyfokú bizonytalansággal néznek szembe. E bizonytalanság miatt megnő annak az esélye, hogy egyes pártok a vetélytársaik programjára mint sajátjukra hivatkozzanak. A kormányzati cselekvés ezért lefedi az ellenzéki ígéretek egy részét is. Az agenda modell szerint tehát a kormányprogram felfogható a kormányzó és az ellenzéki pártok közötti egyfajta kompromisszumként is. Ez persze egy negatív visszacsatolást jelent a szavazók számára, akiknek kevésbé egyértelmű, hogy a választási ígéretek közül melyek kerülnek majd a kormányprogramba. Minél jellemzőbb így a pártok közötti kompromisszum, annál nehezebb lesz a pártok közötti különbségek azonosítása.

A mandátumelmélettel szembeni legfőbb kritika, hogy nem képes megragadni a pártok és a kormányok céljai közötti kapcsolatot, amelyet a többpárti kormányok léte tesz sokkal bonyolultabbá a westminsteri berendezkedésű országokban megfigyeltekhez képest. Thomson (2001) szerint a kormány által folytatott politikát a miniszteri portfóliók elosztása és a koalíciós megállapodás is befolyásolja, gyakran sokkal nagyobb mértékben, mint maguk a pártprogramok. Vagyis nem elég pusztán a pártprogramokat vizsgálni, az elemzést ki kell terjeszteni olyan dokumentumokra is, mint a kormányprogram vagy a koalíciós megállapodás. Ez a felvetés a mandátumszivárgás elméleti problémájához vezet (lásd Körösi és Sebők írását a 2. fejezetben) mely azonban már nem tartozik szorosan az ígérteljesítés mérésének módszertani kérdéseihhez.

Más szempontból ugyanakkor nagy a jelentősége annak, ha nem korlátozzuk a vizsgálódást kizárólag a pártprogramokra. Costello és Thomson (2008) a 2002-es írás választásokat vizsgálja abból a feltételezésből kiindulva, hogy a szavazóknak csak töredéke olvassa a pártok választási programját (Finer 1975), ezért amikor szavaz, azt nem erre alapozva teszi. Vagyis igazából mindegy, hogy a pártok mit ígértek a programjukban, mert a választók nem ez alapján fogják „elszámoltatni” a kormányt. Éppen ezért fontosabbak azok az ígéretek, amelyek megjelennek a médiában – esetükben egy országos napilapban – is, vagyis nagyobb eséllyel jutnak el a választókhoz. A média vizsgálat tárgyává tétele azzal az előnnyel is jár, hogy azonosíthatunk olyan ígéreteket, amelyek nem képezik részét a válasz-

tási programnak, illetve követhető az egyes ígéretek alakulása a többi párt ígéreteinek függvényében. A módszer hátránya azonban az, hogy a média jobbra a nehezen teljesíthető ígéretek karolja fel, ezért torzított eredményhez vezet. Összességében a vizsgált kampányígéretek kiterjesztése a programígéretek mellett az ún. médiaígéretekre hasznos kiegészítő elem, így kutatásunkban is kitértünk rá.

A hangsúlyközpontú megközelítés

A hangsúlyközpontú megközelítés (*saliency approach*) az ígératközpontú kutatási iránnyal szemben nem konkrét ígéretek azonosít, hanem az egyes témák fontosságát vizsgálja. Az elméleti kiindulópont, hogy a szavazóknak nem kell tudniuk elhelyezni a pártokat az ügyek által alkotott térben, elég, ha csak azzal jönnek tisztába, hogy melyik pártnak melyik ügy a fontos. Ennek oka, hogy a szűkös erőforrások – elsősorban az idő – miatt a választók nem képesek az összes rendelkezésre álló információt feldolgozni, ezért döntően ideológiai alapon szavaznak. A pártok ideológiai hovatartozása pedig segíti eligazodni a szavazót és elhelyezni a pártot az ügyek terében is. Ehhez azonban az kell, hogy a pártok a számukra fontos ügyeket az ideológiájukkal összhangban válasszák ki, vagyis a különböző pártok különböző ügyeket karoljanak fel (lásd *issue ownership*, Robertson 1976). A szakirodalomnak ez az ügyek fontosságával foglalkozó része Budge és Hofferbert (1990; 1992; Budge et al. 2001; Budge–Farlie 1983) munkásságára épít. Az ígératközpontú megközelítéssel ellentétben ők nem a választási ígéretek tekintik az elemzés egységének, hanem a pártprogram mondatait. Minden mondatot 54 különböző költségvetési kiadási kategóriába sorolnak be, hogy aztán az egyes kategóriák súlyát a programon belül összevethessék a tényleges kiadási tételekkel. Erre a megközelítésre épül az ECPR kereteiben indult Comparative Manifesto Project is. A Budge–Hofferbert-féle modellben tehát az egyes kategóriákba sorolt mondatok száma a független, a kategóriához tartozó kiadási tétel pedig a függő változó. Az alapfeltevés az, hogy az egyes pártok számára fontosabb ügyekben az adott pártok kormányra kerülve nagyobb erőfeszítést fognak tenni. Ez pedig mindenképpen érinteni fogja a költségvetés kiadási oldalát (Budge–Hofferbert 1990, 84). Ennek a megközelítésnek a szerzők értelmezésében megvan az az előnye, hogy a központi ügyekben tett ígéretek teljesülését is képesek megragadni.

A módszer legnagyobb hátránya, hogy nem tesz különbséget a konkrét ígéretek és a retorikai kijelentések között. Ennek következtében a párt explicite nyilvánított szándékai feloldódnak az általános hangsúlyokon belül, így e világos szándékok tényleges teljesítését is nehezebb vizsgálni. Sőt, még ha feltételezzük is, hogy a hangsúlyok hű tükörképei a párt közpolitikai szándékainak (ami analitikus értelemben azt jelenti, hogy a közpolitikai ígéretek és a retorika aránya az egyes területeken állandó) a javaslat és a kiadási szint közötti kapcsolat nem feltétle-

nül pozitív. A legegyszerűbb ellenvetés itt az, hogy számos közpolitikai célt a kiadások csökkentésével lehet elérni (pl. a kormányzati hatékonyság növelése). Emellett, ha ugyanazon költségvetési kategórián belül az egyik ígéret növeli a kiadási szintet, a másik pedig hasonló mértékben csökkenti, akkor a kiadási összegek függő változóként való használata elfedi a tételes vizsgálatban még meglévő információkat. De a függő változó kijelölése az ellenkező irányból is bírálható: a pártprogramok tartalma és a kiadások között úgy is lehet pozitív a kapcsolat, hogy nagyon fontos ígéretek nem teljesültek. Ezek az ígéretek az elemzésben viszont nem jelennek meg, hiszen ott csak a pozitív kapcsolat válik fontossá (Royed 1996, 52–53).

Látszólag a megközelítés előnye, hogy lehetővé teszi az idő- és térbeli összehasonlítást is, de a rivális elmélettel összehasonlítva ez legalább annyira hátrány, mint előny. Az ECPR e megközelítésre épülő Comparative Manifesto Projectje esetében például ahhoz, hogy az időbeli összehasonlítás lehetővé váljon, az 1979-es indulás óta eltelt időszakban a kódkönyv csak kevésbé változhatott. Az elavult kódkönyvet viszont nehéz anélkül megváltoztatni, hogy veszélybe ne sodorjuk az összehasonlíthatóságot. Ezt a frissebb költségvetési kategóriák összevonásával próbálják megoldani (Budge–Hofferbert 1990; Laver–Budge 1992), de ezzel sem lehet kezelni az összes felmerülő problémát. Miközben a kategóriák összeűszsása, tehát az, hogy az egyes ígéretek kapcsán melyik kiadási kategóriáról is beszélünk, kezelhetővé válik, az egyre általánosabbá váló kategória-rendszer egyre kevésbé kifinomult elemzéseket tesz csak lehetővé.

A választási programok és a kormányok által folytatott politika – elsősorban a szakpolitikák – közötti kapcsolat (*programme to policy linkage* – Thomson 2001; Thomson et al. 2010) feltárására számos megközelítés ismeretes. A két főbb irány közül az ígéretközpontú megközelítésnek kiterjedtebb irodalma van, és a módszertani kritikák is kevésbé élesek vele szemben, mint a hangsúlyközpontú irányzattal. Az MTA TK PTI-ben folyó kutatáshoz alapul vett gyenge mandátumelméleti kerethez szintén az ígéretközpontú empirikus megközelítés áll közelebb. Ennek fő oka az, hogy a 3 fő kérdéscsoportból (lásd 2. fejezet I. táblázatát) a kampányok informativitása tekintetében egyértelműen versenyelőnye van a pledge-alapú irányzatnak, lévén, hogy ezzel többet tudunk meg a programok részletes tartalmáról. A mandátumot márpedig annak részletes közpolitikai tartalmával határoztuk meg, ezzel szemben a hangsúlyközpontú megközelítés inkább a főbb irányokra, fontosabb témákra, nem a programok részleteire összpontosít.

Ha figyelembe vesszük, hogy a második kérdéscsoport az itt tárgyalttól független kutatási irányt feltételez, a harmadik pedig első megközelítésben nem elválasztható az ígéretmeghatározási szakasztól, akkor már látható az ígéretközpontú megközelítés indokoltsága. Ezzel együtt fontos hangsúlyozni, hogy a bevezetőben említett elméleti kérdések megválaszolásához egy párhuzamos hangsúlyközpontú kutatás minden bizonnyal haszonnal járulna hozzá. Így például a különböző szakpolitikák pártok általi – pl. ideológiai – súlyozásából más pártoké-

nál „erősebb” ígéretetek jöhetnek ki (Royed 1996, 55; Thomson 2001, 176), ez azonban nem feltétlenül baj, lévén hogy a választók részletes közpolitikai informáltságáról szóló feltevés az egyik gyenge láncszeme bármilyen mandátumelméletnek.

A kutatási projekt megközelítése

Kutatásunkban tehát az ígéretközpontú megközelítést alkalmazzuk azzal a kitételrel, hogy esetünkben az ígéretetek azonosítása és tesztelése elválik egymástól. Az azonosítás és tesztelés tehát nem szimultán módon történik, vagyis a tesztelési fázis eredményei nem hatnak vissza az ígéretetek azonosítására, de az azonosítás minden esetben meghatározza a tesztelés elemzési egységeit.

Ígéretnek nevezünk tehát mindennemű elkötelezettséget kormányzati cselekvésre vagy eredményre. Megközelítésünk előnye, hogy képesek leszünk meghatározni azon ígéretetek arányát is, melyek egyáltalán nem bírnak információtartalommal a választó számára (a Royed által retorikai ígéretnek nevezett kategória).

Ez a projekt egyik kutatási kérdése miatt bír nagy jelentőséggel, mely olyan alkérdésekre keresi a választ, mint hogy (1) mekkora a kampányok információtartalma, (2) kiderül-e a pártok programjából és kommunikációjából, mit is szándékoznak tenni, ha kormányra kerülnek, (3) mennyire konkrétak és számon kérhetőek a pártok ígéretei. A fenti kérdésekre csak abban az esetben tudunk válaszolni, ha figyelembe vesszük a kevésbé informatív vagy információtartalommal egyáltalán nem rendelkező ígéreteket. Saját ígéretmeghatározásunk kialakításánál azonban arra is ügyeltünk, hogy a változás ellenére eredményeink nemzetközileg összehasonlíthatók legyenek, vagyis a rendelkezésre álló adatokból a Royed-féle definíciót is képesek legyünk rekonstruálni.

Az ígéretetek azonosítása

Az ígéretetek azonosítása a projekt egyszerűbb részének tűnik, mégis számos kérdést és problémát vet fel. Az azonosításra kezdettől kidolgoztunk szabályokat. Ám az már a kutatás elején nyilvánvalóvá vált, hogy ahogy haladunk a különböző pártok programjainak kódolásával, úgy merülnek fel újabb és újabb kérdések, melyek újabb és újabb döntéseket és szabályokat igényelnek. A 2002-es választásokat vizsgáló pilotprojekt során létrejött döntési szabályok az alábbiak.

- (I) Az ígéreteket kvázi mondatokként azonosítjuk. Egy mondat állhat több ígéretből, és egy ígéret lehet akár több mondat hosszúságú is. Pl. a következő mondat valójában két ígéretet foglal magában: „[1] Már 2002-ben megkezdődik a 4-es számú főút autóúttá alakítása, és [2] több térségben létesítünk a településeket tehermentesítő elkerülő utakat.” A következő

mondatok pedig egyetlen ígéretnek tekintendők: „2006-ig önálló pedagógusi életpályamoddelt alakítunk ki, amely a közoktatásban és a szakképzésben dolgozók számára vonzó és előre tervezhető szakmai karrierképet nyújt. Az előrehaladás és az illetmény a szakmai teljesítményhez igazodik, ugyanakkor elismert lesz a pályán eltöltött idő és a megszerzett tudás és tapasztalat éppúgy, mint a többletfeladatok vállalása és a speciális körülmények között végzett munka.” Ezért nem az eredeti mondatot tekintjük a kódolás alapjának, hanem azt, amit egy tartalmi egységnek lehet tekinteni.

- (2) Az ígéreteket főszabályként a lehető legkisebb – még értelmes – egységekre bontjuk. Így pl. az „Ingyenessé tesszük a bölcsődei és óvodai étkeztést” mondatot két ígéretként kódoltuk: „Ingyenessé tesszük a bölcsődei [...] étkeztést” és „[Ingyenessé tesszük az] óvodai étkeztést.” Egyes esetekben célunk ezzel az is, hogy szétválasszuk az output és outcome típusú ígéreteket. Előfordul, hogy a mondat egyik fele kitűzi a kormányzati eredményt, a másik fele pedig az ennek érdekében tervezett kormányzati cselekvéseket sorolja. Az ígéetek szétválasztásánál főszabály szerint külön kell kezelni azokat az ígéreteket, amelyek esetében az ígéret egyik fele teljesülhet az ígéret másik felétől függetlenül. A szabály azonban fordítva nem alkalmazandó, vagyis két különálló ígéret teljesülésének elméleti összekapcsolódása nem vonja maga után az adott ígéetek összevonását. A tesztelési fázis munkálatai tehát az ígéetek szétválasztásának ellenőrzésére is kiterjedhetnek, vagyis a két kutatási alegység, ha nem is tartalmi szempontból, de operatíván ezen a ponton összekapcsolódik.
- (3) Szükség esetén kiegészítjük az ígéret szövegét. A lehető legrövidebb, ám legteljesebb szövegrész kijelölésére törekszünk. Ennek érdekében az ígéret szövegének átalakítása megengedhető. Vagyis az ígéret szövegébe felvehetők a kontextust megvilágító magyarázatok, úgy, hogy azok magát a kódolt ígéretszöveget nem változtatják meg. Gyakori, hogy a szövegösszefüggést kell a kvázi mondatba bevinni, mert egyébként – szövegkörnyezet híján – az ígéret értelmetlenné válik a későbbi kódolás során.
- (4) Ha egy általános ígéretet egy specifikus követ, akkor a specifikusat vesszük figyelembe, kivéve, ha az általánost követő specifikus ígérek tartalmilag nem fedik le az általánost. Ebben az esetben ugyanis az általános megfogalmazást is ígéretnek vesszük.
- (5) Abban az esetben, amikor a konkrét ígéretet egy eszköz leírása követi, amivel az ígéretben megfogalmazott célt el akarják érni, az eszköz is külön ígéretnek számít. Pl.: „[1] Célunk az, hogy az ipari parkokba költöző kis- és középvállalkozások nélkülözhetetlen beszállítóivá váljanak a nemzetközi nagyvállalatoknak. [2] Ennek érdekében a jelenlegi támogatási forrásokat kétszeresére emeljük. [3] Az uniós támogatásokkal együtt meghatározzuk.”

- (6) Azokat az ígéreteket is katalógusba vesszük, amelyek cikluson túlmutató célokat fogalmaznak meg (pl. tízéves célokat). Ezeket azonban nem tartjuk egyértelműnek (lásd erről később).

Külön probléma, hogy az ígérek ismétlődhetnek. Ez esetben egy egyedi főí-géretet azonosítunk, míg a többit ismétlődőnek tekintjük, az összegzésekből pe-dig kihagyjuk. A projekt feladata a közeljövőben azt meghatározni, hogy mi a te-endő azokban az esetekben, amikor az ismétlődő ígérek valamelyest különbözőek (pl. különbözően számszerűsítik ugyanazt a célt).

Az azonosított ígérek kerülnek az adatbázisba, amelyben különböző szem-pontok szerint értékeket társítunk hozzájuk.

AZ ÍGÉRETEK FORRÁSAI

Hol keressük az ígéreteket, amelyeken keresztül mandátumot kérnek a pártok? Melyek azok a hiteles pártmegnyilatkozások, amelyeket ebből a szempontból ko-molyan vehetünk? A hasonló kutatásokban leggyakrabban használt forrás a vá-lasztási program. Ezt az ígéretkutatásunk is központi dokumentumnak tekinti. Túllép azonban ezen az egy forráson azzal, hogy a média segítségével más, a kampány folyamatában felmerült ígéreteket is felderít. Mivel módszertanilag az utóbbi nagyobb kihívás, ebben az alfejezetben is erről szólnunk hosszabban.

A pártprogramok

A nemzetközi kutatások kivétel nélkül a mandátumkérés legfontosabb forrásá-nak tekintik a pártok választási programjait. A Comparative Manifesto Project nevében is hordozza a pártprogramok központi szerepét. Ha az ígérek feltér-képezéséről van szó, Magyarországon is magától értetődik a pártprogramok fel-használása. (A pártprogram és választási program kifejezéseket a projekt sajátos szemszögéből nézve a továbbiakban szinonimaként használjuk.)

Természetes ellenvetés ezzel kapcsolatban, hogy a választási programok nem jutnak el a választókhoz. Talán a pártok maguk sem kívánják szélesebb körben terjeszteni ezeket, a választók – így az érvelés – pedig ritkán rendelkeznek elegendő érdeklődéssel és háttértudással ahhoz, hogy ezeket elolvassák. Így viszont a párt-program nem lehet a mandátumnak sem a forrása, sem az indikátora.

Úgy gondoljuk azonban, hogy a választási programokat mégis komolyan lehet és kell is venni. A pártok programjainak számos más funkciója is lehet, mint a választók közvetlen tájékoztatása és meggyőzése (lásd Harmel 2011). Az ígérek szempontjából a programok legitimitása a legfontosabb tényező. Magyarorszá-

gon a pártprogramot a párt nyilvánossága előtt, a pártszervezet legfontosabb fórumán szokás elfogadni. Ha adott esetben nem így történne, a politikai elfogadottsága akkor is magas maradna, mivel más pártok nagy jelentőséget tulajdonítanak a programjaik elfogadásának, és ezzel minden pártprogram súlyt kap a politikai mezőben. A pártprogramok belülről és kívülről is magas elfogadottságot élveznek.

A program tehát a párt szándékainak a legmagasabb legitimitációjú kifejtése. Ebből legalább két dolog következik. Egyrészt, a program iránymutató marad a kampány során. A program szövegét ugyan nem feltétlenül ismeri meg a nagyközönség, de a párt – a magas belső legitimitációjú elfogadás miatt – mégsem térhet el túlságosan és alapos indoklás nélkül az abban foglaltaktól a kampány során. Másrészt, a programokkal kapcsolatos külső elvárás a politikai közvéleményben olyan magas, hogy a későbbiekben a programok az elszámoltatás alapját képezhetik. A magyarországi politikai gyakorlatban nem is ritka, hogy a sajtó és az ellenzéki pártok a kormánypártok kérdőre vonására használják a pártprogramokat. Mindez visszahat a pártokra is, amelyek a programjaikat így vélhetően nagyobb felelősséggel fogalmazzák meg.¹

Ezen logika alapján az ígéretkutatási projektünk mindig feldolgozza a pártprogramokban tett ígéreteket.

Ígéretek a választási programon kívül

A választási kampányok során a pártprogramok aligha tartalmazzák a választóknak szánt ígéretek teljességét. A választási programokban foglaltakhoz képest a kampányokban eltérő ígéretek is megfogalmazódnak, amelyek vizsgálata a hivatalos programokon túli források bevonását is szükségessé teszi. A kampány során az ígéretek módosulnak és bővülnek. Ha ezeket nem dolgozzuk fel, nem kapunk teljes képet arról, hogy a pártok milyen mandátumot kérnek.

Az újabb ígéretközpontú (*pledge approach*) kutatások már kitérnek a programokon kívül tett ígéretek azonosítására is. A mandátumelmélet előfeltevéseiből kiinduló vizsgálatok eredményeit, közös és eltérő pontjait összefoglaló cikkük végén Mansergh és Thomson a jövőbeli feladatok közé sorolják a választási programok mellett további források vizsgálatát. Indoklásukban kitérnek a programok alacsony ismertségére, arra, hogy szükség van a média ígéreteket átformáló hatásainak vizsgálatára, valamint a számunkra itt most fontosabb tényezőre, a programhoz képest újabb ígéretek megfogalmazásának lehetőségére (Mansergh–Thomson 2007,

¹ A levezetés deduktív jellegű, illetve általános megfigyeléseken alapul. Át lehet fordítani empirikus kutatási kérdésekké, amelyeket az ígéretkutatási projekt tanulmányozhat: A kampány során tett ígéretek mennyire hasonlítanak a programban foglaltakéhoz? Mekkora súlya van az elszámoltatásban a pártprogramoknak?

326). A szerzőpáros egyik tagjának újabb cikke a 2002-es írországi választási kampány és a 2007-ig tartó kormányzati ciklus elemzésébe már bevonja a médiában megjelenő ígéretek is, a hangsúly ugyanakkor itt arra helyeződött, hogy a választási programok mely elemei és hogyan jelennek meg a médiában is (Costello–Thomson 2008).

Milyen egyéb források jöhetnek számba? A programokhoz hasonló státusú olyan pártmegnyilatkozások, amelyeknek magas külső és belső legitimitációjuk van. Egyfelől tehát, a párt maga fontosnak tartja a kampányeseményt, és a megnyilatkozás is jelentős, a pártot szimbolizáló és hitelesítő vezetők részvételével történik. Másfelől, a pártversenyben mások – riválisok, az újságírók és a tágabb közvélemény – is hiteles elkötelezettséget tulajdonítanak a pártmegnyilatkozásnak.

Az egyik módszertani lehetőség azon legfontosabb kampányesemények (interjúk, beszédek, kommunikék, rölapok stb.) kiválasztása, amelyek ilyen külső és belső legitimitációval rendelkeznek. Ezt a limitált számú megnyilvánulást mint szöveget pontosan ugyanúgy szükséges kezelni és feldolgozni, mint a pártprogramokat. A kiválasztás a médiafigyelem alapján történik: azokat a párteseményeket választjuk ki, amelyekről a legtöbbet beszéltek a médiatermékek. Ez azt az előfeltevést rejt magában, hogy a médiumok valóban közvetítik – ha nem is a pontos információt, de legalább azt –, hogy melyek a legfontosabb, legvitatottabb események a választási kampányban. Az említések gyakorisága így jó módszertani fogódzót adhat a prominens, feldolgozandó pártmegnyilatkozások kiválasztására.

Ennek a módszernek az alkalmazása számos gyakorlati nehézségbe ütközött a 2002-es választásokkal foglalkozó próbakutatás során. A pártoknak nincs olyan archívuma, amelyet kutatási célra fel lehetne használni. A pártvezetők beszédeinek sincs módszeres gyűjteménye. A vizsgálatba bevonhattuk volna Orbán Viktor honlapjának archívumát is, aminek köszönhetően helyi kampányeseményeken elmondott beszédek és helyi médiumoknak adott interjúk is vizsgálhatóvá váltak volna. Hasonló vizsgálatot Medgyessy Péter esetében azonban már nem végezhattünk, mivel az MSZP akkori miniszterelnök-jelöltje nem csupán nyilvános online archívummal nem rendelkezik, de megkeresésünkre kiderült, hogy a titkársága semmiféle archívumot nem tud a kutatás rendelkezésére bocsátani a kérdéses időszakra vonatkozóan. Más pártvezetők tevékenységéről sincs dokumentumtár. Elvileg a pártok elküldik a nyilatkozataikat az MTI-nek és a legnagyobb újságoknak, de ezekből nem jöttek létre számunkra is kereshető gyűjtemények. Bár a kampányokkal kapcsolatban folynak tudományos kutatások, 2002-re vonatkozóan nem akadt megfelelő adatbázis.

Jobb alternatíva híján az ígértkutatási projekt a pártprogramon kívüli ígéretek gyűjtésében a médiaközlésekre támaszkodott. Lényeges körülmény, hogy vizsgálatunk ettől nem vált médiakutatássá. Célunk nem az ígéretek médiareprezentációjára vonatkozott, pusztán azt célozta, hogy a választási kampány során a különböző felületeken – tehát választási programokban és/vagy a médiában –

megjelenő ígéretek egyaránt azonosítsa. A sajtót valóban médiumnak tekintettük, amely indikátorként jelzi, hogy milyen fontos pártmegnyilatkozások történtek a kampány során.

A médiadokumentumok forrásai

A média az ígératkutatás számára olyan közvetítő közeg, amelyen keresztül a pártmegnyilatkozások azonosíthatóak. Ezért az elemzendő sajtótermékek változhatnak választásról választásra. A fontos az, hogy az adott kampány során olyan médiumokat használjunk, amelyek a korszakban mérvadóak voltak és együttesen valószínűsíthetően beszámoltak az összes, jelentőséggel bíró kampányeseményről. Az alábbiak a 2002-es választási kampány feldolgozása során felmerült tapasztalatokon alapulnak.

A források köréből – legalábbis a próbakutatás 2002-es időszakára vonatkozóan – kizártuk az elektronikus médiát, miután szabadon elérhető archívumai nem használhatóak. Egyes esetekben egyáltalán nem létezik archívum, más esetekben pedig a vizsgált időszakra vonatkozóan nem adnak ki találatot. A 2002-es követő választási kampányok és ígéretek vizsgálata során ugyanakkor érdemes újra megvizsgálni annak lehetőségét, hogy a keresésnek bizonyos elektronikus médiumokra való kiterjesztésével érdemben bővíthető-e és pontosítható-e az ígéretek azonosítása.

Bár az online média jelentősége és a nyomtatott lapoktól való – szervezeti és tartalmi – elkülönülése már a vizsgált időszakban is meghatározó, a kutatás során nem végeztünk önálló keresést a kizárólag online megjelenő média archívumaiban. Ennek oka elsősorban a kapacitások korlátozottsága és a kutatás hangsúlyainak aktuális kijelölése volt. A kutatás következő szakaszában elvileg lehetségessé válik kiterjeszteni a vizsgálatot a legolvasottabb online médiumokra (Index, Origó). A korábbi kampányokra vonatkozóan egyébként ezek jelentősége valószínűleg kisebb vagy nincs is, míg a későbbi időszakokban minden bizonnyal egyre nagyobb.

A választási programokon kívüli ígéretek azonosítását ezek után a nyomtatott médiára (és annak esetleges online változatára) korlátoztuk, azzal tehát, hogy ezt a szelekciót a próbakutatás szakaszára tartjuk érvényesnek. A nyomtatott sajtó körén belül az ún. szerzőz (*broadsheet*) sajtó vizsgálata mellett döntöttünk, abból kiindulva, hogy bár a tabloid sajtó olvasottsága meghaladja az országos politikai napilapokét, de az esetlegesen először ott megjelenő ígéretek az előbbieket is közlik, éppen azért, mert hírértékét az első közlés már igazolja. Felvethető, hogy éppen a nagyobb olvasottság miatt egyes, jelentősebbnek gondolt új ígéretek a pártok kifejezetten a tabloid sajtóban való megjelenéshez igazítják, ám gyakorlatilag kizárható, hogy egy ígélet a kampány egész során csakis ott jelenjen meg. Ha az ígélet ugyanis megfelel a tabloid sajtó szerkesztési elveinek, hatása

szükségszerűen tovább kell hogy terjedjen, akár ismételt, akár például vitatott ígéret formájában. Hasonló okból, tehát a további közlések valószínűsége miatt mérhető a hetilapok vizsgálata is, azzal a megszorítással, hogy a korlátozottabb hozzáférés miatt eleve nem is valószínű, hogy a tervezett kampányokban mozgó, minél pontosabban elhelyezett ígéretekre törekvő pártok valamely hetilaphoz igazítsák fontosnak tartott vállalásaikat.

A fentiekből kiindulva a 2002-ben a programokon kívül megfogalmazódott ígéretek azonosítását a Népszabadság online elérhető archívuma alapján végeztük el, amelyet a későbbiekben kiegészít majd a Magyar Nemzet megfelelő adatbázisa. Az online archívumok tartalmazzák mind a nyomtatott kiadások, mind pedig az online felületek adatait, ugyanakkor a megjelenés pontos helyét (online és/vagy nyomtatott) tekintve csak közvetett utalások állnak rendelkezésre (dátum, aznapi, előző napi eseményekre való hivatkozások). A Népszabadság esetében a kiválasztást indokolja a – kategórián belüli – magas olvasottsága, míg a Magyar Nemzetnek a források közé való későbbi felvételével elmondható, hogy a két legnagyobb (példányszám, politikai áramlat képviselte) napilap nyomtatott és online felületei egyaránt bekerülnek a vizsgálat körébe.

A hosszabb távon, több választási kampányra vonatkozóan is legteljesebb körű gyűjtést összességében azonban az MTI adatbázisa teszi lehetővé. A fentiekben leírtak mellett így a gyűjtést elvégeztük az itt megtalálható forrásokban is. Az MTI adatbázisának használata összhangban van azzal a kutatási célkitűzéssel, amely szerint az ígéretekkel kapcsolatban nem annyira a választók tényleges elérése a meghatározó, mint inkább minden olyan legalább potenciálisan a nyilvánosságnak szánt ígéret azonosítása, mely ugyancsak potenciális értelemben a kért mandátum alapjává válhat. Az MTI hírei közül nyilvánvalóan nem mindegyik kerül át a választók által ténylegesen követett médiumokba (noha ma már az MTI is egyre nagyobb mértékben végez közvetlen információszolgáltatást), de a megszólaló politikusnak számolnia kell azzal, hogy az ígéret, amelyet megfogalmazott, és amelyről az MTI hírt adott, végső soron mégis eljuthat a választókhoz. Az MTI adatbázisának bevonásával egyértelműen megsokszorozódott az azonosítható ígéretek száma, miután a hírügynökség olyan eseményekről is beszámol, amelyek sem az elektronikus, sem a nyomtatott sajtó ingerküszöbét nem lépik át (pl. a kampánykört egy adott napjának többedik lakossági fóruma).

A médiaközvetítés problémája

A pártok által kiadott programoktól eltérően a médiában megjelenő ígéretek hitelessége gyakran bizonytalan. Az azonosíthatóságot nyilvánvalóan korlátozza, hogy a médiában sokszor az újságírók és szerkesztők szelekcióján keresztül válnak csak elérhetővé az ígéretek. Számításba kell tehát venni, hogy az ígéretek megfogalmazói közé fel kell venni magát a médiát is, ugyanakkor a pontatlanul, bizonytalanul

azonosítható ígéretekkel kapcsolatban az ismétlődések jelentenek olyan ellenőrzést, amely indokolttá teszi azok beemelését az azonosított ígéretek közé.

Egy kampányeseményről szóló tudósítás sokszoros kiemelések, tehát szűkítések által biztosít csak információt az elhangzott ígéretekről: nem biztos, hogy az összes elhangzott vállalást továbbítja, amikről pedig hírt ad, akarva-akaratlanul is torzított formában adja vissza. Ezekben az esetekben különösen fontos volt a szövegkörnyezet megőrzése és az ígérettel való együttes értékelése, különösen amiatt, hogy a vállaláson túl azonosíthatóak legyenek az esetleges határidők, eszközök és teljesítési feltételek, amelyek olykor összevontan és rövidítve kapcsolódtak össze adott esetben több különböző ígérettel is.

A médiabeli ígéretek között megbízhatóbb, pontosabb forrást jelentenek azok az interjúk, amelyek során a politikusok egyes szám első személyben, tulajdonképpen élőbeszédszerűen fogalmazták meg kampányígereiteket, ezekkel kapcsolatban pedig további biztosítékot jelent az a hazai médiában kialakult gyakorlat, amely szerint az interjút a megszólaló véglegesítheti, jóváhagyhatja megjelenése előtt. (Ugyanezen kritériumok vonatkoznak a politikusok által írt publicisztikai írásokra is.) Az MTI adatbázisa esetében a legpontosabb forrást az Országos Sajtószolgálat által – változatlan, szerkesztetlen formában – továbbított közlemények, nyilatkozatok jelenthetik, de szükséges megjegyezni, hogy ezek aránya az ígéretek is tartalmazó megjelenések között elenyésző.

Az ígéretek keresésének módszere

A próbakutatás során a fent meghatározott médiában 2002. január I. és 2002. április 21. közötti időszakra végeztük el az ígéretek keresését. A keresési időszak kezdetét kutatói döntés határozta meg: a tapasztalatok szerint – a hivatalos kampányidőszak kezdetétől függetlenül – már az adott választási év elejétől megjelennek kampányígéretek. A keresési időszak végét a választás második fordulója jelölte ki (bár április 20-án és 21-én természetesen már nem volt törvényes mód ígéretek megjelenítésére).

A kutatás tárgya miatt a keresés során nem volt lehetőség a témához szorosabban kapcsolódó kulcsszavak alkalmazására. Természetesen sem az „ígéret” kifejezés és szinonimái, sem pedig a kampány során szóba kerülő közpolitikai területeket leíró kulcsszavak nem biztosítottak volna megfelelő eljárást az ígéretek azonosítására.

Ebből kiindulva a keresés a lehető legtágabb kulcsszavak, a pártok nevének felhasználásával zajlott, feltételezve azt, hogy nem jelenik meg ígéret a sajtóban úgy, hogy ne állna mellette az ígéretet megfogalmazó párt neve vagy az ígértevéő politikus párthovatartozásának megjelölése. Ugyan ez az eljárás szinte minden egyes bel-

politikai cikket találatként ad ki, de így érhető el, hogy ne legyenek figyelmen kívül hagyott ígérek (természetesen az archívumok esetleges hibáit leszámítva).

A kutatás egységeit nem a médiamegjelenések, hanem azokon belül az egyes ígérek jelentették. A feldolgozás során rögzítettük az ígérek médiabeli megjelenésének dátumát, forrását (online elérhetőség), a megszólaló személyét, párhovartartozását, az ígérek szövegkörnyezetét, valamint a tisztázott formára hozott, formailag átírt ígéretet.

A program- és kampányígérek kapcsolata

Alapvetően hat lehetséges – egymással olykor összekapcsolódó – mintája van a választási programokban és a médiában megfogalmazott ígérek kapcsolatának.

- (1) *Ismétlődő ígérek.* A kampány során a választási program egyes elemeit a megszólaló politikusok rendszeresen, panelszerűen ismétlik, nyilvánvalóan kiemelve azokat, amelyekről a legelőnyösebb választói reakciót várják, illetve amelyek a legkedvezőbb pozíciót teremthetik a versenytársakhoz képest.
- (2) *Vitatkozó ígérek.* A kampány során az ígérek nem elszigetelten jelennek meg, hanem explicit vagy implicit összehasonlításokban, kontextualizáltan. A politikusok reagálnak egymás ígéreteire, hátrányosnak, teljesíthetetlennek nevezve az ellenfelek által megfogalmazottakat és adott esetben azokhoz képest átalakítva sajátjaikat.
- (3) *Pontosított ígérek.* Taktikai okokból vagy a rendelkezésre álló információk mennyisége és mélysége miatt a kampány során megfogalmazott ígérek változnak. Pontosabbá válnak például a célok elérését lehetővé tévő eszközök, teljesítési határidők megjelölésével vagy maguknak az ígéreknek a részletesebb kifejtésével.
- (4) *Új ígérek.* A kampány jelentette versenyhelyzetben a pártok nem teszik egyszerre nyilvánossá összes ígéretüket. Olykor a legmarkánsabb ígérek a választási programhoz képest időben a legtávolabb, a választás időpontjához képest viszont a legközelebb fogalmazódnak meg a választók számára is látható módon.
- (5) *Háttérbe szoruló ígérek.* A választási kampány során nem minden ígérek marad a felszínen. A programokban megfogalmazott ígérek, ha egyszer nyilvánossá váltak, ugyan folyamatosan elérhetők, de bizonyos szelekció végbemegy közöttük, a médiában kiemelve a legfontosabbnak tartott vagy éppen a legvitatottabb elkötelezettségeket.
- (6) *Ellentmondó ígérek.* Egyes esetekben a nyilvánvalóan azonosnak szánt ígérek között is lehetséges eltérés. Előfordulhat, hogy az újságíró pontatlanul továbbítja például egy lakossági fórumon elhangzott ígéret egyes

részleteit, vagy akár maga a politikus is összekeverheti, hogy egy adott területen például milyen határidővel, milyen mértékű teljesítést vállalt – akár pártja programjában, akár egy korábbi sajtónyilatkozatában.

Kutatásunk szempontjából a média vizsgálata a felsoroltak közül a pontosított és az új ígérek szempontjából volt fontos. Azt kerestük tehát, hogy a választási programhoz képest milyen új ígérek fogalmazódtak meg, illetve hogy az azokban megfogalmazottak mennyiben változtak a kampány során, ahogyan az a médiában azonosítható volt. A változó ígérek problémája külön módszertani döntést igényelt.

Az ismétlődő ígérek problémája

A médiabeli ígérek kezelésénél a legnagyobb problémát az ismétlődő ígérek megjelenése jelenti: a kampány folyamán több politikus több helyen is ismerteti pártja választási ígéreteit, melyek természetesen megjelennek a médiaígéretek tartalmazó elsődleges listánkban. Az összes megjelenő ígéretet tartalmazó lista elemzése viszont téves következtetésre vezet mind az ígérek jellegével, mind az ígérek teljesülésével kapcsolatban. Ha ugyanis például egy nem teljesült ígéret többször jelenik meg, ez a nem teljesült ígérek arányának indokolatlan növekedéséhez vezet, ami nem tükrözheti megfelelően a valóságot.

A médiaígéretek azonosítása utáni következő feladat tehát az, hogy olyan ígéretcsoportokat, ún. „ígéretbokrokat” hozzunk létre, amelyek a tartalmilag azonos ígéretet tartalmazzák. Ezek közül pedig kiválasztjuk azt az egy ígéretet (*master pledge*), amely a későbbiekben a végleges ígéretlistában szerepelni fog, melyet különböző tulajdonságok mentén jellemezünk, és teljesülését teszteljük. A kódolandó ígéret kijelölésének célja tehát a már azonosított ígérek közül az egyedi ígérek meghatározása, az ismétlődő, illetve azonos témára vonatkozó, de valamilyen módon eltérő tartalmú, formájú ígérek kiszűrése, vagyis egy adott választási kampány során valamely területen és témában a legpontosabban megfogalmazott releváns ígéret megtalálása. Ez a folyamat tehát kódolandó és kapcsolódó ígérekre választja szét az azonosított ígéreteket, a kódolandó ígérek által lefedve mindazt, amit egy adott párt egy adott kampány során a programban vagy a médiában ígéretként fogalmazott meg. A kapcsolódó ígérek három fajtáját különböztetjük meg.

- (1) Ismétlődő ígérek, amelyek szó szerinti megismétlését jelentik a kódolandó ígéretként azonosított egyedi ígéretnek;
- (2) Az olyan ígérek, amelyek más szavakkal, de tartalmilag azonosan ismétlik a kódolandó ígéretet;

- (3) Az olyan ígéretetek, amelyek azonosíthatóan ugyanarra a dologra vonatkozó elköteleződések, de eltérésekkel (pl. más időhatár, eltérő összeg).

Milyen elvi megoldások lehetnek a változó formában ismétlődő ígéretekre? Elméletileg legalább öt megoldás létezik a kódolandó ígéret kiválasztására:

- (1) *Ígéretalkotás.* A kutató hoz létre egy új ígéretet a meglévő változatokból. Ez például akkor lehetséges, ha az egyik változat megemlíti a célt, a másik meg a határidőt. A megalkotott ígéret tartalmazza a párt tényleges szándékát. Ez a megoldás indokolható azzal, hogy az ígéretkutatás célja annak kiderítése, hogy a párt milyen tényleges célt tűz ki maga elé. Hátránya éppen az, hogy kockázat van abban, hogy a szándékot a kutató rekonstruálja.
- (2) *A legteljesebb változat.* A kutató azt a változatot választja ki a meglévők közül, amelyik a legtöbb információt tartalmazza. Előnye, hogy nem szubjektív, hátránya, hogy információt veszíthet azon ígéretetek elhagyásával, amelyek még tartalmaznak valamely részletet.
- (3) *Az utolsó változat.* Ahogy a választás napja közeleg, a pártok kijelentéseinek jelentősége egyre nő. Egy ígéret utolsó variációja valószínűleg tükrözi a párt végleges szándékát.
- (4) *A pártprogram elsőbbsége.* Ahogy korábban szó volt róla, a pártprogramok különösen magas külső és belső legitimációval rendelkeznek. A programban megjelent változatot előnyben lehet részesíteni, mert ez az, amit később a legvalószínűbb módon kérnek számon a párton belül és a pártversenyben is.
- (5) *A legfontosabb pártvezető.* Minél inkább a párt arca teszi az ígéretet, annál valószínűbb, hogy az megfelel a párt szándékainak, vagy akként fogják a politikai élet résztvevői tekinteni.

Mindegyik megoldásnak megvannak az előnyei és hátrányai. A projektünk a legteljesebb változat szabálya mellett kötelezte el magát. Mivel azonban a tesztelés az MSZP esetében csak a programra szorítkozott, a kompatibilitás fenntartása érdekében itt a programígéretetek váltak a bokrokban a kódolandó változattá. Ha ilyen nem volt, a legteljesebb változat szabályát alkalmaztuk.

Az ígéretgyűjtés módszertanának kihívásai

A kísérlet arra, hogy a választási programon kívül is gyűjtsünk ígéretet, nagymértékben sikeres volt. Egyértelmű, hogy a magyarországi pártok tesznek ígéretet a programjukon kívül is. A választási kampány folyamán nem szokatlan, hogy új ígéretet fogalmaznak meg, vagy pontosítják, esetleg teljesen megváltoz-

tatják a programba foglaltakat. A próbakutatás során különösen sok ígéretet találtunk az MSZP esetében, de a Fidesz kommunikációja is hordozott számos új elemet a kért mandátumot illetően. Az SZDSZ esetében pedig nem is lehetett érvényes választási programot azonosítani. A módszertani innovációnk ezért megmentette az esetet az elemzés számára, hiszen program híján is mód nyílt a választási ígérek összegyűjtésére és kódolására.

Az ígéretgyűjtés kiterjesztése azonban nem problémamentes, és további módszertani kihívásokat teremt. Mindenekelőtt a kampány diffúz jellege nem könnyíti meg a releváns források körülhatárolását. A pártprogramot elfogadásának módja és a közvélemény számára elfogadott státusza legitimálja, és maga a szöveg meghatározza a kereteket. A kampányban elhangzott ígérek érvényességi határait azonban nehezebb meghúzni. A probléma érinti a megszólaló személyét és a megszólalás helyét is. Egyfelől, nem magától értetődő, kinek az ígértét tekinthetjük a párt hiteles szavának. Milyen szintű vezetőt tekinthetünk a párt képviselőjének? Hogyan kezeljük a szakpolitikusokat, akik a közvélemény számára kevésbé ismertek, ám valószínűleg pontosan ismerik a párt szándékait? Másfelől, a kampány nagyüzem, amely számos eseményből áll össze. A pártpolitikusok megismétlik az ígéreteiket sok helyen. Néha másként mondják el a pártígéreteket vagy azért, mert hibáznak, vagy azért, mert a pillanat hevében az a forma tűnik helyesnek. (És akkor még nem beszéltünk az újságírói közvetítés problémájáról.) Még az is előfordul, hogy újnak számító ígéretet tesznek, amit azonban nem ismételnék el máshol. Komolyan vegyük-e ezeket az ígéreteket? Úgy tekintjük-e őket mint a párt megváltozott álláspontját?

Az érvényesség mellett a másik felmerült probléma az ígéretgyűjtés kiterjesztését illetően a megbízhatóság. Először is, minél több eseményről használunk médiariportot, annál valószínűbb, hogy a jelentések minősége felhígul. Míg a nagyobb kampányeseményekről tapasztaltabb újságírók tudósítanak és valószínűbb a szerkesztői kontroll, a kevésbé jelentős történetekről feltételezhetően rosszabb minőségű riportok születnek. Másfelől, minél szélesebb a gyűjtési kör, annál bizonytalanabb a határ és az összegyűjtött ígérek teljessége.

Végül, a harmadik probléma a kutatásmenedzsment kérdése. Mint az MSZP példája mutatta a próbakutatás során, akár ezres nagyságrendben is találhatunk ígéreteket, amelyek nem jelentek meg a pártprogramban. Ezek teljesülését mérni óriási kutatói kapacitást igényel, amely nem áll rendelkezésre minden választási ciklusra (sőt, már a próbakutatásban sem sikerült ilyen messzire jutni).

Mindezek az érvényességi, megbízhatósági és praktikus érvek alapján a teljes kutatásban a pártprogramon kívüli ígérek körére új szabályok lesznek szükségesek. Az egyik lehetőség a gyűjtés leszűkítése a kampány utolsó időszakára (pl. az utolsó két hétre). Egy ilyen lépést az az érv legitimálhatna, hogy a mandátumkérésben különös fontosságúak azok az ígéretet, amelyeket a választás napja előtti időszakban kiemelnek. Jó eséllyel nem veszítünk sok információt akkor, ha

elveszítjük azokat az ígéreteket, amelyek sem a mandátumkérő párt, sem a riválisok, sem a sajtó számára nem fontosak annyira, hogy megismételjék a kampány utolsó szakaszában. Mivel a 2002-es kampányról teljes adataink vannak, előzetesen vizsgálható, milyen mértékben fedik egymást a kampány korábbi és utolsó időszakában tett ígérek.

A másik lehetőség a menedzselhető számú, érvényes és megbízható ígérek gyűjtésére a visszatérés a kulcsdokumentumok elvéhez. Korlátozott számú, belső és külső legitimációval rendelkező beszéd, hirdetés, rölpap vagy interjú feldolgozása mindenképp nagy validitással bírna, a leggyűjtés limitált volta erősítené a megbízhatóságot, és a keletkezett ígérek száma nem haladná meg a várható kutatási kapacitásokat.

Párt választási program nélkül

A 2002-es kampányra vonatkozó próbakutatásban mind a Fidesz, mind az MSZP esetében az ígérek azonosításának biztos forrása a választási programjuk volt. Programjaikat e pártok a kampány kezdetén fogadták el, az azokban foglaltakat pedig kiegészítették, pontosították a kampányban tett nyilatkozatokban megjelenő további ígérek. Az SZDSZ helyzete ebből a szempontból némileg eltérő, hiszen a párt már 2000-ben elkészítette a Korszakváltás programja² című dokumentumát, a 2002-es kampányban pedig nem fogadott el újabb, az MSZP vagy a Fidesz választási programjához hasonlítható anyagot. Felmerült a kérdés, hogy mennyiben vegyük figyelembe a két évvel korábban készült programot. A program feldolgozása mellett szólt néhány fontos érv.

Nincs más, a többi pártéval egyenértékű program. A pártok ígéreteinek feldolgozása során arra kell törekedni, hogy lehetőség szerint azonos forrásokat vizsgáljunk. Az ígérek azonosításának egyik forrása a választási program, a másik a média. A Korszakváltás programjának kihagyása azt jelentené, hogy az MSZP és a Fidesz esetében programot és kampányt, az SZDSZ esetében viszont kizárólag elszórt kampánymegszólalásokat vizsgálunk.

Előfordult, hogy az SZDSZ egyes vezetői választási programként hivatkoztak a 2000-es dokumentumra. 2002. február 10-én az SZDSZ küldöttgyűlést tartott, amelyen 900 küldött megvitatta a Korszakváltás programját, és határozott a párt választási kampányának legfontosabb üzeneteiről.³ 2002. február 18-án Kuncze Gábor SZDSZ-elnök kijelentette: az SZDSZ a Korszakváltás című programjával megoldást kínál a kormányból kiábrándult millióknak.⁴ Horn Gábor a *Magyarország politikai évkönyve* 2002-ről szóló kötetében arról ír, hogy a program korai elkészítése

² <http://www.korszakvaltas.szdsz.hu/>

³ <http://nol.hu/archivum/archiv-45399>

⁴ <http://nol.hu/archivum/archiv-46265>

a kampány tartalmi kérdéseinek eldöntését jelentette, ami után már csak a kommunikáció megtervezése maradt a tényleges kampányidőszakra.⁵

A Korszakváltás programjára tényleges választási programként tekinthettek más szereplők. A 2000-es program – más dokumentum híján – a többi párt és a média számára potenciálisan az SZDSZ választási ígéreteinek forrásaként szolgálhatott. Az ellenfelek számára a Korszakváltás programja jelenthette a vitatható ígéretek forrását, a média számára pedig a pártok ígéreteinek összehasonlítási alapját.⁶ Amennyiben a politikai szereplők és a média számára ez a dokumentum állt rendelkezésre, úgy az ígéretekutatásban is forrásként szükséges kezelni.

A 2000-es program azonosítható ígéreteket tartalmaz. Az ígélet- és teljesítéskutatás célja, hogy a 2002-ben kezdődő kormányzati ciklus teljesítését a pártok ígéreteinek tükrében vizsgálja. Ez azt követeli meg, hogy a teljesítést minél pontosabban azonosított ígéretekhez viszonyítsuk. A Korszakváltás programja a médiában megfogalmazottakhoz képest pontosabb ígéletazonosítást tesz lehetővé. Az erre vonatkozó tesztelést az egészségügyre és az adózásra vonatkozó szakpolitikák kapcsán végeztük el.⁷

Mindazonáltal súlyos érvek szóltak amellet, hogy a Korszakváltás programját ne dolgozzuk fel.

A 2000-es program eltérő státusza. A Korszakváltás programja nem a választási kampányban készült, a párt nem ekkor fogadta el, így nem összehasonlítható a többi párt programjával. 2000-ben szükségszerűen még nem a konkrét kormányzati ígéretekre összpontosítottak, hanem arra az elvi alapra, amelyen a kormányzati

⁵ „Az SZDSZ már 2000-ben elkészítette a korszakváltás programját, ami a párt céljait, szakpolitikai javaslatait rögzítette. Ez az alapos mű képezte a párt kommunikációjának tartalmi alapját. A párt programjának korai elkészülte segített abban, hogy a tartalmi kérdések helyett a kampány idejére már csak a kommunikáció megtervezésére kelljen figyelnie az SZDSZ-nek. A korai kezdés lehetővé tette azt is, hogy a program valóban tartalmas legyen, üres szövegek helyett. Meggyőződésem, hogy a korszakváltás programja ma is a legszínvonalasabb pártprogram Magyarországon.” (Horn 2003)

⁶ <http://mno.hu/portal/68248?searchtext=szdsz>

⁷ *Egészségügy:* A Korszakváltás programjában részletesen szerepel a több-biztosításos modell: szerkezete, bevezetésének módja, a finanszírozási csomagok tartalma, az állami és piaci szerepvállalás elhatárolása. A programban szerepel a fejlesztési többletforrások bevonása, de konkrét összeg megnevezése nélkül. A kórházi intézményrendszer átalakítása konkrétumok nélkül, elvi szinten megjelenik a programban. A program elveket, egy tízéves átfogó egészségügyi program alapelemeit tartalmazza, a kampányban erre vannak utalások, de a konkrét intézkedések kapnak nagyobb szerepet.

Adózás: Az SZDSZ a jövedelmek egységes, lineáris kulccsal történő adóztatását tűzi ki végső célként, úgy, hogy az egységes kulcs 18-20% közé essen, az adóalap szélességétől függően. Ezt a változtatást két lépésben is el lehet érni. Először (2004. január 1-jétől) a 2 millió forint alatti jövedelmeket egységesen 20%-os, a 2 millió forint feletti jövedelmeket pedig 40%-os adókulccsal lehet adóztatni. 2006. január 1-jétől pedig az egységes 20%-os adókulcs lenne érvényes.

munka állhat. A 2000-es program inkább politikai önlegitimációnak tekinthető, amellyel a párt elvi szilárdságát és felkészültségét kívánták hangsúlyozni.⁸

A 2000-es program elvi jellege. A Korszakváltás programja tartalmilag eltér a többi párt programjától abból a szempontból is, hogy benne nagyobb hangsúly helyeződik a helyzetelemzésre. Célja így nem a konkrét ígéretek, tényleges cselekvési program kialakítása volt, hanem azoknak az alapoknak a rögzítése, melyekre a 2002-es választási ígéretek épülnek.

Eltérő cél és célcsoport. Az előbbiekből következik, hogy a Korszakváltás programja hosszú, sűrű szakpolitikai és elvi dokumentum, amely nem a választóknak és a médianak szóló – tömegesen terjeszthető – választási programot eredményezett. Egészében véve a Korszakváltás Programja sokkal inkább tekinthető pl. a német és osztrák pártokban szokásos, hosszabb távra szóló pártprogramnak, mint a magyar pártpolitikában megszokott választási programnak.

A 2000-es programmal jelentősen és feleslegesen megnőne a várhatóan nem tesztelhető ígéretek aránya. A dokumentum jellegéből adódóan sok olyan ígéretként azonosítható, de nem tesztelhető vállalat található, amely végül nem kap szerepet a teljesítés vizsgálata során. Az elvi jellegű kijelentéseknek köszönhetően jelentősen megnőne a retorikai ígéretek aránya, ami az ígéretek azonosítása során komoly erőforrásokat igényel, noha a végeredmény (teljesítés) szempontjából nem hoz komolyabb eredményt.

A kutatás a választási kampányban tett ígéretek vizsgálgja. A kutatás célja, hogy azonosítsa a választási ígéretek és a kormányzati teljesítést. Ez azt jelenti, hogy a kampány során tett vállalásokat tekintjük ígéretnek, majd azokhoz képest vizsgáljuk a teljesítést. Választási ígéret az, ami a kampány során megjelenik. A 2000-es program ígéréteinek azonosítása elvileg lehetővé (és szükségessé) tenné, hogy bármely a kampány előtti időszakban megfogalmazott ígéretet, vállalat is azonosítsunk, teljesítésének tesztelését elvégezzük.

A projekt több részletes vita után végül azt az álláspontot fogadta el, hogy az SZDSZ esetében csak a 2002-es kampányban elhangzott ígéretekkel dolgozza fel. A Korszakváltás programját hosszabb távú pártprogramnak, de nem választási programnak tekintettük. Az elszórt hivatkozások a Korszakváltás programjára mint választási anyagra inkább tűntek önlegitimációs kísérletnek, viszont nem sok példa akadt arra, hogy a programban foglaltakat közvetlenül használták volna a kampányban. A kétéves időkülönbség miatt a program nem tekinthető ekvivalensnek a 2002-ben született választási programokkal, így a figyelembevétele a módszertani azonosság követelményét nem segítené.

A próbakutatásban történt döntéshozatalnak három általánosabb módszertani hozadéka van. Egyrészt, finomította a fogalmainkat az ígéretkutatásban használható választási programmal kapcsolatban. Másrészt, világossá tette, milyen érvek mentén kell döntenie arról, hogy a pártprogramokat választási prog-

⁸ Lásd a Horn Gábortól származó előbbi idézetet.

ramnak is tekintjük. Végül, rámutatott arra, milyen haszonnal jár az a döntés, hogy a kampány során, a programon kívül elhangzott ígéreteket is azonosítjuk.

A KAMPÁNYÍGÉRETEK EGYÉRTELMŰSÉGE

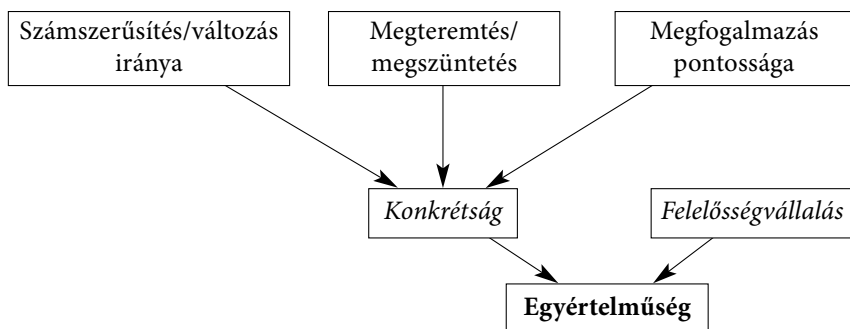
Az ígéretkutatási projekt egyik várt eredménye egy mutató, amely a kampányban tett ígérek egyértelműségét jellemzi.

A mandátumelmélet szerint a kormány a pártprogramban felhatalmazást, mandátumot kér a választóktól, akik saját (köz)politikai preferenciáiknak megfelelően szavaznak bizalmat egyik vagy másik félnek. Ahhoz azonban, hogy képes legyen eldönteni, hogy az adott párt adott ígérete összhangban áll-e saját véleményével, a mandátumkérésnek egyértelműnek és informatívnak kell lennie. Homályos és nem konkrét ígéreteket tevő pártokról a választók nem tudnak preferenciáiknak leginkább megfelelő döntést hozni. Ilyen esetben a kormány még a reá szavazó tömegeket sem fogja megfelelően reprezentálni. Másrészt, nem elég konkrét ígérek esetében a pártok utólagos – a kért mandátumra vonatkozó – elszámoltathatósága sem valósulhat meg.

Ha a mandátumot ígérek végrehajtására adott felhatalmazásként értelmezzük (*pledge approach*), a mandátum világossága az ígérek egyértelműségével azonos. Egyértelmű az ígéret, ha (1) a párt a teljesítésért a felelősséget átláthatóan magára vállalja (és nem keni el pl. többféleképpen értelmezhető nyelvi formákkal), és (2) az ígéretben megfogalmazott célok konkrétak. Az egyértelműség két eleme tehát a felelősségvállalás és a konkrétság.

A következőkben kibontjuk a felelősségvállalás és a konkrétság fogalmait és meghatározzuk azok dimenzióit.

I. ábra: Az ígéretkódolás fogalmi hálójája

Felelősségvállalás

Az ígéretek egyértelműségének egyik kulcseleme az ígéretet megfogalmazó világos elkötelezettsége, hogy a végrehajtásért maga vállalja a felelősséget. Legalább három olyan típusa van az ígéreteknek, amelyekből – szándékosan vagy ügyetlen megfogalmazás folytán – nem derül ki, valójában kin lehet azt számon kérni.

- (1) *A felelősséget bizonytalanná tevő feltétel.* A nem pontosan leírt feltételek bizonytalanná teszik, hogy az ígértevéő valójában vállalja-e a felelősséget (miközben maga az ígéret lehet nagyon is precíz). Pl. „ha a világgazdasági környezet megengedi, 10%-kal növeljük”. A felelősség világos elvállalásának hiányában az ilyen ígéretek nem egyértelműek.
- (2) *Más szereplők nevében tett ígéretek.* Az olyan ígéretek esetén, amikor a kormányon kívüli szereplő (önkormányzat, nemzet, társadalom stb.) nevében történik ígértétel, a felelősségvállalás nem világos. Pl. „Nemzeti összefogással rendbe hozzuk az egészségügyet.”
- (3) *A cikluson túli ígéretek.* Mivel a pártok mandátumot – mind a demokrácia elmélete, mind megszokott diskurzus szerint – egy meghatározott periódusra kérnek, a kormányzati ciklusnál hosszabb ígéretek teljesítésére nem vállalhatnak komolyan vehető elkötelezettséget. Ilyen pl. a „tíz év alatt egymillió új munkahely” ígérete. Természetesen más a helyzet, ha egy kiegészítő ígéret konkrétizálja a kormányzati időszak alatt elérendő célt (pl. arányos teljesítést).

Konkrétság

Az ígéretek egyértelműségének másik eleme azok konkrétsága. Ez alatt általában véve az ígéretek információtartalmát, részletezettségét értjük. A mandátumkérés attól is lesz egyértelmű, hogy a párt világos támpontokat ad a kormányzati szándékairól.

A konkrétság több formában is megvalósulhat az ígéret jellegének megfelelően. Egyes ígéretek *teljesen konkrét*nak tekinthetők. Ebben a besorolásban elsőrendű szerepet adunk a *numerikus ígéretek*nek (pl. „10%-kal fogjuk emelni a nyugdíjakat”). Az ilyen ígéretek a legkönnyebben megérthetőek. Ha a számszerűsítés az ígéret természetéből következően nem lehetséges, mert *létrehozásról* vagy *eltörlésről* van szó, akkor ez kap központi szerepet. Ennek gyakori formája valamilyen jogi aktus ígérete (pl. „2006-ig megszüntetjük a sorkatonaságot”). Ezt a két esetet is csak akkor tekintjük teljesen konkrétnek, ha az ígéretben foglalt *fogalmak nem homályosak*. (Pl. „a munkavállalókat jobban védő Munka Törvénykönyvet alkotunk” ígéretben homályban marad a munkavállalói védelem mibenléte, és ezt a szöveg többi része sem tisztázza.)

Vannak olyan ígéretek, amelyek nem ennyire konkrétak, van azonban méltányolható ígértartalmuk. Ezek a nem teljesen konkrét ígéretek is rendelkeznek

információval a kért mandátumról, ezért fontosnak találtuk a *részben konkrét* ígéretek kategória létrehozását. Ezzel a lépéssel is növelni szándékoztuk a létrejövő mutató információtartalmát és finomítani az eredményeket.

Részben konkrétan soroljuk be azokat az ígéreteket, amelyek lehetnének teljesen konkrétak, de a megfogalmazásuk pontatlan.

- (1) Számszerűsítettek, de valamiért pontatlan a megfogalmazásuk (pl. „Az emberek nagy többsége legfeljebb 25% SZJA-t fizet” – a „nagy többség” nem számszerűsített, de az szja-szint igen).
- (2) Nem számszerűsíthetőek, létrehozás/megszüntetésre vonatkoznak, de pontatlan a megfogalmazásuk (pl. a „folytatjuk a nyugdíjreformot” ígélet nem tisztázza, a reform mely elemeit kívánja továbbvinni a párt).
Ugyancsak részben konkrét az az ígélet, amely alacsonyabb szintű információt ad.
- (3) Bár elvileg lehetséges lenne a számszerűsítés, az ígélet nem tartalmaz numerikus célt, de megadja az irányt (pl. „nőni fognak a nyugdíjak”).

Minden más ígélet a *nem konkrét* kategóriába esik. Ez akkor is így van, ha vannak nyomai a konkrétságnak. Pl. a megjelölt változási irány pontatlan fogalomhasználatnál együtt már olyan kevés értékkel bír, hogy a nem konkrét besorolást kapja (pl. „a jelenlegi kevesek helyett a következő években a többség életszínvonala növekedik” – sem a „többség” fogalma nem tiszta, sem az életszínvonal-növekedés mértéke nem adott).

Az egyes konkrétsági változók kódolása

Mint kiderült, az ígéretek konkrétságának megállapításához három változót használunk fel. Ezek kódolása speciális problémákat vet fel.

A számszerűsítés mértéke. Egy ígéletet akkor tekintünk számszerűsítettnek, ha a megvalósítandó célt számmal vagy számmá konvertálható formában jelöli meg. A legegyszerűbb és legkönnyebben kódolható változat a számmal történő célkitűzés, pl. valaminek X%-kal történő emelése vagy Y milliárd forint elköltése. Vannak azonban olyan esetek, amikor a számszerűsítés logikai jellegű. Pl. a tankönyvek ingyenessé tétele vagy a tandíj eltörlése tulajdonképpen nagyon is számszerűsített (0 Ft) cél. Hasonlóak az ígéretek, amelyek – egy adott körben – mindenkire kiterjednek, pl. „teljes foglalkoztatottság” vagy „Valamennyi oktatási intézményt csatlakoztatjuk a világhálóra.” Ez lehet implicit is, pl. a „budapesti földutak burkolttá tétele” minden földútra vonatkozik, ami számszerűsített (100%) ígélet.

A teljes számszerűsítésnél gyengébb, de még a szándékokra utaló ígértípus a növelésre/csökkentésre/szinten tartásra vonatkozó. Az e kategóriába tartozó ígéretekben közös, hogy a számszerűsítés helyett csak a változás irányát jelöli meg

az ígérteető (pl. „minden autópályán a jóval olcsóbb matricás díjfizetés lép érvénybe”). Gyakori típus e változónál az adók átalakítását megjelölő ígéret („2006-ig csökkentjük az adókat” vagy „járulékkedvezményrel segítjük a megváltozott munkaképességűek munkához jutását”). A változást tartalmazó ígéret egy másik formája javításról, fejlesztésről szól, pl.: „Fejlesztjük az elővárosi vasutakat.” A változási szándékra utaló harmadik gyakori típus a szinten tartás, pl.: „A jövőben nem nő a betegek által fizetendő gyógyszer-hozzájárulás.”

A változásirány, vagyis az, hogy növelésről vagy csökkentésről van szó, önmagában nem hordoz érdemi információt, hiszen a csökkentés és a növelés külön kódolása nem minden esetben lehetséges. Ennek oka az eltérő nézőpont, vagyis – mivel gyakran pénzben mérhető változásokról van szó – ami az egyik félnek növekedés, az a másiknak csökkenés. Például a „Kedvezményekkel támogatjuk az internet hozzáférést” ígéret esetében egyfelől nő az állam által internet-hozzáférésre fordított összeg, másfelől csökken az internetre fordított összeg a kedvezményezett intézményeknél (pl. iskolák).

A számszerűsítés változó szintjei tehát a teljes számszerűsítés, a változás irányának megjelölése és az irány megjelölésének teljes hiánya. Az utóbbi esetben csak azt tudjuk meg, hogy az ígéretet tevő párt valamit változtatni szeretne, ám az már nem világos, hogy mennyivel, illetve melyik irányba.

Megteremtés/megszüntetés/folytatás. Ez a változó elsősorban olyan változtatási szándékra utal, amely jogszabályok, intézmények vagy infrastruktúra létrehozását vagy megszüntetését ígéri. Ebbe a kategóriába tartoznak pl. ezek az ígéretek: „2003-ra megalkotjuk a lobbitorvényt”, vagy „2006-ig létrehozuk a Kortárs Zenei és Információs Központot.” Ugyanebbe a körbe soroltuk azokat az ígéreteket, amelyek meglévő, pontos célokkal és ütemtervvel rendelkező programok továbbvitelét ígéri (pl. a meglévő közmunkaprogram folytatása, ha az a program szabályaira vonatkozik). Nem tartoznak ebbe a körbe azok az ígéretek, amelyek nem szabályozási, hanem elosztási jellegűek (pl.: „Folytatjuk a köztisztviselők és tanárok számítógéphez juttatását.”).

A megfogalmazás pontossága. Ebben az esetben a pontatlan megfogalmazás konkrétságot rontó hatásáról van szó. A kódolás során sokszor éreztük, hogy az ígéret ugyan a fenti kritériumok szerint elért volna valamilyen konkrétságot, a célkitűzés mégsem tűnt konkrét mandátumkérésnek. Ennek egyik formája a szónoki jellegű kijelentés, pl.: „Helyreállítjuk a társadalmi párbeszédet”. Máskor a célcsoport körvonalazatlan: „minden, megfelelő méretű településen központi forrásokból fedezzük az alapfokú oktatás [...] költségeit”. Egyes esetekben a pontatlanság akár kombinált is lehet: „Az új gazdaságpolitika elsődleges célja a tisztességes munkából élők [...] jólétének megteremtése és növelése” – itt nemcsak a „jólét” retorikai jellegű, hanem a „tisztességes munkából élők” célcsoportja sem könnyen

értelmezhető. Nagyon gyakran a minőségjelző „puha”, nehezen értelmezhető. Specifikáció nélkül nem tudni, mit jelent pl. a „rugalmas nyugdíjba vonulási rendszer”, az „átlátható támogatás” vagy a „biztonságos árvízvédelmi rendszer”. Végül egyes esetben egyszerűen nem lehet tudni, mire gondolt az ígéret megfogalmazója („bevezetjük az életkezdesi támogatást”). Ennél a változónál vigyázni kell az ésszerű határok megvonására, hiszen szinte nincs olyan ígéret, amelyiknél ne lehetne további fogalmi pontosságot elvárni. A pontatlan és már elfogadható megfogalmazás közötti határvonal megvonását a későbbi kódolások során igyekszünk tovább pontosítani.

További változók

Határidő. Az ígéretet jellemzi az is, hogy a végrehajtására szabnak-e határidőt. Ez a változó azonban nem járul hozzá a konkrétság méréséhez, mert a pártkampányok jellegéből adódóan tulajdonképpen minden ígéret tartalmaz határidőt. Mivel a választási programokban a pártok a következő kormányzati ciklusra kérnek mandátumot a választóktól, ezért azoknak az ígéreteknek is van határideje, amelyeknél a program írója – akár egyszerű stilisztikai okokból kifolyólag – ezt nem tette explicitté. A „ciklusban” kategóriának tehát két értelmezése is van. A ciklusra vonatkozó implicit ígéretek (pl.: „Megszüntetjük a munkáltatók egészségügyi hozzájárulását”, de gyakorlatilag az összes ígéret ide sorolható, amelyik nem tartalmaz határidőt) és a ciklusra vonatkozó explicit ígéretek (pl.: „2006-ig megszüntetjük a sorkatonaságot: önkéntes, hivatásos hadsereget hozunk létre.”) Az explicit/implicit különbséget a kódolás során is rögzítettük. Első látásra az explicit határidő emelhetné a konkrétságot. Ez azonban két okból sincs így. Egyrészt, nincs olyan eset, amelynél a határidő pontos meghatározása magasabb fokra emelhetné a konkrétsági változót. Ha pl. csak az irányt adja meg az ígéret, a dátum (vagy más körülmény) hozzáadása sem sorolhatja a teljesen konkrét kategóriába. Másfelől, nem lenne életszerű elvárni, hogy minden egyes ciklusra szóló ígéretnél leírja a dátumot a szöveg megfogalmazója. Az implicite feltételezett határidő viszont már nem diszkriminál az esetek között. Az egyetlen kivétel a cikluson túli ígéret, amely azonban nem a konkrétságra hat, hanem a felelősségvállalásra (bővebb kifejtés az erről szóló szakaszban).

Kormányzati cselekvés vagy eredmény. Kormányzati cselekvésnek tekintünk minden olyan ígéretet, melynek teljesítése egyedül a kormányon múlik, vagyis más szereplők döntései nem befolyásolják a teljesítést. Pl.: „2002 és 2006 között 800 milliárd forintot juttatunk a mezőgazdaságba”, vagy „Továbbfejlesztjük a kormányzati portált”. A hasonló ígéretek teljesüléséhez más szereplők kedvező döntéseire is szükség van, ezért teljesülésükre a kormánynak nincs abszolút ráhatása. Ilyen pl. „2006-ra

minden iskolának lesz tornaterme”, vagy „2006-ig az inflációt 3% alá szorítjuk”. A pártok mindkét típusú ígéret megvalósítására vállalhatnak kötelezettséget, azonban a későbbi elemzés során a különbségtétel komoly analitikai előnyökkel járhat.

Politikai terület. A későbbi elemzés szempontjából fontos lehet, hogy az ígéret milyen témában született. Elképzelhető, hogy a pártok egyértelműbb ígéreteket tesznek pl. a gazdaságpolitikában, mint a szabadságjogok tekintetében (vagy akár fordítva). Az ígérek területek szerinti kódolásánál az ígérő szempontját vettük figyelembe. Például „A Balaton Régióknak 4 regionális reptere lesz”, vagy a „Villamosítjuk az északi part vasútvonalát” szövegű ígéreteket a Gazdaság/Turizmus kategóriába soroljuk annak ellenére, hogy – egy absztrakt közpolitikai elemzés szemszögéből – a Gazdaság/Közlekedés kategória éppúgy érvényes lehetne rá. Ennek oka, hogy mindkét ígéret a Fidesz 2002-es választási programjában a „Vendégház Magyarországnak” című fejezetben található, és az egész fejezet a turizmus magyarországi lehetőségeiről szól. Kódolásunk tehát eltérhet a közigazgatási besorolástól, vagy akár attól is, ahogy maga a kormány értelmezi az ígéreteit. A politikai területek szerinti besorolás a következő volt.

- I. Jog/Közbiztonság, büntetőjog. Pl.: „80 új, legalább húsz rendőrrel működő rendőrsöt [...] hozunk létre.”
2. Jog/Korrupció, transzparencia, lobbisabályok. Pl.: „A következő években el kell érni, hogy önkormányzati vagyont csak nyilvános pályáztatással lehessen hasznosítani.”
3. Jog/Jogrendszer, jogállam, igazságszolgáltatás. Pl.: „Garantáljuk a törvény előtti egyenlőséget.”
4. Jog/Alkotmány. Pl.: „Alkotmányban védjük meg az elmúlt években méltatlanul támadott olyan ősi nemzeti jelképeinket, mint a Szent Korona, a történelmi zászlók vagy a Turulmadár.”
5. Jog/Emberi jogok, szabadságjogok. Pl.: „Tiszteletben tartjuk mindenki hitét, vallását.”
6. Közigazgatás/Parlament, választási rendszer. Pl.: „vissza kell állítani az Országgyűlés alkotmányos rendjét.”
7. Közigazgatás/Közigazgatás (pl. e-government). Pl.: „A közigazgatásban lehetővé tesszük az elektronikus ügyintézés.”
8. Közigazgatás/Önkormányzat. Pl.: „Növeljük az SZJA befizetések helyben maradó részét.”
9. Gazdaság/Adók. Pl.: „Megszüntetjük a munkáltatók egészségügyi hozzájárulását.”
10. Gazdaság/Foglalkoztatás, munkaerőpiac. Pl.: „38 órára csökkentjük a heti munkaidőt.”
- II. Gazdaság/Építésügy. Pl.: „Úgy tervezzük, hogy a négy év alatt 150–180 ezer lakás épül.”

12. Gazdaság/Kommunikáció, informatika. Pl.: „Kedvezményekkel támogatjuk [...] az internet hozzáférést.”
13. Gazdaság/Gazdaságpolitika (makropolitika, pl.: infláció, euró, államadósság stb). Pl.: „A bérek vásárlóértéke 25%-kal nő.”
14. Gazdaság/Vállalkozásfejlesztés (pl. ipari parkok). Pl.: „Az állam kamattámogatással garantálja, hogy a [Széchenyi-]hitel kamata 10% alatt marad.”
15. Gazdaság/Energetika. Pl.: „Az alaperőműveknek szánt gázerőműveket az atomenergia segítségével váltjuk ki.”
16. Gazdaság/Közlekedés. Pl.: „Felépül az M0-s északi hídjá.”
17. Gazdaság/Kutatás. Pl.: „A kutatás-fejlesztésben ahhoz, hogy a magánszféra részesedése elérje a 60%-ot [...].”
18. Gazdaság/Turizmus. Pl.: „2006-ig az egészségturisztikai központok számát folyamatosan növeljük.”
19. Vidék/Területfejlesztés. Pl.: „2006-ig évi 10 milliárd forintot fordítunk arra, hogy a hátrányos helyzetű térségek is részesüljenek a tudásalapú társadalom lehetőségeiből.”
20. Vidék/Agrárgazdaság. Pl.: „Kiszámítható agrárpolitikával növeljük a mezőgazdasági termelők piacra jutásának [...] biztonságát.”
21. Vidék/Vízügy. Pl.: „Biztonságos árvízvédelmi rendszert építünk ki a Tiszán és mellékfolyóin.”
22. Vidék/Környezet- és természetvédelem. Pl.: „Jó esély van arra, hogy a megkezdett munkának köszönhetően 2003-ban Szatmár-Bereg térségében újabb nemzeti parkot avathatunk. Ezzel hazánk területének 10%-a lesz nemzeti park, amivel elérjük az európai uniós átlagot.”
23. Budapest/Budapest. Pl.: „2003-tól megkezdődik a Csepeli Szabadkikötő fejlesztése.”
24. Társadalompolitika/Közalkalmazottak, köztisztviselők (életpálya, létszám). Pl.: „A pedagógusok bérét úgy emeljük, hogy az elérje az átlagos kereset 125%-át.”
25. Társadalompolitika/Közoktatás, szakképzés, felnőttképzés. Pl.: „2006-ig bevezetjük [...] a kétszintű érettségi vizsgát.”
26. Társadalompolitika/Felsőoktatás, tudomány. Pl.: „30%-kal emeljük [...] a hallgatói támogatást.”
27. Társadalompolitika/Kultúra. Pl.: „Fejlesztjük a kulturális alapszolgáltatást nyújtó közintézményeket.”
28. Társadalompolitika/Sport, tömegsport, szabadidő, egészséges életmód. Pl.: „A magyarországi településeken 500, a gyermekek biztonságát szem előtt tartó, új, modern játszótér épül.”
29. Társadalompolitika/Egészségügy. Pl.: „A 2010-ig szóló Népegészségügyi Programmal megteremtjük annak feltételeit, hogy a férfiak életkora legalább négy [...] évvel meghosszabbodhasson.”

30. Társadalompolitika/Prevenció, szenvedélybetegségek. Pl.: „2002 és 2004 között a jelenlegi másfélszeresére nő a férőhelyek száma a drogtérapiás intézményekben.”
31. Társadalompolitika/Szociál- és családpolitika. Pl.: „800 ezer forintba emeljük a gyermekenként járó lakástámogatást.”
32. Társadalompolitika/Nyugdíj. Pl.: „Visszaállítjuk a méltányossági nyugdíj-emelés lehetőségét.”
33. Társadalompolitika/Egyház, vallás. Pl.: „Törvényben rögzítjük a vallásos emberek egyenlőségét a tekintetben, hogy az órarendben a hitoktatást a védett időben tartásuk gyermekeik számára.”
34. Társadalompolitika/Civil szervezetek. Pl.: „2006-ig megháromszorozzuk a Civil Házak számát.”
35. Társadalompolitika/Egyenlő esélyek, cigányság, fogyatékkal élők. Pl.: „A megváltozott munkaképességűek részére távmunkaképzést indítunk.”
36. Társadalompolitika/Határon túli magyarok. Pl.: „a státustörvény keretében a magyar állam személyre szóló közösséget vállal a határon túli magyarokkal.”
37. Külkapcsolatok/EU. Pl.: „népszavazással erősítjük meg az uniós csatlakozást.”
38. Külkapcsolatok/Külpolitika, biztonságpolitika. Pl.: „helyreállítanák a jó viszonyt a szomszédos országokkal.”
39. Külkapcsolatok/Honvédelem, titkosszolgálatok. Pl.: „A mintegy tízéves haderőreform egyik fontos célja, hogy a Magyar Honvédség tisztán professzionális haderővé alakuljon.”
40. Pártok közötti viszony. Pl.: „Az MSZP akkor is tárgyalásokat kezd az SZDSZ-szel, ha 50 százalék feletti választási eredményt ér el az országgyűlési választásokon.”
41. Érdekegyeztetés, érdekvédelem, szakszervezetek. Pl.: „Új társadalmi szerepet szánunk a szakszervezeteknek.”
42. Nemzet és demokrácia általában. Pl.: „megszüntetik az ország politikai kettéosztottságát.”
43. Más, vagy nem értelmezhető.

Kódolási módszerek

A kódolás folyamatába több ponton is minőségbiztosítási elemeket építettünk be. A pártprogramokban két kódoló egymástól függetlenül jelölte be az ígéretnek vélt szövegelemeket. A felmerült különbségeket a projekt tagjai csoportosan megvitaták, és igyekeztek elvi döntéseket hozni a későbbiekben is alkalmazható szabályok kialakításával. Az így azonosított ígéreteket előbb egyik kutató kódolta, majd egy másik átnézte. A 2002-es kampányról szóló próbakutatás során ez a folyamat alalmat adott arra is, hogy az egyes változók kódolását tovább finomítsuk.

A konkrétság – mint összetett változó – sajátos kihívást jelentett. Olyan rendszer létrehozását céloztuk meg, aminek révén az adatbázis-kezelő automatikusan ki tudja számolni a konkrétság mértékét az alkotó változók értékeiből. Azonban fontosnak tartottuk, hogy a kutatói intuíciótól ne szakadjon el a számolási rendszer.

Következő lépésként tervezzük a projekttől független kódolók bevonását a kódolásunk megbízhatóságának ellenőrzésére. Az alábbiakban ismertetett adatbázis-kezelő lehetővé teszi majd azt, hogy csak a kódolandó ígéret és egyetlen (vagy legfeljebb néhány) változó jelenjen meg. Az ily módon kódolt eredményeket automatikusan összeveti a rendszer a korábbi kódolással, és az eltéréseket listázza a projekt adatokért felelős tagja számára.

A pledges.online

Az ígéretek kódolásának központi helye a pledges.online webes adatbázis-kezelő. Az azonosított ígéreteket a legkülönbözőbb szempontok szerint kódoljuk, ezzel létrehozva az adatbázist, amelyre alapozva később egyszerűen állíthatunk elő leíró statisztikákat. A kódolást öt szinten végezzük:

- (1) kampány;
- (2) párt/lista (a párt jellemzői);
- (3) dokumentum (pártprogram, kampányhirdetés, beszéd stb.);
- (4) ígéret – a kódolt változók fő csoportjai:
 - az ígéret kódolt szövege (kontextus alapján történő értelmezés után);
 - az ígéret kategóriája (pl. gazdaságpolitika, közlekedés, oktatás stb.);
 - az ígéret konkrétsága és számon kérhetősége (számszerűsített-e, van-e határidő, világos-e a felelősség stb.);
 - az ígéret tesztelhetősége és teljesülése (teljesen, részben, egyáltalán nem);
 - a többször elhangzott ígéretek megjelölése, ill. az adott ígéret más pártok ígéreteihez való viszonya;
- (5) az adatfelvétellel kapcsolatos adatok (kódoló neve, megjegyzések stb.).

A projekt logikájának megfelelően az adatbázis alapegysége a dokumentum. Ez elvileg lehet pártprogram, beszéd, interjú, szórólap, hirdetés vagy bármely releváns és írott formába önthető pártmegszólalás. Első körben a kódolók megjelölik a szövegben az ígéreteket a fejezet elején adott meghatározás alapján.

Az adatbázis-kezelőben az azonosított ígéretek hiperlinkek formájában találhatók, ezekre kattintva az adott ígéret űrlapja jelenik meg. Az űrlapot a webes felületeken megszokott módon (választás lehetőségek közül és szövegek beírása) kell kitölteni és menteni.

Az adatbázis-kezelő már jelenleg is módot ad néhány statisztika megjelenítésére (részben ezek képezik a jelen tanulmány összegzéseit is). A fejlesztések során a kimutatások várhatóan egyre részletesebbek lesznek. Egy ponton az adatbázist – természetesen módosítási jog nélkül – meg szeretnénk nyitni a szakma, egyes részeit pedig a nagyközönség számára is. Szintén szerepel a terveink között olyan adatkimenet biztosítása, amely lehetővé teszi az adatbázis-használatot statisztikai szoftverekben (pl. SPSS).

MÓDSZERTANI KIHÍVÁSOK

Az ígéretek azonosítása és kódolása a nemzetközi kutatási előzmények ellenére számos nehézséget támasztott. Ezek óriási többségét – gyakran intenzív viták után – sikerült kielégítő módon megoldani és ezzel az érvényességet és megbízhatóságot elfogadható szinten biztosítani. Maradt azonban néhány olyan kihívás, amelyekre a kutatás következő, más választási kampányokkal foglalkozó fázisában válaszolni kell.

Az egyik ilyen kérdés a pártprogramokon kívüli ígéretek gyűjtési köre (lásd *Az ígéretgyűjtés módszertanának kihívásai* alfejezetet). A felmerült érvényességi, megbízhatósági és – különösen – menedzselhetőségi problémák megoldására vagy a feldolgozandó kampányidőszak szűkítése, vagy a kulcsdokumentumok kiválasztása kínálkozik.

Szintén felül kell vizsgálni a módszert, ahogy a többféleképpen megfogalmazott elköteleződések közül kiválasztjuk a kódolandó ígéretet. A jelenleg alkalmazott „legteljebb ígéret” módszere nem problémamentes és nem is feltétlenül jól replikálható (lásd *A program- és kampányígéretek kapcsolata* alfejezetet). Olyan megoldást kell kidolgozni, amely korlátozza a szubjektivitást, de nem nélkülözi a kutatói interpretációt.

A kódolások során minden egyes változó miatt felmerültek módszertani nehézségek. Mindegyik a további kódolási gyakorlat alapján finomításra szorul. Különösen ilyen a megfogalmazás pontosságára vonatkozó változó, illetve a felelősségvállalás nyelvi formáinak jobb meghatározása. Szükséges lesz a kódolók további párhuzamos tesztelése, és ezzel a kódolási minőség és replikálhatóság emelése.

A kihívások ellenére kijelenthető: van esélyünk tudományosan rögzíteni, hogy a kormányzásért versenyző pártok mire kérnek mandátumot.

5. FEJEZET

Papp Zsófia

Az ígéretek jellege 2002-ben

Konkrétság, egyértelműség, információtartalom

Kutatásunk egyik fő kérdése, hogy milyen mértékben konkrétak és egyértelműek a pártok által a 2002-es választási kampányban tett ígéretek. Jelen fejezet ennek empirikus vizsgálatával foglalkozik: azonosítja a konkrétság és egyértelműség különböző dimenzióit, majd komponenseiből alkotja meg az információtartalmat megragadó változókat. A fejezet az ígéretek ezen túlmenő, általános jellemzése mellett az informativitásra ható különböző tényezőket is sorra veszi. Az oksági modellek olyan fontos körülmények hatását vizsgálják, mint az ígéret forrása (pártprogram vagy média), cselekvés (output) vagy eredmény (outcome) jellege, a vonatkozó szakpolitikai terület, továbbá tesztelik a vizsgált pártok között megjelenő különbségeket az ígéretek információ-tartalmát illetően.

Kutatásunk egyik fő kérdéscsoportja a kampányok információtartalmával foglalkozik. A kampány információtartalmát a felhatalmazás kötöttségének mértékével közelítjük (lásd Körösenyi–Sebők írását a kötetben), amelynek vizsgálata annak a kérdésnek a megválaszolásában manifesztálódik, hogy *milyen mértékben konkrétak és egyértelműek a pártok által tett ígéretek*. Az a párt, amely alapvetően konkrét és egyértelmű ígéretekkel kampányol, kormányra kerülve sokkal kötöttebb mandátummal rendelkezik, mint azok a pártok, amelyek kevésbé kötötték meg saját kezüket az ígértételkor.

Az előző fejezetben definiáltuk, mit értünk az ígéretek informativitása alatt. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy mi jellemzi a 2002-es választási kampányt az ígéretek információtartalmát tekintve. Először meghatározzuk, hogy milyen komponensek alakítják az ígéretek konkrétságát és egyértelműségét, majd megvizsgáljuk, hogy ezen komponensek mentén milyen „utak vezetnek” a teljes egyértelműséghez vagy az egyértelműség teljes hiányához. Néhány kiegészítő változó bemutatása és elemzése után magyarázó modellekkel tárjuk fel az egyértelműség és az egyes tényezők közötti kapcsolat mibenlétét.

A magyarázó változók kiválasztásánál elsősorban a megérzéseinkre hagyatkoztunk. Ennek oka, ahogyan arról már korábbi fejezetekben is szó volt, hogy a pledge-központú ígéretkutatással foglalkozó projektek az ígérek informativitását egyrészt azok tesztelhetőségével kapcsolatban emlegetik, másrészt javarészt magyarázó változóként kezelik, vagyis nem foglalkoznak azzal, hogy min múlik, hogy az egyik ígéretnek nagyobb az információtartalma, mint a másinak. Próbakutatásunk egyik célja, hogy az ígérek egyértelműségét okozatként felfogva olyan független változókat keressünk, melyek megmagyarázzák az információtartalomban megfigyelhető varianciát.

VÁLASZTÁSI ÍGÉRETEK 2002-BEN

A választási programokban és a médiában azonosított 2002-es választási ígérek közül kiszűrtük az ismétlődő ígéreteket, és az elemzésnél csak az egyedi ígéreteket (főígeret) vettük számításba, így biztosítva, hogy minden ígeret – a pledge-megközelítéssel összhangban – egyenlő súllyal szerepeljen vizsgálatunkban. Az I. táblázat mutatja az ígérek pártonkénti megoszlását aszerint, hogy azt a pártprogramban vagy a médiaforrásokban azonosítottuk-e.

I. táblázat: *Az ígérek megoszlása pártok és adatforrások szerint*

	Pártprogram		Médiamegjelenés		Összesen	
	Egyedi	Összesen	Egyedi	Összesen	Egyedi	Összesen
MSZP	130 (11,6%)	130 (5,3 %)	990 (88,4%)	2297 (94,7%)	1120 (100%)	2427 (100%)
SZDSZ	—*	—*	168 (100%)	441 (100%)	168 (100%)	441 (100%)
Fidesz	251 (64,5%)	262 (31,4%)	138 (35,5%)	571 (68,6%)	389 (100%)	833 (100%)
Összesen	381	392	1296	3309	1677	3701

Megjegyzés: A zárójelben szereplő százalékos adatok az egyes pártok azonos forrásokban azonosított ígéreteire vonatkoznak.

* Az SZDSZ esetében nem értelmeztünk pártprogramot (lásd Soós–Papp–Gyulai írást a kötetben).

Az ígérek számát tekintve nagy eltérések mutatkoztak a pártok között. A médiaígérek számosságának köszönhetően az MSZP esetében majdnem háromszor annyi ígérettel dolgoztunk, mint a Fideszéban. Ennek oka az, hogy az MSZP ellenzéki pozícióból kampányolva a jövőbeli kormányzati intézkedéseit igyekezett népszerűsíteni (vagyis a következő ciklusra vonatkozó ígéreteket tett), míg a Fidesz inkább az 1998–2002-es ciklus kormányzati teljesítményét hangsúlyozta. Ezek a nyilatkozatadások csak abban az esetben számítanak választási

ígéretnak, ha a korábbi politikák folytatását célozzák meg.¹ A főígérek száma a két nagy párt esetében arányosan alakult: az összes MSZP-ígérlet 46,3%-a tartozik ebbe a csoportba, míg a Fidesz esetében ez az arány 46,6%. Az SZDSZ-nél az ígéretek ennél valamivel kisebb hányadánál beszélhetünk egyedi ígéretekről (38%). Míg az MSZP médiaígéreteinak nagy száma miatt a szocialistáknál a média túlsúlya figyelhető meg az egyedi ígéretek szintjén is (88,4%), addig a Fidesznél a választási programban szereplő ígéretek adják a vizsgálandó ígéretek több mint felét (64,5%).

Az egyedi ígéretek kiválasztásánál minden esetben elsőbbséget adtunk a választási programokban szereplő ígéreteknek, vagyis a programígéretek mindegyike bekerült az ebben a fejezetben vizsgált ígéretek közé. Kivételt képez ez alól II, a választási programon belül is ismétlődő Fidesz-ígérlet (többek között a fizetések emelésére, az adók csökkentésére, az M0-s autópályára vonatkozó különböző ígéretek, melyek a választási program több fejezetében is előkerültek), amelyeket a torzítás elkerülése végett nem szerepeltettünk a végső elemzésben.

Jelen fejezet azon az I677 ígéreten alapul tehát, amelyeket egyediként azonosítottunk. Az ígéretek számossága azonban önmagában nem árul el sokat a pártok kampányáról annak információtartalmát tekintve, hiszen lehet sokat, ám kevésbé konkrétan is ígérni, míg a kevesebb ígérlettel operáló kampány is lehet informatív. A következőkben az MSZP, az SZDSZ és a Fidesz 2002-es kampányainak információtartalmát vizsgáljuk meg az előző fejezetben bemutatott szempontok (konkréttság és egyértelműség) szerint.

AZ ÍGÉRETEK INFORMÁCIÓTARTALMA

Az előző fejezetben részletesen kifejtettük, hogy mit értünk a választási ígéretek *konkréttsága* alatt, most pedig azt nézzük meg, hogyan festenek a 2002-es választási ígéretek a három vizsgált párt esetében e dimenzió mentén.

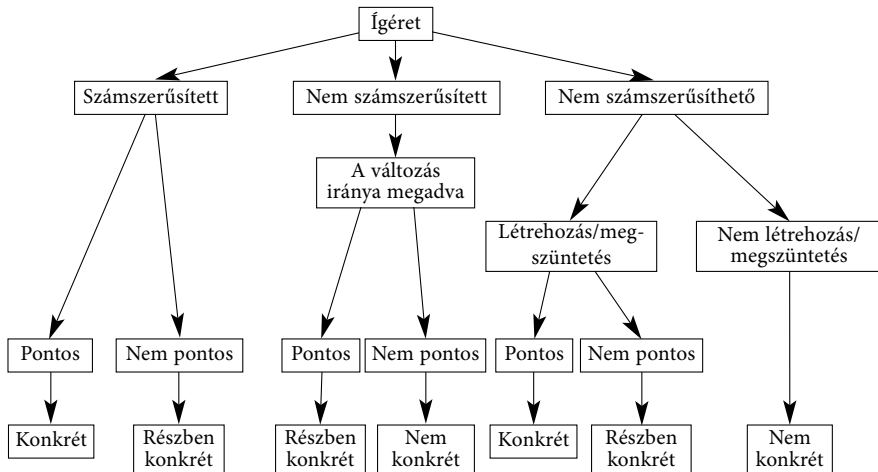
A háromkategóriás konkréttság² változót három komponens segítségével hoztuk létre: (1) számszerűsítés és változtatás iránya, (2) létrehozás/megszüntetés, valamint (3) a használt kifejezések pontossága. A következőkben ezeket a tényezőket vizsgáljuk meg alaposabban. Az I. ábra az ígéreteknek a három konkréttsági kategóriába „vezető útját” szemlélteti. A kódolás megbízhatóságának mérése a két kódoló által ugyanúgy kódolt ígéretek arányát használjuk (*percent agreement* [PA], Neuendorf 2002). Az MSZP esetében a teljes ígérletlistán teszteltük a kódolás hatékonyságát (N=1120), a Fidesznél már ennél kisebb elemszámot is

¹ Ez az aránytalanság tehát nem azt jelenti, hogy a szocialisták többet szerepeltek volna a médiában, csupán annyit, hogy a vizsgált médiaszereplésekben az esetükben több volt az ígérlet az általunk alkalmazott definíciót figyelembe véve.

² (1) konkrét, (2) részben konkrét, (3) nem konkrét

elegendőnek ítéltünk ($N=180$). A referenciaértékeket Krippendorff (1980) nyomán húztuk meg.³

I. ábra: *A konkrétság változó kialakításának lépései*

A konkrétság empirikus dimenziói

Az ígéretek konkrétságának meghatározásakor a számszerűsítés és a változás iránya az első tényezők, amelyeket figyelembe vettünk. A két tényező együtt járásának oka, hogy minden ígéret, amely számszerűsíthető, ámde nem számszerűsített, az egyben meg kell hogy jelölje a változás irányát. A nem számszerűsített ígéretek is hordoznak tehát információt, azonban nyilvánvalóan kevesebbet, mint azok, amelyeket a pártok számszerűsítettek is. A különbséget jól érzékelteti az I. ábra, melynek utolsó sorából látszik, hogy a nem számszerűsített ígéretek legfeljebb részben lehetnek konkrétak, amennyiben a használt fogalmak pontosnak tekinthetők.

A 2. táblázat alapján elmondható, hogy az ígéretek kevesebb mint fele volt számszerűsíthető (35,2%), ezen belül pedig nagyjából kiegyensúlyozottan alakult a valóban számszerűsített és nem számszerűsített ígéretek aránya (53,4–46,6%). A három párt esetén a számszerűsíthető ígéretek aránya sorrendben 29,9%, 35,7% és 50,1%. Az első két kategória megoszlása a konkrétság szempontjából a Fidesznek kedvez, hiszen ebben az esetben a számszerűsíthető ígéretek 74,8%-a számszerűsített is. Ez az arány az MSZP esetében a legkisebb, itt 41,5%-nyi ígéret hordozott a változás irányánál több információt. A szocialisták tehát összességében kevesebb számszerűsíthető ígéretet tettek, ami azonban önmagában – a

³ $PA > 80\%$ jó, $67\% < PA < 79\%$ elfogadható

2. táblázat: *Az ígérek számszerűsítetttsége*

	MSZP	SZDSZ	Fidesz	Összesen
Számszerűsített	139 (12,4%)	30 (17,9%)	146 (37,5%)	315 (18,8%)
Nem számszerűsített	196 (17,5%)	30 (17,9%)	49 (12,6%)	275 (16,4%)
Nem számszerűsíthető	785 (70,1%)	108 (64,3%)	194 (49,9%)	1087 (64,8%)
Összesen	1120 (100%)	168 (100%)	389 (100%)	1677 (100%)

Megjegyzés: $PA_{MSZP}=91\%$, $PA_{Fidesz}=95\%$.

változó összetétele miatt – nem sokat jelent az ígérek konkrétaságára nézve. Az azonban már többet elárul, hogy azoknak az ígéreknek a többségében, amelyek esetében megadhatták volna az elérendő célt pontosabban is, nem éltek ezzel a lehetőséggel oly mértékben, ahogy a Fidesz tette.

3. táblázat: *Létrehozás vagy megszüntetés*

	MSZP	SZDSZ	Fidesz	Összesen
Létrehozás/megszüntetés	698 (62,3%)	86 (51,2%)	187 (48%)	971 (58%)
Nem létrehozás/megszüntetés	422 (37,7%)	82 (48,8%)	202 (52%)	706 (42%)
Összesen	1120 (100%)	168 (100%)	389 (100%)	1677 (100%)

Megjegyzés: $PA_{MSZP}=89\%$, $PA_{Fidesz}=96\%$.

A konkrétaság meghatározásánál a második tényező a létrehozás/megszüntetés volt, ami jelentheti egy új jogszabály, szabályozás, intézmény létrehozását, vagy akár egy közpolitikai prioritás megjelölését is. Ez a komponens tehát jóval tágabban értelmezhető, mint a számszerűsítetttség. Összességében elmondható – ahogyan azt a 3. táblázat is mutatja –, hogy az ígérek többsége (58%) tartalmaz létrehozásra vagy megszüntetésre vonatkozó szempontot. Legnagyobb arányban a szocialisták tettek ilyen irányú ígéreteket (62,3%), míg a Fidesz esetében az ígéreknek kevesebb mint fele (48%) esik ebbe a kategóriába. A két párt közötti viszonylag nagy különbség oka a pártok eltérő pozíciójában rejlik. A kormánypárt (jelen esetben a Fidesz) korlátozott mértékben beszélhet csak létrehozásról vagy megszüntetésről, hiszen jogos volna ezekkel az ígérekkel kapcsolatban az a kérdés, hogy a szóban forgó jogszabályok, intézmények stb. létrehozása/megszüntetése eddig miért nem történt meg. A két – információ-tartalom szempontjából egyenrangúnak tartott – komponens közül tehát egyet a Fidesz, egyet az MSZP dominált, míg az SZDSZ a középutat követi mind számszerűsítés, mind létrehozás szempontjából.

Az ímént tárgyal két dimenzió külön-külön csak sejtéseket adhat arról, hogy melyik párt kampánya volt konkrétabb. A számszerűsítés önmagában ugyanis mit sem ér, ha a használt fogalmak nem érthetők, nem világosak. A 4. táblázat mutatja, hogy a vizsgált pártok összességében mennyire használtak pontos fogalmakat ígéreteikben, ami az ígérek konkrétágának a harmadik tényezője.

4. táblázat: *Az ígérek megfogalmazásának pontossága*

	MSZP	SZDSZ	Fidesz	Összesen
Pontos	651 (58,1%)	104 (61,9%)	318 (81,7%)	1073 (64%)
Nem pontos	469 (41,9%)	64 (38,1%)	71 (18,3%)	604 (36%)
Összesen	1120 (100%)	168 (100%)	389 (100%)	1677 (100%)

Megjegyzés: $PA_{MSZP}=88\%$, $PA_{Fidesz}=96\%$.

Látható, hogy az ígérek többsége könnyen értelmezhető fogalmakat használ. A pártok között azonban lényeges különbségeket figyelhetünk meg: a Fidesz jóval nagyobb arányban fogalmazott világosan, mint az MSZP, az SZDSZ pedig újfent a két nagy párt között helyezkedik el. A konkrétágot alkotó három tényező közül a megfogalmazás pontosságának párt általi meghatározottsága a leg-erősebb, habár abszolút értelemben meglehetősen gyenge: Cramer mutatója (V) 0,205 a pontosság, míg 0,189 és 0,17 a számszerűsítés és a létrehozás esetében.

A 2002-es ígérek konkrétág

Az ígérek konkrétágának szintjét az 5. táblázatban szemléltetett hat lépésben határoztuk meg. Ahogy azt már az előző fejezetben is kifejtettük, *konkrét*nak tekintjük a számszerűsített, pontosan megfogalmazott, valamint a létrehozásra vonatkozó ígéreteket (az összes ígéret 51,2%-a). Ugyanezen ígérek nem pontos változata *részben konkrét* lesz, amikhez hozzáadódnak azok, melyek számszerűsíthetők volnának ugyan, de az ígérettevő csak a változtatás irányát adta meg (36,6%). Minden egyéb ígéretet az összes ígéret 12,2%-át kitevő *nem konkrét* csoportba soroltunk.

Összességében elmondható, hogy 2002-ben a Fidesz-ígérek a legkonkrétabbak, vagyis a Fidesz kampányának volt a legnagyobb információtartalma: ígéreteik 71,4%-a bizonyult konkrétnek, míg mindösszesen 4,5%-ról gondoljuk azt, hogy semmilyen mértékben sem tekinthető annak. Az SZDSZ ígéreteinek 49,3%-a egészen konkrét volt, míg az MSZP esetén ez az arány 44,5%. Ha azonban azt nézzük, hogy melyik pártnak volt több olyan ígérete, amelyik vala-

5. táblázat: *A konkrétság változó egyes lépcsőfokainak párton belüli megoszlása*

	Számszerűsítés	Létrehozás	Megfogalmazás	MSZP	SZDSZ	Fidesz	Összesen
Konkrét	Számszerűsített		Pontos	127 (11,3%)	30 (17,8%)	142 (36,5%)	299 (17,8%)
	Nem számszerűsíthető	Létrehozás	Pontos	372 (33,2%)	53 (31,5%)	136 (34,9%)	561 (33,4%)
Részben konkrét	Számszerűsített		Nem pontos	12 (1%)	–	4 (1%)	16 (0,9%)
	Nem számszerűsíthető	Létrehozás	Nem pontos	306 (27,3%)	32 (19%)	50 (12,8%)	388 (23,1%)
	Nem számszerűsített (irány megadva)		Pontos	151 (13,5%)	21 (12,5%)	40 (10,3%)	212 (12,6%)
	Nem konkrét			152 (13,7%)	32 (19,2%)	17 (4,5%)	201 (12,2%)
	Összesen			1120 (100%)	168 (100%)	389 (100%)	1677 (100%)

mennyire konkrétnek számít, akkor a „konkrétsági versenyben” az MSZP végez a 2. helyen 86,3%-nyi valamelyest konkrét ígérettel (szemben az SZDSZ 80,8%-ával).

A következőkben áttérünk az ígéretek egyértelműségére, amivel egyben definiáljuk a további elemzés függő változóját, és megpróbálunk pontosabb leírást adni az ígéretek információtartalmáról és az egyes tényezők (pl. adatforrás) erre gyakorolt hatásáról. Mivel a függő változó megoszlása nagyon hasonlít a konkrétsághoz, minden további eredményt erre a változóra is vonatkoztathatunk. Vagyis ezen a ponton megelégszünk azzal, amit a konkrétságról eddig megtudtunk, és áttérünk az ígéretek egyértelműségére.

A 2002-es ígéretek egyértelműsége

Az ígéretek egyértelműségét azok konkrétságából és a felelősségvállalás világosságából származtattuk. A felelősségvállalás változó egyelőre nagyrészt csak a cikluson túli ígéretek tartalmazza (6. táblázat), hiszen ezekben a pártok tulajdonképpen a következő kormányok nevében tesznek ígéretet. Egyéb esetben úgy tűnt, hogy az eredeti meghatározás nehezen alkalmazható, hiszen végeredményben kampányokat vizsgálunk, melyek definíciószerűen politikai vállalatokat tartalmaznak a következő ciklusra nézve. A változó alkalmazását tehát a kutatás következő szakaszában felül kell vizsgálnunk.

A felelősségvállalás világosságának tekintetében a cikluson túli ígéretek mellett olyan kirívó esetekkel is találkozunk, amelyeknél például valamilyen tőlük

független esemény bekövetkeztéhez kötik az ígéretek megvalósulását.⁴ Az ilyen esetek száma azonban olyan csekély, hogy a felelősségvállalás változó tulajdonképpen egybeesik a teljesítés határidejét megelőző változó cikluson túli teljesítést ígérő kategóriájával. Egyéb esetben a PA értéke olyan alacsony volt (<60%), hogy abban a formában nem tartottuk használatra alkalmasnak a változót.

6. táblázat: *Az ígéretek párton belüli megoszlása aszerint, hogy megelőlik-e az ígéretek teljesítésének határidejét*

	MSZP	SZDSZ	Fidesz	Összesen
Nem tartalmaz időhatárt	1039 (92,8%)	158 (94%)	267 (68,6%)	1464 (87,3%)
Azonnali teljesítés	40 (3,6%)	4 (2,4%)	5 (1,3%)	49 (2,9%)
Első év	15 (1,3%)	1 (0,6%)	11 (2,8%)	27 (1,6%)
Ciklus fele	5 (0,4%)	–	4 (1%)	9 (0,5%)
Ciklusban	19 (1,7%)	5 (3%)	86 (22,1%)	110 (6,6%)
Cikluson túl	2 (0,2%)	–	16 (4,1%)	18 (1,1%)
Összesen	1120 (100%)	168 (100%)	389 (100%)	1677 (100%)

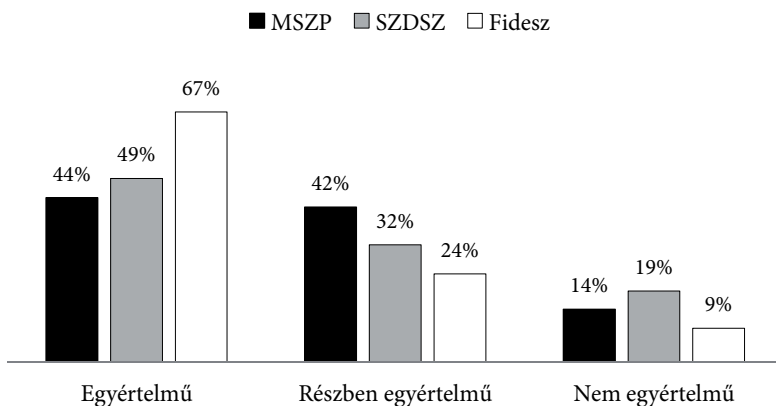
Megjegyzés: PA_{Fidesz}=99%.

Mivel a cikluson túli – ezáltal homályos felelősségvállalást tartalmazó – ígéretek az ígéretek számához képest elenyésző arányban fordulnak elő, az ígéretek egyértelműsége gyakorlatilag megegyezik azok konkrétságával, legalábbis minimális hatást gyakorol rá. Az egyértelműség változó végső megoszlását a 2. ábra mutatja. A 6. táblázatból sejthető volt, hogy a cikluson túli ígéretek miatt – a konkrétsághoz képest – a Fidesz esetében változik az ígéretek aránya az egyértelműség szempontjából. Ez azonban nem befolyásolja azt a pártok közötti sorrendet, amelyet a konkrétság alapján korábban felállítottunk.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy az egyes pártok esetében nem játszik-e közre a tény, hogy az ígéretek két külön forrásból származnak, és ezek a források ráadásul nem arányosan fordulnak elő az egyes pártoknál, valamint az SZDSZ-nél kizárólag a médiából származó ígéretek állnak rendelkezésre. Vagyis az a kérdés, hogy a szocialistáknál a kisebb egyértelműségi szint oka nem az volna-e, hogy az ígéretek nagyobb része származik a médiából, ahol az elhangzott

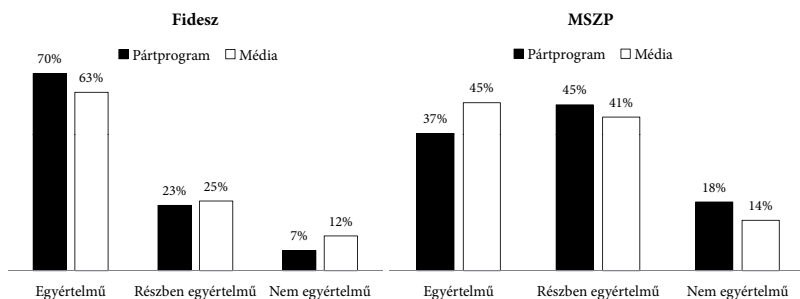
⁴ Pl.: „A következő választási ciklusban, a kétharmados többség birtokában, az álegyházakat, az alkotmányellenes destruktív tevékenységet folytató szektákat, üzleti vállalkozásokat ki fogjuk rakni az egyház kategóriájából.” (Fidesz, média)

2. ábra: Az ígéretek párton belüli megoszlása azok egyértelműsége szerint

ígéretek átmennek az újságírók által képzett szűrőn, és gyakran nem az eredeti formájukban jelennek meg az újságok hasábjain. A 3. ábra alapján ez az érvelés nem tűnik megalapozottnak, ugyanis az MSZP-s médiaígéretek nagyobb aránya egyértelmű, mint a programígéreteké, vagyis a médiaígéretek túlsúlya az MSZP esetében éppen az egyértelmű ígéretek arányát növeli. A bonyolult ok-okozati viszonyokat később részletesebben is megvizsgáljuk, most azonban ejtsünk néhány szót egyéb változókról is.

3. ábra: Az ígéretek adatforráson belüli megoszlása azok egyértelműsége szerint az MSZP és a Fidesz esetében

EGYÉB TÉNYEZŐK

A fentiekén kívül számos olyan változót hoztunk létre, melyeknek ugyan nincs jelentőségük az ígéretek konkrétságát és egyértelműségét tekintve, ám rengeteg plusz információval szolgálnak az ígéretek jellegével kapcsolatban. Ilyen többek között az output/outcome változó, mely aszerint tesz különbséget az ígéretek között, hogy kormányzati cselekvésre vagy eredményre irányulnak (7. táblázat).

Ezen túlmenően az outputígéreteket további négy⁵ kategóriába soroltuk, mely kategóriák szerinti megoszlást a 4. ábra mutatja.

7. táblázat: *Az ígéreték párton belüli megoszlása aszerint, hogy kormányzati cselekvésre vagy eredményre irányulnak*

	MSZP	SZDSZ	Fidesz	Összesen
Output	1038 ^a (92,7%)	148 ^b (88,1%)	339 (87,1%)	1518 (90,9%)
Outcome	82 (7,3%)	20 (11,9%)	50 (12,9%)	152 (9,1%)
Összesen	1120 (100%)	168 (100%)	389 (100%)	1677 (100%)

Megjegyzés: Az outputígéreték köre tovább szűkíthető, amennyiben a koalíciókötési stratégiákra irányuló ígéreteket nem tekintjük kormányzati cselekvéssel megvalósíthatónak, már csak annak okán sem, hogy ezeknek az ígéreteknek a megvalósítása a kormányalakítás előtt (vagy azzal egy időben) történhet, tehát technikailag sem tekinthetők kormányzati aktusnak. A fejezet további részében a kormányzati cselekvésre irányuló ígéreték között ezek nem szerepelnek.

a Az MSZP esetében 3 ígéret (az összes MSZP-ígéret 0,3%-a) vonatkoztatható koalíciókötésre.

b A Fidesz esetében 4 ígéret (2,4%) vonatkoztatható koalíciókötésre.

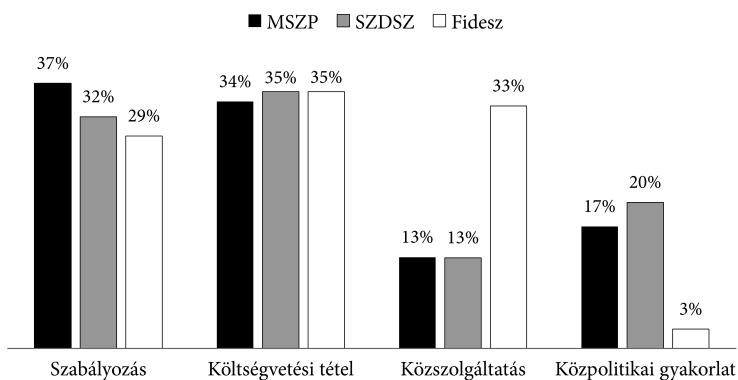
Mind elméleti, mind gyakorlati szempontból nagy jelentőségű a különbségtétel a kormányzati cselekvésre és a kormányzati munka eredményére vonatkozó ígéreték között. Az előbbi olyan kormányzati tevékenységre vállal elkötelezettséget, amely a kormányzat hatáskörében van. Az így megfogalmazott cél az Országgyűlés, a kormány vagy valamelyik kormány szerv döntésével elérhető. Vannak azonban olyan célok, melyek megvalósulása mások közreműködésén is múlik. Például a gazdasági növekedés sok más, a kormányzattól független szereplő tevékenységét is igényli.

A 7. táblázat adatai alapján elmondható, hogy 2002-ben a pártok elsősorban olyan ígéreteket tettek, melyeket más szereplők részvétele nélkül is képesek lennének megvalósítani. A legkevésbé „merésznek” az MSZP bizonyult, hiszen az ígéreteinek mindössze 7,3%-a esett a kormányzati eredmény kategóriába. A Fidesz és az SZDSZ esetében az outcome-ígéreték aránya II-I3% között mozgott.⁶

⁵ A próbakutatás kódkönyve az outputígéreteket 5 kategóriába sorolja, melyek közül a „párt-politikai ígéreteket” azok jellege miatt, utólagosan kívül helyeztük a kormányzati cselekvés/eredmény dichotómián (lásd 7. táblázat, megjegyzések).

⁶ A pártok között nem találunk lényegi különbséget a tekintetben, hogy output- vagy outcome-ígéreteket tettek-e. A párt és az ígéret típusa közötti kapcsolat rendkívül gyenge ($V=0,095$).

4. ábra: Az ígérek párton belüli megoszlása az output típusa szerint

Megjegyzés: Az outputígérek köre a 100%; kerekített értékek.

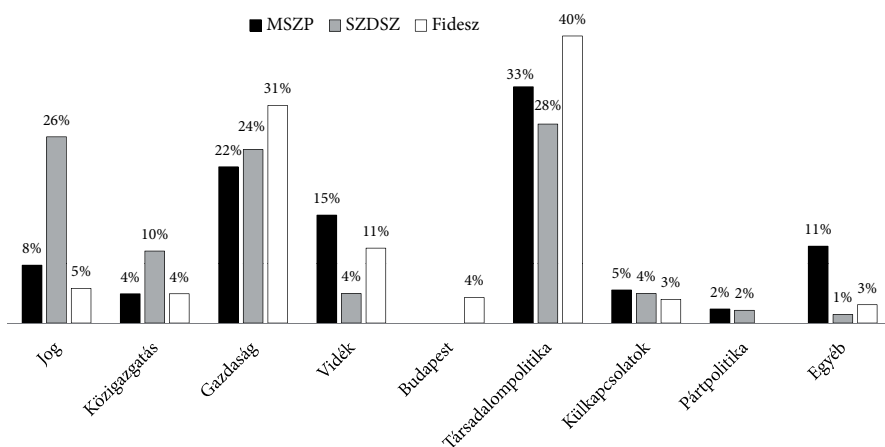
Az outputígérek típusát tekintve a fentieknél nagyobb különbségek figyelhetők meg a pártok között. Míg a költségvetési tételeket megjelenítő ígérek egyensúlyban vannak, addig a többi kategória mentén jelentős eltéréseket találunk. Szabályozás területén például a szocialisták sorrendben 5 és 8 százalékponttal előzik meg az SZDSZ-t és a Fidest. Ezek az ígérek általában jogszabály alkotására, módosítására, valamint intézmények létrehozására vonatkoznak, vagyis tulajdonképpen a „legtisztább” outputígérek tartoznak ide. A szocialisták esetében ezen ígérek relatíve nagy aránya, az outcome-ígérek háttérbe szorítása arra engedhet következtetni, hogy ami az ígérek megvalósíthatóságát illeti, az MSZP meglehetősen óvatos kampányt folytatott a Fidesszel és az SZDSZ-szel szemben. Ezen kívül ismét felmerül a létrehozás/megszüntetés változónál már említett hatás, amely megakadályozza a kormánypártokat abban, hogy olyan ígérek tegyenek, amelyeket eddig is végre tudtak volna hajtani.

A legnagyobb eltérést a közszolgáltatások terén figyelhetjük meg, ahol a Fidesz 33%-nyi ígérek áll szemben az SZDSZ és az MSZP 13-13%-ával. A közpolitikai gyakorlatra vonatkozó ígérek a kormánydöntések elveit és stílusát érintik. Ezek az ígérek gyakran foglalkoznak alapvető emberi és politikai jogokkal, valamint a döntéshozatali folyamat átláthatóságával, az egyes közpolitikák igazságosságával. Nem meglepő a szocialisták és a szabaddemokraták fölénye az ebben a kategóriában megfogalmazott ígérek arányát tekintve (17-20-3%),⁷ ugyanis nehezen képzelhető el, hogy a Fidesz mint kormánypárt például a döntéshozatal átláthatóságával kampányolna, amely esetben tulajdonképpen beismerné, hogy kormányzása alatt a döntések nem transzparens módon születtek.

⁷ Ezek a különbségek megmutatkoznak a párt és az output típusa közötti összefüggés erősségében is, mely már jóval komolyabb kapcsolatot jelez, mint az output/outcome változó esetén ($V=0,207$).

A második vizsgált tényező az egyéb változók sorában a dokumentum kontextusa alapján meghatározott közpolitikai terület. Az 5. ábra mutatja a nagy, átfogó kategóriák szerinti megoszlást. Az eredeti változó 43 kategóriáját⁸ a könnyebb interpretáció kedvéért vontuk össze 9 nagyobb csoportba. Ezekből 7 szigorú értelemben vett szakpolitikai ígéretet tömörít, a 8. nagyrészt *politics* típusú ígéreteket tartalmaz, míg a 9. egyfajta reziduális kategóriaként fogható fel. Ez utóbbiba tartoznak azok az ígérek, melyeknél nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy mely közpolitikai területre vonatkoznak – jellemzően a szövegkontextus alacsony információtartalma miatt. Az elemzés során azonban figyelembe vesszük a kisebb közpolitikai kategóriák területén mutatkozó különbségeket, annál is inkább, mert úgy tűnik, hogy a nagy eltérések ezek mentén figyelhetők meg.⁹

5. ábra: *Az ígérek párton belüli megoszlása (a dokumentum kontextusa alapján meghatározott) közpolitikai területek szerint*

Az 5. ábrán jól látszik, hogy az egyes átfogó közpolitikai területeken *relatív értelemben* melyik párt tette a legnagyobb számú ígéretet. Az MSZP a vidék kategóriában ígért többet a másik két pártnál, azon belül is az agrárgazdaságot érintő ígérek túlsúlya figyelhető meg. A párt részletes agrárhitelezési programot hirdetett meg, az adószabályok egyszerűsítését, az adminisztráció terheinek csökkentését és számos kedvezményt az őstermelőknek. Az ilyen irányú ígérek az összes szocialista ígéret 9,1%-át teszik ki (N=102), és a párt egyetlen másik

⁸ Az eredeti kategóriákat lásd Soós–Papp–Gyulai írásában a kötetben.

⁹ A párt és a nagyobb közpolitikai terület közötti kapcsolat szorosságát jelző mutató (V) értéke 0,241, míg ugyanez a mutató a kisebb közpolitikai területek esetén 0,42.

témában sem ígért ennél többet. Ezen kívül az MSZP túlsúlya a pártpolitikai ígéreteknelél figyelhető meg: ígéretei érintik az érdekegyeztetést, társadalmi párbeszédet, valamint kitérnek a későbbi esetleges koalíciókötésre. A fentiekén túl a közbiztonság és a büntetőjog¹⁰ (jog), foglalkoztatás és munkaerőpiac¹¹ (gazdaság), egészségügy,¹² nyugdíj,¹³ valamint az esélyegyenlőség¹⁴ (társadalompolitika) területén jelenik meg a szocialisták dominanciája. Érdekes problémára hívja fel a figyelmet az MSZP-ígérek nagy aránya a reziduális kategóriában. Ezek tipikusan azok a – legtöbbször médiában található – ígéretek, amelyekről nem tudtuk eldönteni, hogy az ígértet tevő szándéka szerint melyik kategóriába tartoznak. Vagyis ezeknek az ígéreteknek is létezik közpolitikai tartalma, a terület azonosítása azonban nehézségekbe ütközik. Az MSZP esetében ennek oka az volt, hogy az ebbe a kategóriába eső ígéretek döntő többsége Medgyessy Péter és Kovács László tolmácsolásában jutott el a médiához. Világosan látszott, hogy mindkettejük feladata a kampányban egyfajta összefoglalás volt,¹⁵ melyben tulajdonképpen nem történik más, mint az ígéretek felsorolása közpolitikai területre való tekintet nélkül.¹⁶ Az ő megszólalásaikban az ígéretek kontextus nélkül szerepeltek, így az *egyéb* kategóriába soroltuk őket.¹⁷

Az SZDSZ a jog és a közigazgatás területén tett ígéretek arányában emelkedik ki a pártok közül. Messze a legtöbb ígértet (174%) a korrupció és transzparencia¹⁸ (jog) területén tették a szabaddemokraták, de gyakran érintették az emberi és szabadságjogokat¹⁹ (jog) is. Ez összhangban van a közpolitikai gyakorlatra vonatkozó ígéretek nagy jelentőségével az SZDSZ kampányán belül. A közigazgatás területén az önkormányzatok önállóságának növelésére²⁰ vonat-

¹⁰ A rendőrség civil ellenőrzése, a rendőrség decentralizációja, fejlesztések, új kapitányságok létrehozása.

¹¹ 800 ezer új munkahely, a munkavállalási formák diverzifikációja (részmunka, távmunka stb.), a heti munkaidő csökkentése.

¹² Az egészségügy konszolidációja, a finanszírozási rendszer átalakítása, az ingyenes szűrővizsgálatok körének kiszélesítése, a bérrek rendezése, ápolók hűségjutalma.

¹³ Rugalmas nyugdíjba vonulás, nyugdíjemelés.

¹⁴ Nők munkavállalása, akadálymentesítés, fogyatékkal élők munkába állása, szegény családból származó fiatalok továbbtanulási esélyeinek növelése, romák helyzetének javítása (lakhatás, oktatás, képzés, munkavállalás).

¹⁵ Ez alól Kovács László némiképp kivételt képez, aki a külpolitikával kapcsolatos ígéretek felelőse is volt egyben.

¹⁶ Köszönöm Horváth Attilának, aki megosztotta velem ez irányú tapasztalatait, és felhívta a figyelmem erre az összefüggésre.

¹⁷ Itt megjegyezzük, hogy maga a megszólaló személye is jelenthet kontextust. A Csehák Judittól származó ígéretek például egyértelműen az egészségügyre vonatkoztak, hiszen más témákkal nem foglalkozott a kampány során.

¹⁸ Közpénzek ellenőrizhető kezelése, korrupció felszámolása, állami vagyont értékesítésének átláthatóvá tétele, közbeszerzés rendjének szigorítása.

¹⁹ Vallási és kulturális semlegesség, szabad és független sajtó.

kozó ígéretek miatt figyelhető meg az SZDSZ dominanciája.

A gazdaság és társadalompolitika területén Fidesz-fölényt láthatunk. A párt által legnagyobb arányban érintett szűkebb terület a turizmus²¹ (gazdaság). Ezen kívül az informatika,²² a vállalkozásfejlesztés²³ és közlekedés²⁴ (gazdaság) terén találunk arányaiban több ígéretet, mint akár az MSZP, akár az SZDSZ esetében. A társadalompolitikai ígéretek között a közoktatás,²⁵ kultúra,²⁶ sport,²⁷ egyház²⁸ és civil szervezetek²⁹ témájában aktivizálta magát a párt.

Összességében elmondható, hogy szinte nincs olyan terület, melyet egyik nagy párt sem említett a kampányában. Valódi *issue ownership* talán csak az SZDSZ esetén figyelhető meg (korruptió, transzparencia), a két nagy párt igyekezett a lehető legtöbb területen minél nagyobb számú ígéretet tenni. A témák a Fidesz esetében tűnnek a leginkább kiegyensúlyozottnak (az egyes témákban tett ígéretek arányainak szórása az ő esetükben a legkisebb), az SZDSZ érintette a legkevesebb területet, nagyobb hangsúlyt fektetve a számára fontos témákra (összesen 17 területen nem tett ígéretet a 43-ból).

MAGYARÁZÓ MODELLEK

Az egyes változók egyértelműsége gyakorolt befolyását úgy tudjuk a legbiztosabban feltárni, ha más változók hatását kiszűrjük. Vagyis egy kétváltozós adatelemzéskor, aminek eredményeit az előzőekben ismertettük, fennáll annak a veszélye, hogy az egyes tényezők hatásában más faktorok hatása is megjelenik. A legjobb példa erre a párt és az adatforrás közötti erős kapcsolat ($V=0,554$). Nem tudhatjuk ugyanis, hogy a Fidesz fölénye konkrétság és egyértelműség terén annak köszön-

²⁰ Többletforrások biztosítása.

²¹ A turizmusból származó bevételek növelése, új beruházások indítása, az egészségturisztikai központok számának növelése, a balatoni közlekedés javítása.

²² Az infrastruktúra országos lefedettsége, pályázatok kiírása, köztisztviselők és tanárok géphez jutásának támogatása, iskolák és önkormányzatok felszerelése számítógépekkel, az elektronikus adóbevallás és az internetes ügyintézés lehetőségének megteremtése.

²³ Támogatások megsokszorozása, ipari parkok létrehozása, Széchenyi Terv fejlesztési programjainak meghosszabbítása, kedvezményes hitelkonstrukciók.

²⁴ Autópálya- és hidépítés, útfelújítások, matricás rendszer kialakítása az autópályákon.

²⁵ Ingyenes nyelvvizsgaszerezési lehetőség az érettségizőknek, étkeztetés támogatása az óvodákban és iskolákban, pedagógusi bérek emelése.

²⁶ Múzeumi intézményrendszer átalakítása, könyvtári fejlesztések, Milleniumi Városközpont kiépítése.

²⁷ Sportsarnok- és uszodaépítés, új tornatermek, stadionépítés és -felújítás.

²⁸ Egyházi esküvői szertartás elismerése polgári szertartásként, hitoktatás védett időben, lelki támaszhoz való jog a kórházakban.

²⁹ Mobil oktatási központok létrehozása, civil szakemberképzés megfelelő ösztöndíjprogramokkal.

hető-e, hogy esetükben lényegesen alacsonyabb a médiaígéretek aránya (ha egyáltalán a médiaígéretek kevésbé konkrétan tekinthetők), mint az MSZP-nél, vagy talán maga a Fidesz volt hajlamosabb egyértelműbb ígéretek tenni, függetlenül ezen ígéretek halmazának egyéb szempontok szerinti összetételétől. Az ilyen kapcsolatok feltárására többváltozós elemzéseket végzünk, melyek lényege, hogy egy-egy tényező változásának *nettó* hatását vagyunk képesek megjeleníteni úgy, hogy a többi tényezőt változatlanul hagyjuk. Vagyis például a párt által az egyértelműsége gyakorolt hatásban nem jelennek meg a modellbe emelt egyéb tényezők hatásai.

A függő változó ordinális jellegéből adódóan úgynevezett *általánosított ordinális logit modellt* használunk. Ennek előnye a hagyományos ordinális logit és probit modellekhez képest, hogy képes külön kezelni azokat a változókat, amelyekre nem teljesül a „párhuzamos egyenletek kritériuma”³⁰ (Williams 2006). A 8. táblázat mutatja a modellek eredményeit. Azoknál a változóknál, amelyeknél csak egy érték van feltüntetve, teljesült a feltétel, a többi tényező esetében – mivel itt két egyenlettel dolgozunk – a felső érték az elsőre (amelyik a *nem egyértelmű* kategóriát állítja szembe a *részen egyértelmű* és *egyértelmű* kategóriák aggregátumával), az alsó a másodikra (*nem egyértelmű* és *részen egyértelmű* vs. *egyértelmű*) vonatkozik. Az első érték tehát a megfigyelések *részen egyértelmű* és *egyértelmű* kategóriák valamelyikébe (bármelyikébe) kerülésének esélyét hasonlítja a *nem egyértelmű* kategória bekövetkezésének valószínűségéhez. A második érték pedig az *egyértelmű* kategóriába kerülés valószínűségét veti össze a két alacsonyabb csoportba kerülés esélyével.

Az első blokk annak a két modellnek az eredményeit mutatja, melyet a teljes ígéretlistán futtatunk (1. modell, 2. modell). A másik blokk csak az outputígéretek tartalmazza azért, hogy az egyes outputfajták hatását is vizsgálni tudjuk, és azokat ne az outcome-igéretekkel kelljen összehasonlítani.

Lássuk, mit jelentenek az első modell eredményei! Az eredmények értelmezésénél fontos tudnunk, hogy ebben a modellben a pozitív együttthatók azt jelentik, hogy a magyarázó változók magasabb értékei növelik annak az esélyét, hogy a függő változó is magas értéket vegyen fel.³¹ Esetünkben ez – nagyon leegyszerűsítve –

³⁰ Ordinális modellek becslésénél azzal a feltételezéssel élünk, hogy pl. egy háromkategóriás függő változó esetében (amilyen a miénk is) „ugyanaz a folyamat viszi át” a megfigyeléseket az elsőből a második, mint a másodikból a harmadik kategóriába. A problémát úgy is elképzelhetjük, hogy van két bináris logit modellünk, amelyek közül az egyik függő változójának két kategóriája az eredeti függő változó első, valamint a második és harmadik összevont kategóriából, a másik modell függő változója az eredeti függő változó első és második összevont, valamint a harmadik kategóriából áll. Ebben az esetben, ha teljesül a párhuzamos egyenletek feltétele, akkor a két modell együttthatói megegyeznek (hiszen ábrázolva így lesznek párhuzamosak a görbék), és csak a konstans értéke különbözik. Tehát, ha a feltétel nem teljesül, és hagyományos ordinális logit vagy probit modellt becslünk, akkor elvesztjük azt a plusz információt, amely abból adódik, hogy a két egyenlet meredeksége nem egyezik, vagyis az egyes változók hatása attól függően nagyobb vagy kisebb, hogy a függő változó alacsony vagy magas értékeinél járunk-e (Williams 2006).

rúsítve – annyit tesz, hogy azok a változók, amelyeknél az együttthatók előjele pozitív, pozitívan hatnak az egyértelműsége (az adott egyenlet kontextusában).

8. táblázat: *Általánosított ordinális logit modellek*³²

az ígérek egyértelműségének becslésére

Megjegyzések: A kutatás során azzal a feltételezéssel élünk, hogy az összes releváns ígéretet

	Összes ígéret		Outputigérek	
	I. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Fidesz	0,4809 1,0842	0,854 1,4333	0,3309 0,9740	0,6470 1,2876
SZDSZ	-0,4186 0,2066	-0,4516 0,1797	0,3383	0,3123
Média	0,1479	0,3944	0,0886	0,3109
Fidesz* Média	–	-0,6269	–	-0,5899
Outcome	-1,6544 -1,0817	-1,6242 -1,049	–	–
Output	Költségvetési	–	-0,2388	-0,2121
	Közzolgáltatás	–	-0,5914	-0,5609
	Közpolitikai gyakorlat	–	-2,2600 -1,5629	-2,2502 -1,5522
	Jog	-0,0930	-0,1235	-0,0437
Közigazgatás	-0,2935	-0,3283	-0,5427	-0,5679
Gazdaság	0,2875	0,2610	0,2192	0,1957
Vidék	-0,2239	-0,2529	-0,1669	-0,1931
Budapest	-0,1015	-0,1042	-0,0251	-0,0066
Külkapcsolatok	-0,9544	-1,000	-1,1698	-1,1980
	-0,1539	-0,1864	0,1135	0,0957
Pártpolitika	-0,3951	-0,3951	-0,1848	-0,1932
Egyéb	-1,1009	-1,1365	-0,8692	-0,9089
	-0,1228	-0,1509	0,1262	-0,1817
Konstans	2,1126	1,9166	2,8668	2,6751
	-0,2856	-0,4875	0,1516	-0,0451
N	1670*	1670*	1518	1518
Nagelkerke R ²	0,0583	0,0597	0,0857	0,0869

azonosítottuk, ezért a vizsgált ígérethalmaz megegyezik a teljes sokasággal, vagyis statisztikai szignifikanciákat nem vettünk figyelembe.

A függő változó kódolása: 1 – nem egyértelmű, 2 – részben egyértelmű, 3 – egyértelmű. Magyarán, leegyszerűsítve: minél magasabb a függő változó értéke, annál egyértelműbb az ígéret.³³

A független változók szerinti kontrollcsoportok: párt: MSZP; adatforrás: pártprogram; output/outcome: output; outputtípusok: szabályozás; közpolitikai terület: társadalompolitika.

* Az elemzésből kivettük azokat az ígéretek (összesen 7-et), amelyek esetében az output/outcome szétválasztás nem volt értelmezhető, így az Outcome sorban látható együttthatók az outcome- és az outputigérek közötti különbséget jelentik.

³¹ <http://www.stata.com/statalist/archive/2005-06/msg00895.html>

³² Generalized ordered logit (gologit)/Partial proportional odds model

³³ Ez a kapcsolat természetesen együttthatóiban nem lineáris.

A pártnak az ígéretek egyértelműségére gyakorolt hatásáról elmondható, hogy a Fidesz ígéretei egyértelműbbek, mint a szocialistáké: a Fidesz sorában a második érték azt jelzi, hogy az *egyértelmű* ígéreteknek különösen nagyobb az esélye az MSZP-ígéretekhez képest.³⁴ Az SZDSZ esetén ez a hatás nem ilyen világos. Itt az egyes – függő változó szerinti – kategóriáktól függ, hogy melyik irányba változik az ígéretek egyértelműsége az MSZP-ígéretekéhez képest (a két együtttható előjele egymással ellentétes): a szabaddemokrata ígéretek esetében nagyobb az esélye annak, hogy egy ígélet a *nem egyértelmű* kategóriába esik, viszont az *egyértelmű* kategória valószínűsége is nagyobb, mint a szocialisták esetében.

Az adatforrást tekintve a médiaígéretek hatása egyenletesen oszlik meg a kategóriák között (csak egy együttthatót becsültünk): a médiaígéretek nagyobb valószínűséggel lesznek részben egyértelműek és egyértelműek, mint a pártprogramokban található ígéretek. Vagyis általánosságban elmondható, hogy a pártok több információt közvetítettek a médiában a választók felé, mint legfőbb hivatalos kampánydokumentumukban. Természetesen elképzelhető (a 3. ábra alapján), hogy ez a hatás pártonként változik, vagyis például a Fidesznél máshogy hat az adatforrás az ígéretek egyértelműségére, mint a szocialisták esetében. Ezt a hatást teszteltük a 2. modellben, amelyben a párt és az adatforrás interakcióját is szerepeltettük. Az interakció együttthatójának negatív előjele nem jelent mást, mint hogy a Fidesz esetében a médiaígéretek egyértelműsége gyakorolt pozitív hatása kevésbé érvényesül, mint az MSZP esetében. Ahogy az tehát sejthető volt, különbség mutatkozik a Fidesz- és az MSZP-médiaígéretek egyértelműségét tekintve: a Fidesz médiaígéretei kevésbé egyértelműek, mint a szocialistáké. Ugyanez értelmezhető a választási programok egyértelműségére nézve is: a Fidesz programjában azonosított ígéretek átlagosan több információt hordoznak, mint az MSZP-programban található ígéretek.

A kormányzati eredményre tett ígéretekkel kapcsolatban az I. modell alapján megállapítható, hogy az outputígéretek esetében nagyobb a valószínűsége a nagyobb egyértelműségnek. A közpolitikai terület hatását vizsgálva a társadalompolitikai ígéretek körét jelöltük ki kontrollcsoportnak, ami annyit jelent, hogy a 8. táblázatban szereplő közpolitikai terület változók eredményeit a társadalompolitikai ígéretek hatásához viszonyítjuk. Hét terület esetén (jog, közigazgatás, vidék, Budapest, külkapcsolatok, pártpolitika és egyéb) az egyértelműsége gyakorolt hatása kisebb, mint a társadalompolitika terén. A társadalompolitikához képest egyedül a gazdaság területén tett ígéretek hatása növeli annak az esélyét, hogy az adott ígélet egyértelmű, tehát a gazdasági ígéretek tekinthetők a legeggyértelműbbnek.

³⁴ A Fidesz esetében tehát (az MSZP-hez képest) nagyobb az esélye annak, hogy az ígélet a részben egyértelmű vagy az egyértelmű kategóriák valamelyikébe kerül ahhoz képest, hogy a *nem egyértelmű* kategóriába kerülne (az első érték előjele pozitív). Ennél még nagyobb az esélye annak, hogy a Fidesz-ígélet az *egyértelmű* kategóriába esik az alacsonyabb kategóriákba kerülés valószínűségéhez képest (a második érték is pozitív és nagyobb, mint az első).

A 3. és a 4. modellek esetében csak azokat az ígéretek vizsgáltuk, amelyek kormányzati cselekvésre irányultak. Ahogyan azt már korábban is említettük, ennek azért láttuk szükségét, hogy az egyes outputfajták közötti különbséget az outcome-ígéretek esetleges torzító hatása nélkül is vizsgálni tudjuk.³⁵ A négy outputtípus-kategória közül a szabályozást választottuk kontrollnak, a többi csoport hatását ehhez viszonyítottuk. Látható, hogy a 3. és a 4. modellekben is negatív előjellel szerepelnek a szóban forgó változók, ami azt jelenti, hogy a költségvetési, közszolgáltatás és közpolitikai gyakorlat típusú outputígéretek kisebb valószínűséggel lesznek egyértelműek, vagy akár részben egyértelműek a szabályozás típusú ígéretekhez képest. Az eredmények alapján a szabályozás típusú ígéretek után a költségvetési ígéretek tekinthetők a legeggyértelműbbnek, a legkevésbé egyértelműek pedig a közpolitikai gyakorlatra vonatkozó vállalások.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az eredmények megismétlésétől helyütt eltekintenénk, csupán két tényezőt emelünk ki. Egyrészt, a pártok között a többváltozós elemzés is lényeges különbségeket mutatott ki. A különbségek indoklása szétfeszítené e fejezet kereteit. Érdekes lehet azonban az a felvetés, miszerint ez a különbség olyan alapvető, amelynek hatása választásokon átível. Gondolhatunk itt olyan attitűdbeli különbségekre, amelyek befolyásolják azt, hogy az egyes pártok mennyire hajlandók behatárolni saját mozgásterüket a kormányzást illetően.

A másik fontos eredmény a média szerepéhez kötődik. A médiaígéretek *átlagosan* egyértelműbbnek bizonyultak a választási programokban található ígéreteknel. Ez az eredmény is hordozhat fontos üzeneteket a kampány dinamikájára vonatkozóan. A választási program általában a versenytársak ígéreteinek ismerete nélkül készül, vagyis teljesen logikus döntés lehet kevésbé egyértelmű ígéretek tartalmazó választási programot írni, majd a kampány során több információ birtokában bátrabban fogalmazni. Emellett azt láttuk, hogy az adatforrás hatása pártonként különbözik: a médiaígéretek pozitív hatása az informativitásra nagyobb az MSZP, mint a Fidesz ígéretei esetén. Úgy tűnik tehát, hogy az egyes pártok különbözőképpen értékelték a pártprogram szerepét a kampányban: a Fidesz viszonylag nagy jelentőséget tulajdonított neki, míg az MSZP inkább a médiára koncentrált. Mindez megmutatkozik a pártprogramokban szereplő ígéretek

³⁵ Ha egy modellben szerepeltetjük az outcome- és outputtípus változókat, akkor az outcome hatását nem az outputhoz, hanem a kontrollcsoportnak választott outputtípushoz kellene viszonyítanunk.

számában megfigyelhető különbségekben (lásd I. táblázat) és már magának a két programnak a hosszában is.³⁶

Mindezen felvetések azonban jelenleg pusztán spekulációk lehetnek. Többet tudunk majd, miután feldolgoztuk a más választások alkalmával tett ígéreteket. A longitudinális adatok azonban nem csak ezen kérdések megválaszolásához juttathatnak közelebb minket. Az időbeli adatok lehetővé teszik, hogy olyan tényezők hatását is vizsgáljuk, mint például hogy adott párt kormányzati pozícióból ígér-e többet, hogy az idő előrehaladtával egyértelműbbek lesznek-e az ígérek, vagy éppen ellenkezőleg, hogy van-e az adott pártnak reális esélye a kormányra kerülésre, és még sorolhatnánk.

Mindazonáltal látni kell, hogy a 8. táblázatban ismertetett modellek meglehetősen kis magyarázóerővel bírnak, vagyis elképzelhető egyfelől, hogy az ígérek egyértelműsége esetleges, másfelől olyan tényezők befolyásolják, amelyekre kutatásunk nem térhet ki. A további célok a kutatás időbeli kiterjesztése körül kell hogy forogjanak, emellett azonban a nagyobb magyarázóerő eléréséhez szükség van további ötletek felvetésére és tesztelésére is.

³⁶ A szocialisták programja nagyon rövid, szinte pontokba szedve sorolja az ígéreteket. A Fidesz ezzel szemben részletes, fejezetekre bontott programot írt, melyben hosszasan elemzi a helyzetet, majd az egységek végén ígért formájában ajánl megoldási lehetőséget.

6. FEJEZET

Sebők Miklós – Dobos Gábor – Oross Dániel

Az ígéretteljesítés kutatásának módszertana

Változók, szabályok és eljárások

*A fejezet a Választási ígérek és kormányzati teljesítés Magyarországon projekt próbakutatásának módszertani megalapozását és az ígéretteljesítés ellenőrzésének munkafolyamatait mutatja be. A vizsgálat során a kiindulópontot az egyedi ígérek tesztelhetőségének felmérése jelentette. Az ígéreteket továbbá kategorizáltuk aszerint, hogy cselekvésre (output) vagy eredményre (outcome) vonatkoznak, illetve hogy teljesülésük megvalósítható volt-e egy-
szeri döntéssel, vagy csak a teljes kormányzati ciklusra nézve volt értelmezhető. A kutatást leszűkítettük az egyszeri teljesítésre értelmezhető ígéretekre, majd két csoportba osztottuk őket: retorikai jellegű, illetve tesztelhető ígéretekre. A következő lépésben ez utóbbi csoport esetében a teljesülés lehetséges kimeneteleit vizsgáltuk, melyek kapcsán – részben a nemzetközi irodalmat követve – öt kategóriát állítottunk fel: adatok hiányában vagy az ügy komplexitása miatt csak elméletileg tesztelhető; teljesült; inkább teljesült; inkább nem teljesült; nem teljesült.*

Az ígéretteljesítéssel foglalkozó nemzetközi irodalom központi problémái elválaszthatatlanok az ígérek azonosításának elméleti problémájától. A „mikor teljesülnek a választási ígérek” kérdésre választ így csak a „hogyan határozhatjuk meg a választási ígéreteket” kérdésre kapott válasz fényében adhatunk. Az empirikus ígéretkutatások legfontosabb irányzatai a győztes pártok hivatalos választási programját veszik alapul, a hasonlóságok azonban ezzel nagyjából véget is érnek. A választási programok és a kormányok által folytatott közpolitika közötti kapcsolat (*programme to policy linkage* – Thomson 2001; Thomson et al. 2010) feltárása az eltérő ígéret- (avagy mandátum-) felfogások szerint tagolódott.

A program-közpolitika átváltás általános kérdését az ígéretközpontú irányzat (*pledge approach*) esetében úgy fogalmazhatjuk meg, hogy „mikor teljesült egy ígéret”. A hangsúlyközpontú (*salience approach*) megközelítés ezzel szemben arra keresi a választ, hogy mikor „érvényesülnek a választási ígérek” (a két megközelítés eltéréseiről bővebben lásd 3. fejezet). Az eltérés csak látszólag szemantikai,

sokkal inkább tartalmi. Az „ígéret” szó egyes számban egyben jelzi a kutatási egységet, míg a többes számú változata azt jelzi, hogy ígéretcsoportok gyakorlatba való átültetése a vizsgálat tárgya. A „teljesülés” és az „értvényesülés” kifejezések között hasonlóan egyértelmű az ellentét. Míg az előbbi egy közvetlenül felmérhető kapcsolatra utal, utóbbi jelzi, hogy átvittebb, illetve több szubjektív elemet tartalmaz az értékelés.

A két főbb irány közül az ígéretközpontú megközelítésnek kiterjedtebb irodalma van, és a módszertani kritikák is kevésbé élesek vele szemben, mint a hangsúlyközpontú irányzatnál. A kutatáshoz alapul vett gyenge mandátumelméleti kerethez (lásd 2. fejezet) szintén az ígéretközpontú empirikus megközelítés áll közelebb. Az ismert ígéretközpontú kutatások ugyanakkor gyakran csak vázlatosan mutatják be empirikus eredményeik módszertani alapjait, ami a saját ígéretkutatásunk számára is számos megoldandó problémát jelentett.

Az alábbiakban így először áttekintjük az egyedi ígéretek teljesítését értékelő empirikus irodalmat, külön kitérve a leggyakrabban alkalmazott megoldásokra. Ezt követően az ígéretkutatási projektünk ígéretteljesítéssel kapcsolatos módszertani döntéseit mutatjuk be. A negyedik szakasz néhány nyitott kutatási problémát exponál. Az ötödik alfejezet összefoglalja megállapításainkat, és értékeli a fejezetben bemutatott módszertani megközelítés érvényességét és kiterjesztheségét.

AZ ÍGÉRETTELJESÜLÉS VIZSGÁLATA: SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A mai főáramú ígéretközpontú megközelítés nem előzmények nélküli: a választási ígéretek teljesülésének vizsgálatára akadnak példák az 1980-as évekből is, melyek kijelölték az utat a további kutatások számára. Igaz, ezek kevésbé összehasonlítható eredményeket hoztak, elsősorban amiatt, hogy egymástól függetlenül és eltérő ígéretdefinícióval dolgoztak (lásd az úttörőnek tekinthető könyvet: Pomper–Lederman 1980; továbbá: Rose 1984; Rallings 1987). Az áttörést Royed 1990-es évek közepi kutatásai hozták. Az általa ajánlott hármas felosztás (teljesült, részlegesen teljesült, nem teljesült) azóta kisebb módszertani eltérésekkel bevetté vált a pledge-alapú megközelítés hívei körében (lásd pl. Mansergh–Thomson 2007, 313; Thomson 2001). A források tekintetében is kialakult egyfajta konszenzus, amely elsősorban törvényekre, rendeletekre és költségvetési adatokra épít. A saját ígéretkutatásunk követte ezeket a sztenderdeket.

Ezen túlmenően ugyanakkor számos ponton nem volt követhető, vagy nem volt ismert egy nemzetközi összehasonlítást lehetővé tevő módszertan. Ennek egyik oka, hogy a kezdeti kutatások tárgya kivétel nélkül a brit vagy az amerikai politikai rendszer volt, a kidolgozott metodológia ugyanakkor nem volt alkalmas a kontinentális Európa rendszereinek kutatására. Ezen jellemzők ráadásul nem-

csak országonként változnak, de egy országon belül választásról választásra is, vagyis egy hosszabb időtávot átfogó elemzés esetén is figyelembe kell venni őket, hiszen ezek egyben a mandátumelmélet alkalmazhatóságának feltételeit is megadják.

Az újabb kutatások a szűk módszertani keretet a vizsgált politikai rendszerek, pártok, valamint a vizsgált dokumentumok számának növelésével terjesztik ki. Mansergh és Thomson (2007) az ígéretteljesítést párhuzamosan vizsgálja az elnöki típusú amerikai rendszerben és különböző parlamentáris rezsimekben, mint a westminsteri britben, illetve az arányos hollandban. Costello és Thomson (2008) a pártprogramok mellett a médiában megjelenő ígéreteket is számba veszi, lehetővé téve a programban szereplő ígérek súlyozását. Kutatásukban nagyobb súllyal veszik figyelembe azokat az ígéreteket, melyek a médián keresztül nagyobb eséllyel jutottak el a választókhoz. A saját kutatásunkban követtük ezt a médiára vonatkozó kiterjesztést, és a nyers adatbázis a későbbiekben egy ilyen súlyozásos vizsgálatra is lehetőséget biztosít.

Hobolt és Klemmensen (2005) a parlamenti nyitóbeszédeket elemzi, mivel ezek már a koalíciókötés után hangzanak el, s így kiküszöbölhető az abban rejlő – a többpártrendszerek által teremtett – bizonytalanság. A jelen kötet 8. fejezete kiemelten foglalkozik ezzel a problémával.

Finer (1975) meglátása szerint, mivel a választók döntő többsége nem olvassa el a pártok választási programját, sokkal célravezetőbb az általa minimanifesztóknak nevezett szóróanyag elemzése, melyet a helyi jelöltek terjesztenek saját választókerületükben. Megközelítésében tehát nem egy dokumentumot kell megvizsgálni, hanem pártonként annyit, ahány választókerület van. A 2002-es magyar kontextusban ugyanakkor ez kevésbé tűnt releváns problémának.

A módszertant kiterjesztő vizsgálatok mellett elérhetőek olyan kutatások is, melyek az eredeti vizsgálati keretet tovább szűkítik. Ilyen például Ashworth (2000) munkája, melyben a walesi helyi választások ígéreteit vizsgálja, vagyis egy kisebb területi egységre koncentrál. Mások a közpolitikai területek körét korlátozzák. Artés és Bustos (2008) csak gazdasági vonatkozású választási ígérekkel foglalkoznak, míg Costello és Thomson (2008) gazdasági és társadalompolitikai elkötelezettségeket vesznek számba. A közpolitikai, illetve kontextus változók felvétele a saját ígéretkutatásunkban ez utóbbi tematikus vizsgálatokat szintén lehetővé tette.

E rövid áttekintésen túl a kötet 3. fejezetében már részletesen bemutattuk, hogy milyen pontokon támaszkodtunk az irodalomra, illetve mely pontokon használtunk új megoldásokat. A következő szakaszokban így rátérünk a magyar ígéretkutatást megalapozó módszertan bemutatására.

ÍGÉRETTTELJESÍTÉS MAGYARORSZÁGON: SZABÁLYOK, ELJÁRÁSOK ÉS MÓDSZERTANI DÖNTÉSEK

Az ígéretkutatás szabályai

Saját ígéretkutatásunk során – az e kötet 3. fejezetében bemutatott, illetve az előző szakaszban említett érvelés alapján – a két szóba jöhető alternatíva közül az egyedi ígéretekre épülő megközelítést választottuk. A tesztelés¹ a kutatás során létrehozott szabálykönyv figyelembe vételével történt. A szabálykönyv létrehozása a kutatómunka során felmerülő szempontok azonos, standardizált elvek mentén történő mérlegelése érdekében bizonyult szükségesnek. Legfontosabb funkciója az volt, hogy az ígéretek tesztelését végző kutatók számára útmutatást adjon egyes kérdések mérlegeléséhez, valamint megkönnyítse a felmerülő vitás kérdésekben választható megoldások közötti döntést. Első változata az ígéretkutatás nemzetközi irodalmából ismert problémákra adott válaszokból állt, majd tartalma a tesztelés megkezdése után, a felmerült kérdések egyeztetését követően kutatói fórumról fórumra bővült. Szerkezete, felépítése a tesztelési adatlap változóit követi, a változókon belüli kategóriák értelmezésén túl konkrét példákkal segíti az adott szabály értelmezését.

Az ígértesztelésnek a kutatás során véglegesített főbb szabályai a következők voltak:

- (1) Egy adott ígéret vizsgálatának kiindulópontját a tesztelhetőség kritériumainak mérlegelése (lásd a *Tesztelhetőség* alfejezetet alább) jelenti. Amennyiben egy ígéret nem tesztelhető, akkor teljesülése sem vizsgálható.
- (2) Az ígéret teljesülésének vizsgálata szempontjából kulcskérdés, hogy egyszeri döntéssel, vagy egy ciklus egészét vizsgálva teljesíthető-e az ígéret.
- (3) Ezt követően annak mérlegelésére kerül sor, hogy az ígéret jövőbeli kormányzati cselekvésre (output) vagy eredményre (outcome) vonatkozó elköteleződést tartalmaz-e, ugyanis lényeges különbség van a cselekvésre és eredményre vonatkozó ígéretek tesztelési eljárásában.
- (4) Végül külön figyelmet igényel az ígéretek nyelvtani és tartalmi értelmezése.

A következő szakaszban bemutatjuk a szabályok kutatói alkalmazásának folyamatát.

¹ Az alábbiakban a „tesztelés” kifejezést a társadalomtudományokban használt „kódolással” rokon értelemben használjuk.

Az ígéretteljesítés kutatásának folyamata

Az azonosított ígéretek (lásd 4., illetve 5. fejezet) tesztelők számára történő kiosztásakor fontos szempont volt az adott tesztelő adott szakterületen való jártassága, valamint az, hogy egy-egy tesztelő a szakterületéhez közel álló ígéretekkel foglalkozzon. Ezáltal például a helyi önkormányzatokkal foglalkozó tesztelő a szakterületet érintő többtucatnyi ígéret tesztelése során a vonatkozó jogszabályok és adatok ismeretében tudott dönteni. Emellett a tematikus elosztásnak köszönhetően az érintett kutató az adott tematikus ígéretcsoport kapcsán visszatérően felmerülő problémák megoldásában is egyre nagyobb rutinra tett szert. Ugyanakkor ezt az elvet az ígéretek nagy száma, eltérő jellege, valamint bizonyos módszertani igények miatt nem volt lehetséges maradéktalanul érvényesíteni. Utóbbiak között kiemelkedett, hogy az ígéretek tesztelése folyamán valamennyi ígéretet két kutató egymástól függetlenül vizsgálta annak érdekében, hogy az ígéret teljesülésének bizonyítása két önálló logikai utat járjon be.

Az ígéretek tesztelése a szabálykönyv útmutatásai alapján történt. Az ígéretek teljesülésének mérlegeléskor a tesztelhetőség megállapítását követően a hivatalos jogszabálytár, valamint az MTI híradatbázisa szolgált fontos információforrásként. A tesztelő által kitöltött adatlap a kutatócsoport valamennyi tagja számára elérhető közös online tárhelyen került rögzítésre. A kutatás során felmerült információk adatlapokon való rögzítése, az adatlap tartalmának frissítése az adott ígéretet tesztelő kutató felelőssége volt. Az adatlapok eredményeinek összevetése valamennyi kutató jelenlétében, kutatói fórum keretében történt. Miután mindkét tesztelő szóban ismertette a tesztelés eredményét, annak ismeretében valamennyi kutató kifejtette véleményét. A két tesztelő eredményének eltérése, illetve új szempont felmerülése esetén a kutatói fórum az ülésen elhangzott indoklás alapján ismételt tesztelési eljárásra kérte fel a két kutatót. Amennyiben a megismételt eljárás sem vezetett megállapodásra, úgy a végső döntést a kutatói fórum szótöbbséggel hozta meg. Miután a két tesztelő eredményét a fórum elfogadta, az a kutatás eredményeit tartalmazó adatbázisban rögzítésre került. A kutatás ellenőrző szakaszának megkezdését megelőzően az adatbázis eredményei online táblázatba kerültek, lehetővé téve ezzel a gyors és egyidejű adatrögzítést.

Az ellenőrzés folyamán harmadik tesztelő ellenőrizte az ígéretek tesztkönyvek és kutatói fórumokon elhangzott észrevételeknek való megfelelését. Erre azért volt szükség, mert a döntési szabályok megalkotásának egyfajta induktív karaktere volt: egy-egy döntéssel újabb szabályok születtek, amelyek a pontos megítélés érdekében általános szabályként kerültek meghatározásra és szabálykönyvben való rögzítésre. A kutatói fórum döntései során így egyfelől a tesztelési szabályok, másfelől egyes változók, kategóriák és ezzel együtt az adatlap is módosításokon estek át.

A tesztelő kutatócsoport igyekezett a tőle független munkafolyamatban azonosított ígéretek szó szerint értelmezni, azok tartalmát tiszteletben tartani. A hosszú, felsorolásokat tartalmazó ígéretek esetében azonban felmerült a szöveg tagmondatokra bontásának (szétbontás) szükségessége. Ennek az eljárásnak az volt a célja, hogy az ígélet egyes tagmondatainak információi ne vesszenek el akkor sem, ha a mondatban homályos utalások, retorikai ígéretek szerepelnek.

A kutatói fórumon hozott döntések dokumentálása azért is szükségesnek bizonyult, mert bár egyes esetekben a két tesztelő egyetértett, de a kutatói fórum keretében új szempontok merültek fel. Ilyen ígélet volt az MSZP részéről az, mely szerint: „Mindenkint az utolsó fillérig elszámoltatunk a közpénzekkel.” Ezt a kutatók prospektív módon úgy értelmezték, hogy a közpénzekhez jutó cégek és önkormányzatok elszámoltatása érdekében a következő ciklusban törvény születik. Miután ez a törvény (üvegsebtörvény) a ciklus folyamán megszületett, a tesztelők teljesítettnek vélték az ígéletet. A kutatói fórumon azonban felmerült, hogy ez retrospektív ígéletként is értelmezhető, amennyiben célja a Fidesz elszámoltatása. Erre a ciklus folyamán önálló kormányzati egység jött létre (Keller László vezetésével). A végső eredmény szempontjából mind a két tesztelő eredménye, mind a kutatói fórum döntése fontos információkkal szolgált, ezért indokolt volt valamennyi eredmény adatlapon való feltüntetése.

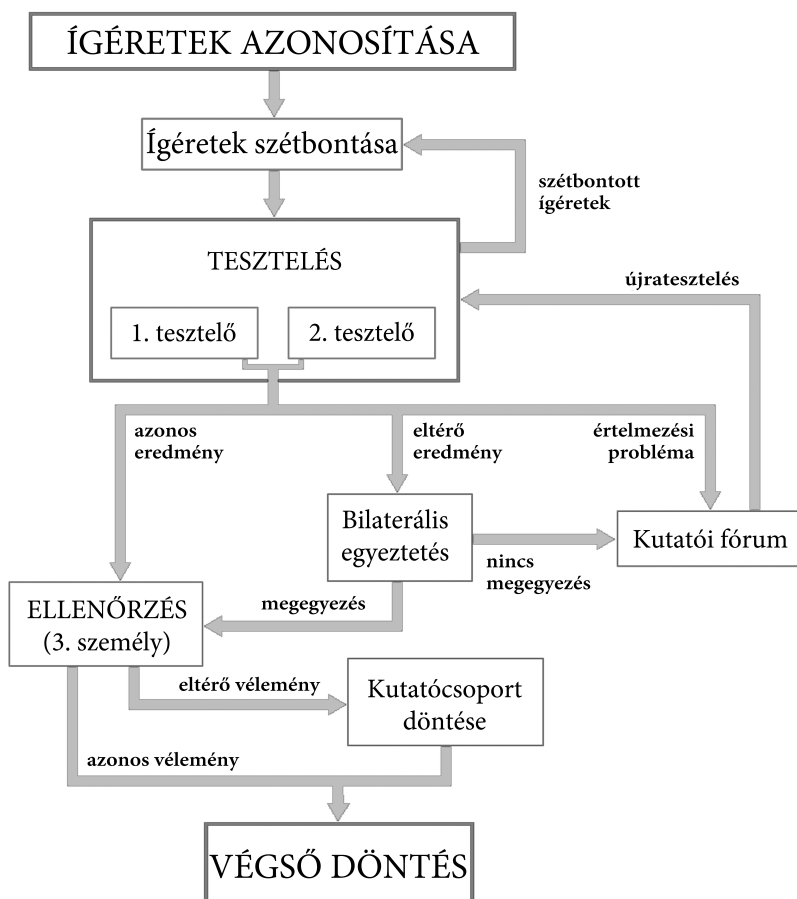
Az eredmények véglegesítése során kutatóktól független asszisztensek az adatlapok eredményeinek ellenőrzését követően valamennyi adatot rögzítették az online adatbázisban. A véglegesítés folyamán több technikai jellegű pontatlanságra derült fény. Felülvizsgálatra kerültek az adatlapok hiányos vagy rosszul kitöltött adatai. Ezekben az esetekben az asszisztensek az adatlapok, valamint a kutatói fórumok jegyzőkönyvei alapján az online adatbázisban kiegészítették a hiányzó adatokat. Az így leírt kutatási folyamatot foglalja össze az I. ábra. Az alábbiakban a legfontosabb szabályokat és eljárásokat a tesztelés folyamán felmerült példák segítségével mutatjuk be részletesebben.

Tesztelhetőség

Mint láttuk, az ígéretek vizsgálata során az első lépés annak eldöntése volt, hogy az ígélet tesztelhető-e egyáltalán, azaz megállapítható-e, hogy: 1. mire vonatkozik az ígélet, és 2. valamilyen kormányzati lépéssel teljesíthető-e (van-e indikátor a teszteléshez). Ezek alapján a tesztelhetőség három csoportját különböztethetjük meg.

A legtöbb ígélet tesztelése nem okoz problémát, kezelésük könnyű és egyértelmű, ezek alkotják az első csoportot. Megállapítható, hogy pontosan mire vonatkoznak, és milyen kormányzati lépéssel érhetők el. Tipikusan ilyenek az outputígéretek, vagyis amelyek egy kormányzati cselekvésre vonatkoznak. Ilyen például az ígélet, miszerint: „a GYES-t rugalmasan, a gyermek 6 éves koráig lehet

I. ábra: Az ígéretteljesülés vizsgálatának folyamata

majd igénybe venni”. A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény rendelkezik a gyes időtartamáról, így ennek módosításait vizsgálva megállapítható, hogy az ígélet teljesült-e.

Vannak olyan ígéretek, amelyek vizsgálata elvileg kivitelezhető, a gyakorlati tesztelés azonban problémába ütközik, mert túl komplex elemzést igényelne a tesztelés, vagy nem áll rendelkezésre adat. Látható, hogy ezek a problémák nem az ígéletből magából fakadnak, hanem a gyakorlati tesztelés korlátaiból. „Az önkormányzatok politikai megkülönböztetésének megszüntetésére” vonatkozó ígélet például elvileg mérhető, ugyanakkor (mivel a „megkülönböztetés” nem csak pénzügyi szempontú² lehet) teljes körű közpolitikai elemzést igényelne annak eldöntése, hogy az ígélet teljesült-e. A második esetre példa az ígélet, miszerint:

² A megkülönböztetés az anyagi tényezőkön túl jelenthet például funkcionális-hatásköri különbségtételt is, de akár azt is, hogy az adott miniszter milyen pártállású települések rendezvényeire látogat el, és milyenekére nem.

„a segílyt kérő hívásokra a rendőri intézkedéseknek 15 percen belül, a helyszínen meg kell kezdődniük”. Itt teljesen egyértelmű, hogy mire vonatkozik az ígélet, ugyanakkor a tesztelőknak nem állt rendelkezésére adat, amellyel az ígélet teljesítését vagy nem teljesítését alá lehetne támasztani.³

A második csoportba tartoznak azok az ígéletek, amelyek tesztelése komolyabb problémákba ütközik azok jellegéből adódóan. Ezek ugyanis csak bizonyos értelemben tesztelhetők: egy részük csak egyszeri kormányzati cselekvésre értelmezhető, másik részük viszont csak a teljes kormányzati ciklusra.⁴ Az a 2002-es ígélet például, hogy „elősegítjük 3-400 ezer új munkahely létrehozását”, nem értelmezhető egyszeri teljesítésre, ehelyett azt kell vizsgálni, hogy a teljes ciklus tekintetében teljesült-e vagy sem.

Végezetül, vannak olyan elköteleződések, melyek teljesítését lehetetlen objektív szempontok szerint megvizsgálni. Ezek retorikai ígéletnek minősülnek és nem tesztelhetők (e problémáról bővebben lásd a 9. fejezetet). Például: „olyan feltételeket teremtünk, hogy a tanár és a diák is otthon érezze magát iskolájában”. Elvégezhető lenne ugyan egy komplex elemzés arra nézve, hogy milyen oktatáspolitikai lépések történtek, ám ezek teljes ismeretében sem lenne megállapítható, hogy az ígélet teljesült-e.⁵ Tipikusan nem tesztelhetők azok az ígéletek, melyekben teljesen absztrakt fogalmak képezik az ígélet gerincét, ezeket meghatározni, mérni nem tudjuk (például „nemzettudat”, „európaiság”, „önbecsülés” stb.). A retorikai ígéletek egy speciális csoportját olyan ígéletek alkotják, melyek értelmezését az ígélet egy tagmondata teszi lehetetlenné. Ilyen például az MSZP azon ígérete, miszerint: „minden, megfelelő méretű településen központi forrásokból fedezzük az alapfokú oktatás költségeit”. Itt „a megfelelő méretű” kifejezés miatt nem világos, hogy pontosan mire vonatkozik az ígélet, így az nem tesztelhető.

Az ígéletek teljesülése

Ahogy azt korábban jeleztük, a tesztelési eljárás egyik alapszabálya az volt, hogy a tesztelhetőség kritériuma mindig megelőzi a teljesülés vizsgálatát. Ebből adó-

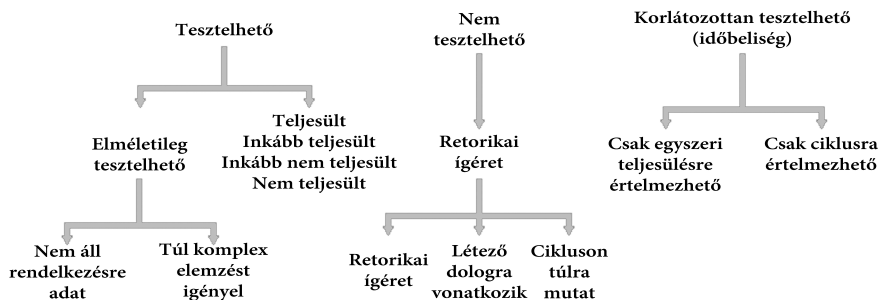
³ Sem az ORFK statisztikai archívuma, sem a közérdekű adatok gyűjteménye, sem belügyminiszeri és kormányhatározatok, sem minisztériumi tájékoztatók nem tartalmaznak erre vonatkozó adatokat.

⁴ Jellemzően ilyenek az outcome típusú elköteleződések, melyek egy kormányzati eredmény elérését tűzték ki célul.

⁵ A példák közül is látható, hogy vékony határvonal húzódik az elméletileg tesztelhető, de túl komplex és a retorikai ígéletek halmaza között. Ezek megkülönböztetésében segíthet az ígélet „elvontságának” vizsgálata. A tesztelőnek az ilyen esetekben arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy elképzelhető-e valamilyen olyan mérőszám/módszer, amellyel értékelhető lenne az ígélet, vagy az olyan absztrakt fogalmakra vonatkozik, mint az „igazságosság”, „elismerés” stb.

dóan a teljesülés változói által felvett értékeket a tesztelhetőség változó értékeihez rendeltük hozzá (2. ábra).

2. ábra: *A tesztelhetőség és a teljesülés összefüggései*

A tesztelhetőségi és teljesülési változók értékeinek egymáshoz rendelése a legtöbb esetben egyértelmű. A *tesztelhető* ígéretekről a legtöbb esetben megállapítható, hogy teljesültek, részben teljesültek, vagy nem teljesültek egyszeri kormányzati döntéssel. Egy ígéret teljesülésének vagy nem teljesülésének kritériumai egyértelműek, szót kell ejteni azonban a részben teljesülés problémájáról. Vannak olyan ígérek, amelyek teljesítésére kísérletet tett ugyan az adott kormányzó erő, ám az nem állítható, hogy teljes mértékben végrehajtotta volna, amit a kampány során ígért. Ilyenkor használható a szakirodalomban bevett „részben teljesülés” kategóriája.

A tesztelés kezdetén a kutatócsoport tagjai megállapodtak abban, hogy e kategóriát kétfelé bontják: *inkább teljesült* és *inkább nem teljesült* részre. A kettébontással megteremtettük annak lehetőségét, hogy az egyes (nem 100 százalékos) teljesülések között differenciálni tudjunk.⁶ A tesztelés kezdetén felmerült kérdésként, hogy érdemes-e a szabálykönyvben számszerűsíteni, milyen (hány százalékos) teljesülés esetén beszélünk *inkább teljesült* vagy *inkább nem teljesült* ígéretről, azonban úgy határoztunk, hogy alapvetően a tesztelő szubjektív döntésén múlik a teljesülés értékelése, aki bizonytalanság esetén a kutatócsoport elé viheti a kérdést.⁷ Ezt a döntést indokolta, hogy bizonyos esetekben (például: „szükség van az infrastruktúra gyors fejlesztésére” ígéretnél) különösen nehéz a részben teljesülés mértékének meghatározása.

⁶ A két kategóriára szorítkozást az indokolta, hogy nem állt szándékunkban túl sok csoportot alkotni. A háromosztatú *részben teljesülés* ellen pedig az szólt, hogy így elkerülhető a túl sok semleges, „középre húzó” tesztelési eredmény. Ezzel együtt az összehasonlíthatóság a nemzetközi kutatásokkal fennmaradt, hiszen a két *részben teljesült* alcsoport könnyen összevonható a bevett háromosztatú vizsgálati keretnek megfelelően.

⁷ Részben a tesztelési megbeszélések eredményeként a folyamat végére egyetlen irányelv alakult ki: azokban az esetekben, ahol valamilyen próbálkozás történt az ígéret teljesítésére, legalább *inkább nem teljesült* értékelést adtunk.

A tesztelhető kategóriába tartoznak az *elméletileg tesztelhető* ígéretek is, amelyek értelmezhetőek ugyan az ígértetjesítés szempontjából (nem retorikai ígéretek), ám a tesztelésük a gyakorlatban mégsem hajtható végre, mert az vagy teljes közpolitikai elemzést igényelne, vagy nem állnak a tesztelő rendelkezésére a teljesülés megítéléséhez szükséges adatok.

Kevesebb problémát jelent a *nem tesztelhető* ígéretek kategóriája. Ide tartoznak a retorikai ígéretek, amelyekben megjelenik ugyan a kormányzati cselekvés mozzanata, de lehetetlen megállapítani, hogy az ígért pontosan mire vonatkozik. A tesztelés során a retorikai ígéretek csoportjába soroltuk azokat az ígéreteket is, amelyek vagy már létező dologra vonatkoztak, vagy eleve a vizsgált kormányzati cikluson túlra mutattak. Ezek az ígéretek ugyan elvileg pontosan meghatározható tartalommal bírnak, ám értelmezhetetlen, hogy milyen kormányzati lépés köthető hozzájuk (például egy létező intézményt hogyan lehet létrehozni), illetve hogyan értelmezhetőek az adott ciklusra. Így, bár ezek az ígéretek nem klasszikus retorikai ígéretek, technikailag ebbe a csoportba tartoznak.⁸

A fentiek mellett vannak olyan ígéretek, amelyek csak bizonyos szempontból, *korlátozottan tesztelhetők*: teljesülésük vagy csak egyszeri kormányzati döntésre, vagy csak a teljes ciklusra értelmezhető. Mivel a próbakutatás az ígéretek egyszeri teljesítésére koncentrált, ezért a ciklusra vonatkozó teljesítést nem teszteltük, és a módszertani szabályokat elsősorban az egyszeri teljesítésre dolgoztuk ki.

A két eset közti döntés alapja értelemszerűen a teljesítés dátuma. Ha az ígértet nem tartalmazott konkrét dátumot, akkor a mandátumelméletnek megfelelően azt feltételeztük, hogy az ígértetevőnek a ciklus végéig kell teljesítenie (egyszeri döntéssel) az ígértet. A ciklus végének kutatói döntés alapján az adott év június 30-át tekintettük. A teljesítés dátuma az ígértet kapcsolatban hozott jogszabály elfogadása (illetve ahol csak erre vonatkozó információ volt elérhető, ott a hatályba lépése) volt. Olyan ígértetnél, amely törvényhozási aktusra vonatkozik, a zárószavazás számított mérvadónak.⁹ Ha a jogszabály az ígértet teljesítését egy későbbi időpontra teszi, akkor a jogszabályi hely hatályba lépési dátumát tekintettük teljesítési időpontnak. Ha a ciklus végéig történő teljesülésnek nem volt értelme, akkor a ciklus átlagát vettük figyelembe.

Értelemszerűen vannak olyan ígéretek, amelyek egyaránt értelmezhetőek egyszeri és ciklusbeli teljesítésre is. Ilyen például: „8 milliárd forintot szánunk a kórházak felújítására”. Ez az ígértet értelmezhető úgy, hogy egy adott döntéssel (például valamelyik költségvetési törvényben való rögzítéssel) teljesítették-e az ígértet, illetve úgy is, hogy a teljes ciklusra nézve, összesen fordítottak-e 8 milliárd

⁸ A retorikai ígértetektől való megkülönböztetés céljából az adatlap indoklásra szolgáló részében a tesztelőknak jelezni kellett, hogy létező dologra vonatkozó vagy cikluson túlra mutató ígértetről van szó.

⁹ Előfordulhat például, hogy a köztársasági elnök nem írja alá a megszavazott törvényt, ugyanakkor az ígértetevő teljesítette az ígértet, és megalkotta a jogszabályt.

forintot kórházfelújításra. Ebben az esetben a teljes kép bemutatása érdekében mindkét teljesítési változóra célszerű lett volna elvégezni a tesztelést, a kutatás fókusza ugyanakkor az egyszeri teljesítésre irányult.

A legtöbb ígéret, amely értelmezhető egyszeri teljesülésre, értelmezhető ciklusra nézve is. Bár a próbakutatás során elsősorban az egyszeri teljesülésre koncentráltunk, a módszertani munka eredményeképpen a későbbi fázisokban megvizsgálható, hogy az adott ígéret a kormányzati ciklusban teljesült-e (*igen, nem* vagy *részben*), és ha igen, később visszavonták-e (*teljesen* vagy *részben*). Előfordulhat ugyanis például, hogy az adócsökkentés ígéretét a kormány egy intézkedéssel teljesíti, ám később mégis adót emel, vagy más adónemet vezet be. Az ilyen esetek kezelése érdekében a kutatás későbbi fázisaiban az adott ígéret tárgyát képező teljes szakpolitikai terület áttekintése szükséges ahhoz, hogy a teljes kormányzati ciklusra elvégezhető legyen a tesztelés.

Néhány esetben az ígéret nem értelmezhető egyszeri teljesülésre, csak a teljes kormányzati ciklusra. Ezek egy része könnyen azonosítható, mivel az ígéret szövege expliciten tartalmazza a ciklusra való elköteleződést. A „következő négy év feladata/négy év alatt” és a „ciklus végéig/2006-ig” kifejezések egyértelművé teszik, hogy az ígéret nem egyszeri teljesítésre vonatkozik. Csak az adott ciklusra értelmezhető ígéretek másik csoportja esetében nincsenek ilyen fogódzók, itt az ígéret értelmezhetősége határozza meg, hogy ciklusra vonatkozik. A „elősegítjük 3-400 ezer új munkahely létrehozását” vagy a „legalább 25.000 önkormányzati bérlakás épül állami támogatással” ígéretek esetében világos, hogy a munkahelyek és szociális bérlakások nem egyszeri döntéssel, adott időpontban fognak létrejönni, hanem a ciklus végéig teljesíti az ígértetevő. Ugyanígy „a gazdaság évi 4-5 százalékos növekedéséhez szükséges feltételek biztosítása” és „a párt a céljait az infláció csökkentésével kívánja elérni” ígéretek nem egyetlen intézkedéssel végrehajthatók, a „feltételek” és „célok” olyan általános, több tényezőt magukba foglaló kifejezések, amelyek lehetetlenné teszik az egyszeri teljesülés vizsgálatát.

A csak egyszeri teljesülésre tesztelhető ígéretek köre korlátozott. A legtöbb esetben, ha egy ígéret vizsgálható egyszeri teljesülésre, akkor legalább a ciklusban való további sorsa is vizsgálható. Az „Országimázs Központ megszüntetése” esetében például az ígéret egyszeri cselekvésre (a központ megszüntetésére) vonatkozik, de vizsgálható, hogy például a ciklus során újra létrehozták-e. Így ez az ígéret egyszeri és ciklusra vonatkozó teljesítés dimenziójában is tesztelhető. Ugyanakkor, ha az ígéret úgy hangzana, hogy „2002. augusztus 20-án megszüntetjük az Országimázs Központot”, nem vizsgálhatnánk ciklusbeli teljesülésre, mert maga az ígéret tartalmazza azt az egyetlen időpillanatot, amikor a teljesülés értelmezhetővé válik. A próbakutatás során nem találkoztunk csak egyszeri teljesítésre értelmezhető ígérettel, de ahogy a fenti példa mutatja, nem zárhatjuk ki az ilyen ígéretek létezését.

Nézzünk mindezek után egy példát az ígértteljesülés vizsgálatára, figyelemmel az I. ábrán bemutatott döntési pontokra is.

A feladat az alábbi ígért tesztelése volt: „ha a gazdasági növekedés eredményeként a költségvetésnek többletbevételei vannak, akkor annak egy részét az önkormányzatok támogatására kell fordítani.” A szabálykönyv áttekintésével megállapítottuk, hogy az ígért tagmondatait külön-külön kell vizsgálni. Az első tagmondat a ciklus egészét tekintve vizsgálandó, nem teljesülése esetén az ígért teljesülése sem vizsgálható. Az első tagmondat teljesülése esetén a második tagmondatban a „támogatás” kifejezést anyagi, pénzügyi értelemben kell érteni.

Ezt követően a tesztelő létrehozta az ígért adatlapját, melyet ellátott az ígért előzetesen meghatározott sorszámával. Az ígért szövegének rögzítését követően kódolásra került, hogy az ígért szövege a megadott szerkezetben értelmezhető, a szöveg változtatása (az ígért további tagmondatokra bontása) nem szükséges. Az első tagmondat tesztelésekor a tesztelő megvizsgálta, vannak-e olyan adatok, amelyek alapján eldönthető, miként alakult a 2002–2006-os ciklusban a gazdaság helyzete. A KSH adatai alapján megállapításra került, hogy a vizsgált időszakban folyamatos volt a gazdasági növekedés. A jogtár adataiban megtalált, ciklusban elfogadott költségvetési törvények vizsgálatából kiderült, hogy a növekedés következtében a költségvetés többletbevételhez jutott, tehát az ígért első tagmondata teljesült.

A második tagmondatba foglalt ígért teljesülésének tesztelése során a ciklusban elfogadott költségvetési törvényekben az önkormányzatok számára juttatott költségvetési támogatások mértékének vizsgálata szolgált információval. Ennek alapján megállapításra került, hogy a ciklus folyamán a támogatások nominális összege folyamatosan növekedett. Ezen felül az ígért egyszeri teljesülését alátámasztó, fontos kormányzati lépést jelentett a 2002-es költségvetési törvény központi adóbevételek terén hozott azon rendelkezése, miszerint a kormány egyszeri cselekvéssel megduplázta, 10%-ra emelte az szja helyben maradó részét.

Az adatlap kitöltésekor a fenti adatok ismeretében rögzítettük az ígért tesztelhetőségét, illetve egyszeri teljesülését. Az ígért teljesítéséért a kormányzaton belül felelős szerv a Pénzügyminisztérium volt, illetve megállapítottuk, hogy az szja helyben maradó részét megduplázó költségvetési törvény hatályba lépésének dátuma 2003. január I. volt. A kutatói fórum megállapította, hogy a tesztelés során a két kutató egyetértett, így a tesztelés eredménye az online adattáblázatban rögzítésre került.

Cselekvés és eredmény típusú ígéretek

A tesztelhetőség és az ígértteljesítés mellett a harmadik fő szabályozási kérdés kör a kormányzati cselekvésre (pl. „3000 új rendőrt állítunk szolgálatba”) és a kormányzati eredményre (pl. „10 százalékkal csökkentjük az autólopások számát”)

vonatkozó ígéretek közötti különbségtételre vonatkozik. Az előbbi, output típusú ígélet olyan cselekvésre vállal kötelezettséget, mely kormányzati hatáskörben van, vagyis az így megfogalmazott cél a kormány vagy a parlament tevékenységével érhető el (törvény, országgyűlési határozat, miniszteri vagy kormányrendelet, politikai nyilatkozat). Az utóbbi, outcome típusú ígélet megvalósulása kormányzattól független szereplő cselekvésén is múlik. A kérdés mérlegelését bonyolítja, hogy bizonyos ígéretek output- és outcome-elemeket egyaránt tartalmazhatnak: a mondat egyik fele kijelölheti az elérni kívánt eredményt, míg a másik meghatározhatja az ehhez használt eszközöket, ezért a változó ebben az esetben a két korábban felsorolttól eltérő értéket vesz fel. Végül, egyes ígéretek esetében előfordul, hogy ez a különbségtétel nem értelmezhető.

Tekintettel arra, hogy az output/outcome változó tartalmát és kódolásának előírásait a 4. fejezetben részletesen is bemutattuk, itt csak az ígéretteljesítéssel kapcsolatos vonatkozásaira térünk ki röviden. A cselekvésekre (output) irányuló ígéretek esetében előljáróban fontos tisztázni, hogy csak jogforrások (különös tekintettel a jogszabályokra) számítanak teljesítésnek, a bejelentések, kommunikációs akciók nem. Ez alól természetesen kivételt jelenthetnek az olyan esetek, amikor maga az ígélet is valamilyen deklarációra vonatkozik. Visszatérve a főszabályhoz: egy output típusú ígélet maradéktalan teljesítéséhez elégséges valamely jogi norma formáját öltő kormányzati döntés meghozatala (törvény, kormányrendelet, kormányhatározat stb.). Ezek közül a kormány illetékességi körébe tartozó döntések nem okoznak különösebb problémát. Az Országgyűlés hatáskörébe tartozó döntések sem jelentenek nehézséget a választások után megalakult többségi kormányok felállása miatt (és minden vizsgált eset ilyen).

A jogi norma elfogadása cselekvés típusú esetekben csak akkor nem lehet feltétel, ha maga a cselekvés explicit módon nem az elfogadásra irányul (hanem például benyújtásra: „Az Országgyűlés elé terjesztjük az új felsőoktatási koncepciót.”) Ha csak egy törvényjavaslat beterjesztésére vonatkozik az ígélet, nem kell elfogadott jogszabály annak teljesüléséhez, elég, ha megtalálható az Országgyűlési iromány száma. Explicit jelzés hiányában a pongyola megfogalmazások esetében (például: „elősegítjük egy új törvényjavaslat megalkotását”) a teljesítést a pozitív kimenetelő zárószavazáshoz, illetve (ahol csak ez alkalmazható) a hatályba lépéshez kötjük. Egy adott kormányzati cselekvés tartalmának megítélésakor névleges változtatás nem számít változtatásnak. Egy szervezet átnevezése csak akkor számít változtatásnak, ha szervezeti átalakítással is jár (például az APEH átnevezése NAV-ra azért minősül változtatásnak, mert a szervezetet összevonták a VPOP-val). Speciális, kutatói mérlegelést igénylő problémát jelent az, ha valamit létrehozunk, de más tartalommal, mint ami az ígéletben szerepel (például: „független, pártatlan személyekből álló csoport nyomozhatna, korlátlanul hozzáférhetne bizonyos adatokhoz és pótmagánvádlóként is felléphetne.”

Számszerű ígéretnél a nettó változás számít, így például a „I2 rendőrkapitányságot hozunk létre” ígéret esetében a megszűnt rendőrkapitányságok számát ki kell vonni az eredményből az értékelés során. Amennyiben egy ígéretben a „létrehozuk” kifejezés szerepel, úgy a kutatás során csak a tényleges szervezeti létrehozás (alapítás, összevonás) minősült teljesítésnek. E kifejezés esetén azonban a vizsgálat csak arra irányul, valóban létrehozták-e. Azt, hogy az adott intézmény működtetésére a jogalkotó elkülönít-e forrást, a „beindítjuk”, „működtetjük” stb. kifejezések esetén vizsgáljuk. Ezzel ellentétes mérlegelés alá esik a „fejlesztés” kifejezés, ami nem feltételez intézményi változást, ugyanakkor a források, többletforrások biztosításának kérdése kulcsfontosságú az ígéret mérlegelésekor. A „rendbe rakjuk” kifejezést minden esetben a „fejlesztjük” kifejezés szinonimájaként értelmeztük.

Az eredmény jellegű (outcome-) ígérek kevésbé konkrétak és/vagy közpolitikai szempontból komplexek, vagyis teljesítésük nem kizárólag a kormányon múlik. Ritkán valósulnak meg egyszeri teljesítés eredményeképp, teljesülésük jellemzően a kormányzati ciklus egészére vonatkozóan értelmezhető. Az outputígéretekkel való eltérésre példa lehet az, ha ahelyett, hogy egy konkrét jogszabálymódosítást javasolnának, csak annyit ígérnek: „garantáljuk a törvény előtti egyenlőséget”. Ezen ígéret teljesítése nem lehetséges a bíróságok együttműködése nélkül, miközben még az együttműködés garantálása esetén sem tudnánk pontosan, hogy hol az a határ, ahonnan teljesültnek tartható az ígéret. Az eredmény típusú ígéreteknél így legalább két bizonytalansági forrás van: a közpolitikai komplexitás, illetve (részben ebből következően) a nem konkrét vagy „elővigyázatos” megfogalmazás.

Az eredmény típusú ígérek fenti sajátosságai miatt a tesztelés sem szorítkozhat a jogi normák vizsgálatára. A „négy év alatt 400 ezer munkahelyt teremtünk” jellegű ígérek teljesülésének vizsgálata során a forráshasználat az ellenkező végletbe csap át: míg az outputok esetében egy pontosan meghatározott körhöz tartoztak a releváns információforrások, addig a kormányzati eredmények esetében éppenséggel minden hiteles forrás használata megengedett volt, legyen szó statisztikai adatokról, tudományos értekezésekről vagy interjúk során beszerezett véleményekről.

A kormányzati eredmények teljesülésénél a kutatási adatok forrása heterogénebb, mint a kormányzati cselekvések esetén. A tesztelés során a jogforrásokon (törvény, kormányrendelet, kormányhatározat stb.) kívül hiteles forrásnak számítottak a hivatalos statisztikai adatok (KSH, Eurostat, OECD stb.) és a minisztériumok hivatalos adatszolgáltatásai is. Tudományos publikációk és újságcikkek adatai itt akkor használhatók, ha visszavezethetők hiteles forrásokra (forrásmegjelöléssel). Miután az eredményre vonatkozó ígérek tesztelésénél jóval szélesebb a tesztelés során felhasznált források köre, kiemelten fontos a forráskritika.

AZ ÍGÉRETEK ÉS TELJESÜLÉSÜK ÉRTELMEZÉSE: MEGOLDÁSOK ÉS NYITVA MARADT KÉRDÉSEK

Ahogy a fentiekből kiderült, a tesztelés során alkotott módszertani szabályok bizonyos esetekben inkább tekinthetők útmutatónak, alkalmazásuk elsősorban az ígéret jellegén múlik. Különösen igaz ez az ígéretek értelmezése kapcsán, amit itt az ígéretazonosítástól elkülönült, speciálisan a teljesítés vizsgálatához kapcsolódó munkaként értelmezünk. Ennek során világossá vált, hogy ahhoz, hogy a tesztelés többé-kevésbé standardizált eljárás legyen, az egyes kutatóknak ugyanúgy kell értelmeznie a teljesítés szempontjából hasonló ígéreteket. Ehhez szolgálnak támpontul az ígéretek (nagyreszt) nyelvtani értelmezésének szabályai. A tesztelőknek az ígéretek értelmezése során három tényezőre kellett különösen nagy figyelmet fordítani:

- (1) *Az állítmány jelentése.* Az ígéretek kulcsszava a legtöbb esetben az állítmány. Ez mutatja, meg, hogy pontosan milyen kormányzati elköteleződésről van szó. Pár egyszerű szabály segítségével könnyen azonosítható az ígéret lényege. Így például a „kezdemenyezzük” állítmány „beterjesztjük”, a „javítjuk/fejlesztjük” állítmány „több pénzt adunk” jelentésben tesztelendő. Ezzel szemben például a „támogatjuk” ige azt jelenti, hogy az ígéret tárgya jobbá válik, de nem kizárólag anyagi értelemben (több pénzt fordítanak rá), hanem például szabályozás útján. Természetesen ezekkel a szabályokkal nem fedhető le teljesen az ígéretek köre, de szem előtt tartásuk nagyban megkönnyítette a tesztelést.
- (2) *A többes szám használata.* Bizonyos esetekben a többes szám használata magyar nyelvi sajátosság, retorikai fordulat is lehet (például „hálózatok” kifejezés használata „hálózat” helyett, mert a folyó szövegben úgy jobban hangzik). Ilyen esetekben a tesztelőnek mérlegelési lehetősége van. Az alkalmazott főszabály szerint, ha többet ígér az ígértetevő, de csak egyet hoz létre, akkor részben teljesült az ígéret. Ha azonban egyértelmű, hogy a többes szám fellengzős retorikai fogás eredménye, alapos kutatói mérlegelés után teljesülnének számíthat.
- (3) *Konkrétság.* A tesztelőnek főszabály szerint (amennyire lehet) szó szerint kell értelmeznie az ígéretet.¹⁰ Az ígéret megvalósulását lehetőség szerint „pro forma” kell értékelni.¹¹ Minden esetben mérlegelni kell, hogy az ígéretben szereplő kifejezés terminus technicus-e (azaz például az „anyasági

¹⁰ E problémára alább visszatérünk.

¹¹ A „szükség van az infrastruktúra gyors fejlesztésére” ígéret estében például a kontextus nem ad támpontot az ígéret tartalmának meghatározásához: nem világos, hogy az „infrastruktúra” kifejezés informatikai vagy általános infrastruktúrát jelent. Így a tesztelő csak a kifejezésre tud hagyatkozni, azaz a teljes infrastruktúra-fejlesztés megvalósulását vizsgálja.

segély” konkrét szociálpolitikai kifejezés vagy retorikai fordulat), ugyanakkor egy-egy döntésnél nem előfeltétel, hogy pontosan az ígéletben foglalt néven teljesüljön (például nem szükséges, hogy az adott döntés neve „Széchenyi Terv” legyen, elég, ha a kis- és középvállalkozásokat támogatja). Homályos megfogalmazás (például „jelentős”, „érdemi” stb. jelzők használata) esetén a tesztelő, illetve a kutatócsoport szubjektív döntésén múlik a teljesülés értékelése. Pontatlan fogalmazás esetén (nem derül ki, hogy pontosan mire vonatkozik), támpontot jelenthet a szöveggörnyezet. A kontextus ismerete szűkítheti és ki is terjesztheti az ígélet értelmét, viszont mindenképpen pontosítja azt: ebből kiderülhet például, hogy célcsoport-specifikus ígéletről van-e szó (az internetelés biztosításáról: ha a diákoknak ígérték a választási program oktatási fejezetében, de a nyugdíjasokra nézve teljesítették, akkor az ígélet nem teljesült). A konkrétság kapcsán külön ki kell térni a médiaígéletek problémájára. Különösen ezek körében előfordulhatnak olyan ígéletek, melyek technikailag nem tűnnek ígéletnek, mert nincs bennük világos elköteleződés – a nyelvi változatosság igényéből vagy akár szándékos homályos fogalmazásból adódóan.¹² Ezeknél a tesztelő felelőssége dekódolni az ígélet szövegét és értelmezhetővé tenni (például: „szükség van az átalakításra” = „átalakítjuk”). Ebben segítségére lehetnek a kontextusból nyerhető információk. Ígéletként kezeltünk minden olyan ígéletet, amelyről nem bizonyítható egyértelműen, hogy általános, leíró jellegű szöveg, és nem jelenik meg benne közvetetten sem az elköteleződés.

Látható, hogy a tesztelés támogatására hozott módszertani szabályok alkalmazhatósága korlátozott, az egyszerűen tesztelhető ígéletek körén túl számos esetben egyéni és kutatócsoporti mérlegelésre volt szükség ahhoz, hogy döntést lehessen hozni az ígéletek teljesüléséről. A felállított szabályok így egyszerre voltak kiindulópontjai és (a tesztelés alatti bővítéssel) eredményei a tesztelési folyamatnak. Megalkotásukkal lehetőséget kívántunk teremteni arra, hogy a kutatás további fázisaiban (a lehetőségekhez képest) standardizált módon lehessen döntéseket hozni, és javaslatokat kívántunk nyújtani néhány vitás kérdés megoldására. A szabályok alkalmazása ezzel együtt korántsem volt zökkenőmentes.

A tesztelési eljárás során a leggyakoribb problémát az ígélet szó szerinti értelmezésének szabálya és szubsztantív értelmezésének lehetősége (olykor: szükségessége) közti feszültség jelentette. Ilyen esetekben a két értelmezés gyökeresen más eredményt hozhat az ígélet teljesítésének megítélésében. Például a „mindenkit az utolsó fillérig elszámoltatunk a közpénzekkel” ígélet szó szerinti értelmezése azt sugallja, hogy az MSZP kormányra kerülése esetén átlátható rendszert kíván be-

¹² Ilyenek például: „szükség van arra, hogy”, „elvárható, hogy”, „célszerű”, „fontos” stb.

vezetni.¹³ Ugyanakkor a 2002-es kampány alapján tudható, hogy az ígélet valójában az Orbán-kormány időszakában feltételezett visszaélések kinyomozására vonatkozott, tehát a tesztelés során Keller László közpénzügyi államtitkár tevékenységét kell értékelni.¹⁴

Hasonló probléma merül fel „a lényegesen magasabb kereseteket biztosító szociális juttatási rendszert vezetünk be a közszolgálatban” ígélet esetén is. A szó szerinti értelmezés szabályát alapul véve az ígélet értelmezhetetlen: a szociális juttatások nem minősülnek keresetnek,¹⁵ de még jövedelemnek sem. Az egyetlen lehetőség az ígélet „megmentésére” és teljesülésének ellenőrzésére a szubsztantív értelmezés: az ígélet feltehetően a béren kívüli juttatásokra vonatkozik (csak a választási program írója nem volt tisztában a megfelelő kifejezéssel?), a „cafeteria” (étkeztetés, utazási támogatás stb.) mértéke pedig jelentősen nőtt a ciklusban.

A „szószerintiség vs. szubsztantív értelmezés” problémájával függ össze az egyszeri és ciklusra vonatkozó teljesülés szétválasztásának kérdése is. A korábban idézett ígélet („8 milliárd forintot szánunk a kórházak felújítására”) például értelmezéstől függően vonatkozhat mindkét esetre. Ugyanakkor a „3–400 ezer új munkahely létrehozását” célzó ígélet – bár elvileg egyszeri döntéssel is teljesülhetne – értelemszerűen a teljes ciklusra vonatkozik (még akkor is, ha a szövegből ez nem derül ki egyértelműen). Végezetül, már fentebb is jeleztük, hogy az elméletileg tesztelhető (de túl komplex elemzést igénylő) ígéletek halmaza közel eshet a retorikai ígéletekhez. A következő ígélet jó példa arra, hogy milyen problémás lehet egy-egy tesztelés, és a „retorikai vs. elméletileg tesztelhető” dilemma mellett megjelenik benne az „egyszeri döntés vs. ciklusban teljesülés” problémája is. Az ígélet a következő: „színvonalas, minőségi felsőoktatást teremtünk”. A két tesztelő különbözőképpen kezdett hozzá a teszteléshez. Egyikük érvelése szerint, mivel a kormány nem vezette be a minden felsőoktatási intézményre kötelező minőségbiztosítási rendszert, az ígélet nem teljesült. A másik kutató is tesztelhetőnek ítélte az ígéletet, ám álláspontja szerint a döntés komplex, a teljes felsőoktatásra kiterjedő elemzést igényelne (azaz „elméletileg tesztelhető”). Miután eltérés volt az álláspontjukban, több megbeszélés után közös döntést hoztak. Ennek eredményeképpen az ígéletet egyszeri döntéssel nem megvalósíthatónak ítélték. Végül a kutatócsoport fóruma elé került az ügy, amely megállapította, hogy elvileg

¹³ Ezen értelmezés alapján az ígélet teljesült, mivel a 2003-as (a közpénzek felhasználásával, a köztulajdon használatának nyilvánosságával, átláthatóbbá tételével és ellenőrzésének bővítésével foglalkozó) ún. üvegsebtörvény elfogadásával egyértelmű és jelentős kormányzati lépések történtek.

¹⁴ Az ígélet ilyen értelmezése már *inkább nem teljesült* kutatói döntéssel zárult, mivel az ügyek nyilvánosság elé tárásán túl komoly eredmények nem születtek, a legtöbb esetben vagy nem jutottak el az ügyek a bíróságig (bűncselekmény hiányában a legtöbbszor az ügyészség szüntette meg a nyomozást), vagy a bíróságon felmentő ítélet született.

¹⁵ A családi pótlék esetleg ide érthető lenne, de az adott időszakban (2002–2006-ban) ez sem minősült jövedelemnek, csak 2009-től vált adóterhet nem viselő járandósággá.

születhetne olyan egyszeri döntés, ami az ígéret teljesülését eredményezné. Ugyanakkor a „színvonalas” és „minőségi” jelzők tipikusan retorikai fordulatok, így bármilyen intézkedés is születne, nem lehetne objektíven megállapítani, hogy az adott ígéret teljesült-e. Összességében tehát a kutatói fórum retorikai ígéretnek minősítette a fenti példát. Láthattuk, hogy mind a négy kimenetel mellett szólnak érvek, és az ilyen problémás ígéretek esetében körültekintően kell eljárni, hogy a lehető legpontosabb eredmény szülessen.

ÖSSZEFOGLALÁS

E fejezetben áttekintettük a választási ígéretek teljesülésének empirikus kutatásával foglalkozó irodalmat, illetve ismertettük ígéretkutatásunk egyes, az ígéretteljesülés vizsgálatához kapcsolódó módszertani döntéseit. A kutatás egyik alapgondolata az volt, hogy a két nagyobb ígéretazonosítási és -tesztelési irányzat közül az ígéretközpontú megközelítést (*pledge approach*) választottuk. Ugyanakkor – ahogy szinte minden tanulmány az irodalomban – számos kisebb módosítást is végrehajtottunk az ígéretközpontú megközelítés főáramú változatához képest. Ezek közül az egyik legfontosabb az volt, hogy világossá tettük: a tesztelési eljárás során a tesztelhetőség kritériuma mindig megelőzi a teljesülés vizsgálatát. Némileg módosítottuk az ígéretteljesítés kategorizálását is: a bevett háromosztatú értékelés (vö. 3. fejezet) helyett megvizsgáltuk egy négyosztatú, a részben teljesült kategóriát két elemre bontó megoldást. Fontos megjegyezni, hogy ezek a változtatások nem zárják ki más eredményekkel való összehasonlítás lehetőségét. Reméljük, hogy angol nyelvű publikációk formájában ezek hozzájárulhatnak az irányzat további fejlődéséhez és a paradigma keretei között felhalmozott tudás bővítéséhez.

Az utolsó feladat e módszertani alapokat lefektető fejezetben a javasolt empirikus kutatási keret belső és külső érvényességének értékelése. A bevezetőben bemutatott kutatási kérdéseinket egy átfogó és számos forrásból táplálkozó elméleti keretből vezettük le (lásd 2. fejezet). A mandátumelmélet eme gyenge változatának belső validitási kérdéseivel így az elméleti keretet bemutató tanulmányban foglalkoztunk. A tesztelési fázishoz összeállított kutatási terv és szabálygyűjtemény külső érvényessége az alkalmazott eljárások bizonyos tudományos konvencióknak való megfelelésétől függ. Pétry és Collette (2006, 73) nyomán akkor tekinthetünk egy ígéretközpontú kutatást megismételhetőnek és más kutatásokkal összehasonlíthatónak, ha válaszol négy egyszerű kérdésre. A fejezet zárásaként tehát vizsgáljuk meg, hogy hogyan biztosította az ígéretteljesítés vizsgálatának módszertana e feltételek érvényesülését.

Az első kérdés arra vonatkozik, hogy egyértelműen meghatározza-e a kutatás, hogy mit tekintünk választási ígéretnek. Ehhez szükséges az ígéretek és más szövegrészek (pl. retorikai elemek) egyértelmű elhatárolásának szabályozása, illetve az

ígéretforrások egyértelmű dokumentálása. Ezeket a feladatokat átlátható módon elvégzi e kötet 4. fejezete. A második kérdés azzal kapcsolatos, hogy egyértelműen meghatározzuk, mit tekintünk kormányzati teljesítésnek. A kutatási projektünkben csak hivatalos állami dokumentumokat fogadunk el forrásnak a teljesítés vizsgálatánál. A teljesítés értékelését az ígéretközpontú irányzatban bevettnek számító háromszatú rendszerben is bemutatathatóvá tettük. A harmadik kérdés, hogy mennyire kiterjedt a felhasznált dokumentumok állománya. Itt a teljesülés felmérése során a szerzők által sugalmazottnál szűkebb körrel is beértük, fenntartva, hogy a jogi normákra való támaszkodás önmagában már egy elfogadható érvényességi szintet eredményez. Ugyanakkor kiegészítő jelleggel, ahol ez szükséges volt, felhasználtunk alternatív információforrásokat, kormányzati háttérdokumentumokat és parlamenti beszédeket is. Az utolsó kérdés azt firtatja, hogy mennyire precíz, megismételhető és érvényes az ígéretteljesítés értékelésének bemutatása. E tekintetben az alkalmazott eljárás szigorúbb követelményeket támaszt, mint a szakirodalom többsége. Egyrészt, a részletes szabályok a lehetőségekhez képest minimalizálják a kutatói szubjektivitást. Másrészt, az adatlapos formátum alkalmazása már önmagában biztosítja, hogy minden szükséges hivatkozás könnyen ellenőrizhető legyen, miközben a szöveges összefoglaló a laikusok számára is értelmezhetővé teszi a kutatási eredményt. Harmadrészt, a kutatás megbízhatóságát a kutatói döntésekre alapozott sztenderd társadalomtudományi kutatások megoldásaihoz híven két egymástól függetlenül eljáró kutató által folytatott kódolás biztosítja.

A kódolók döntései közötti különbségek tisztázásában a kutatói fórum játszott fontos szerepet. Ott, ahol a különbség kódolói hibából fakadt, a kutatói fórum döntése garantálta a megbízhatóságot. A kódolók eredményeinek eltérését (*inter-coder reliability*) szintén elemeztük (lásd 7. fejezet). Az így kapott nemzetközi sztenderdnek megfelelő szintű külső érvényességű adatok megerősítik eredményeink nemzetközi összehasonlíthatóságát, és biztosítják – ha adottak a folyamatos adatbázis-frissítés feltételei – a magyar politika keretei között a jövőbeni kiterjesztheszhetőségét.

7. FEJEZET

Sebők Miklós – Horváth Péter –
Ondré Péter – Pál Gábor

Az MSZP és az SZDSZ választási ígéreteinek teljesülése (2002–2006)

Jelen fejezet fókuszában a gyenge mandátumelmélet ígértteljesítésre vonatkozó empirikus tesztelése, a 2002-es választási ígéretek teljesülésének felmérése áll. Írásunk a főbb nemzetközi ígértkutatási projektek módszerének és eredményeinek áttekintése után a hazai kutatás három főbb kérdésére kíván választ adni. Egyrészt, bemutatja a két kormánypárt választási elköteleződéseinek teljesülési arányát, mely a mandátumelmélet honi működéséről, magyarózerejéről árul el sokat. Másrészt, foglalkozik a teljesítés dinamikájával, bemutatja az ígéretek megvalósításának cikluson belüli idődimenzióját. Végül, összhangban a nemzetközi kutatások irányával, kísérletet tesz az ígértteljesülésre ható körülmények azonosítására. Egyfelől, megnevezi azokat a változókat, melyek elméleti szinten meghatározzák az egyes pártok mandátumkövetési potenciálját, másfelől, statisztikai kapcsolatot keres azok és az ígértteljesülés között. Ezzel pedig választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy milyen tényezők határozták meg a 2002-es kampányban elhangzott ígéretek teljesülési arányát. Kutatásunk során az ígéreteket négy kategóriára bontva vizsgáltuk, s közülük az egyszeri kormányzati cselekvéssel megvalósítható elköteleződések teljesülését mértük fel. Eredményeink szerint a vizsgálható ígéretek több mint fele megvalósult a ciklusban, s a teljesülésre ható körülmények egy része esetében a logikai kapcsolatot alátámasztó empirikus kapcsolat is megfigyelhető.

A fejezet az ígéretek magyarországi teljesítésével kapcsolatos első eredményeinket mutatja be. A fejezet alapjául szolgáló rész kutatás elsődleges célja a későbbi kormánypártok, az MSZP és az SZDSZ 2002-es kampányban megfogalmazott ígéretei teljesülési arányának meghatározása volt. Az elsődleges kutatási cél mellett számos olyan rész kérdés kapcsán is felvettünk adatokat, melyek a kutatási projekt elméleti kiindulópontja vagy a közérdekű adatbázis kialakítása szempontjából relevánsnak tűntek.

A bemutatásra kerülő adatok számos tekintetben csak előzetes kutatási eredménynek tekinthetők. Egyrészt a projekt maga is próbaprojektként futott: ha-

sonlóan szofisztikált változókészlettel dolgozó empirikus ígéretfelmérés ritka a szakirodalomban. Másrészt, ami a próbakutatás erénye, az egyben hátránya is: a változók tartalmának meghatározása sok esetben nem támaszkodhatott egy bejáratott nemzetközi gyakorlatra. Ez elkerülhetetlenné tette, hogy olykor a kutatás közben is pontosítsuk a szabálykönyvet, a tesztelési gyakorlat is sok részleges módosításon esett át (e kutatás-módszertani problémákról részletesebben lásd a 6. fejezetet). E nehézségek ellenére a nemzetközi irodalomban elvárt megbízhatósági követelményeknek megfelelt a próbakutatás.

A továbbiakban először röviden áttekintjük a kutatás eredményeinek összehasonlíthatósága szempontjából releváns nemzetközi irodalmat, majd vázoljuk a kutatási kérdéseket. A harmadik szakasz a kutatás leíró statisztikai eredményeit mutatja be és elemzi. A negyedik szakasz az irodalomban bevett egyes magyarázó változók hatását vizsgálja az ígéretek teljesülési arányára. A záró szakaszban értékeljük az eredményeket a második fejezetben bevezetett elméleti keret és a kutatási kérdések fényében, illetve kitérünk a kutatás megbízhatóságának és érvényességének egyes problémáira is.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS: NEMZETKÖZI FORRÁSOK ÉS KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Ígéretkutatási eredmények a nemzetközi irodalomban

A kötetben bemutatott ígéretkutatási projekt számos ponton kapcsolódik a nemzetközi irodalomhoz, és nincs ez másként az ígéretteljesítésre vonatkozó részkutatás kapcsán sem. A 3. fejezetben részletesen indokoltuk, hogy mely kutatási irányhoz kapcsolódunk szorosabban (lásd a 3. fejezet 2. táblázatát), míg a 6. fejezetben az ígéretteljesítés felmérésének módszertana kapcsán tértünk vissza az irodalomhoz. E helyütt így csak a legszorosabban tárgyunkhoz tartozó két kérdés, az ígéretteljesítés mértéke és ennek lehetséges magyarázatai kapcsán tekintjük át az empirikus irodalmat.

Terry Royed (1996), a kutatási irány egyik meghatározó alakja az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság legnagyobb pártjainak ígéretteljesítési mutatóit hasonlította össze. Elemzése szerint 1980 és 1984 között az elnököt adó Republikánus Párt ígéretei 61 százalékat, 1984 és 1988 között pedig 58 százalékat teljesítette, ami meghaladja az említett ciklusokban a Fehér Házon kívül rekedő Demokrata Párt teljesített ígéreteinek arányát (lásd I. táblázat).

I. táblázat: Az USA és az Egyesült Királyság nagy pártjainak ígéretteljesülési mutatói

	Egyesült Királyság				Egyesült Államok			
	Konzervatív		Munkáspárt		Republikánus		Demokrata	
Ciklus	1979	1983	1979	1983	1980	1984	1980	1984
Teljesülési arány	80,8%	88,6%	32,7%	15,1%	61,2%	58,4%	48%	50,3%

Forrás: Royed 1996, 63–64.

Ez nagyvonalakban megfelel egy gyenge mandátumelméleti keretnek, melynek feltevése szerint a győztes, vagyis a *mandátumot szerző erő programja alapján születnek a szakpolitikai döntések*. Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy még így is nagy arányban teljesültek a demokrata ígérek (48% és 50%), ami a két párt közötti szűk politikai távolságnak, az alapvető kérdésekben meglévő konszenzusnak volt betudható. A kutatás szerint az Egyesült Királyság két nagy pártja között a szakpolitikai kontrasztok jóval élesebbek, hiszen a kormánypárt és az ellenzék ígéreteinek teljesülési rátájában jelentős eltérés mutatható ki. A Konzervatív Párt 1979 utáni ígéretei 81 százalékát, 1983 után pedig 89 százalékát tudta teljesíteni, ellentétben a munkáspárti ígérek 33, illetve 15 százalékos teljesülésével a két ciklusban. Az aránybeli különbségek ellenére a vizsgálat a fent említett módon mindkét országban megfelelt a mandátumelméleti keretnek.

Robert Thomson szintén számos tanulmányában vizsgálta a mandátumelmélet gyakorlati működését. 2001-es Hollandiára vonatkozó elemzése három ciklus és négy párt társadalom- és gazdaságpolitikai ígéreteinek vizsgálatára terjedt ki. A kutatás (lásd 2. táblázat) szintén az elmélet működését erősítette meg, a kormányzó pártok ígéretei ez esetben is jóval nagyobb arányban teljesültek, mint az ellenzékieké.

Thomson e kutatásban további, a mandátumelmélet szempontjából releváns megfigyeléseket is tesz, midőn olyan körülményeket azonosít, melyek az ígéretteljesítés valószínűségét tovább növelik. Vizsgálata során megállapítja, hogy azok az ígérek nagyobb arányban teljesültek, melyek *több párt programjában is* megjelentek, illetve amelyeket *koalíciós szerződésben* rögzítettek a kormánypártok. A teljesülésre mindkét esetben a politikai konszenzus léte vagy hiánya gyakorol hatást, a koalíciós szerződés esetében a kormánypártok, a választási programok esetében pedig a kormány-ellenzék közötti konszenzus érhető tetten.

A koalíciós szerződés hatását az ígérek teljesülésére holland és ír példák összehasonlítása során Thomson Lucy Manserg-hel (2007) végzett kutatásában is megerősítette. A szerzőpáros új magyarázó változót beemelve ugyanakkor azt is kimutatta, hogy egy párt ígérete nagyobb valószínűséggel teljesül, ha a *párt az adott szakpolitikai területet irányító minisztériumot* a koalícióalkotás során *ellenőrzése alá tudja vonni*. Hollandiában az ellenőrzött szakpolitikai területhez tartozó ígérek 55 százaléka teljesült, ez az arány a koalíciós partner által irányított területek esetében csupán 36 százalék. Írországbán a saját tárca az ígérek teljesülési rátáját

2. táblázat: *A holland pártok társadalom- és gazdaságpolitikai ígéreteinek teljesülési mutatói*

1986	PvdA	D66	CDA (K)	VVD (K)
Teljesült	14%	16%	43%	40%
Részben teljesült	7%	3%	7%	10%
Nem teljesült	79%	81%	50%	50%
1989	PvdA (K)	D66	CDA (K)	VVD
Teljesült	29%	20%	45%	35%
Részben teljesült	16%	9%	8%	8%
Nem teljesült	55%	71%	47%	56%
1994	PvdA (K)	D66 (K)	CDA	VVD (K)
Teljesült	55%	50%	35%	56%
Részben teljesült	18%	14%	17%	13%
Nem teljesült	27%	37%	48%	31%

Forrás: Thomson 2001, 184.

Megjegyzés: a (K) a kormánypártokat jelöli, az évszámok az adott választás évét.

55 százalékra emelte (Mansergh–Thomson 2007, 323). Az ígértteljesülést magyarázó változók közül Thomson munkái során tehát legalább hármat azonosít: a kormány-ellenzék közötti konszenzust, a koalíciós szerződésben való megfelelést, illetve az adott szakpolitikát irányító tárca birtoklását.

Joaquín Artés és Antonio Bustos (2008) a Spanyolországban működő katalán párt, a Konvergencia és Unió (CiU) választási ígéreteinek teljesülését vizsgálták. Az elemzésbe négy ciklust vontak be, melyből kettőben kisebbségi kabinet kormányozta az országot a CiU külső támogatásával. A kutatás fő kérdése az volt,

3. táblázat: *A Konvergencia és Unió ígéreteinek teljesítési mutatói az egyes ciklusokban*

Ciklus, kormánytípus	1989 többségi	1993 kisebbségi	1996 kisebbségi	2000 többségi
Teljesült	19,4%	40,1%	46,4%	28,5%
Részben teljesült	8,8%	10,4%	12%	12,8%
Nem teljesült	71,9%	49,5%	41,7%	58,7%

Forrás: Artés–Bustos 2008, 325.

hogy a *külső támogatás* vajon hatással van-e a katalán párt ígéreteinek teljesülésére, vagyis a CiU a politikai segítséget programja egy részének teljesítésével árazta-e be. Az összehasonlító elemzés e kérdésre igenlő választ adott (lásd 3. táblázat).

1989-ben és 2000-ben többségi kormányok alakultak a katalán támogatás szükségessége nélkül, e két ciklusban a CiU ígéreteinek átlagosan 36,5 százaléka teljesült. 1993-ban és 1996-ban viszont kisebbségi kormányok álltak fel a CiU támogatásával, s e két ciklusban a párt ígéreteinek átlagosan 54,7 százaléka valósult meg, mely arról árulkodik, hogy a katalánok programjuk keresztülvitelére használták fel a helyzetet. Vagyis az ígéretek teljesítésére nem csupán kormányon van lehetőség, hanem olyan különleges helyzetekben is, melyekben jelentősen megnő egy nem kormányzó párt érdekérvényesítési potenciálja.

Rory Costello és Robert Thomson (2008) a 2002-es írásválasztás ígéreteinek teljesülési rátáját vizsgálta meg, s elemzésük egybecsengett a mandátumelmélet érvényességét erősítő más kutatásokéval (lásd 4. táblázat).

4. táblázat: *Az íráspártok 2002-es kampányban tett ígéreteinek teljesülési mutatói*

	Ellenzék				Kormány	
	Sinn Féin	Zöldek	Munkáspárt	Fine Gael	Fianna Fáil	PDs
Teljesült	24%	18%	27%	27%	45%	47%
Részben teljesült	19%	16%	19%	24%	31%	19%
Nem teljesült	57%	67%	54%	48%	24%	34%

Forrás: Costello–Thomson 2008, 248.

A 2002-ben parlamentbe jutó hat íráspártból a kormányt alakító Fianna Fáil és a Haladó Demokraták ígéreteinek (a részben teljesülteket is ide számítva) nagyjából 70 százaléka teljesült 2007-ig, míg az ellenzéki pártok esetében ez az arány 44 százalék volt. Costello és Thomson ugyanakkor munkájukban az ígéretteljesülés új magyarázó változóinak azonosítására is kísérletet tettek, s vizsgálták, hogy a *médiában való fajsúlyosabb megjelenés*, az ígélet *status quót fenntartó*, illetve azt megváltoztatni szándékozó jellege hatással van-e a teljesülésre. Felmérésük alapján a médiában való megjelenés nem bírt jelentős magyarázóerővel, bár fontos megjegyezni, hogy a kutatás csupán egyetlen sajtótermék kampánybeli tartalmának elemzésére épült. Az ígéretek iránya jobban magyarázta a teljesülést, kimutatható volt ugyanis, hogy az adott helyzet fenntartására vonatkozó elköteleződések jóval nagyobb valószínűséggel tartották be a pártok. Ezt a döntéshozatali kudarcok, a kompromisszumok hiánya magyarázhatja. A már említett magyarázó változók közül a kormány-ellenzék konszenzust, a kormányprogram jelentőségét és a tárcabirtoklás fontosságát e tanulmány szintén alátámasztotta.

E rövid irodalom-összefoglaló kijelölte a nemzetközi kutatások legfontosabb kérdését (az ígéretteljesülés arányát), egyben pedig lehetséges hipotéziseket is meg-

határozott a vizsgált változó kapcsán. A következő lépésben ezen megfontolásokra építve saját kutatási kérdéseinket és a vizsgált magyarázó változókat mutatjuk be.

Kutatási kérdések és hipotézisek

Amint azt a harmadik fejezetben bemutattuk, az ígéretközpontú irodalom általában nem egy részletesen kifejtett, koherens elméleti keretből, hanem egy implicit mandátumelméletből vezeti le kutatási kérdéseit és hipotéziseit. A jelen kötet ehhez képest annyiban jelent előrelépést, hogy a pozitív mandátumelmélet második fejezetben bemutatott gyenge változata potenciálisan megalapozhat egy már oksági kérdéseket is vizsgáló empirikus kutatási programot. Elmélet és gyakorlat ilyen közvetlen és formális, modellszerű összekötése ugyanakkor további munkát igényel. Ezzel együtt annak már a kutatás jelenlegi szakaszában sem volt akadálya, hogy olyan empirikusan is tesztelhető hipotéziseket fogalmazzunk meg, melyek legalábbis *összhangban állnak* a második fejezetben kifejtett explicit mandátumelméleti kerettel.

Ebben támaszkodhatunk a nemzetközi irodalomban bevett implicit mandátumelméleti keretre, illetve a belőle levezetett kutatási kérdésekre és feltevésekre is. E kutatásokban a magyarázó változók jellemzően valamilyen *common sense* megfontolásból kerülnek a vizsgálatba. Erre példa lehet a koalíciós kormányoknak az egypárti kormányoknál alacsonyabb ígéretteljesítési rátájára vonatkozó feltevés. Mansergh és Thomson szerint (2007, 316) „az olyan ígéretek, melyek nem mondanak közvetlenül ellent egymásnak, ugyanazon erőforrásokból valósíthatóak meg”. Ebből a szerzők szerint egyenesen következik az egypárti kormányok magasabb teljesítési rátája.

Hasonlóképpen, „a mandátumelmélet állítása szerint” (i.m., 316) – de valamely elméleti forrásra való direkt hivatkozás nélkül – vezetik be a szerzők azt a tételt, mely szerint a kormánypártok teljesítési rátája magasabb lesz, mint az ellenzékieké. Ez a „mandátumelv” a fokozatosan laza kutatócsoporttá szerveződő „pledge-hitű” szerzők kibontatlan kiindulópontja maradt: összefoglaló cikkében a Royed–Thomson–Naurin (2010, 5) szerzőtrío „várakozásokat” fogalmaz meg a releváns magyarázó változók kapcsán, melyeket korábbi (részben saját) empirikus kutatásaikból vezetnek le.

Számos további magyarázó változó is egyfajta induktív megközelítésből deriválható: az empirikus adatok utalnak így többek között a konszenzus meglétére, a status quo fenntartására, valamint a makrogazdasági körülményekre mint releváns változókra. Az egyik tanulmányban felbukkanó változók a későbbiekben már mint kanonikus elemek jelennek meg újabb kutatásokban, anélkül, hogy elméleti forrásokra vagy gyakorlati relevanciájukra külön reflektálna a vonatkozó cikk. Ez utóbbira példa Artés és Bustos (2008) kutatása, mely külön indoklás

nélkül vezette be a kódolás alapjául szolgáló négy változót. E változók közül a háromosztatú eredményváltozó egyértelműen illeszkedik a hagyományhoz, a változás irányánál Royedra (1996) hivatkoznak, míg a közpolitikai területek besorolása és a célcsoport változó saját fejlesztés.

A saját részkutatásunk során a vizsgált jelenség az ígéretek teljesülése volt (vö. a 3. fejezet kutatási kérdései), melyet az empirikus-implicit mandátumelméletek nélkülözhetetlen elemének is tekinthetünk. Az *eredményváltozó* oldalán kísérleti jelleggel vizsgáltunk egy olyan négyosztatú megoldást, mely felbontja a hagyományos vizsgálatok *részen teljesült* fogalmát egy *inkább teljesült*, ill. egy *inkább nem teljesült* értékre. Ezzel együtt a két kategória összevonásával eredményeink továbbra is összehasonlíthatóak maradtak a nemzetközi irodalommal.

A figyelembe vett *magyarázó változóknál* szintén az irodalomhoz illeszkedtünk, amikor megvizsgáltunk egyes intézményi tényezőket, a koalícióalkotás szerepét, illetve az ígéretek egyes jellemzőit (lásd pl. Royed–Thomson–Naurin 2010, 5–6). Az irodalomból leszűrt vagy az alapján továbbgondolt magyarázó változókat az 5. táblázat mutatja be.¹

E magyarázó változók közül egyértelműen a szakirodalmi forrásokra épít a koalíciós megállapodásban való szerepeltetést bemutató változó. A koalícióban betöltött súly többféleképpen mérhető, így pl. a miniszterelnöki pozíció birtoklásával (lásd Thomson és társainak cikkét). Ezt mi a némileg rugalmasabb, mert kétpártinál nagyobb koalíciókra is alkalmazható partnerméret változóval mértük. Bár elvét tekintve hasonló például a közpolitikai területek szerinti beosztásokhoz (lásd pl. Artés és Bustos *field* vagy Pennings *issue* változóját), az operacionalizálás tekintetében „saját fejlesztés” a kontextus szerinti besorolás. Hasonlóképpen nem ismeretlen a szakirodalomban a cselekvés-eredmény, avagy output-outcome különbségtétel (lásd pl. Royed 1996, 54, aki a döntésekre épülő megközelítés korlátaira hívja fel ezzel a figyelmet), de az ígértteljesítés mértékének magyarázatára ritkán használatos.

Az alábbiakban először bemutatjuk az eredményváltozóval kapcsolatos leíró statisztikákat, majd vázlatosan megvizsgáljuk néhány lehetséges magyarázó változó hatását a 2002 és 2006 közötti ígértteljesítésre.

¹ A közölt változók mellett a szakirodalom számos további magyarázó változót használ, melyeket ugyanakkor nem tudtunk vizsgálni a kutatás során. Ezek közül néhány (kormány-ellenzék; koalíciós vs. egypárti kormány) a próbakutatás azon jellegzetességére vezethető vissza, hogy csak egyetlen kormányzati ciklus került górcső alá. Más változók (pl. az ígért változásra vagy status quo megőrzésre irányuló jellege; az ígéretek célcsoportjai) kapacitáshiány miatt nem kerültek felvételre.

5. táblázat: *Az ígéretteljesülést magyarázó változók*

Változó-csoport	Változó	Változó tartalma	Forrás (példák)	Feltételezett korreláció az ígéret-teljesítéssel
Koalíciós változók	COALITION_AGREEMENT	Szerepel-e az adott ígéret a koalíciós megállapodásban?	Thomson (2001, 177); Mansergh–Thomson (2007, 319)	Pozitív
	PARTNER_SIZE	A koalícióban részt vevő párt frakciólétszám szerinti rangsor-pozíciója	Thomson–Royed–Naurin (2010, 29)	Kisebb számra pozitív
	MINISTRY	Megkapta-e az adott párt az ígéret teljesítéséhez kapcsolódó végrehajtó hatalmi portfóliót?	Mansergh–Thomson (2007, 321; 323)	Pozitív
Ígéret jellegével kapcsolatos változók	CONTEXT_AREA	A dokumentum kontextusa szerinti terület	Artés–Bustos (2008, 310); Pennings (2005, 34–35)	–
	OUTPUT	Az ígéret kormányzati cselekvésre vagy eredményre vonatkozik?	n.a.	Outputra pozitív

Forrás: Saját gyűjtés Thomson 2001, ill. Royed–Thomson–Naurin 2010 felhasználásával.

AZ EREDMÉNYVÁLTOZÓ: AZ MSZP ÉS AZ SZDSZ VÁLASZTÁSI ÍGÉRETEINEK TELJESÜLÉSE (2002–2006)

Az ígérek teljesítése

A próbakutatás során a 2002-es kampányban a későbbi három legnagyobb parlamenti frakciót adó párt (benne a két kormánypárt) ígéreteit azonosítottuk (erről bővebben lásd e kötet 5. fejezetét). Ezek közül a kutatáshoz rendelkezésre álló erőforrások mellett az MSZP választási programjában szereplő, illetve az SZDSZ által megfogalmazott ígéreteket vettük alapul (e kutatásszervezési döntések háttéréről lásd a kötet 3. fejezetét; metodológiai részleteiről a 6. fejezetét).

A nemzetközi irodalmat követve a próbakutatás fő kérdése az ígéretek teljesülésének arányára irányult. Először azt vizsgáltuk, hogy a kutatás során azonosított elköteleződések esetében egyáltalán megállapítható-e, és ha igen, akkor mit foglal magában a megvalósulás, a teljesülés mozzanata. Ez alapján az ígéretek négy nagyobb csoportját láttuk elkülöníthetőnek. Az első csoportba (*egyszeri teljesülés tesztelhető*) azok a szemelvények kerültek, amelyek pontosságukból, konkrét jellegükből, számszerűsített megfogalmazásukból stb. adódóan világosan és egyértelműen tesztelhetőnek minősültek, vagyis megvalósulásuk ténye objektívnek ítéltető szempontok alapján eldönthetőnek látszott. Ezen ígéretek jellemzője továbbá, hogy teljesítésük egyszeri kormányzati cselekvéssel (is) lehetséges volt.

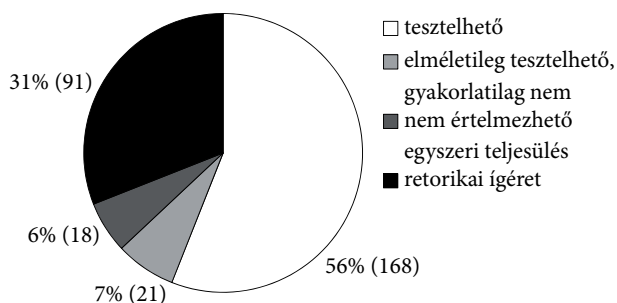
A második csoportba (*nem értelmezhető egyszeri teljesítés*) azok az ígéretek kerültek, amelyek esetében ugyan a megvalósulás ténye egyértelműen eldönthetőnek látszott, ám a teljesítés csupán több kormányzati aktus sorozatában vagy valamilyen hosszabb távú, tartós, folyamatos kormányzati cselekvésben, a ciklus egészét tekintve, ill. a ciklus átlagában volt fellelhető. A harmadik csoportot (*elméletileg tesztelhető*) azok a vállalások alkották, amelyeknél ugyan elvileg szintén megítélhetőnek tűnt a teljesülés, ám – az elköteleződés strukturális/funkcionális összetettségéből és/vagy bonyolult külső összefüggésrendszeréből adódóan – a megvalósulás ténye csupán igen komplex közpolitikai elemzés eredményeként, igen nagy adatmennyiség áttekintésével és/vagy komoly szakértői háttértudással felvértezve látszott megítélhetőnek.

Végül pedig a negyedik csoportba (*retorikai ígéretek*) kerültek mindazon vállalások, amelyek esetében már elvi lehetőség sem mutatkozott a teljesülés vizsgálatára, minthogy a megvalósulás mibenléte is megragadhatatlannak tűnt. Ebbe a végső soron elég tág, összefoglalóan retorikai ígéretnek nevezett gyűjtőkategóriába kerültek azok az elköteleződések, amelyek túlságosan homályosak, túlságosan absztraktak, vagy túlságosan többértelműek, ill. metaforikusak voltak ahhoz, hogy teljesülésük ténye bizonyos indikátorok segítségével kifejezhető lett volna. Ugyanakkor ide soroltuk azokat az ígéreteket is, amelyek megvalósulása csupán szubjektív megítélés alapján és nem objektívnek tekinthető mércék alkalmazásával volt eldönthető, vagy azok, amelyek már létező dolgok/intézmények/eljárások létrehozására vonatkoztak.

A fenti tipológiát követve az első vizsgálati szempontunk az volt, hogy a kampányban a pártok egyáltalán milyen típusú ígéreteket tesznek. Miként az I. ábrán is látszik, az ígéretek legnagyobb részét, több mint a felét, az egyszeri döntéssel teljesíthető vállalások tették ki, amelyeket – a kutatási tervünk alapján – tesztelhető ígéreteknek tekintettünk.

Az ígéretek második legnagyobb csoportját, körülbelül egyharmadát, a retorikai ígéretek tették ki, amelyeket homályos tartalmuk, a megfelelő mérce hiánya, vagy a miatt nem tudtunk tesztelni, mert már meglévő dolgot ígértek meg. E két ígértípushoz képest nagyságrendileg sokkal kisebb, 5 százalékot alig meghaladó

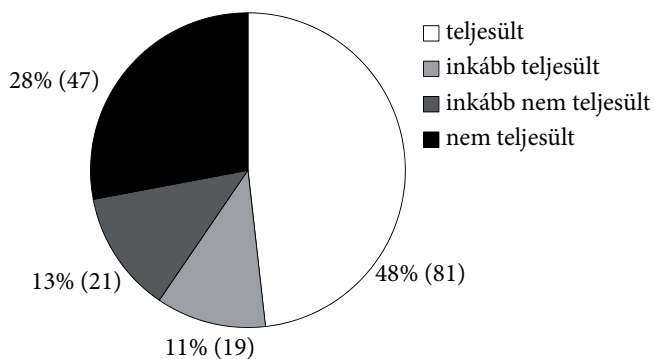
I. ábra: Az ígéretetek típusa (N=298)

arányt tettek ki azok az ígéretetek, amelyek ugyan elméletileg tesztelhetők lettek volna, de azért nem kerültek az első ígéletcsoportba, mert túlzott komplexitásuk vagy adathiány miatt nem tudtuk tesztelni, illetve azok, amelyek a kutatásunk értelmezési kerete alapján csak a ciklus egészére-átlagára voltak értelmezhetők.

A vizsgálódást a ténylegesen tesztelt ígéretetekre szűkítve (lásd 2. ábra) már a nemzetközi ígéletközpontú irodalommal összevethető eredményt kapunk. A kérdést némileg leegyszerűsítve, ez a mutató jelzi, hogy a pártok teljesítették-e azt, amit megígérték.

2. ábra: A tesztelt ígéretetek teljesülése (%) (N=168)

Az ábrán első pillantásra is jól látható, hogy az ígéreteteknek körülbelül a fele teljesült, ami tipikusan a félig tele, félig üres pohár esete. Ha az inkább teljesült és az inkább nem teljesült ígéreteteket összevonjuk egy *résben teljesült* kategóriába, akkor az ígéretetek egynegyede tartozik ide. Az ígéretetek pedig majdnem 30 százalékát a kormány nem teljesítette. Hogy ez sok-e vagy kevés, ahhoz leginkább a nemzetközi adatokkal való összehasonlítás ad támpontot (lásd 6a., ill. 6b. táblázat).

6a. táblázat: *Az ígéretek teljesítési aránya más országokban
(két- és háromfokozatú skálák)*

Ország	Választási év	Eredeti mérési fokozatok	Teljesítette
Kanada	2004	3	92%
Kanada	2000	3	91%
Nagy-Britannia	1983	2	89%
Svédország	1994	3	89%
Svédország	1998	3	89%
Kanada	1984	3	83%
Nagy-Britannia	1979	2	81%
Kanada	1997	3	73%
Kanada	1988	3	73%
Magyarország	2002	2	72%
Görögország	1981	2	70%
Kanada	2006	3	66%
USA	1984	2	61%
USA	1988	2	58%
Olaszország	2001	2	58%
Kanada	1993	3	50%
Olaszország	1996	2	41%

6b. táblázat: *Az ígéretek teljesítési aránya más országokban
(csak háromfokozatú skálák)*

Ország	Választási év	Mérési fokozatok	Teljesítette	Részen teljesítette	Nem teljesítette
Kanada	2000	3	83%	8%	8%
Kanada	2004	3	75%	17%	8%
Kanada	1997	3	73%	0%	27%
Svédország	1994	3	73%	16%	11%
Svédország	1998	3	65%	24%	11%
Kanada	1988	3	64%	9%	27%
Kanada	1984	3	58%	25%	17%
Kanada	2006	3	58%	8%	33%
Magyarország	2002	3	48%	24%	28%
Kanada	1993	3	42%	8%	50%

Forrás: Nagy-Britannia, USA: Royed 1996, 61–62; Görögország: Kalogeropoulou 1989, 293; Olaszország: Moury 2011, 45; Kanada: Flynn 2011, 248; Svédország: Naurin 2011, 62; Magyarország: MTA TK PTI, Választási ígéretek és kormányzati teljesítés c. kutatási program. Megjegyzés: A Kalogeropoulou által a cikluson túl teljesítettnek minősített ígéretek (3,35%) nem teljesítettnek tekintettük, ami együttesen mintegy 20%-os nem teljesítést eredményezett. Ugyanő használt egy „nem ismert” kategóriát (9%), melyet nem tüntettünk fel, így jön ki a 90%-os teljesítési + nem teljesítési arány. A soronkénti 99%-os összegek a kerekítésre vezethetők vissza.

A Nagy-Britannia–USA–Görögország–Olaszország országcsoporttal való összehasonlíthatóság érdekében a teljesült és a részben teljesült ígéreteket összevonva (lásd 6a. táblázat) 72 százalékos teljesülési arányt kapunk, míg a nem teljesült ígérek aránya 28 százalék. Az egypárti kormányokkal operáló országok közül ez szignifikánsan alatta van Nagy-Britanniának, közel azonos a görög teljesítési aránnyal, és szignifikánsan magasabb az USA-nál. A magyar teljesítési arány szignifikánsan magasabb a koalíciós Olaszországnál is, ugyanakkor az 1996-os adatnál figyelembe kell venni, hogy az Prodi kisebbségi koalíciója (1996–1998) volt, míg a másik Berlusconi (2001–2006) többségi koalíciója.

Az egypárti Kanadával és Svédországgal már lehetséges a részbeni teljesítést is mérő összehasonlítás. Kanadában – 1993 kivételével – szignifikánsan, 10–35 százalékkal nagyobb arányban teljesülnek az ígérek, és a két svéd szociáldemokrata kabinet a felével-harmadával több ígéretét teljesítette. A vizsgált hat ország esetei közül a Berlusconi koalíciós kormányával való összehasonlítás a leginkább adekvát. Azt is figyelembe véve, hogy az olasz koalíció öt évig volt hivatalban, a 2002-es MSZP–SZDSZ-koalíció teljesítménye kifejezetten jónak mondható, mert míg az ígérek 72 százalékát teljesen vagy legalább részben teljesítette, addig az olasz kormány csak az ígérek 58 százalékát.

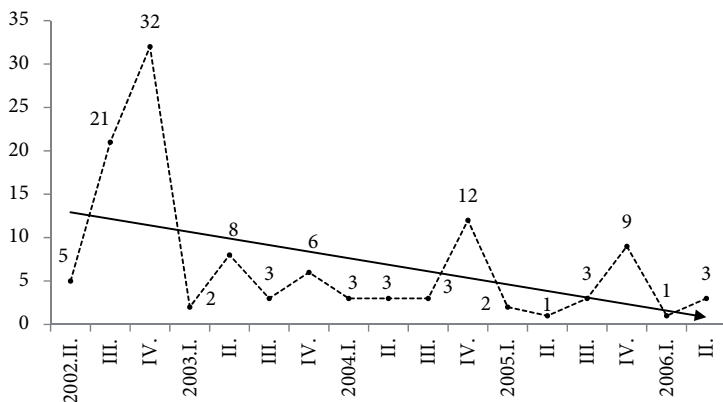
A fenti eredmények legfontosabb tanulsága véleményünk szerint nem elsősorban a magyar kormánypártok ígéretteljesítésének nemzetközi összehasonlításban vett pontos aránya. Az eredmények ugyanis alapvetően a számbavétel módjától függenek, amit a 6a. és 6b. táblázat eltéréseivel szemléltethetünk. Amennyiben – az irodalmi konvenciónak megfelelően a részleges teljesülést is teljesülésnek tekintve – kétfokozatú mérési egységet alkalmazunk, úgy a 2002–2006-os kormánypártjainak ígéretteljesítése a középmezőnyben található. Amennyiben kizárólag a háromosztatú mérési módszert alkalmazó kutatásokkal hasonlítjuk össze a magyar eredményeket, úgy a hazai teljesítés már sereghajtó, jelentős aránybeli elmaradással. Külön-külön a két mérési típusú csoport teljesítési aránya közel azonos (3-as: 64%; 2-es: 66%), miközben az átlagot a 3-as rendszer 2-essé alakítása 73 százalékra emeli.

Mindezek alapján az eredmények nem értékelhetőek összehasonlító módon a számbavételi rendszer hasonló összevetése hiányában. Ezen értelmezési nehézségeket csak súlyosbítja, hogy a magyar ígéretteljesítés optimális zsinórmértéke korántsem egy 1994-es svéd eredmény, nem beszélve az 1984-ből származó kanadai mutatókról. A nemzetközi ígéretkutatási irodalom előrehaladott szttenderdizációja hiányában (ide értve az összehasonlításra alkalmas adatok hiányát is) a leíró adatokból érdemi normatív következtetések nem vonhatóak le. Hasznos és más kutatásokkal összehasonlítható új tudást jelenthet ugyanakkor a teljesítés időbeliségének vagy mértékének oksági vizsgálata, amit a következő szakaszokban végzünk el.

Az ígéretteljesítés dinamikája

Az ígéretek időbeli teljesülésénél (3. ábra) egyértelműen látszik a tendencia, hogy a két kormánypárt a teljesített ígéreteinek a felét már a ciklus legelején, sőt, 2002-ben beváltotta.

3. ábra: *Az ígéretek cikluson belüli teljesülése (N=118; negyedévenként)*

Itt nem mást látunk, mint a kampányban Medgyessy Péter miniszterelnök-jelölt által megígért első száznapos program végrehajtását, amelynek nagy részét (16/21) egyébként a költségvetés 2002. júliusi módosításával valósították meg. Emellett az a tendencia figyelhető meg, hogy – a lefelé tartó trendvonalon túl – 2003 kivételével az utolsó negyedévben mindig megnő a teljesítés mértéke. Az ígéretek tartalmi vizsgálata mutathatja meg, hogy itt az év végén elfogadott költségvetési törvény mechanikus hatásáról vagy valami másról van-e szó. A válasz csak 2002 esetében egyértelmű igen, ekkor az ígéretek kétharmadát (21/32) a költségvetési törvénnyel teljesítették, míg 2004-ben csak 3 ígélet teljesült így, a többi 9 egyéb ágazati törvénnyel, míg 2005-ben 4, illetve 5 volt a megoszlás az utóbbiak javára.

E sajátos teljesülési mintázatok fényében szembetűnő, hogy milyen kevés ígélet tartalmaz a teljesítés időbeli kereteire vonatkozó konkrét, pontos információt. Az összes, a későbbi kormánypártok által megfogalmazott elköteleződésnek csupán egy elhanyagolható hányada (12, <4%) tér ki egyáltalán valamilyen formában a megvalósítás idődimenziójára. Ezen a kicsiny csoporton belül látszatra kiegyensúlyozott arányban vannak jelen a megvalósítás (legkorábbi vagy legkésőbbi) időpontját lefektető és a pusztán időtávot megjelölő ígéretek (6-6). Az elkötelezódéseket alaposabban szemügyre véve, illetve egy másik logika alapján csoportosítva azonban világossá válik, hogy az összes ígérethez képest amúgy is elenyésző számú, időkeretet is vázoló ígéletnek csak egy töredéke tartalmaz az elkövetkező

kormányzati cikluson belülre eső teljesítési határidőt (2, <1%).² A fennmaradó ígéretek közül 5 „négyéves” időtartam alatti megvalósítást irányoz elő, 2 a „2002-es választások utáni”, ugyancsak 2 „2006-os” teljesítési dátumot rögzít, 1 pedig „tíz–tizenöt” éves időtávra kalkulál. A kormányzati teljesítés idődimenziójára explicit formában is reflektáló elköteleződések túlnyomó többsége tehát (9, az összes ígélet 3%-a) alapvetően a ciklus időbeli kereteihez igazodó jelzőkarókat szúr le.

Mindebből azonban még nem vonható le az a következtetés, hogy a 2002-es választási kampány – legalábbis a későbbiekben kormányra került politikai erők részéről – nem, vagy csak kevésbé volt informatív az időkeretekre, különösen a határidőkre vonatkozóan. A többséget szerzett pártok ugyanis, amelyek a kutatás során vizsgálati egységként azonosított ígéletszemelvényekben valóban nem, vagy alig közöltek a teljesítés időbeli kereteire vonatkozó kitételeket, az azokat beágyazó kommunikációs kontextusban mégiscsak elhelyeztek ilyen jellegű információkat. Erre a jelenségre a legnyilvánvalóbb példa a kampány során sokszor előke-rülő „első száz nap” megfogalmazás. Ez az időkeret-meghatározás ugyan az MSZP Jóléti Rendszerváltást! című programjában még nem jelent meg, és a 2002 tavaszára eső médiamegszólalásokban is csak következtetlenül és esetlegesen kapcsolódott a közpolitikai elköteleződésekhez (pl. ugyanannál a többször is elhang-zott ígéletnél hol megjelent, hol nem), ám a kampány során mégis képes volt a vállalásokat specifikáló és egyben a szavazókat informáló/orientáló kommunikációs keretezéssé (*frame*) válni. A száznapos időkeret-megjelölés jelentőségét, illetve a felha-talmazás mechanizmusával való szorosabb összefonódását mutatja, hogy a hivatalba lépő Medgyessy-kormány meghirdette a híressé vált száznapos programot, majd azt sikeresnek ítélve egy újabb, második száznapos intézkedéscsomagot is.

AZ ÍGÉRETTELJESÜLÉSRE HATÓ VÁLTOZÓK

E szakaszban röviden áttekintjük a kutatás során felvett magyarázó változók (lásd 5. táblázat) hatását az ígéletteljesülésre. Rövid elemzésünkben a koalíciós kormányzáshoz, illetve az ígéretek jellegéhez kapcsolódó változókra térünk ki.

² Érdekeség, hogy mindkét cikluson belülre eső határidőt tartalmazó ígélet az SZDSZ, azaz a kisebbik kormányra került politikai erő politikusaitól származott, és mindkét szemelvény 2003. január 1-jét jelölte meg a megvalósítás dátumaként.

Koalíciós változók

Koalíciós szerződés

Mint ezt a nagyobb empirikus kutatásokon alapuló nemzetközi irodalom áttekintése során láthattuk, az ígértteljesülés egyik fontos magyarázó változója lehet az ígért koalíciós szerződésben való rögzítése. A 2002-ben koalíciós kormányt alakító MSZP és SZDSZ által kötött szerződés meglehetősen nagyszámú elköteleződést rögzített, lévén, hogy a dokumentum I. számú melléklete maga a kormányprogram volt. Összességében a 298 ígért több mint 58 százaléka megjelent a kormányprogramban.

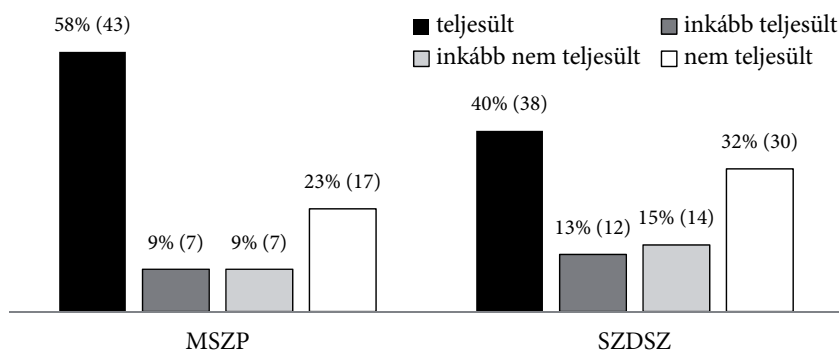
A magyarázó változó működésének logikája szerint azok az ígéretek, melyek szerepelnek a koalíciós szerződésben, egyfelől fontosak a részt vevő pártok számára, másfelől esetükben az együttműködő szervezetek között valamilyen fokú konszenzus van, így joggal várható el az ilyen ígéretek esetében a magasabb arányú teljesülés. Jelen kutatás esetében a relatíve kis elemszám okán nem tudjuk mély statisztikai vizsgálat alá venni a változó működését, ugyanakkor az előre jelzett összefüggés még így is megállapítható. Az MSZP koalíciós szerződésben szereplő ígérétei (N=45) 62 százaléka teljesen, további 9 százaléka inkább teljesült. Ugyanez az arány a programban nem szereplő ígéretek esetében 33+10 százalék. Az SZDSZ esetében a kormányprogrammal felérő koalíciós szerződés ígéréteinek 44 százaléka teljesült, míg 13 százaléka inkább teljesült. A „kimaradás” a szerződésből 28+13 százalékra csökkentette az ígértteljesítési mutatót.

Egy másik megközelítésben az MSZP teljesített vagy részben teljesített ígéréteinek 74 százaléka megjelenik a koalíciós szerződés mellékletében, míg a meg nem valósított ígéretekéknél ez az arány 50 százalék. Az SZDSZ esetében hasonló mintát látunk, a teljesített ígéretek 56 százalékát tartalmazza a dokumentum, míg a nem teljesítettekénél ez csupán 40 százalék. Összességében elmondható, hogy az MSZP–SZDSZ-koalíció valamennyi teljesített ígéréteinek 65 százaléka megjelent a koalíciós szerződésben, a nem teljesített elköteleződések esetében ez az arány 43 százalék, vagyis az ígért koalíciós szerződésbe foglalása, az így kifejezett relevancia vagy konszenzusos jelleg hatással van annak teljesítési valószínűségére.

A koalíciós párt mérete

Az ígéretek értékes nemcsak összesítve, hanem egy-két vonatkozásban pártontként is megnézni. Az egyik érdekes kérdés, hogy az egyes pártok ígérétei milyen arányban teljesülnek (4. ábra).

4. ábra: A pártok ígéreteinek teljesülési aránya
(%; $N=74$ [MSZP]; $N=94$ [SZDSZ])

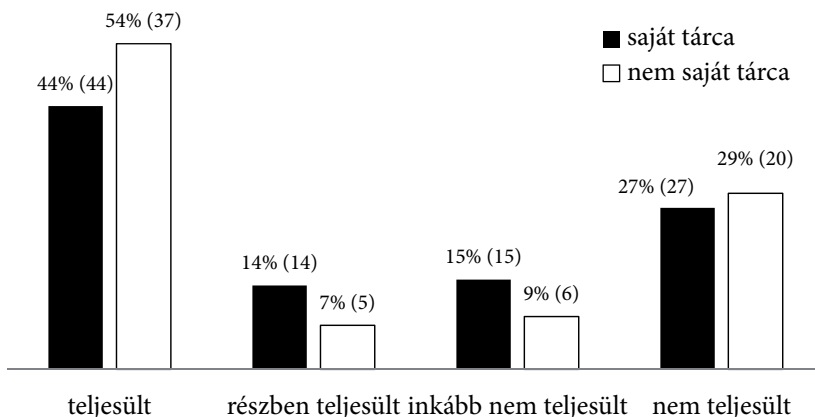
Az implicit mandátumelméleti feltevésekből az következne, hogy a nagyobbik kormánypárt ígéretei (többek között az erőforrásokhoz való jobb hozzáférés miatt) nagyobb arányban teljesülnek. Az MSZP ígéreteinek közel 60 százaléka, az SZDSZ elköteleződéseinek 40 százaléka teljesült. Bár ez arányait tekintve nagy különbségnek tűnik, valójában nagyon kis elemszámú különbségről van szó, s ugyanez áll az inkább (nem) teljesült ígéretekre is. Jóllehet a be nem váltott ígéreteknel majdnem 50 százalékos különbség van, azonban véleményünk szerint az alacsony esetszám miatt (17; 30) ez – bár az implicit elméleti kerettel összhangban áll, de – nem robosztus eredmény.

Tárcabirtoklás

Az irodalomban bevett annak vizsgálata is, hogy a tárcabirtoklásnak van-e hatása az ígéretek teljesülésére, azaz egy ígéretnek nagyobb esélye van-e a teljesülésre, ha az ígéretet tevő párt megkapja a szóban forgó minisztériumot vagy általában a vonatkozó végrehajtó hatalmi portfóliót.

Az első adatok azt mutatják (5. ábra), hogy nem igazán releváns tényező a tárcák birtoklása. Az, hogy egy ígéret egy saját vagy pedig egy idegen tárcához került, nagyságrendileg nem nagyon befolyásolta annak esélyét, hogy teljesüljön. A teljesülésen belüli 10 százalékos eltérést nem tekintjük olyan nagyknak, hogy szignifikáns magyarázó erőt tulajdonítsunk neki. Az egyáltalán nem teljesült ígéreteknel pedig szinte pontosan megegyezik a tárcabirtoklás hatása. Ez azt jelenti, hogy abban, hogy egy ígéret nem teljesült, szinte egyáltalán nem játszott szerepet az, hogy vajon ugyanaz a párt kapta-e meg a tárcát, amelyik az ígéretet tette. (A két köztes ígéretekategóriánál az alacsony esetszám nem engedi meg, hogy érdemi következtetést vonjunk le.)

5. ábra: A tárcabirtoklás hatása az ígérek teljesülésére (N=168)

Egy ennél még érdekesebb adalékkal szolgál, ha megnézzük, hogy az MSZP mely minisztériumokhoz tartozó ígéretei teljesülnek (7. táblázat).

7. táblázat: Az MSZP minisztériumokra tett ígéreteinek teljesülése

	BM	ESZ-C	MM	FVM	GKM	GYISM	HM	IM	IHM	KVM	KÜM	NKÖM	OM	PM	MEH
Nem	33 (1)	38 (6)	60 (3)			–				–	–	60 (3)	7 (1)	21 (3)	
Inkább nem		12 (2)				–				–	–		2 (14)	14 (2)	
Inkább igen	33 (1)		20 (1)		50 (1)	–				–	–	20 (1)	2 (14)	7 (1)	
Igen	33 (1)	50 (8)	20 (1)	100 (2)	50 (1)	–	100 (1)	100 (3)	100 (3)	–	–	20 (1)	64 (9)	57 (8)	100 (1)

Megjegyzés: A számok százalékban értendők, a zárójeles számok az elemszáma utalnak; a „–” jelentése: erre a minisztériumra az MSZP nem tett ígéretet.

Itt azt látjuk, hogy részben az SZDSZ teljesítette a szocialisták ígéreteit. A három tárca közül, ahol egyébként abszolút mértékben is a legtöbb ígéret teljesült, az Oktatási Minisztérium irányításáért a szabad demokraták voltak felelősek.³ A jelenséget részben magyarázza, hogy az inkább és a teljes mértékben teljesült II ígéret közül 4 olyan volt, amely hasonló tartalommal az SZDSZ-nél is szerepelt (felsőoktatási kollégiumok építése-felújítása, informatikai fejlesztés).

³ A tárcafelelősség indikátora az, hogy melyik párt adja a minisztert.

Az ígérek jellegével kapcsolatos magyarázó változók

Kontextusalapú szakpolitikai besorolás

A minisztériumi leosztással párhuzamosan az ígerek jellege kapcsán is megvizsgáltuk, hogy a pártok az egyes szakpolitikai területekre tett ígéreteiket milyen mértékben teljesítették. Ennek mérésére a pártprogramok és médiaígerek szövegkontextus változóját használtuk, amely nem szorosan a klasszikus közpolitikai területeket követi. A változóban hét kategória speciális ágazati ígertet tömörít, a „pártpolitika” *politics* típusú elköteleződéseket, míg az „egyéb” egy reziduális kategória (lásd e kötet 5. fejezetét).

Miként a 8. táblázatban is látszik, a legtöbb ígertet a társadalompolitikai területre tették a pártok, emellett a gazdasági, a jogi, és a közigazgatási ígerek voltak a legjelentősebb számban. A teljesítés is hasonló mintázatot követett: a legtöbb ígertet a társadalompolitikai területen teljesítették, az ígerek majdnem 60 százalékát (46 ígert) teljesen vagy részben megvalósították. A gazdasági ígerek teljes vagy részleges teljesülési aránya százalékosan ugyan magasabb, kétharmados volt, de ez feleannyi ígert (24) mellett jött létre. A közigazgatási területen nő a teljes és részleges teljesülési arány (77%), de ez még alacsonyabb esetszámot (13) takar, míg a jogi területen az egyharmadot el nem érő (29%) sikerszázalék igen alacsony esetszámból (6) áll össze. Távlatos hipotézisként itt az fogalmazható meg, hogy a közigazgatási területen magasabb teljesítés várható, mely az output típusú ígerek potenciálisan magasabb arányára lenne visszavezethető (lásd következő szakasz).⁴

8. táblázat: *A különböző kontextusokra tett ígerek teljesülése*

	Jog	Közigazgatás	Gazdaság	Vidék	BP	Társadalompolitika	Külkapcsolatok	Pártpolitika	Egyéb
Nem	43 (9)	12 (2)	28 (11)			32 (25)			
Inkább nem	29 (6)	12 (2)	10 (4)	20 (1)		10 (8)			
Inkább igen	5 (1)	12 (2)	18 (7)			10 (8)	25 (1)		
Igen	23 (5)	65 (11)	44 (17)	80 (4)		48 (38)	75 (3)		100 (3)

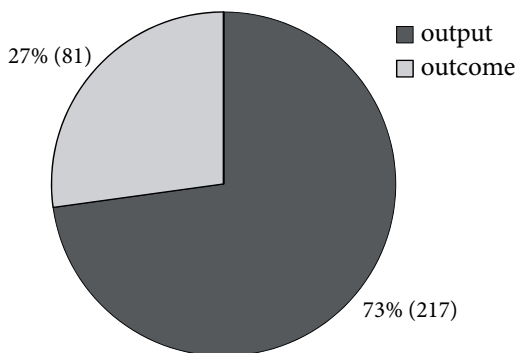
Megjegyzés: A számok százalékban értendők, a zárójeles számok az elemszámra utalnak.

⁴ Érdekes, bár az oksági magyarázatok sorába kevésbé illő jelenség, hogy egyetlen Budapestre tett és megvalósított ígerttel sem találkozhatunk, pedig a mintában szerepelnek az SZDSZ ígertei is. Ez adalék ahhoz a vélekedéshez, miszerint az SZDSZ „fővárosi párt”, s ha önmagában ezt még nem is cáfolja, de a megfigyelés valamilyen magyarázata további vizsgálatot igényel.

Cselekvés és eredmény típusú ígéretek

Az ígéretek fontos jellegzetessége az is, hogy a pártok olyan ígéretek tesznek-e, amelyek a kormány hatáskörébe tartoznak, ennek megfelelően pedig a kormánypolitikával a külső körülményektől függetlenül megvalósíthatók. Itt az implicit elméleti feltevésből az következne, hogy az ígérteteljesítés nagyobb az output, azaz kormányzati cselekvéssel megvalósítható ígéretnél, mint az outcome típusú, külső körülményektől is függő esetben. Az empirikus adatok alapján a két későbbi kormánypárt óvatos (vagy éppen taktikus) volt ezen a téren, hiszen ígéretek közel háromnegyede output típusú volt (6. ábra).

6. ábra: *Az ígéretek típusa (N=298)*

Az általunk tesztelt ígéretek körére szűkítve a vizsgálódást, az MSZP és az SZDSZ nem különbözött jelentősen abban, hogy milyen típusú ígéretek tett (9. táblázat).

9. táblázat: *A tesztelt ígéretek típusa és teljesülés szerinti megoszlása pártonként*

	MSZP		SZDSZ	
	Output	Outcome	Output	Outcome
Nem	25 (17)		33 (29)	17 (1)
Inkább nem	6 (4)	43 (3)	16 (14)	
Inkább igen	7 (5)	28,5 (2)	14 (12)	
Igen	61 (41)	28,5 (2)	37 (33)	83 (5)
Ígéretszám	(67)	(7)	(88)	(6)

Megjegyzés: A számok százalékban értendők, a zárójeles számok az elemszámra utalnak.

A tesztelt ígérek vonatkozásában mindkét párt 90 százalék feletti mértékben vállalt output típusú elköteleződések, és csak minimálisan olyanokat, amelyek megvalósítása más szereplőn is múlhatott. Ennyiben a pártok megfeleltek a gyenge mandátumelmélet ígérek jellegére vonatkozó elvárásainak. Az output-ígérek teljesítésében ugyanakkor már első pillantásra is nagy különbség van a két párt között. Míg az MSZP az ilyen ígéreteinek 61 százalékát teljesítette teljes mértékben, addig az SZDSZ szignifikánsabban kisebb, 37 százalékos arányban. Az outcome típusú ígérek kapcsán az alacsony elemszám miatt nem lehet érdemi következtetést levonni.

EREDMÉNYEK, RELEVANCIA, ÉRVÉNYESSÉG ÉS MEGBÍZHATÓSÁG

Eredmények

Az ígéretkutatási program fent bemutatott első eredményei általánosságban megfelelnek a nemzetközi irodalomban bevett implicit mandátumelméleti modellnek. Az irodalomban megszokott magyarázó változók közül e fejezet keretei között vizsgált változók közül „jól viselkedett” a koalíciós szerződésre és a pártnagyságra vonatkozó változó, míg az ígérethez kapcsolódó végrehajtó hatalmi portfólió birtoклása nem járt a várható hatással (lásd 10. táblázat).

10. táblázat: *Az ígéretteljesülést magyarázó változók*

	Változó neve	Feltételezett korreláció az ígéretteljesítéssel	Tényleges kapcsolat ⁵
Koalíciós változók	COALITION_AGREEMENT	Pozitív	2
	PARTNER_SIZE	Kisebb számra pozitív	1
	MINISTRY	Pozitív	0
Ígélet jellegével kapcsolatos változók	CONTEXT_AREA	(Nem határozható meg összefoglaló hipotézis)	-
	OUTPUT	Outputra pozitív	1

Megjegyzés: A tényleges kapcsolat erősségénél a számok (0-tól 3-ig) a kapcsolat empirikusan felmért erősségére (korreláció, megbízhatóság) utalnak.

⁵ Az ígéretteljesítés mértékének összehasonlító értelmezésénél már láttuk, hogy számos akadály van annak, hogy eredményeinket a nemzetközi kutatókéhoz mérjük. Az oksági eredmények bemutatására a szokásos statisztikai eszköztár további okok miatt sem alkalmas. Valamennyi változó esetében óvatosságra kell hogy intsen az alacsony elemszám. A saját fejlesztésű változók esetében pedig nincs megfelelő összehasonlítási alap a kapcsolat szorosságának értelmezéséhez (lásd output változó), vagy további értelmezést tesznek szükségessé a kiszámítható asszociációk

A koalíciós szerződésben való szereplés jól jelzi előre az ígértteljesítést, miközben itt megvan az okság egyik fontos feltétele, az időbeliség is. Nagyobb arányban teljesültek az MSZP ígéretei, mint az SZDSZ-éi, ami a kis elemszám ellenére szintén alátámasztja az implicit mandátumelméletet. A minisztériumok allokációja ugyanakkor kevésbé erős előrejelző, sőt egy anomáliát is felvet, amennyiben számos pártígértet más párthoz tartozó minisztériumban teljesítettek.

A saját fejlesztésű változók közül a kontextus kapcsán a változó jellegéből fakadóan nem lehet ilyen összefoglalt hatást bemutatni. Az elérhetőnél bővebb és sztenderdizáltabb nemzetközi adatokra lenne szükség a lehetséges oksági kapcsolatok felderítéséhez. Az ígéretek cselekvésre, ill. eredményre irányuló jellege esetében pedig csak korlátozottan, az MSZP kapcsán mutatható ki a várható összefüggés, miközben az alacsony elemszám miatt ez nem különösebben robusztus.

Mindebből látszik, hogy az elemszám növelése (elsősorban a vizsgálatba bevont kormányzati ciklusok számának növelésével) nélkülözhetetlen ahhoz, hogy kellően alátámasztott megállapításokat tegyünk az ígértteljesítés okai kapcsán. A bemutatott eredmények így összességében nem tekinthetők másnak, mint első lépésnek a (2. fejezetben bemutatott explicit vagy a szakirodalomban bevett implicit) mandátumelméleti feltevések magyar politikai rendszer keretében történő vizsgálata kapcsán.

Megbízhatóság és érvényesség

Az ígéretek tesztelésének megbízhatóságával és érvényességével jelen kötetben egy külön metodológiai fejezetben foglalkozunk (6. fejezet). E helyütt így csak röviden reflektálunk a kutatás néhány fontosabb adatára és jellemzőjére. A sztenderd kódolóközi megbízhatósági szintnek néhány fontos változó tekintetében megfelelt a kutatás (lásd II. táblázat).

II. táblázat: *A változók kódolásának megbízhatósági szintjei*

	FULFILLED I	TESTABLE	DEPARTMENT I
SZDSZ	0,68	0,80	0,85
MSZP	0,74	0,84	0,84
Egész változó	0,7	0,82	0,85

Forrás: a szerzők.

Megjegyzés: A kódolás megbízhatóságának mérésére a két kódoló által ugyanúgy kódolt ígéretek arányát használjuk (percent agreement), Neuendorf 2002, ill. lásd e kötet 5. fejezete.

együttthatók (pl. a kontextus változó esetében). Mindezekre figyelemmel az irodalomban bevett módon egy szubjektívebb, tájékoztató jellegű, de a közölt leíró statisztikai adatok alapján ellenőrizhető eredményt tudunk közreadni.

Mansergh és Thomson (2007, 327) áttekintése 68 és 89 százalék közötti megbízhatósági indexekről számol be. A kutatási eredmények belső érvényessége ezek alapján nagyvonalakban megfelel a nemzetközi ígéretközpontú irodalomban bevett szintnek.

A kutatás mind módszertanát, mind eredményeit tekintve megfelel az összehasonlíthatóság feltételének. A magyar politikai rendszer 20 éven át stabil volt választási rendszerét és (koalíciós) kormányzati rendszerét tekintve is. Visszafelé így – e fejezet megírása idején – meglátásunk szerint nem ütközik akadályba a kutatás kiterjesztése. A nemzetközi irodalomhoz való jobb kapcsolódást jelenthet ugyanakkor néhány újabb változó (így pl. az ellenzéki pártok ígéretei teljesülésének) vizsgálata.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jelen fejezet az ígéretkutatási projekt első ígéretteljesítéssel kapcsolatos eredményeit mutatta be. Miközben számos ponton építettünk a nemzetközi irodalomra (s ezáltal eredményeink összehasonlíthatóak), új megoldásokkal is kísérleteztünk mind az eredmény, mind a magyarázó változók tekintetében. A módszertani fejlesztéseken túl hozzájárulás a nemzetközi irodalomhoz a sztenderd ígéretközpontú kutatás kiterjesztése a nyugati demokráciákon túlra vagy az ígéretteljesítés dinamikus (cikluson belüli) vizsgálata.

Az elméleti, ill. nemzetközi politikatudományi relevancián túl ugyanakkor úgy véljük, hogy a kutatás hasznos lehet a magyar demokrácia minőségének normatív megítélése szempontjából is. Az ígérek teljesítésének aránya, a megfelelő nemzetközi kitekintéssel kiegészítve, fontos mutatója lehet a pártoknak mint képviselőknek megbízójuk, azaz választóik által történő megítélése szempontjából. Ennyiben pedig az ígérek teljesülésének vizsgálata, az erről szóló kutatási program a demokrácia gyakorlata szempontjából és a tudományos háttérrel nem rendelkező választók számára is érdekes lehet.

8. FEJEZET

Brunczel Balázs

Hogyan jön létre a győztes mandátuma?

Mandátuminterpretáció a választás
és a kormányalakítás között 2002-ben

Jelen fejezetben a mandátumelmélet egy módosított változatának, a mandátum értelmezésére koncentráló megközelítésnek a segítségével elemzem a 2002-es országgyűlési választásokat követő sajtókommunikációt. Ehhez először röviden ismertetem, miben tér el a mandátum e módosított felfogása a mandátumelmélet dominánsnak nevezhető áramlatához képest, és milyen kutatási kérdéseket igyekeznek megválaszolni az ezen irányzathoz tartozó munkák. Majd pedig kiválasztva e kérdések közül azokat, melyek leginkább alkalmazhatók a magyar politikai rendszerre, elemzem a 2002-es választások utáni időszak egyes médiumait.

A mandátum meghatározását illetően egyetértés mutatkozik a politikatudományban. Mind a politikatudományi főáram túlnyomó része, mind pedig a jelen kutatási projekt alapjául szolgáló elmélet (a pozitív mandátumelmélet gyenge változata, lásd Körösenyi–Sebők írását a 2. fejezetben) mandátum alatt többé-kevésbé kötött, tehát tartalmi és konkrét felhatalmazást ért. E meghatározáshoz rendszerint hozzátartozik egy olyan jellemző, melyet ha nem is tesznek mindig explicitté, a definíció kibontásából és az arra épülő elemzésekből többnyire kiolvasható. Ezt a jellemzőt nevezhetjük küldőorientált megközelítésnek. Ez alatt azt értem, hogy amennyiben a mandátumot a választóktól a politikusok felé irányuló üzenatként fogjuk fel, akkor a mandátum létrejöttének vizsgálatakor arra koncentrálunk, hogy a választóknak, vagyis az üzenet küldőinek valóban az volt-e a szavazás során a szándéka, hogy valamely konkrét program végrehajtására hatalmazzák fel a győzteseket.

Ez a küldőorientált megközelítés jól megfigyelhető azokban az elemzésekben, melyek azt vizsgálják, hogy milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy mandátumról beszélhessünk. Bernard Manin és szerzőtársai két ilyen feltételt jelölnek meg. Egyrészt, a választási kampánynak informatívnak kell lennie, vagyis a választóknak ismerniük kell a pártok ígéreteit, hogy joggal várhassák el, hogy

győzelmük esetén a pártok tartani fogják magukat azokhoz. A második feltétel pedig, hogy a győztes program megvalósítása kell hogy legyen az, ami a leginkább megfelel a választók érdekeinek (Manin et al. 1999b, 30). Robert Dahl – aki sajátosan az amerikai elnökválasztásra vonatkozóan tárgyalta a mandátumelméletet – megfogalmazása szerint ez az elmélet négy előfeltevést rejt. Először is, alkotmányos és jogi autoritással ruházza fel a győztest. Másodsor, bizonyos információkat szolgáltat, legkevesebb annyit, hogy kit látna a választók többsége a legszívesebben az elnöki székben. A harmadik előfeltevés szerint a választók azért szavaztak a győztesre, mert preferálják az általa javasolt közpolitikát, s azt szeretnék, ha azt megvalósítaná. Végül pedig negyedszer, mivel az elnök által ígért közpolitika a választók többségének az akaratát tükrözi, ha konfliktus támad az elnök és a kongresszus között, akkor az elnök javaslatát illeti meg az elsőbbség (Dahl 1990, 361–362).

Nincs abban persze semmi szokatlan, sőt inkább magától értetődőnek tekinthető, hogy a mandátumelméletek a felhatalmazást küldőkre, vagyis a szavazókra helyezik a hangsúlyt, illetve ennek a felhatalmazásnak az aktusát, annak körülményeit, s az ehhez kapcsolódó kritériumokat vizsgálják. Léteznek azonban olyan munkák is, melyek más oldalról közelítik meg a kérdést, és azt mondják, hogy a küldőorientált elképzelés mellett helye van a címzettorientált megközelítésnek is. Eszerint azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a politikusok vagy más szereplők érzékelnek-e valamiféle jelzést. Tehát a mandátum percepcióján van a hangsúly. Ez azt is jelenti, hogy nem az a fontos, valóban létrejött-e a mandátum a fenti kritériumok szerint, azaz valóban konkrét közpolitikai program végrehajtására hatalmazták-e fel a választók a kormányt, hanem azt, hogy megjelenik-e a mandátumban való hit.¹ Az alapkérdés az, hogy a politikusok hisznek-e abban, hogy a szavazók mandátummal ruházták fel őket, s ebben az esetben nem érdekes, hogy ez a felhatalmazás valóban megtörtént-e (Grossback et al. 2007, 14).

A következőkben először röviden ismertetem, hogy milyen érvek hozhatók fel a címzettorientált megközelítés mellett, illetve hogy milyen tipikus kutatási kérdéseket fogalmaznak meg az e megközelítéshez tartozó szerzők. Ezt követően azt vizsgálom, hogy mely kutatási kérdéseket célszerű vizsgálni jelen projekt kere-

¹ A angol nyelvű szakirodalomban a mandátumban való hit mellett beszélnek még a mandátum percepciójáról is. Jóllehet a *hit* és a *percepció* használható egymástól igen távol álló értelemben is, amennyiben a *hit* valami nem valóságosra, nem igazolhatóra vonatkozik, a *percepció* pedig eredetileg a ténylegesen végbemenő biológiai észlelést jelenti, az angol szövegekben a kettő lényegében szinonimaként jelenik meg. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy az angol *belief* jelentése nem annyira a nem valóságos, nem igazolható irányába mutat, mint a magyar hit fogalma. Másrészt pedig a társadalmi percepció kifejezést nagyon gyakran a tényekkel állítják szembe, tehát az eredeti biológiai jelentésével tulajdonképpen ellenkező értelemben használják. Jelen szövegben az egyszerűség kedvéért a hit kifejezést fogom használni. Tanulmányom fő témája a mandátumértelmezés, melynek viszonyát a mandátumban való hithez alább még tisztázni fogom.

tében. Végül pedig elemzem a 2002-es országgyűlési választásokat követő időszakot a kiválasztott szempontok alapján.

A MANDÁTUMINTERPRETÁCIÓ SZAKIRODALMA

A küldőorientáltról a címzettorientált megközelítésre való áttérést, illetve az előbbinek az utóbbival történő kiegészítését egyrészt az indokolhatja, hogy a szakirodalomban többnyire problémásnak tartják az előbbi értelemben vett mandátum meglétét, igazolhatóságát. Mind Manin és szerzőtársai, mind pedig Dahl és kritikának vetették alá a mandátumelmélet imént ismertetett előfeltevéseit.² Csak néhányat említve, kérdéses például, hogy a választási eredmény mennyiben szolgál információval az állampolgárok preferenciáira vonatkozóan, hiszen csak annyit mutat meg, hogy a választók az egyik jelöltet vagy pártot támogatták, ami nem zárja ki, hogy egy adott közpolitikai kérdésben a másik oldal álláspontját részesítik előnyben. S nem oldja meg ezt a problémát Stanley Kelley javaslata sem, miszerint nem a voksolás eredménye, hanem közvélemény-kutatások alapján állapítható meg a választók akaratát (idézi Dahl 1990, 362). Dahl úgy érvel, hogy a közvélemény-kutatási eredmények csak jóval a választások után látnak napvilágot, miután a kormány már valószínűleg több stratégiai döntést is meghozott. Szintén fontos ellenvetés, hogy a mandátumelmélet nem képes kezelni az olyan szituációkat, amikor két választás között lényegesen megváltoznak a körülmények, minek következtében valószínűleg a korábbitól eltérő közpolitika elégítheti ki a választók akaratát, miközben a mandátumelmélet szerint a győztest köti választási programja.³

Ezek tükrében a címzettorientált megközelítések értelmezhetők egyfajta pótlékként: ha a mandátum valódi megléte kérdéses, akkor vizsgáljuk meg az abban való hitet, mivel ez is fontos hatást gyakorolhat a politikai folyamatokra. A mandátumot a címzettek oldaláról megközelítő irányzat azt állítja, hogy a mandátumban való hit és e hitnek a hatása függetlenül is kezelhető attól a kérdéstől, hogy valóban létrejött-e a mandátum. Ez a hangsúlyeltolódás illeszkedik ahhoz a politikatudományban az elmúlt években egyre erősebbé váló irányzathoz, amely az eszmék vagy a diskurzusok konstitutív szerepét hangsúlyozza a politikai folyamatok alakulásában. Egyre több olyan elemzés születik,⁴ amelyik úgy véli, hogy a politikai folyamatok elemzéséhez azok materiális aspektusa mellett szükség van az eszmei oldal vizsgálatára is. Azt persze mindenki elismeri, hogy fontos

² A Dahl által felvázolt négy állítás közül az első kettő nyilvánvalóan tartható, az ő kritikája a harmadik ellen irányul, amellyel együtt bukik a negyedik is.

³ A mandátumelmélet kritikájához az említett tanulmányokon kívül lásd még Körösenyi 2007a; 2007b.

⁴ Ezen irányzatot bemutató legújabb tanulmánykötetek: Gofas–Hay 2010; illetve Béland–Cox 2011.

szerep jut a politikában az eszméknek – gondoljunk például a kampányszlogenekre –, de többnyire instrumentális tényezőkként kezelik őket, vagyis a magyarázó faktor nem maga az eszme, hanem az az aktor, aki kiölti, majd felhasználja azt a kampányban. Az új irányzat azonban azt állítja, hogy az eszmék hatása nem vezethető vissza az individuumok döntéseire, hanem önálló, konstitutív szerepet játszanak a politikai folyamatok alakításában.

Ha azt halljuk, hogy nem a mandátum valós létrejötté, hanem az abban való hit számít, akkor talán úgy érezhetjük, hogy ez által elhagyjuk az empirikusan is ellenőrizhető tények világát, s áttevünk valami megfoghatatlanba. A hitek azonban ugyanolyan egzakt tárgyai lehetnek az elemzésnek, mint a cselekedetek vagy döntések. Persze ha efféle jelenségekre kérdezzük rá, az mindig tartalmaz bizonyos mértékű szubjektív elemet, például, nehéz úgy rákérdezni egy hitre, hogy a kérdés által ne befolyásoljuk a válaszadót. Az effajta nehézség azonban nem ismeretlen a kutatók számára, s más, például a választói preferenciákat vizsgáló felmérések során is felmerül.

A mandátumban való hitre koncentráló kutatási irányzat tehát azt igyekszik empirikus úton vizsgálni, hogy a választások után megjelenik-e a politikusok vagy az újságírók körében domináns módon a mandátumban való hit, s ha igen, akkor az milyen tényezőkkel magyarázható. Az empirikus vizsgálódások köre azonban nem merül ki a hit meglétének kimutatásában és az okok feltárásában. Ha már megjelent ez a hit, akkor az maga is képes hatást kifejteni, vagyis befolyásolni a politikusok magatartását, s ezen keresztül a politikai folyamatok kimenetét. A kutatások egy másik csoportja tehát arra irányul, hogy empirikus módszereket dolgozzanak ki ennek az okozati hatásnak a vizsgálatára. Nézzük most meg kicsit részletesebben ezt a két kutatási irányt.

Az első kérdés tehát az, hogy létrejött-e a mandátumban való hit a választások után. A hit azonban olyasvalami, ami az emberek fejében van, melyet elvileg lehetséges vizsgálni, ám ez igen nehezen kivitelezhető. Az elemzések ezért többnyire megelégszenek a választások utáni sajtó elemzésével, s azt vizsgálják, hogy mennyire meghatározóak a győzelmet mandátumként értelmező cikkek. Ezek, vagyis a mandátumértelmezés erőssége, a mandátumban való hit egyfajta indikátorának tekinthető. Mivel a cél annak megállapítása, hogy egy adott országban melyek azok a választások, ahol megjelenik a győzelem mandátumként való értelmezése, s mivel ehhez valamilyen módon össze kell vetni a különböző választásokat, szükség van valamilyen mennyiségi mutatóra. Ezt a mutatót rendszerint a választást mandátumként értelmező újságcikkek számából alkotják meg. Erre több lehetőség is kínálkozik: egyrészt vizsgálhatjuk egyszerűen e cikkek számát, másrészt pedig meghatározhatunk valamiféle arányszámot, amely azt mutatja meg, hogy a cikkek hány százaléka értelmezi a választásokat mandátumként.

A mandátumot mindezedáig egységes fogalomként értelmeztük, s a szakirodalom többsége is így tesz. Marjorie Randon Hershey azonban megkülönbözteti

három fajtáját (Hershey 1994, 228–230). Közpolitikai mandátum (*policy mandate*) alatt a mandátum azon jelentését érti, miszerint a választók konkrét közpolitikai program megvalósításával bízzák meg a győztest. Ez tulajdonképpen lefedi a legelterjedtebb jelentését. Másodikként a személyes mandátumot (*personal mandate*) említi. Ennek értelmében a győztest nem konkrét program megvalósításával bízzák meg, hanem „biankó csekket” kap, s arra jogosítják fel, hogy azt belátása szerint töltsse meg tartalommal. A választók tehát nem egy konkrét program irányában nyilvánítják ki bizalmukat, hanem a vezető azon képessége iránt, hogy képes a köz érdekében cselekedni. A mandátum ezen értelmezését nem tartom minden problémától mentesnek, mivel a szakirodalomban a mandátumot rendszerint kötött mandátum értelemben használják, amely épp szemben áll a mandátum ilyen biankó csekk jellegű értelmezésével. A harmadik változat a pártmandátum (*party mandate*). Mivel Hershey az amerikai politikai rendszerre vonatkoztatja elméletét, a pártmandátumot is e rendszer sajátosságai segítségével lehet értelmezni. Egy párt mandátumáról akkor beszélhetünk, ha az adott párt jelöltje győz az elnökválasztáson, illetve a párt többséget szerez mind a képviselőházban, mind pedig a szenátusban. További feltétel, hogy a választásokon a párt világosan állást foglaljon a fontos kérdésekben, s ezt az állásfoglalást elfogadják a párt jelöltjei is. Végül pedig az is szükséges, hogy a győzelem után a képviselőházi és szenátusi többség támogassa az elnök politikáját. Ezek a kritériumok a parlamentáris kormányzati rendszerekben már nehezen értelmezhetők. Mivel a hangsúly itt is a választások előtt kinyilvánított programon és annak végrehajtásán van, az ily módon definiált pártmandátum hasonlít a közpolitikai mandátumhoz, s különbségük az Egyesült Államokra jellemző elnöki kormányzati rendszer sajátosságaiból ered. A parlamentáris kormányzati forma esetében azonban ezek a különbségek nem bírnak túlzott jelentőséggel, így a kettő megkülönböztetése akár mellőzhető is.

A mandátum létrejöttének definiálása és mérése mellett a kutatások ezen iránya arra is kíváncsi, hogy mely tényezők játszanak közre a választási győzelmet mandátumként értelmező vélemények megjelenésében. Michal Shamir és szerzőtársai három ilyen tényezőt sorolnak fel, s tanulmányukban vizsgálják is, hogy van-e összefüggés ezek megléte és a mandátuminterpretáció felerősödése között (Shamir et al. 2008, 52). Az első kritérium, hogy a választásokon tiszta, viszonylag nagyarányú győzelem szülessen. A második, hogy már a választások során azonosíthatók legyenek azok az erők, melyek képesek egymással kormányt alakítani, vagyis ismertek legyenek a potenciális koalíciós partnerek. A harmadik pedig az, hogy a kampányban olyan ideológiai vagy közpolitikai kérdéseknek kell dominálniuk, melyek megosztóak, és amelyekben világosan megkülönböztethetők a szembenálló álláspontok. E három tényező természetesen nem valamiféle dedukció eredménye, hanem csupán hipotézis. A szerzők tanulmányukban megerősítik,

hogy az elemzett időszakban sem a három tényező nem állt fenn egyidejűleg, sem pedig a választások mandátumként való értelmezése nem volt erős.

Térjünk most rá a címzettorientált megközelítések második csoportjára, melyek nem azt vizsgálják, hogy vajon kialakul-e a mandátumban való hit – ezt már bizonyítottnak veszik –, hanem azt, hogy ez a hit miképp befolyásolja a politikusok magatartását, s rajtuk keresztül a politikai folyamatok kimenetét. Ezen irányzaton belül elsősorban olyan kutatásokat találhatunk, melyek azt vizsgálják, hogy miképp befolyásolja az amerikai kongresszusi és szenátusi képviselők döntéseit az, ha felerősödik körükben a mandátumban való hit (Grossback et al. 2005; 2007; Peterson et al. 2003). Az ide sorolható szerzők által felállított elmélet szerint a képviselőket két dolog befolyásolja. Egyrészt, igyekeznek megfelelni a mediánszavazó preferenciáinak, vagyis céljuk, hogy a választásokon újból elnyerjék képviselői helyüket. Másrészt pedig, ideológia beállítottságuk alapján szavaznak. A kettő között egyensúly jön létre, amely azonban nem jelenti azt, hogy állandóan ugyanakkora súlyt tulajdonítanak a két tényezőnek. Állandóan informálódnak a választói preferenciák alakulásáról – például közvélemény-kutatások vagy a választási eredmények által –, s ennek megfelelően alakítják döntéseiket. E miatt a folyamatos információgyűjtés és alkalmazkodás miatt ezt az elképzelést a dinamikus reprezentáció elméletének is nevezik. Mindezek tükrében a mandátumban való hit megjelenése azt jelenti, hogy a képviselők voksei eltolódnak a választáson megnyilvánulni vélt népakarat irányába, ideiglenesen feladva ideológiai meggyőződésüket. Tehát például: ha az elnökválasztáson a Demokrata Párt jelöltje győzött, vagy a kongresszusi választáson a demokraták szereztek többséget – s persze amennyiben ezekre a győzelmekre mandátumként tekintenek –, a képviselőházban és a szenátusban a republikánusok egy része ideiglenesen a demokratákkal fog együtt szavazni, s a demokraták között is nagyobb lesz a pártfegyelem.

Ennek kimutatásához persze szükséges, hogy adatokkal rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy a szenátus és a képviselőház tagjai az egyes kérdésekben liberális vagy konzervatív módon szavaztak. Ennek eldöntéséhez a fent említett munkák az Americans for Democratic Actions (ADA) nevű szervezet adatbázisára támaszkodnak. A magát a progresszív politika támogatójaként meghatározó, a Demokrata Párthoz közelálló szervezet nyilvántartásában aszerint osztályozza a képviselőket, hogy az egyes közpolitikai kérdésekben mennyire szavaztak konzervatív, illetve liberális módon. Ezt a politikai célokat szolgáló adatbázist tudományos elemzések során is többször felhasználták már, így a fent említett szerzők is. Ennek az adatbázisnak köszönhetően a fenti kérdés – vagyis hogy a mandátum megjelenése után mennyiben változik meg a liberális-konzervatív tengely mentén a képviselők magatartása – viszonylag könnyen eldönthető.

DILEMMÁK A KUTATÁSI KÉRDÉSEKKEL
ÉS MÓDSZERTANNAL KAPCSOLATBAN

Mivel a fent bemutatott megközelítés a mandátumban való hitre helyezi a hangsúlyt, s mivel ennek meglelte nem magától értetődő, adódik, hogy a legelső kutatási kérdés az, vajon létrejön-e ez a hit. Egy hit létrejötte persze olyan állítás, melyet meglehetősen nehéz egzaktan megállapítani, ellenőrizni. A szakirodalomban rendszerint akkor beszélnek a mandátumra vonatkozó hit létrejöttéről, ha a választást követően felerősödik a sajtóban a győzelmet mandátumként, vagyis egy konkrét program végrehajtására szolgáló felhatalmazásként interpretáló kommunikáció – a mandátumértelmezés. Ez azt jelenti, hogy az ilyen témájú cikkek számát vagy arányát vizsgálják.

Az egyszerűbb eset az, amikor a mandátum létrejöttét állító cikkek számát alapítjuk meg, hiszen ekkor tulajdonképpen csak össze kell számolnunk azokat az írásokat, melyekben előfordul a választás mandátumként való értelmezése. E módszerrel kapcsolatban azonban az jelenti a problémát, hogy nem nyújt megbízható eszközt a választások összehasonlításához. Ha ugyanis azt találjuk, hogy valamely választás esetében magasabb az ilyen témájú újságcikkek száma, az még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a politikusok vagy az újságírók körében valóban meghatározóbb volt az eredmény ilyen történő értelmezése. Az is előfordulhat, hogy megváltoztak a médiumok jellemzői, például megnövekedett vagy lecsökkent a terjedelmük, új rovattal gazdagodtak és hasonlóak. Az ilyen változás különösen valószínű az internetes médiumok esetében. Ezzel együtt találhatunk példákat olyan írásokra, melyek a mandátuminterpretációt tartalmazó cikkek egyszerű összeszámlálása révén kívánják meghatározni az úgynevezett mandátumválasztásokat. Peterson és szerzőtársai azt a módszert választják, hogy a mandátum létét megerősítő cikkek számából kivonják az azt tagadókét, s az így kapott különbséget veszik alapul az egyes választások összehasonlításakor (Peterson et al. 2003, 416).

A másik lehetőség az, ha azt vizsgáljuk, hogy a választási győzelmet magyarázó cikkeken belül mekkora azok aránya, melyek mandátumként értelmezik a győzelmet, vagyis mekkora súllyal szerepelnek a választói felhatalmazásra vonatkozó gondolatok a győzelem egyéb magyarázataihoz képest.⁵ E megközelítés előnye, hogy pontosabb képet nyújt az összehasonlításhoz, mivel az eredményt nem, vagy legalábbis az előbbinél kisebb mértékben befolyásolják a médiumok terjedelmében, struktúrájában bekövetkező változások. Sőt nemcsak az összehasonlítások esetében megbízhatóbb, hanem egyetlen választás tanulmányozása esetében is informatívabb lehet az, ha azt mondjuk, a cikkek 60 százaléka említette meg a mandátumot, mint ha csak annyit mondanánk, hogy 20 ilyen írás van.

⁵ Ezt az eljárást követi Grossback et al. 2007; Hershey 1994; és Shamir et al. 2008.

Mindezek alapján e második módszert tartom célravezetőbbnek, s jelen kutatás során ezt alkalmazom. Először tehát azon cikkeket kell összegyűjteni, melyek valamilyen módon magyarázatot kívánnak adni a választási győzelemre, majd pedig ezeken belül kell megállapítani azok arányát, melyek mandátumként, vagyis konkrét program végrehajtására adott felhatalmazásként értelmezik a győzelmet. Természetesen mindkét lépés – vagyis mind a győzelmet magyarázó cikkek kiválasztása a választással foglalkozó összes írás közül, mind pedig a mandátumra utaló cikkek meghatározása – rejt némi szubjektivitást, de a kérdéses eseteket jelölni fogom.

A vizsgált médiumokat a Magyar Nemzet és a Népszabadság online kiadásai (MNO és NOL) jelentik, a vizsgált időintervallum pedig a választások második fordulóját követő naptól a kormány beiktatásának a napjáig tartó, körülbelül egy-hónapos időszak. A hasonló elemzések sokszor beérik a választásokat követő két hét elemzésével, ugyanakkor előfordulhat, hogy a koalíciós tárgyalás vagy akár – ahogy az a 2002-es választások esetében is történt – a végleges eredmény kihirdetése olyannyira elhúzódik, hogy indokolt a kéthetes intervallumot kiterjeszteni.

Lehet érvelni amellett is, hogy az elemzést célszerű hosszabb időintervallumon elvégezni, vagyis kiterjeszteni azt a kormány első fontos intézkedéseire, például az első száz napra. E jogos igény kivitelezése többszörösére nyújtaná az elemzendő időintervallumot, és az elvégzendő munka nem férne bele jelen kutatás kereteibe. Továbbá valószínűsíthető, hogy a választásokat követő néhány hétben másképp jelenik meg a mandátumról szóló kommunikáció vagy vita, mint a kormányzás első szakaszában. Eleinte inkább az a kérdés, hogy miért kaptak bizalmat a győztesek a választóktól: azért-e, mert azok konkrét program megvalósítását várják el tőlük, vagy pedig egyéb okok húzódnak meg e mögött, például a másik oldal agresszív, megosztó politikájának az elutasítása. Később, a kormányzás időszakában azonban inkább az a kérdés, hogy a győztesek betartják-e az ígéreteiket, illetve amit tesznek, az szerepelt-e a programjukban. Az első típusú kérdésfeltevés inkább illeszkedik abba a demokrácia- és mandátumelméleti keretbe, melyet az előző fejezetben vázoltam, míg a második típusú vizsgálódás inkább a kormányzati teljesítés értékelésének kérdéskörébe tartozik. Ám mivel ez utóbbi szintén témája az átfogó kutatási projektünknek, a kutatás későbbi szakaszában megfontolandó a vizsgált időintervallum kiterjesztése.

Mind ez idáig arról volt szó, hogy a választást magyarázó újságcikkeken belül meghatározzuk azok arányát, melyek mandátumként, felhatalmazásként értelmezik a győzelmet. Emellett nem érdektelen a fennmaradó rész sem, vagyis azok az írások, melyek valamilyen más magyarázatot adnak. Különösen informatív lehet azon cikkek száma vagy aránya, melyek kifejezetten tagadják a mandátum létrejöttét.

Fentebb láthattunk példát arra is, hogy megkülönböztetik a mandátum fajtáit, úgymint közpolitikai, személyes és pártmandátum (Hershey 1994, 228–230). Azt is láthattuk, hogy a közpolitikai mandátum megfelel a mandátum bevett értelmezésének; a személyes mandátummal az a probléma, hogy

tulajdonképpen ellentmond a mandátum lényegének, vagyis a konkrét program végrehajtására való felhatalmazásnak; a pártmandátum pedig igazából csak az Egyesült Államokban értelmezhető. Még ha nem is alkalmazzuk ezt a felosztást, célszerű lehet – a kapott eredmények tükrében – differenciálni a mandátum különböző fajtái között, hiszen találkozhatunk olyan esetekkel, melyek, noha eltérőek, egyaránt mandátumértelmezésnek tűnnek.

A MÓDSZERTAN ÉS A KUTATÁSI KÉRDÉSEK MEGHATÁROZÁSA

A fentieket figyelembe véve az elemzés menete a következő lesz.

Először a vizsgált időintervallumban (a választások második fordulójának másnapjától a kormányalakítás másnapjáig) kigyűjtöm a két a vizsgált médiumból (Népszabadság Online és Magyar Nemzet Online) azokat a cikkeket, melyekben valamiféle magyarázat található a választások eredményére vonatkozóan. Magyarázat alatt nem csupán azok a megállapítások értendők, melyek teljes és kimerítő magyarázattal kívánnak szolgálni a választások eredményére vonatkozóan, hanem azok is, melyek csupán azt állítják, hogy bizonyos tényezők hozzájárultak a sikerhez vagy a kudarchoz. Az olyan típusú kijelentéseket keressük tehát, melyek a következő vagy ehhez hasonló formára hozhatók: „... hozzájárult... párt győzelméhez/vereségéhez”, vagy „... párt azért győzött, mert...”. Az elemzés ugyanakkor nem terjed ki azokra a cikkekre, melyek csupán egy vagy néhány választókerülettel kapcsolatban tesznek ilyen állítást, tekintettel ezek specifikus, helyi jellegére.

Az elemzési egységeket a fenti módon megfogalmazott magyarázatok, megállapítások alkotják. Ez azt jelenti, hogy egy cikk több eltérő magyarázatot is tartalmazhat, viszont ha ugyanaz a magyarázat ismétlődik meg benne, az nem számít új előfordulásnak. A más, például külföldi írásokat szemlélő cikkeken ugyanazon magyarázat újbóli megjelenése viszont, amennyiben másik forrásról van szó, újbóli előfordulásnak számít.

Minden magyarázathoz három értéket fogunk rendelni:

- (1) mely médiumban fordult elő (MNO vagy NOL);
- (2) kitől származik (kormánypárti politikus, ellenzéki politikus, egyéb politikus, újságíró/elemző, külföldi forrás);
- (3) a magyarázat típusa.

Ez utóbbi, vagyis a magyarázatok tipizálása, ami az elemzés tulajdonképpeni gerincét képezi, nem előzetesen rögzített kategóriák alapján fog történni, hanem a feldolgozott sajtóanyag tükrében.

Ha mindezek megvannak, akkor megállapíthatjuk, hogy az összes, a választások eredményére vonatkozó magyarázaton belül mennyi azok aránya, melyek mandátumként értelmezik a győzelmet, esetleg beszélhetünk-e többfajta mandátumról.

EREDMÉNYEK

A vizsgált időintervallumban (2002. április 22. – 2002. május 28.) a két online médiumban (Magyar Nemzet Online és Népszabadság Online) összesen 99 olyan állítást találtam, melyek a választási eredmény miértjével kapcsolatban foglalnak állást, s melyek majdnem egyenlő arányban oszlanak meg a két médium között (MNO: 47, NOL: 52). Az előforduló magyarázatokat 8 csoportba osztottam.

Mandátum. Azok a magyarázatok, melyek a győzelmet valamilyen program végrehajtására adott felhatalmazásként értelmezik. A későbbiekben még visszatérek arra, hogy ezeket miként lehet tovább bontani.

A Fidesz elhibázott kampánya. Leginkább az intenzív, jól szervezett kampány hiánya az első fordulót megelőzően (a második fordulóra nem vonatkozik).

A Fidesz agresszivitása. Félelemkeltő, nacionalista, szélsőséges hangnem. Az nem mindig egyértelmű, hogy ez csak a kampányra vonatkozik, vagy pedig a kormányzást is beleértik. Szintén ide soroltam azokat a véleményeket, melyek Medgyessy Péter higgadt, békülékeny jellemének tulajdonítottak fontos szerepet, szembeállítva azt Orbán Viktor harciasságával.

A Fidesz rossz kormányzása. A négy év során elkövetett hibák, például az alsóbb rétegek kihagyása a kedvezményekből, a Budapest-ellenes politika, antiparlamentarizmus stb.

A szövetségesek hiánya. A Fidesz potenciális választási szövetségeseinek, illetve az át-szavazók hiánya.

Az MSZP negatív kampánya. Túlzó, a félelmet felkorbácsoló kampány, melyet az MSZP médiatúlsúlya is segített.

Az MSZP jó kampánystratégiája. Szemben az előzővel, ez pozitív tartalmat takar, sokszor megemlítve a Medgyessy–Kovács páros közti jó feladatmegosztást.

Egyéb. Minden más, ami előfordult, de csak egy-két alkalommal, így nem láttam szükségét számukra külön csoport létrehozásának.

Az egyes csoportokba sorolható magyarázatok előfordulását a következő táblázat tartalmazza.

I. táblázat: *A magyarázatok típusai és előfordulásuk*

Magyarázat típusa	MNO	NOL	Összesen (db)	Összesen (%)
<i>Mandátum</i>	2	3	5	5%
A Fidesz elhibázott kampánya	13	5	18	18%
A Fidesz agresszivitása	12	26	38	38%
A Fidesz rossz kormányzása	7	5	12	12%
A szövetségesek hiánya	1	3	4	4%
Az MSZP negatív kampánya	6	1	7	7%
Az MSZP jó kampánystratégiája	2	5	7	7%
Egyéb	4	4	8	8%
Összesen	47	52	99	100%

A kutatás módszeréből és a vizsgált médiumok jellemzőiből fakadóan⁶ a találatok között meglehetősen sok az olyan, amely külföldi sajtóban megjelent (46 külföldi szemben az 55 magyar forrással). Ezért érdemes azt is megnézni, hogy mutatkozik-e valamilyen lényeges eltérés a kétfajta forrásból származó magyarázatok között.

2. táblázat: *A magyarázattípusok megoszlása a hazai és külföldi források között*

Magyarázat típusa	Magyar	Külföldi
<i>Mandátum</i>	9%	0%
A Fidesz elhibázott kampánya	25%	11%
A Fidesz agresszivitása	15%	65%
A Fidesz rossz kormányzása	13%	11%
A Fidesz potenciális választási szövetségeseinek a hiánya	4%	4%
Az MSZP negatív kampánya	13%	0%
Az MSZP jó kampánystratégiája	6%	9%
Egyéb	15%	0%

A fenti táblázat szerint a legszembevetőbb különbség, hogy amíg a külföldi sajtóban túlnyomórészt a Fidesz vagy Orbán Viktor agresszív fellépésének tulajdonították a választási vereséget (vagy legalábbis a magyar sajtószemlék ezeket a gondolatokat emelték ki), addig a hazai magyarázatok között ez a vélemény nem

⁶ A vizsgált médiumokban szinte napi szinten található külföldi sajtószemle, s a választások után érthető módon elsősorban a magyarországi fejleményekkel foglalkozó írásokat szemlézték. Így ezekben az összefoglaló jellegű cikkekben naponta akár több – azonos vagy eltérő – magyarázatot is találhatunk a választási eredményre vonatkozóan. A választott módszer szerint pedig nincs különbség a néhány mondatos sajtószemle és az egész oldalas elemzés között.

volt ennyire meghatározó, csupán egyike volt a lehetséges értelmezéseknek (65% szemben a 15%-kal).⁷

Mindezek tükrében érdemes a jelen kutatás tárgyát képező kérdést, vagyis a győzelmet mandátumként értelmező cikkek arányát nemcsak az összes magyarázat, hanem a hazaiak tekintetében is megvizsgálni. Mindazonáltal a két eset között nincs lényeges eltérés: az összes magyarázaton belül 7%, a külföldieket nem számolva pedig 13% a mandátumértelmezések aránya – egyik sem mondható jelentősnek. Ami említésre méltó, hogy külföldi sajtót szemlélő cikkekben nem található ilyen.

A mandátumértelmezések jelentőségét tovább árnyalja, hogy az összesen 5 cikk közül nem mindegyik állítja teljesen egyértelmű módon azt, hogy a választók valamilyen konkrét program megvalósítására hatalmazták fel a győztes pártot, pártokat, néhányat közülük csupán némi jóindulattal sorolhatunk ebbe a kategóriába. Az alábbiakban ezt az öt előfordulást veszem sorra.

Egyértelmű mandátumértelmezésnek tekinthető Szabó Zoltán MSZP-s képviselőnek a Magyar Nemzet Online számára adott nyilatkozata:

„Szabó Zoltán képviselő, aki az MSZP színeiben indult a választáson, úgy vélte, hogy az első száz nap intézkedéseinek terve jelentősen befolyásolta pártjuk eredményét. Kijelentette: a programtervezet, melynek nagy szerepe volt abban, hogy megnyerték a választást, az eddigi kormányok intézkedéseihöz képest újszerű: konkrét ígéreteket tartalmaz, végrehajtásához a választóktól megkapták az előzetes bizalmat, és az intézkedéseket az ország gazdasági helyzete elbírja.”⁸

Viszonylag egyértelmű Medgyessy Péter kijelentése a második forduló éjszakáján, melyet a Népszabadság újságírója tolmácsol: „Medgyessy alapvető kérdésnek nevezte, hogy az MSZP és az SZDSZ felhatalmazást kapott a választóktól közös programjuk megvalósítására.”⁹

Ide soroltam Medgyessy Péter egy másik, a városligeti majálison elhangzott kijelentését, amely azonban nem konkrét programra adott felhatalmazásról, hanem csupán szociáldemokráciáról beszél. „Medgyessy Péter miniszterelnök-jelölt arról beszélt, hogy az ország a kormányváltásra és a szociáldemokráciára szavazott,

⁷ Noha jelen tanulmánynak nem célja, hogy értékelje az egyes magyarázatok plauzibilitását, annyit azért érdemes megjegyezni, hogy igencsak vitatható az az állítás, miszerint a Fidesz az agresszív kampány miatt veszítette el a választásokat. Az agresszivitást leginkább a két forduló közti kampányért szokták felelősi a Fidesznek, ugyanakkor e kampányt követően a második fordulóban a párt jobban szerepelt riválisainál. Az első, elvesztett fordulót megelőzően viszont épp a kellően rámenős kampány hiánya volt a gyakori kritikák tárgya, s itt az MSZP kampánya mondható agresszívebbnek. A fenti állításnak tehát inkább az ellenkezője tűnik tarthatónak.

⁸ Magyar Nemzet Online, 2002. május 27. <http://mno.hu/migr/arctalan-vagy-ujszeru-786107>

⁹ Népszabadság Online, 2002. április 22. <http://www.nol.hu/archiv-58962>

olyan utat választva, mint az Európai Unió több országa.”¹⁰ Amennyiben elfogadjuk, hogy a szociáldemokráciához egy viszonylag jól körülhatárolható politikai program társítható, ez a nyilatkozat is tekinthető mandátumértelmezésnek.

A következő nyilatkozat Németh Miklóstól származik, melyet a Magyar Nemzet Online-on olvashatunk:

„talán a 900 ezret is eléri azon első választók száma, akik nem koruknál fogva szavaztak először, hanem éppen azért mentek el voksolni, mert elhitték valamelyik párt ígéreteit. Személyesen tapasztaltam, hogy többségük abban a hiszemben voksolt az adott pártra, hogy az ígéretek négyéves időszakra szólnak”.¹¹

A volt miniszterelnök fő mondanivalója nem a mandátum létrejötte, az interjú többi részében az egymásra lícitáló ígéretek miatt kialakult csapdahelyzetről beszél, ugyanakkor szavai tartalmazzák azt az állítást is, miszerint a választók egy program végrehajtásával bízták meg a győzteseket.

Végül pedig ide soroltam egy cikket Kis Viktor politológus tollából, melyben így fogalmaz: „Az MSZP telitalálatos totószelvénye és az SZDSZ legújabb 'négy igenje' ugyanis az eddigi legkonkrétabb választási ígéretcsomag az eltelt tizenkét esztendőben.”¹² Megint csak nem a mandátum létrejöttén van a hangsúly – és a cikk fő mondanivalója sem ez –, de a megfogalmazás tartalmazza, hogy konkrét programról van szó, a „telitalálatos” jelző pedig arra utal, hogy ez fontos szerepet játszott a győzelemben.

Az 5 mandátumértelmezésként azonosított újságcikk-részletből tulajdonképpen csak 2 tekinthető tiszta esetnek, a másik 3 ide sorolása némiképp vitatható. Ami figyelemre méltó viszont, hogy a mandátumértelmezésekként azonosított magyarázatok között viszonylag magas azok aránya, melyek politikusoktól származnak – az 5-ből 3 ilyen¹³ – míg az összes magyarázat esetében ezek csupán 14%-ot tesznek ki. Vagy megfordítva: ha csak a politikusi megnyilvánulásokat vizsgáljuk, akkor azok 21%-a tekinthető mandátuminterpretációnak. Sőt, ha még tovább szűkítjük a kört, s nem az összes, hanem csak az MSZP-s és SZDSZ-es politikusokat vesszük tekintetbe, akkor ez az arány 33%.

Noha ez az érték jóval magasabb, mint a mandátuminterpretációk aránya az összes magyarázaton belül – amely az összes cikk esetében 5%, a külföldi forrásokat nem számítva pedig 9% –, még mindig messze van attól, hogy ezt a fajta értelmezést dominánsnak nevezzük, akár csak a politikusok körében is.

¹⁰ Népszabadság Online, 2002. május 2. <http://nol.hu/archivum/archiv-60171>

¹¹ Magyar Nemzet Online, 2002. május 18. <http://mno.hu/migr/nemeth-miklos-az-mszprol-es-a-valasztasokrol-784337>

¹² Népszabadság Online, 2002. május 3. <http://nol.hu/archivum/archiv-60347>

¹³ Politikusok alatt aktív politikusokat értettem, tehát Németh Miklóst nem soroltam ide.

Az előző fejezetben láthattuk, hogy vannak szerzők, akik különbséget tesznek a mandátumok típusai között (közpolitikai, személyes és pártmandátum). Jelen esetben nem látszanak ilyen típusok elkülönülni. Az idézett helyek mindegyike a mandátum „klasszikus” értelmére vonatkozik, vagyis egy adott közpolitikai program végrehajtására. Ez a program meglehetősen jól körülhatárolható formában jelent meg az MSZP száznapos programjában, még ha az nem is azonos a párt valódi választási programjával.¹⁴

Ahogy az előző fejezetben utaltam rá, nemcsak az lehet informatív, hogy mekkora a győzelmet mandátumként értelmező cikkek aránya, hanem az is, hogy megjelennek-e a mandátumot tagadó gondolatok. A 2002-es választásokat követően efféle nézetek bukkantak fel Orbán Viktor Budai Várban mondott beszédében. A május 7-én elhangzott beszéd egyik legfontosabb mondanivalója az volt, hogy a Fidesz továbbra is céljának s egyúttal kivitelezhetőnek tekinti a korábbi programjának a folytatását.

„[M]eg fogjuk védeni, amit közösen létrehoztunk. Meg fogjuk védeni, mert képesek vagyunk rá. [...] semmit sem tehetnek a polgári Magyarország szándékai és akarata ellenére. Megígérték, hogy folytatják, amit mi elkezdtünk. Helyes. A polgári Magyarország feladata, hogy ellenőrizze, számon kérje, betartassa. Nincs kormányzati eszközünk, de van sokmillió magyar akarata.”¹⁵

A beszédben továbbá konkrét közpolitikai, politikai kérdések is találhatók, melyekben elvitatják az MSZP–SZDSZ illetékességét a polgári Magyarország összefogására hivatkozva:

„Ezért nem fogjuk megengedni – mert elég erősek vagyunk –, hogy visszacsempésszék a múzeumba a Szent Koronát, nem fogjuk megengedni, hogy átkereszteljék, átrendezzék a Terror Háza Múzeumot. Nem fogjuk megengedni, mert elég erősek vagyunk hozzá, hogy mégoly ravasz módszerekkel is külföldieknek adják el a magyar termőföldet és kisemmizzék a magyar gazdát. Nem fogjuk megengedni, mert elég erősek vagyunk hozzá, hogy szétrombolják a státustörvényt. Nem hagyjuk, nem fogjuk megengedni, hogy elvegyék a családoktól, amit már megszereztek maguknak az elmúlt esztendőkből.”¹⁶

Megjelenik továbbá az elhíresült „a haza nem lehet ellenzékben” szlogen is, mely a parlamenti többség akarata fölé helyezi a nép akaratát, amely alatt a második fordulóra összekovácsolódott polgári oldal céljai értendők:

¹⁴ A száznapos program létrejöttéről lásd Pethő 2009.

¹⁵ Magyar Nemzet Online, 2002. május 8. <http://www.mno.hu/portal/75881>. Ez a beszéd nem szerepel a fenti táblázatban feltüntetett 99 magyarázat között, mivel nem tekinthető a választások eredményére vonatkozó okfejtésnek.

¹⁶ Uo.

„Meglehet, pártjaink és képviselőink az országgyűlésben ellenzékben vannak, de mi, akik itt vagyunk a téren, nem leszünk és nem is lehetünk ellenzékben, mert a haza nem lehet ellenzékben. Legfeljebb egy kormány kerülhet ellenzékbe saját népéhez képest, ha feladja a nemzet céljait. Még egyszer: nem az a fontos, hogy mi hozzuk a jó döntéseket, hanem, hogy jó döntések szülessenek.”¹⁷

ÖSSZEFOGLALÁS

A fentiekből látható, hogy a 2002-es választásokat követő sajtókommunikációban nem nevezhető jelentősnek a győzelmet mandátumként értelmező magyarázatok száma, aránya. Fontos és ezzel némiképp összefüggő kérdés, hogy található-e valamely más magyarázat, melyet dominánsnak nevezhetnénk. Az első táblázat alapján nem tűnik ki ilyen, hiszen a legnagyobb arányú előfordulás is csupán 38%. Ugyanakkor lehetséges csoportokba rendezni őket, s ekkor más képet kapunk. A másodiktól az ötödik pontig tartó magyarázattípusokban közös, hogy mind a Fidesz valamilyen hibájának tudják be a választási eredményt, szemben az ellenfelek bármiféle érdemével.¹⁸ Ha ezeket összeadjuk, akkor 73%-ot kapunk az összes forrás tekintetében, és 57%-ot, ha csak a hazaiakat vesszük figyelembe. Ezeket az arányokat szem előtt tartva már kijelenthetjük, hogy a választást követően meghatározó volt azon magyarázattípusok aránya, melyek a Fidesz által elkövetett hibáknak tudták be az eredményt. E tanulmánynak nem célja annak elemzése, hogy ez miért van így. E helyütt mindebből annyi a fontos, hogy található egy dominánsnak nevezhető magyarázatcsoport, melynek megléte hatással lehetett arra, hogy a győzelmet mandátumként értelmező interpretációk nem töltötték be meghatározó szerepet. Emellett természetesen egyéb tényezők is közrejátszhattak, melyek vizsgálatához további elemzésekre és több választás vizsgálatára lenne szükség.

A vizsgálódás eredményeképpen e pillanatban tehát csupán annyit jelenthetünk ki, hogy a 2002-es országgyűlési választásokat követően nem volt meghatározó a győzelmet mandátumként értelmező újságcikkek aránya. E szerény eredmény ellenére ugyanakkor fontosnak tartom a fent leírtakat, amennyiben egy új, a hazai szakirodalomból eddig hiányzó megközelítéssel gazdagíthatják a demokráciaelméleti kutatások eszköztárát, illetve az itt elvégzett elemzéseket a többi parlamenti választásra is kiterjesztve fontos megállapításokhoz juthatunk a hazai sajtó és a politikusok mandátumértelmezésének jellemzőiről.

¹⁷ Uo.

¹⁸ A harmadik típusba, vagyis a Fidesz agresszivitását állító magyarázatok közé soroltam néhány olyat is, melyek Medgyessy Péter békülékeny személyiségét emelték ki, ezek száma ugyanakkor csekély és nem befolyásolja lényegesen az arányokat.

9. FEJEZET

Szűcs Zoltán Gábor – Gyulai Attila

A retorikai ígéretek helye a mandátumelméletben

A fejezet a retorikai ígéretek abból a szempontból vizsgálja meg, hogy miként kapcsolhatóak az ígéretkutatás mandátumelméletének főáramához. Célkitűzése főként elméleti jellegű, ám az állításokat egy exploratív, kvalitatív tartalomelemzés támogatja. A mandátumelmélet és az ígéretkutatás kapcsolatának elemzése után bemutatja, hogy a nemzetközi ígéretkutatások két fő irányzatában milyen szerepet játszanak a retorikai ígéretek, majd azt elemzi, hogy az ígéretkutatás projekt miként használja ezt a kategóriát. A projekt adatbázisára támaszkodva empirikus elemzéssel mutatja meg, hogy a retorikai ígéretek nem irrelevánsak a mandátumelmélet szempontjából és hogy tanulságaik kiterjeszthetők a valódi ígéretekre is.

Alábbi tanulmányunk célja, hogy az ígéretkutatás elméleti keretei között maradván, de néhány, ezen elmélet keretében kisebb figyelmet kapott kérdésre fókuszálva és a kutatás empirikus eredményeit felhasználva megmutassuk, hogy milyen szerepet játszik a retorika a választási ígéretek megfogalmazásában. Ehhez előbb néhány elméleti megfontolásra kell kitérnünk, majd ismertetni fogjuk exploratív jellegű, kvalitatív tartalomelemzésünk eredményeit, amelynek empirikus forrását az ígéretkutatás első fázisában létrehozott adatbázis adja.

Amellett fogunk érvelni, hogy a retorikai ígéretek bizonyos tulajdonságaik révén be tudják tölteni ugyanazt az informáló funkciót a választói döntések meghozatala során, és ezáltal ugyanazt a későbbi kormányzati cselekvési szabadságot korlátozó funkciót, mint a nem-retorikai ígéretek, ha nem is feltétlenül pontosan ugyanúgy.

Ezzel kapcsolatos elméleti állításainknak van egy, a kutatás során azonosított retorikai ígéretekre vonatkozó szűkebb, valamint egy tágabb, a választási ígéréttel retorikájának egészére érvényes vonatkozása is. Utóbbi abból adódik, hogy a – későbbiekben tárgyalt – kritériumok alapján retorikai ígéreteknek nevezett ígéretek nem „retorikusabbak”, mint a többi ígélet, csupán – specifikus közpolitikai tartalom híján – könnyebben felismerhető retorikusságuk, ezért a velük kapcsolatos megfontolások elméleti nehézségek nélkül kiterjeszthetők a többi ígéretekre is.

A kérdés jelentőségét az adja, hogy az ígéretkutatás tágabb elméleti kereteit adó mandátumelmélet előfeltevései szerint a választási kampányoknak és azon belül a választási ígéreteknek megfelelő információt kell biztosítaniuk a választói döntésekhez. Vagyis, a normatív szempontokat nem hangsúlyozva, érvényes módon feltehető kérdés, hogy mi az, amit a választók tudhattak arról, amit az általuk támogatott párt kormányra kerülve tenni kíván. Ebben a keretben a retorikai ígéretetek – vagyis lényegében azok a retorikai eszközök, amelyek esetleg információkat közvetítenek a választók felé – az informativitási kritérium szempontjából tökéletlennek, s így a mandátumot gyengítőnek számítanak. Ehhez képest azt mondani, hogy a retorika minden választási ígéret konstitutív eleme, mint a várható kormányzati cselekvésekkel kapcsolatos információtartalom, akár az egész mandátumelmélet kritikájának is tekinthető lenne.

Ez azonban nincs így. A választási ígérettétel általánosan retorikai jellege – az információtartalomra vonatkozó elvárás felől nézve – ugyan egyfelől szükségképpen „gyengíti” a kormányzat működésére vonatkozó mandátum politikai kötőerejét, de mint meg fogjuk mutatni, számos elméleti okunk van azt gondolni, hogy a retorika megkerülhetetlenül szükséges előfeltétele is a mandátum létrejöttének. Ez igaz akkor is, ha azt gondoljuk, hogy a retorika szerepének hangsúlyozása bizonyos mértékig kifelé is vezet a mandátumelméletből a felhatalmazáselmélet irányába, hiszen a retorikai eszközök használójának kiemelt jelentőségét hangsúlyozza az ígéretetek szakpolitikai tartalmával szemben, pontosabban a mellett.¹ De mivel a választási ígérettételnek a politikai szereplő későbbi – kormányzati – cselekvéseinek politikai korlátozása definíció szerint meghatározó eleme, a retorikára irányuló nagyobb figyelem inkább arra kell hogy emlékeztessen minket, hogy a demokratikus képviselőténylegesen *gyakorlatában* a képviselőlet mandátumon és felhatalmazáson alapuló felfogásai egyaránt rendelkezhetnek magyarázóerővel.

Ezért azt gondoljuk, hogy a retorika és a retorikai ígéretetek szerepe gazdagíthatja mind az elméleti belátásokat, mind az empirikus eredményeket ezen a téren. Annak érdekében, hogy erre rámutathassunk, a következőket fogjuk megvizsgálni tanulmányunkban:

- (1) hogyan jelentkezik az ígéretkutatásban a retorika problémája és milyen megoldások születnek rá;
- (2) milyen elméleti érvek szólnak amellet, hogy a retorika megkerülhetetlen a mandátum kialakulása szempontjából;
- (3) hogyan alkalmazhatóak a 2002-es kampány retorikai ígéreteire a retorikával kapcsolatos elméleti megfontolások.

¹ A megkülönböztetéshez lásd Körösenyi 2007b. Az ott kifejtett álláspont kritikájához: Meszerics 2008; és védelméhez: Körösenyi 2008.

ÍGÉRETKUTATÁS ÉS RETORIKA

Az ígéretkutatások azt vizsgálják, hogy mennyire feleltethetők meg a későbbi kormányzati lépések a pártok választások során megfogalmazott ígéreteinek. E kutatások tágabb keretét a demokráciaelméletek jelentik: ha a választási ígéretek és a kormányzati cselekvések közötti megfelelés erős, akkor jó okunk van azt feltételezni, hogy a kormányzati cselekvéseket az a felhatalmazás (mandátum) igazolja, amelyet a kormánypártok a választások során kaptak választóiktól. Így pedig végső soron arról van szó, hogy a választási ígéretek jelentik az összeköttetést a választói preferenciák és a későbbi kormányzati cselekvések között. Ahhoz, hogy egy jelölt nyerni tudjon, szavazatokat kell gyűjtenie a választásokon, az ígéretek pedig éppen ezt a célt szolgálják. Vagy másként: ahhoz, hogy a választói preferenciáknak megfelelően működjön a kormány, olyan jelölteknek kell nyerniük, akik – ígéreteikből tudhatóan – ezeket a preferenciákat képviselik a politikában.

Bár az ígéretkutatások során többnyire adottnak tekintik, hogy a *programme to policy linkage* (Thomson 2001) a demokrácia mandátumelméletének keretei között értelmezhető elsősorban, ez korántsem magától értetődő: az ígéretkutatás elméleti alapjait kidolgozó tanulmányból (lásd Körösi-Sebők írását a kötetben) kiderül, hogy a felhatalmazás nemcsak *mandátumként*, hanem egyéb módon is megszülethet, illetve a közpolitikai program a mandátumnak csak az egyik fajtája. Precízebb fogalomhasználatban a mandátum az a bizonyos mértékig *politikailag* (de nem jogilag) korlátozott felhatalmazás, amelynek létrejöttét a politikusok kezdeményezik, amikor megfogalmazzák választási ígéreteiket, s amely akkor jön létre, amikor a választók szavazataikkal egy bizonyos pártnak vagy pártok bizonyos csoportjának lehetővé teszik a kormányzati pozícióba kerülést. A választás azonban értelmezhető másként is: például mint kormányzati cselekvések fölött mondott utólagos ítélet (ebben az *elszámoltatáselméleti* keretben az elméleti fejezet szerint a választási ígéreteknek nincs igazán jelentősége). S ugyanígy a választási ígéretek is értelmezhetőek másként: például mint az előzetesen adott választói preferenciákra való válaszok (ez esetben inkább *reszponzivitásról*, mint szűkebb értelemben vett mandátumról beszélhetünk).

A demokráciaelméleteken belül tehát a mandátumképvislet a képvislet *tartalmanak* ex ante, felülről való meghatározása, így a választáshoz képest előzetes elkötelezettség bizonyos, az ígérteveő által meghatározott kormányzati cselekvésekre, illetve eredményekre. A képvislet lényege, hogy a pártok ígéreteket fogalmaznak meg olyan tárgyakkal és területekkel kapcsolatban, amire a kormánzatnak ráhatása lehet, és ezeket később igyekeznek teljesíteni is. Ezért egyfelől a programokat, másfelől a teljesítés hogyanját kell ellenőrizni, hogy lássuk, mennyire működik empirikusan is a mandátumképvislet.

A mandátumelmélet belső logikája szempontjából egy választási ígért annál jobb, minél inkább segíti az informált döntések meghozatalát. Adódnak persze

technikai-elemzési nehézségek: a választási programok nem csak ígéreteket tartalmaznak, az ígérek nem egyformán konkrétak, a teljesítésük nem mindig mérhető objektív kritériumokkal, ezért az operacionalizálás során különféle megoldások születnek arra, hogy miként ragadható meg az ígérek tartalma. A pledge megközelítés (lásd például Royed 1996), amelyből a retorikai ígérek kategóriája következik, elsősorban a minél konkrétabb közpolitikai (részben politikai) tartalmat keresi (definíció szerint kormányzati cselekvésekről vagy eredményekről szólnak az ígérek), és ebből a szempontból minél konkrétabbnak talál egy ígéretet, annál valószínűbbnek vagy számonkérhetőbbnek tekinti, illetve minél kevésbé konkrétan, annál retorikaibbnak. Ezzel szemben a saliency megközelítés (lásd például Budge 2001) a programbeli, mennyiségi *hangsúlyok* alapján meghatározott jelentőséget tartja számon (szavak számlálásával).

Noha az ígérekutatási projekt – s mi magunk is ehhez igazodunk – a pledge megközelítést követte, érdemes kitérni a saliency megközelítésre is, hogy láthatóvá váljon, a mandátumelmélet egészen belül már eleve megvannak a retorika belépési pontjai. A hangsúlyorientált megközelítésben a választási program nem konkrét közpolitikai célokra referáló egységnyi ígérek listája, hanem bizonyos retorikai szándékok szerint megformált komplex szöveg, amelyben a megvalósulás a költségvetési tételek vizsgálatán keresztül ellenőrizhető. A hangsúlyközpontú megközelítésben az ígérek *retorikai* megformálása központi kérdés, amelynek magyarázatára a megközelítés alapjául szolgáló elméleti keret bizonyos előfeltevései, például Riker dominancia-alapelve² szolgálnak. A Budge (2001) által vázolt elméleti keretben ugyanis a mandátum létrejöttéhez (és annak mérhetőségéhez) egyáltalán nincs szükség nagyon konkrét, többnyire számszerűsített ígéretekre, sem objektíven mérhető vagy ellenőrizhető nagyon konkrét policyígéretekre: a költségvetési tételekkel való párosíthatóság ugyanis elég *laza* kritérium. Ad absurdum, az is elképzelhető, hogy egy választási program nem más, mint a kutató szempontjából nehezen operacionalizálható ígérek halmaza, mégis nagyon világosan kiderül belőle, hogy miféle mandátumot kér az adott párt, mert egy markánsan bal- vagy jobboldali programot képvisel. Másként fogalmazva, a program még így is megfelelő információval szolgál a választóknak ahhoz, hogy döntést hozzanak a szavazófülkében.³

Ezzel szemben a pledge megközelítésben látszólag nincs helye a retorikai ígéreknek. Terry Royed 1996-os tanulmánya szerint:

„A fairly strict definition of ‘pledge’ was used: ‘real’ pledges are defined as a commitment to carry out some action or produce some outcome, where an

² Riker 1996. Fontos látni, hogy a dominancia és a diszperzió elvei Rikernél *retorikai* és nem heresztetikai kérdések, mert Rikerrel kapcsolatban többnyire a heresztetikai elméletét szokták emlegetni, holott Riker a retorika jelentőségét nem értékeli le, csak mellé teszi a heresztetikát.

³ Érdemes megemlíteni, hogy a fenti előnyei mellett a saliency megközelítésnek megvannak a maga súlyos elméleti és módszertani problémái is. Ezekhez lásd például: King et al. 1993; Thome 1999; Petry–Collette 2009.

objective estimation can be made as to whether or not the action was indeed taken or the outcome produced. If a party seems to commit to some sort of change, and one could equally strongly argue that it was carried out, and that it was not, then the 'pledge' is considered too vague or value-laden to be considered a 'real' pledge. Instead, it is considered primarily a rhetorical statement. Examples are given below" (Royed 1996, 79).⁴

Mint látszik, Royed definíciójában a valódi és a retorikai ígéretek közötti különbség az ígélet teljesülésének eldönthetetlensége. Attól retorikai egy ígélet, hogy túlságosan homályos vagy értéktelített ahhoz, hogy valódi ígéletként lehessen kezelni.

Kétféle következtetést lehet levonni ebből az eljárásról. Gondolhatjuk azt, hogy az ilyen retorikai ígéretek irrelevánsak az elmélet szempontjából, vagy gondolhatjuk azt is, hogy nem. Az elsőre példa lehet Kalogeropoulou (1989), aki a PASZOK (görög szocialista párt) 1981-es kampánydokumentumait és későbbi kormányzati lépéseit összehasonlító kutatásában láthatóan pontosan így járt el, külön hangsúlyozva az ígéretek azonosításakor alkalmazott definíció szigorúságát. Vele ellentétben viszont Ashworth (2000) tanulmánya, amely az 1995-ös walesi helyi választásokat vizsgálta, a pártprogramok ígéreteit „retorikai” és „specifikus” ígéretekre választotta szét, példákkal határozva meg a kettő közötti különbséget. Mi természetesen Ashworth gyakorlatával értünk egyet, s ennek megfelelően érvelésünk arra irányul, hogy ezt az álláspontunkat alátámasszuk.

Mind Ashworth pledge-központú elemzése, mind a „hangsúlynak” a saliency megközelítésben tulajdonított jelentősége azt mutatják, hogy a gyakorlatban a retorika korántsem irreleváns a mandátumelmélet szempontjából. Kérdés azonban, hogy milyen elméleti keretben lehet ezt a relevánságot értelmezni a leginkább. Az alábbiakban erre keresünk választ.

A RETORIKAI ÍGÉRETEK ÉS A RETORIKA FOGALMA

Hogy jobban megértsük a retorika jelentőségét a retorikai ígéretek és egyúttal az ígéretek esetében általában, érdemes először röviden, három pontban összefoglalni a fentiekben leírtakat. Először is, a retorikai ígéretek meghatározó jellemzője az a probléma, hogy teljesülésükről nem lehet valamilyen objektív kritérium alapján ítéletet hozni. Vagyis: a kormányzati cselekvésre vagy eredményre vonatkozó ígélet *nem tartalmaz elég konkrét információkat*. Másodszor, a mandátumelmélet keretei között pedig, ahol a választók informált döntésének kulcsszerepe van, a *tökéletlen informativitásból a mandátum gyengülése következik*. Harmadszor, ezekkel az elméleti megfontolásokkal ellentétben, az ígéletkutatás gyakorlatában mind pledge, mind saliency

⁴ Egy ehhez nagyon hasonló, bár kissé zavarosabb megfogalmazás olvasható egy későbbi cikkben: Royed–Borelli 1997, 563.

megközelítésben mégis van példa arra, hogy a retorikát (a retorikai ígéreteket vagy az ígérek hangsúlyait) *pozitívan figyelembe veszik* az ígérek vizsgálatakor.

Jól látható, hogy a retorika pozitív számításba vételének legfőbb akadálya a tökéletes informáltságra vonatkozó elvárás a mandátumelméletben (ehhez lásd Körösenyi 2007b, 19; ennek kritikáját lásd Meszerics 2008, 150). Ez azonban csak egy olyan világban lenne igaz, ahol a választói preferenciák, a választási ígérek és a kormány politikája közötti kapcsolat problémátlan volna. A helyzet azonban ennél sokkal bonyolultabb, és a választási programok szerepe sem pusztán az, hogy összeköti a választói preferenciákat a majdani kormányzati cselekvésekkel: úgy is mondhatnánk, ez a kapcsolat nem eleve adott, hanem meg kell konstruálni (ahogy például a „közepet” is, lásd Hindmoor 2004, 9).

Lássunk néhány példát arra, hogy miért nem magától értetődő, hogy az ígérek célja a tökéletes informáltság:

- (1) A kormányzat sokkal több dolgot csinál, mint amennyi ígért egy kampányban elhangzik. Vagyis, a mandátum olyan képvisleti forma, amelynek tartalma csak igen kis részben korlátozott. Lehet persze gazdaságosan megfogalmazni ígéreteket, például olyan ígéretet tenni, amely ismétlődő kormányzati cselekvésekre vonatkozik, de még ez a fajta információsűrítés sem alkalmas a teljes kormányzati működés lefedésére. Az ígértetés tehát mindekelőtt: szelektálás a lehetséges kormányzati cselekvések közül valamilyen alapon. Nyilvánvaló, minek alapján: a cél a szükséges szavazatok megszerzése (vagy akár a szavazatmaximalizálás – ez elméleti modell kérdése). A szelektálás kulcsa tehát a választói preferencia.
- (2) Csakhogy ezen felül még ott van az a probléma, hogy semmi okunk nincs feltételezni, hogy a választók döntése az egyes közpolitikai javaslatok egyenkénti mérlegelésén alapulna. Több okból sem plauzibilis ez a feltevés:
 - (a) A választóknak végső soron nem közpolitikai javaslatok, hanem jelöltek között kell választaniuk, ami azt jelenti, hogy valamilyen módon le kell fordítani a programok sokdimenziós közpolitikai terét (és a kormányzás még összetettebb világát) egy egydimenziós politikai térre, amelyben elhelyezhetők az alternatívák, és kideríthető, ki áll közelebb az adott választóhoz.⁵ Tehát az a szelekció és információsűrítés, ami minden program sajátja, csak közbülső állomás a végső döntési helyzet kiformalódása felé vezető úton. A programnak – logikus módon – úgy kell szelektálnia az ígérek között, hogy a lehető legjobban segítse a párt számára legkedvezőbb döntési helyzetek előállítását, miközben a választók maguk is szelektálnak a potenciálisan fontos ügyek között. A saliency megközelítésben szereplő hangsúly probléma lényegében erre a felismerésre épül.

⁵ Az ezzel kapcsolatos elméleti problémákra válaszként fejtegette ki Riker retorika- és heresztikaelméletét (Riker 1980; 1986).

- (b) Az sem magától értetődő, hogy egyértelmű kapcsolat áll fenn célok és eszközök között. Még a legkonkrétabb, objektíven mérhető ígéretek sem feltétlenül teljesen szabják meg egyszerre a célokat és az azok elérését szolgáló eszközöket. Például az úgynevezett outputígéretek inkább az eszközökről, az outcome-ígéretek inkább a célokról szólnak. Utóbbiakat pedig többféleképpen is el lehet érni, még akkor is, ha azt a kérdést például, hogy adott évben hány százalék a GDP növekedése, könnyörtelen pontossággal meg lehet mondani a megfelelő sztenderd módszerek alapján. Mindezek tehát az ígértétel információsűrítő, szelekciós elemei.
- (c) Végül az sem magától értetődő, hogy mi a kapcsolat a választók vágyai és a lehetséges kormányzati cselekvések között. A programokban nem véletlenül kap helyet gyakran helyzetértékelés, szerepelnek általános elvek, értékek, eszmék, a választók szubjektív érzéseire és megítélésére való hivatkozások – tehát retorikai ígéretek – a konkrét közpolitikai javaslatok mellett. Bár a programok definíció szerint a jövő kormányzati cselekvéseivel kapcsolatban vállalnak felelősséget, önkorlátozást, ezt nem kizárólag azáltal tehetik, hogy konkrét közpolitikai cselekvésekre tesznek ígéretet. Mindez kétségtávol gazdaságos (a konkrét, elszigetelt ígéreteknel mindenestre gazdaságosabb) módja annak, hogy a választókat meggyőzze arról, hogy amit a párt javasol, az megfelel annak, amit ők szeretnének.

Mindezek a megjegyzések akár a mandátumelmélet kritikáját is jelenthetnék, mondván, a fentiek alapján nem elég plauzibilis az elmélet, de ez az értelmezés a legkevésbé sem szükségszerű: hiszen ha vannak választási ígéretek és van kormányzati erőfeszítés ezek teljesítésére, akkor – mint az az ígértetkutatás elméleti cikke is hangsúlyozza – legalább valamilyen gyenge változatban mindenképpen van a mandátumelméletnek gyakorlati relevanciája. Ugyanakkor a fentiek érthetővé teszik, hogy mire való a mandátumelméletben a retorika: a példákban ugyanis információsűrítésről, szelektálásról, fordításról, hangsúlyozásról és meggyőzésről volt szó és arról, hogy ezekre az eszközökre azért van szükség, hogy a mandátum – a választói preferenciák, a pártprogram ígéretei és a kormányzati cselekvések közötti kapcsolat – egyáltalán létrejöhessen. Másként megfogalmazva: ezek nem csökkentik, hanem növelik az informáltságot a maguk módján. Csupa olyasmiről volt tehát szó, ami az antikvitás óta a *retorika* fogalmának szerves része. S ebben máris benne rejlik a válasz arra a kérdésre, hogy milyen egyéb funkciója lehet a retorikának a mandátum gyengítésén kívül: a mandátum megkonstruálása. Ezért is mondhatjuk, hogy a retorika nem mond ellent a mandátumképviseletnek, sőt, éppenséggel elengedhetetlen feltétele annak.

Ezen a ponton azonban elengedhetetlenül szükséges, hogy a retorika fogalmát közelebből is meghatározzuk, illetve rámutassunk azokra a részterületeire és aspektusaira, amelyek segíthetnek értelmezni pozitív módon felfogott szerepét a mandátum kialakulásában.

A retorikának ugyanis több olyan fogalma és megközelítése is van, amely a retorikai ígérettel kapcsolatban érdekes:

- (1) A retorika egyrésztől megközelíthető olyan nyelvi szituációként, amely a hallgatóság, közönség meggyőzését, véleményének *befolyásolását* célozza. Ebben a formában a retorika a politikai kommunikáció fogalmához kerül közel, és alapvetően abból az előfeltevésből indul ki, hogy valójában nincsen másról szó, mint egy előzetesen adott, rögzíthető tartalom megfelelő (hatásos) formában való megjelenítéséről.
- (2) A retorika ugyanakkor felfogható a *közösségi-közéleti-politikai tudás* közegeként is, ami pozitív változatban (pl. Arisztotelésznél) azt jelenti, hogy a retorika által hordozott enthümémikus jellegű tudás a politikai cselekvésnek és a politika megismerésének egyaránt előfeltétele, negatív változatban (pl. Platón szofizmuskritikájában) pedig a valódi tudással szembeállított vélekedések világát képviseli.
- (3) Harmadrészt, a retorika megközelíthető úgy is, mint *nyelvi működésmód*, amely esetben nem a kijelentések által kiváltott hatás, hanem a jelentések létrejöttének feltételei, a jelentés és a valóság közötti kapcsolat állnak a középpontban.

Mint látható, az általunk felvetett probléma a retorika mindhárom jelentésével összefügg. Ahogy ezt fentebb jeleztük is, az ígérettétel retorikája a választók meggyőzését szolgálja (lásd az első jelentést), s azzal van összefüggésben, hogy nincs és nem is lehet egyértelmű megfelelés a választói preferenciák, a programok ígéretei és a majdani kormányzati cselekvések között (lásd a második jelentést), s annak a nyelvnek a közegében érvényesül, amelyben a választók meg tudják fogalmazni igényeiket, a politikusok az ígéreteiket, s ahogy a kormánypolitika a saját cselekvéseit értelmezni tudja (lásd a harmadik jelentést). Némileg leegyszerűsítve azt is mondhatjuk, hogy a retorikai ígérek vizsgálata azt feltételezi, hogy a saliency megközelítéshez hasonlóan⁶ számításba vesszük a retorika szerepét a szó első jelentésében. Továbbá, hogy a szó másik értelmében Arisztotelész mellé állunk a pledge megközelítés e tekintetben inkább Platón nézeteivel rokonítható főáramú álláspontjával szemben. S végül, hogy igyekezzünk eszközöket keresni a szó harmadik jelentésében vett retorika vizsgálatára is.

Mindez azt jelenti, hogy a retorikai ígérek tanulmányozása elméleti értelemben azzal kapcsolatban kínál bizonyos tanulságokat, hogy a retorika hordozza a mások meggyőzésére irányuló szándékot, fejezi ki az ígérek tartalmát és ad formát az ígéreknek. Mindhárom jelentésében a retorika kétségkívül annak eszköze, hogy a választásokon nyert felhatalmazás tartalma csak lokálisan, politikai környezethez kötötten és vitatható módon legyen meghatározható, de éppen mivel vannak vá-

⁶ Budge 2001. Már az általa említett Riker is meggyőzősként kezelte a retorikát, lásd Riker 1996.

lasztási ígéretek, és azokról döntenek is a választók, a retorika mégiscsak része a mandátum létrejöttének, ezért nem érdemes figyelmen kívül hagyni.

Nem elméleti, hanem empirikus kérdés innentől kezdve, hogy az úgynevezett retorikai ígéretek valóban hordoznak-e olyan információkat, amelyek segítenek megteremteni ezt a kapcsolatot választói preferenciák, a pártprogramok és kormányzati cselekvések között. Számos példát fogunk látni arra empirikus elemzésünkben, hogy milyen módon lehetnek informatívak a retorikai ígéretek, így előzetesen csupán annyit érdemes leszögezni, hogy általános elvek hangoztatása, bizonyos témák hangsúlyozása, más pártokhoz való viszonyra utalás, nem objektíven mérhető ígéretek megfogalmazása mind-mind ilyen eszközök lehetnek, s mindnek van – többé-kevésbé explicit – közpolitikai vonatkozása is, és ilyen eszközre nagyszámú példát találhatunk a retorikai ígéretek között.

A fenti gondolatmenetből az is következik, hogy az információsúrités, szelekálás, hangsúlyozás, meggyőzés – vagyis a retorika – nem szükségképpen a retorikai ígéretek sajátja, hanem magából a választási kampány belső logikájából következik. A legkonkrétabb közpolitikai tatalmú ígéretekből álló választási program sem tudja tökéletesen lefedni a lehetséges kormányzati cselekvéseket, s nem is fedi le tökéletesen a választói preferenciákat. Egy ilyen programnak lehet jó visszhangja, de legalább annyira retorikai hatása (olyan heurisztikák alkalmazását teszik lehetővé a választók számára, mint hogy „ezek aztán tudják, mit kell csinálni”, „ha itt ennyire egyértelműek, nyilván hasonló ügyeket is így fognak kezelni”, „nem mindenben értek velük egyet, de még szimpatikusabbak, mint az ellenfelek” stb.), mint konkrét és mérhető tartalmuk révén. Mindez pedig azt kell hogy jelentse, hogy elvileg a retorikai és a konkrét ígéretek között e tekintetben nincs minőségi különbség.

A továbbiakban mégis csak a retorikai ígéretekről lesz szó, aminek nagyon egyszerű oka van: mondanivalónk szempontjából elég, ha meg tudjuk mutatni, hogy a retorikai ígéretek retorikussága nem merül ki a közpolitikai szempontból túlságosan kevésbé konkrét jellegükben, hanem további, a mandátum formálódása szempontjából releváns információkat is hordoznak.

RETORIKAI ÍGÉRETEK AZ ÍGÉRETKUTATÁSI PROJEKTBEN ÉS A 2002-ES VÁLASZTÁSI KAMPÁNYBAN

Empirikus elemzésünk alapjául az ígéretkutatás adatbázisában szereplő retorikai ígéretek szolgáltak. Ez az ígéretcsoport két lépésben állt elő: a kutatás kódkönyve ígéretnak minősítette mindazon kijelentéseket, amelyek elkötelezettséget fejeztek ki kormányzati cselekvésre vagy valamilyen kormányzati eredmény elérésére, majd a tesztelés során ezek egy részét retorikai ígéreteknek minősítették azon az alapon, hogy teljesülésük nem ellenőrizhető.

A projekt ígéretdefiníciója alapján azonosított ígérek között a tesztelés során 91 ígéretet minősítettek retorikainak: az MSZP programjában azonosított 130 ígéret közül mindössze 40 minősült retorikainak, az SZDSZ médiában megjelenő – az ismétlődésektől megtisztított – 170 ígérete között 51 lett retorikai. Mi ezekkel dolgoztunk, és azt igyekeztünk részleteiben megmutatni, hogy milyen gazdag és változatos retorikai eszközei vannak annak, hogy a választók informált döntést hozzanak a voksoláskor, vagyis annak, hogy a mandátum létrejöhessen.

Változók

Elemzésünkben – praktikus megfontolásokból – a két későbbi kormánypárt, az MSZP és az SZDSZ ígéreteire korlátoztuk a figyelmünket. Hogy meg tudjuk mutatni, milyen specifikus információkat hordoznak a retorikai ígérek, amelyek ráadásul a mandátumelmélet keretei között is értelmezhetők akár, bevezettünk néhány új változót is, illetve bevontunk az elemzésbe néhány, a valódi ígéreteknél is használt változót.

A változók a következők voltak:

(1) *Metaforikus/szószerinti*. A legkézenfekvőbb dolog a retorikai ígérek esetében, hogy feltételezzük, hogy azok nyelvi megformáltsága retorikus. Úgy gondoltuk, érdemes megnézni, hogy milyen arányban találunk metaforikus kifejezésekkel operáló ígéreteket. Ennek jelentőségét az adja, hogy a metaforahasználat nem feltétlenül jelenti azt, hogy ne lehetne objektív mércét találni az adott ígéret teljesülésére, ám a metaforikus szóhasználat számos többletinformációval szolgálhat: lehetnek kognitív üzenetei az adott megfogalmazásnak, amelyeket az közvetít, ahogy a politikai világot a hétköznapi fogalomhasználatától eltérő módon strukturálja át a metaforikus szóhasználat, illetve hordozhat bizonyos affektív üzeneteket is (pozitív vagy negatív érzelmi tartalmakat).

Ennek egyik példája lehet a „nemzeti összefogással rendbe tesszük az egészségügyet”, ahol a „nemzeti összefogás” kifejezés nyilvánvalóan nem érthető szó szerint, hiszen egy politikai közösség egésze nem képes a szó fizikai értelmében összefogódzkodva megcsinálni valamit. A kifejezés szó szerint alkalmazható lehetne, mondjuk, egy baráti társaságra, akik összefogva, közös erővel felújítanak egy házat. Metaforikus vonzereje éppen abból ered, hogy ezt az összefogás kifejezésben implikált „Gemeinschaft” jellegű közösségi ideált alkalmazza társadalmi méretekben.

(2) *Szimbolikus/materiális*. Már volt arról szó korábban, hogy az ígéretkutatás elméleti háttéréből vagy a nemzetközi példákból szükségszerűen nem következik, mégis gyakori előfeltevés, hogy az ígérek materiális javakallokációjára vonatkoznak. Kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen arányban vannak a retorikai ígérek között olyanok, amelyek valójában azért kerülnek ebbe a körbe, mert szimbolikus javak létrehozását, megszüntetését tartalmazzák. A szimbolikus és materiális javak

íránti érdeklődés, tudjuk, a politikai teret strukturáló egyik tényező lehet, így szintén segíthet a választóknak döntésük meghozatalában.

Erre példa lehet a következő ígélet: „Garantáljuk a támogatási pályázatok átláthatóságát.” Ugyanis, bár lehet konkrét közpolitikai intézkedéseket rendelni az átláthatóság kritériumához, sőt, látszólag egy nagyon konkrét problémához kapcsolódik, a támogatási pályázatokhoz, a szöveg maga valójában mégiscsak egy általános elv érvényesülésére tesz ígéletet, s annak előnyben részesítését más szempontokkal (gyorsaság, költséghatékonyaság stb.) szemben. Mindez jól mutatja egyébként azt is, hogy egy retorikai ígéletnek lehet meglehetősen specifikus közpolitikai tartalma is: a választások után Csillag István gazdasági miniszter egyik első látványos politikai kudarca az volt, amikor az autópálya-építésekre kiírt pályázatokat vissza kellett vonnia, mivel az ügyben kialakult viták során nyilvánvalóvá vált, hogy a választott pályázati forma feltűnő ellentmondásban van a kampányban sokat emlegetett átláthatósági kritériummal.

(3) *Változás.* Ez a változó azt fejezi ki, hogy valamilyen jelenséget meg akar-e változtatni az ígélet vagy fenn akar-e tartani. Ez voltaképp a politikai versenyre utal, hiszen az előző kormány bizonyos intézkedéseire vagy gyakorlatához való viszonyt fejezi ki. Két, egymástól különböző jelentést is hordozhat ez: egyrészt, kormánypárt esetében azt várnánk, hogy kevesebb változást fog javasolni, ellenzéki párt esetében kézenfekvő lenne, hogy több legyen a javasolt változás (sajnos, az általunk vizsgált retorikai ígéretek alapján ilyen elemzésre nem volt lehetőségünk); másrészt, a nagyobb változási igény nagyobb elhatárolódási szándékra mutathat, ami a politikai térben való nagyobb távolságra, s így közvetett módon szintén szakpolitikai elkötelezettségekre is utalhat.

Erre példa lehet a következő szocialista ígélet: „Rugalmas nyugdíjba vonulási rendszert vezetünk be.” Nem kérdéses ugyanis, hogy ez az ígélet valamiféle közpolitikai változásra tesz ígéletet.

(4) *Közpolitika/pártpolitika.* Itt a besorolás szempontja az volt, hogy az ígélet valamilyen közpolitikai tartalomra vonatkozik-e, vagy inkább pártpolitikai információt hordoz. Bár az ígéletkutatások általában a közpolitikai kérdésekben elfoglalt álláspontra kíváncsiak, mivel azonban a választópolgár közvetlenül pártokat és nem közpolitikai terveket támogat, ezért a kutatók számára kézenfekvőnek tűnik, hogy a közpolitikai kérdésekben elfoglalt álláspontokat a pártok politikai térben elfoglalt álláspontjával azonosítsák. Ha pedig így járunk el, akkor minden olyan információ, amely a többi párthoz képesti pozíciót jelöli ki, segít orientálni a választót a döntésében. Ezt nevezhetjük pártpolitikai tartalomnak. – Más kérdés, hogy ez nem mindig explicit módon jelenik meg, aminek megvan a maga, a kampányretorika tanulmányozásából ismerős magyarázata, amit Riker (1996) elhagyási alapelvnek nevez.

Az az SZDSZ-ígélet, amely szerint kormányra kerülésük esetén „megszűnik az adóhivatal Fidesz-barát jellege”, éppen ilyen explicit utalást tartalmazott. Kérdés

persze, hogy egy politikai térben való pozíciót jelöl-e ki egy ilyen ígélet (magyarán: elképzelhető-e, hogy adott esetben a Fidesz ebben a dimenzióban expliciten a „Fidesz-barát” adóhivatal mellett kötelezné-e el magát), vagy pedig egy olyan retorikai konstrukcióról van szó, ahol egy valójában valencia típusú ígélet (a kifejezés egy mindenki által osztott értékre vonatkozik,⁷ mint például, hogy az adóhatóság ne legyen politikailag elfogult) térbeli pozícióként való prezentálását látjuk.

(5) *Kormányzati döntés/kormányzati eredmény.* A változó eredetileg arról szól, hogy valamilyen konkrét kormányzati döntésre vagy kormányzati intézkedések eredményeként előálló helyzetre vonatkozik az ígélet. Pledge-szempontról a kormányzati hatásra vonatkozó (*outcome-*) ígéletek eleve annyiban problematikusnak tűnhetnek, hogy a kormányzati cselekvések számára igen nagy szabadságot adnak, bár az eredménynek objektíven mérhetőnek kell lennie.

(6) *Szubjektív/objektív.* A valódi és a retorikai ígéletek megkülönböztetésének egyik szempontja, hogy van-e objektív mércéje az ígélet teljesülésének. Úgy véltük azonban, hogy az objektív mérce fogalma elfed egy másik, legalább olyan fontos különbségtételt, ami pedig arról szól, hogy az adott ígélet valamilyen tárgyi formában teljesíthető vagy pedig a választók vagy egy csoportjuk mentális, affektív viszonyainak befolyásolásával. Ez utóbbiak ugyanis, bár problematikusnak, de elvileg nagyon is mérhető tudományos módszerekkel: a szubjektív jóllét például közvélemény-kutatással akár mérhető is lenne.

Erre az ígélettípusra példa lehet a „megfelelő élelmezést biztosítunk a kórházakban” szocialista ígélet. Itt ugyanis a „megfelelő” kifejezés jelöli ki az ígélet teljesülésének mércéjét, amit választói szempontból leginkább úgy lehet mérhetővé tenni, hogy „megfelelő” az, amit a betegek megfelelőnek találnak.

(7) *Aktív/passzív.* A következő, fontosnak tűnő szempont az volt, hogy az ígélet aktív kormányzati részvételt fogalmaz meg, vagy legalábbis implikál, vagy a kormányzati cselekvés korlátozására utal, s ráadásul olyasmi, amit elvileg lehetne mérni. Ez azért tűnik érdekesnek, mert szintén a politikai térben segít elhelyezni az adott pártot.

A „tisztetben tartjuk mindenki vallását” szocialista ígélet például egyértelműen a kormányzati cselekvések korlátozását jelenti, akárcsak a „vallási semlegességre van szükség” SZDSZ-es ígélet. De az ígéletek egy jelentős része nem ilyen, hanem éppen ellenkezőleg, kormányzati aktivitás növekedését feltételezi.

⁷ A kifejezéshez lásd Hindmoor 2004, 148–155. Olyan ígéletek tartoznak ide, amelyekben elvileg nem képzelhető el egyetnemérés a pártok között, csak abban lehet különbség, hogy melyik párt képes magát azonosítani azzal a kérdéssel. Mindez eltér az olyan hagyományos kérdésektől, ahol a pártokat az eltérő álláspontjuk pozicionálja.

Elemzés

Nézzük ezek után a fenti kategóriák alkalmazását. A 9I retorikai ígéretet (4I MSZP-ígéret és 50 SZDSZ-ígéret) értelmes módon be lehetett sorolni a kategóriákba, tekintsük át, miként!

Az MSZP ígéretei arányaiban jóval inkább voltak szakpolitikai jellegűek (33:8), mint az SZDSZ-éi (29:21), az azonban nyilvánvaló, hogy mindkét párt retorikai ígéreteinek nagy része valamilyen kormányzati cselekvést vagy eredményt helyezett kilátásba, legfeljebb problematikus módon fogalmazták meg az ígéretet. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a retorikai ígéretek több mint harmada elsődlegesen politikai orientációs célt szolgált, egyértelműen a korábbi politikai gyakorlatra utalt vissza.

Az MSZP retorikai ígéreteinek kevesebb mint fele volt szimbolikus jellegű (18:23), míg az SZDSZ retorikai ígéreteinek több mint fele fejezett ki valamilyen szimbolikus célt (29:21). Az összes retorikai ígéretnek valamivel több mint a fele tartozott a szimbolikus kategóriába (47:44). Ez azt mutatja, hogy a retorikai ígéretek nagyrészt azért problematikusak az ígéretkutatás szempontjából, mert nem materiális javakra irányultak, látható azonban, hogy a választási ígéretek egy nem is lebecsülendő méretű osztályát adják az ilyen típusú üzenetek. Nem is kell ezen csodálkoznunk, hiszen a politika nyilvánvalóan nem csak materiális javakallokációjával kapcsolatos. Ráadásul az is világos, hogy a pártok között ezen a téren hangsúlykülönbségek lehetnek, tehát a szimbolikus/materiális különbség politikai orientációs üzenetet hordozhat.

A kormányzati aktivitás és passzivitás közötti különbség is árulkodónak bizonyult. Az MSZP retorikai ígéretei között több volt a kormányzati aktivitás melletti elköteleződést kifejező (24:17), míg az SZDSZ esetében feltűnően több volt a kormányzati szerepvállalás korlátozásával kapcsolatos elköteleződés (14:36). Ha azt gondoljuk, hogy itt egy etatista-libertárius dimenzióban helyezjük el a pártokat, akkor nem is kell meglepődnünk az eredményen. De mégis fontos hangsúlyoznunk, hogy a retorikai ígéretek ez esetben is egyértelmű elköteleződéseket fejeznek ki.

Ehhez képest feltűnő, hogy az MSZP esetében sokkal több a szubjektív nézőpontból értékelhető ígéret (31:10), mint az SZDSZ esetében (25:25). A változó persze elsősorban egy populista-liberális dimenzióban képes a pártokat elhelyezni, s innen nézve az eredmény ismét csak kevésbé meglepő. Ahogy az előzőnél az SZDSZ egyértelműen több libertárius elköteleződést mutatott, úgy itt az MSZP köteleződött el a politika populista felfogása iránt, vagyis a retorikai ígéretek különbségeiben újra a politikai térben orientálásra alkalmas információk jelentek meg.

Ehhez képest némiképp meglepőnek tűnhet a metaforikus fogalomhasználat viszonylag alacsony aránya. Az MSZP-nél mindössze 4, az SZDSZ-nél 10 olyan retorikai ígéretet találtunk, ahol a metaforikus kifejezések kulcsszerephez jutnak. Ez persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy az ilyen ígéretek marginális szerepet töltek be a kampányokban. A „haveri adó” például, ami a futballcsapatok támo-

gatását jelentette az SZDSZ ígéretei között, korántsem volt jelentéktelen része az SZDSZ kampányának. Ezt azonban a pledge megközelítés perspektívájából sokkal nehezebb megítélni, hiszen ez már a salience szempontja.

Ami a két, eredetileg a kutatás fő részéből átvett változót illeti, azt tapasztaltuk, hogy az MSZP 37 retorikai ígérete fejezett ki változásra irányuló elkötelezettséget, és csak 4 utalt a status quo fenntartására; az SZDSZ 49 retorikai ígérete utalt változásra és csak 1 a status quo fenntartására. Ezek az eredmények nem különösebben meglepőek két ellenzéki párt részéről, bár nagyon jó lett volna, ha össze tudtuk volna vetni az MSZP programjának és médiaígéreteinek adatait, mert benyomásaink alapján úgy tűnt, hogy a médiában az MSZP kifejezetten sokszor fogalmazott meg a status quo fenntartására utaló ígéretet is. A kormányzati cselekvésre és hatásra vonatkozó ígérek nagyjából egyenletesen oszlottak meg: az MSZP 19 retorikai outputígéretét 22 outcome retorikai ígérete egészítette ki, míg az SZDSZ 25 output retorikai ígéretére 25 outcome retorikai ígéret jutott. Ez utóbbi eredmény, mondanunk sem kell, nem tűnt túlságosan izgalmasnak.

Végeztünk néhány további összehasonlítást, amelyekről azért érdemes beszámolnunk, mert részben tovább árnyalják a képet a retorikai ígérek pártpolitikai típusú információtartalmát illetően, részben pedig azért, mert a kutatásunk belső érvényességét erősítik.

Amikor például összevetettük az aktív/passzív és az output/outcome változók viszonyát, azt találtuk, hogy míg a kormányzati aktivitás melletti elköteleződést kifejező ígérek inkább output, mint outcome jellegűek (21:17), addig a kormányzati cselekvés korlátozása melletti elköteleződést kifejező ígérek inkább outcome jellegűek (23:30), ami meglehetősen kézenfekvő összefüggés, hiszen már-már fogalmi jellegű kapcsolat van aközött, hogy valaki kormányzati aktivitás mellett köteleződik el, és konkrét kormányzati lépéseket nevez meg. Ám az sem meglepő, hogy retorikai ígéretekről lévén szó, eleve több köztük az outcome jellegű ígéret.

Hasonlóképpen, azt tapasztaltuk, hogy a szimbolikus javakra irányuló ígérek inkább outcome jellegűek (15:32), míg a materiális javakra irányulóak inkább output jellegűek (29:15). Ez szintén nem meglepő eredmény, hiszen azt fejezi ki, hogy materiális javakallokációjára vonatkozóan könnyebb konkrét kormányzati cselekvésre való igényt megfogalmazni, mint szimbolikus javak esetében.

A harmadik, hasonlóan feltűnő eredmény az volt, hogy a szubjektív perspektívában értelmezendő ígérek között lényegesen több volt az outcome típusú (17:39), míg az objektív ígérek között sokkal több output típusú ígéretet találtunk (27:8). Mivel a szubjektív ígéreknek az a lényege, hogy a választópolgárok elgondolásait, érzéseit teszi meg az ígéret tárgyának, logikus, hogy ezeket konkrét kormányzati cselekvések helyett azok eredményei formálják, s ugyanígy, logikus feltevés, hogy tárgyilagosan megítélhető ígérek inkább konkrét kormányzati lépésekben valósuljanak meg.

E három eredmény, úgy gondoljuk, az általunk alkalmazott elemzés belső érvényességét erősíti.

Az utolsó eredmény pedig, amit meg akarunk mutatni, azért érdekes, mert az ígéretek közpolitikai információtartalmát tárja fel. Amikor ugyanis megnéztük, hogy a szubjektív/objektív és az aktív/passzív változók közötti viszony különbözik-e az MSZP és az SZDSZ retorikai ígéretei esetében, azt találtuk, hogy az MSZP ígéretei között egyetlen olyan sincs, amely objektív, kormányzati cselekvés korlátozása melletti elköteleződést kifejező ígéret, míg az SZDSZ kormányzati cselekvés korlátozása melletti elköteleződést kifejező ígéretei között I8-I8 objektív és szubjektív ígéretet találtunk. Mindez a két párt politikai térben elfoglalt pozíciója közötti különbségekre enged rápillantást.

ÖSSZEFOGLALÁS

Elemzésünk tanulságai a következőkben foglalhatók össze:

- (1) A retorikai ígéretek semmiképpen sem tekinthetők tartalmatlan, értelmezhetetlen ígéreteknek. Royed erre vonatkozó felfogása valószínűleg túlságosan leegyszerűsítő.
 - (a) Az, hogy az ígéretek nagy része policytartalmat hordoz, azt mutatja, hogy ha ebből a szempontból nem elég könnyen kezelhetőek is az ilyen ígéretek, azért mégiscsak ígéretek.
 - (b) Vannak továbbá olyan ígéretek, amelyek royei értelemben valódi ígéretek azért nem lehetnek, mert szubjektív jóllétre, szimbolikus javakra vonatkoznak, amelyek objektív mérése tehát vagy definíció szerint lehetetlen vagy legalábbis nagyon problematikus. Ennek ellenére nincs okunk azt gondolni, hogy az ezekre vonatkozó ígéretek ne korlátoznák a politikai aktorok felhatalmazását mandátumszerű megkötés formájában.
- (2) Legalább ilyen fontos, hogy az ígéretek számos olyan információt közvetítenek a választók felé, amelyek révén a pártok elhelyezhetők a politikai térben. Márpedig a politikai tér közpolitikai pozíciókra lefordítható, így közvetve mégiscsak kifejez közpolitikai tartalmakat, nem egyszerűen csak segít a választóknak dönteni, de a kormányzásra való felhatalmazásban is korlátokat szab. Úgy gondoljuk, hogy a retorikai ígéreteknek ez a legfeltűnőbb tulajdonsága és legfőbb hozadéka az ígéretkutatás számára: mivel a választók közvetlenül amúgy sem policyk, hanem pártok között döntenek, egy gyenge mandátumelmélet számára a politikai térben való pozíció kijelölése igenis releváns kérdés.
- (3) Semmi okot nem látunk arra, hogy a retorikai ígéreteknek ezeket a sajátosságait a retorikai ígéretekre specifikusaknak lássuk, legfeljebb arról van szó, hogy ezeken az ígéreteken sokkal feltűnőbben megmutatkoznak, a maguk pőrségében, ezek a jellemvonások. Egy gyors összevetés alapján kiderült például, hogy miközben a 2002-es választási ígéretekre nem jellemző kifejezetten az issue ownershipre való törekvés a pártok részéről, az SZDSZ-nél ki-

mutatható, hogy bizonyos témák kiemelt figyelmet kaptak, sőt, ezek a témák még nagyobb arányban jelentek meg az SZDSZ retorikai ígéretei között. Felmerül persze a kérdés, hogy nem teszi-e parttalanná a vizsgálódást, ha az ígérek retorikai megformálását hangsúlyozva eltávolodunk a teljesítés objektív mérhetőségétől. Csakhogy a mérhetőség sok különféle tulajdonságra vonatkozhat egyszerre, ami kétségesse teszi, hogy ezt a szempontot – praktikus előnyeitől eltekintve – elméleti szempontból abszolutizálni kellene a mandátum kialakulása vizsgálatában. Láttuk már például, hogy az outcome típusú ígérek sem határozzák meg a kormányzati cselekvés módját, csak a kívánatos eredményt, s így voltaképp sokkal kevésbé kötött felhatalmazást jelentenek, mint az output típusú ígérek. Mivel a politikai térben való pozíció felvétele maga is a felhatalmazás – a mandátumelmélet gyenge változata által feltételezett – „bizonyos mértékű” megkötöttségét jelenti, ezért nem tűnik ésszerűtlennek azt mondani, hogy a retorikai ígérek és a valódi ígérek retorikai karaktere egyaránt fontos része kell hogy legyen egy mandátumelméleti háttérű ígéretkutatásnak.

Végezetül néhány szót arról, hogy milyen irányba lehetne a retorikai ígérek vizsgálatát folytatni. Úgy véljük, két ilyen irány lenne: egyrészt, lehetséges volna a valódi ígérek az általunk javasolt vagy más közpolitikai tartalmat kifejező változók bevezetésével elemezni, másrészt, lehetséges volna a retorikai ígérek utóéletét a valódi ígérek teszteléséhez hasonló módon elvégezni. Utóbbi azért is érdekes volna, mert ott az ígérek retorikai sajátosságainak újabb részleteit lehetne feltárni.

10. FEJEZET

Bíró Nagy András

Reszponzív programírás?

Választási ígéretek és szavazótáborok 2002-ben

E tanulmány azt vizsgálja, hogy a 2002-es kampányígéretek összhangban voltak-e a pártok szavazótáborának tartalmi elvárásaival. Az MSZP és az SZDSZ választási ígéretei közül a szocialisták vállalásai tükrözték vissza jobban szavazóik preferenciáit. A jóléti ígéretekre, erős állami szerepvállalásra, a munka világának megerősítésére és a demokratikus korrekcióra épített MSZP-program nemcsak összhangban volt azzal, hogy az adott kérdésekben milyen állásponton voltak a szocialista szavazók, de abból a szempontból is megfelelő választásnak bizonyult, hogy a társadalom egészét mely kérdések foglalkoztatták a legnagyobb mértékben a választási kampányban. Az SZDSZ ígéréteinek részponzivitását a gazdasági téren mutatkozó diszkrépancia csökkentette jelentősen: a pártelit gazdasági liberalizmusa nem volt összhangban a tábor enyhe baloldali orientációjával.

A magyar választáskutatás és a hazai közpolitikai kutatások egyik kevésbé vizsgált kérdése, hogy a pártok közpolitikai álláspontjainak kialakításakor milyen mértékben veszik figyelembe saját szavazóik preferenciáit. Összhangban vannak szavazótáboruk világképével azok a tartalmi elemek, amelyeket a pártok a választási kampányokban a közvélemény elé tárnak? Figyelnek egyáltalán arra a különböző politikai erők, hogy a pártelitek által képviselt közpolitikai pozíciók és a szavazók attitűdjei koherensek legyenek? Megjelenik a választói akarat már a választási ígéretek megfogalmazásakor is?

Ezen kérdések vizsgálata különösen fontos annak megértéséhez, hogy milyen területeken vannak törésvonalak az egyes pártokon belül, azok elitje és a szavazótáborok között. A 2002-es politikai felállás esetében annak feltárására is alkalmas a szavazók attitűdjeinek elemzése, hogy mely pontokra lehetett építeni együttműködést – majd később koalíciót – a különböző pártok között, illetve hol húzódtak meg olyan ellentétek, amelyek, ha a kampányban még nem is, de később komoly feszültségforrásként jelenhettek meg.

Jelen tanulmány nem törekszik a pártpolitikai spektrum teljes lefedésére. Az ígéretkutatási projekt 2002–2006-os próbafázisának megfelelően a választásokon győzedelmeskedő – és így az ígéretek megvalósítására lehetőséget kapó – MSZP és SZDSZ esetében vetem össze a táborok attitűdjeit és a pártok 2002-es ígéreteinek főbb irányait, a Fidesz pedig kimarad. A fideszes választók attitűdjével kapcsolatos adatok ezzel együtt az elemzés részét képezik: a szocialista és a liberális szavazótábor magyar pártrendszeren belüli minél pontosabb elhelyezéséhez rendszeresen utalok a jobboldali szavazók pozícióira is.

A korabeli kutatási adatok részletessége azt teszi lehetővé, hogy az ígéreteket tartalmuk, jellegük szerint csoportokba gyűjtve, azok jellemző irányát azonosítva vessük össze az általánosan kirajzolódó képet a szavazótábor attitűdjével. Az adatok forrása a World Values Survey 2000-es és a European Social Survey 2002-es hulláma, kiegészítve hazai közvélemény-kutató intézetek korabeli választáskutatási adataival. Az ESS adatfelvételére már a választások után, 2002 őszén került sor, a kérdések azonban olyan általános attitűdökre vonatkoztak, amelyek nem a napi pártpolitikai események vagy akár egy kormányváltás fényében változnak. Ebből következően mindenképpen relevánsak a kutatás számára. További korabeli közvélemény-kutatási adatok segítségével a responzivitás, vagyis a közvéleményre való érzékenység két szintjét is vizsgálom: a szavazótáborok és az ígéretek konzisztenciája mellett arra is kitérek, hogy a pártok milyen mértékben foglalkoztak azokkal az ügyekkel, amelyeket a választók a legfontosabbnak tartottak. Az ígéretek a kutatási projekt tesztelési fázisa során használt listákról (MSZP-programígéretek és SZDSZ-médiaígéretek) kerültek be az elemzésbe.

A fejezet második részében a szavazótáborok egymáshoz képest elfoglalt pozícióit vázolom fel a magyar pártrendszer ezredforduló utáni helyzetében. Ezt követően, a harmadik részben az MSZP, majd a negyedikben az SZDSZ 2002-es választási ígéreteinek főbb irányait vetem össze a választók attitűdjével. A kampányban megfogalmazott ígéretek responzivitása mellett azt is vizsgálom, hogy melyek azok a témák, amelyek az MSZP és az SZDSZ témái közül hiányoztak – és azt is, hogy ez indokolható-e a szavazók valamely attitűdjével. A két párt önálló elemzése után végül az MSZP és az SZDSZ választóinak preferenciái közötti hasonlóságokat és különbségeket mutatom be.

A MAGYAR PÁRTRENDSZER 2002-BEN

A 2002-es választásokról a mai napig a végletekig kiélezett, felfokozott hangulatú választási kampány jut sokak eszébe. Az azóta eltelt tíz év kutatásainak fényében mégsem mondható el, hogy a 2002-es választások alkalmával érte volna el csúcspontját a magyar pártrendszer polarizációja. A polarizáltság már 2002-ben is jelentős volt, de csak 2008–2009-ben tetőzött (a releváns hazai kutatások

áttekintéséhez lásd Körösenyi 2012). Ekkorra váltak a szavazótáborok öndefiníciója terén a legnépszerűbbé a szélsőértékek, a centrumidentitás rovására. Tíz év múltán a bal-jobb skálán tapasztalható legjelentősebb változásnak az tűnik, hogy a baloldali és a jobboldali szavazók is távolabb kerültek a centrumtól, a középső értékek pedig fokozatosan elfogytak a magyar választók válaszaiból. A World Values Survey 2000-es kutatásában még a magyar válaszadók 40,1 százaléka választotta az 5-ös értéket, ami egy 1–10-es skálán – ahol nincs egész számként választható középérték – a legtöbbszám számára a középén állás választását jelentette. A 2002-ben végzett European Social Survey magyar adataiban még 32,4 százaléknyan választották az 5-öt a 0–10-es skálán – ahol az 5-ös matematikailag is pontosan középén van –, az ezt követő években azonban tovább folytatódott a centrum kiürülése. 2003-ban 22 százalék, 2006-ban 15,3 százalék, 2009-ben 11,9 százalék, 2010-ben 13,5 százalék sorolta magát a bal-jobb skálán középre (Enyedi–Benoit 2011, 27).

Szemben az utána következő évek tendenciáival, az 1998–2002-es ciklusban tehát még voltak szavazók a centrumban, és a bal- és jobboldal vezető pártjai sem voltak olyan messze a középértékektől, mint egy vagy két ciklussal később. Az I. táblázat adataiból jól látszik, hogy 2000-ben a fideszes szavazók közelebb voltak a centrumhoz a szocialistáknál, ebben az időszakban még az MSZP-ek polarizálták az ideológiai teret. A Fidesz-szimpatizánsok jobbra tolódása már 2002-re megfigyelhető volt, és ez a tendencia a következő nyolc évben is megmaradt – ebben az időszakban azonban a teljes magyar társadalom is jóval jobboldalibbá vált. 2010-re a jobboldali öntudat kiépülése olyan erővel ment végbe a fideszeseknél, hogy még a jobbikos szavazóknál is erőteljesebben azonosultak a jobboldali címkével (Bíró Nagy 2011). 2002-ben és 2006-ban az MSZP még nagypárti jellegéből fakadóan állt közelebb a centrumhoz. A szocialista szavazók esetében a baloldali szélsőértékek felé végbement radikalizálódás valószínűleg annak tudható be, hogy csak a legelkötelezettebb MSZP-ek maradtak meg a párt szavazóinak 2010-re. A korábban még jelentős számban meglévő centumszavazók nagy része addigra elpártolt.

Az első Orbán-kormány ciklusában az MSZP nemcsak a bal-jobb skála közepéhez volt – a későbbiekben mértékhez képest – viszonylag közel, de ennél fontosabb, hogy 2002-ben a szocialisták álltak közelebb a mediánszavazó öndefiníciójához. Az átlagszavazó a centrumtól enyhén balra helyezte el magát. Ez azért is számít fontos indikátornak, mert a baloldaliság-jobboldaliság önmeghatározásra az elmúlt tíz évben nem közpolitikai preferenciák összességéként, hanem jóval inkább az MSZP-re és a Fideszre szavazás alternatív megfogalmazásaként lehetett tekinteni. A bal-jobb skála alig volt több „egy pártos címkénél” (Tóka 2005a, 46). Ebből a szempontból is fontos választási tartalékot jelentett a szocialisták számára, hogy az SZDSZ esetében nemcsak a pártelit volt nyitott koalíciós együttműködésre, hanem a szavazótábor is enyhén a baloldali térfélen

helyezte el magát – egyben jóval közelebb a szocialistákhoz, mint a fideszesekhez. Nem volt kérdés 2002-ben, hogy a liberális párt szavazói is a kormányváltást tartják fő céljuknak.

I. táblázat: *Az MSZP, a Fidesz és az SZDSZ szavazóinak önbesorolása a bal-jobb skálán (átlagpontok 2000, 2002)*

	World Values Survey 2000 (N=551)	European Social Survey 2002 (N=670)
MSZP	3,44	3,5
Fidesz	5,32	6,79
SZDSZ	4,1	4,23

Forrás: WVS 2000, ESS 2002.

Megjegyzés: Eredetileg a WVS 2000 1–10-es, az ESS 2002 0–10-es skálákkal dolgozott. A jobb összehasonlíthatóság kedvéért a WVS adatait is 0–10-es skálára transzformáltam. Mindkét esetben 0 jelenti a baloldali, 10 a jobboldali szélsőértéket.

A magyar választói magatartás ideológiai szempontból hagyományosan szégy. Ennek talán legjobb illusztrációja a gazdaságpolitikai tudatosság hiánya, ami Nyugat-Európában a bal-jobb önbesorolás egyik alapja. Gazdasági kérdésekben nem volt jelentős különbség a szocialista és fideszes szavazók között: az MSZP-sek némileg baloldalibb nézeteket vallottak ugyan, de érdemi ideológiai szembenállásról e tekintetben nem beszélhetünk (2. táblázat). Az MSZP és a Fidesz támogatói 2002-ben ugyanolyan mértékben utasították el a jövedelmi egyenlőtlenségeket, és az állami gondoskodás iránti igény is jelen volt mindkét táborban, igaz a szocialisták körében némileg erősebben (tízes skálán 7,91; a Fidesz-szavazók között 7,37). Az MSZP szavazói ugyancsak enyhén támogatták (5,44) azt, hogy az állami tulajdon részarányát növelni kellene az üzleti életben és az iparban. A fideszesek e tekintetben éppen a középérték másik oldalán (4,85) helyezték el magukat, de még így sem lehetne kijelenteni, hogy a privatizáció elszánt híveiről lett volna szó.

Közelebb volt egymáshoz gazdaságpolitika tekintetében a szocialista és a fideszes szavazótábor, mint a szocialisták és a liberálisok. Mindhárom vizsgált kérdés esetében az SZDSZ-szavazók képviselték a legliberálisabb álláspontot, még ha azok jellemzően csak a két nagy párthoz képest jelentettek is piacarátibb véleményt. 2002-ben általánosságban a liberális párt szavazói sem voltak kifejezetten ellenségesek az erős állami szerepvállalással szemben.

2. táblázat: *Az MSZP, a Fidesz és az SZDSZ szavazótáborának attitűdjei néhány gazdaságpolitikai alapkérdésben (átlagpontok)*

		MSZP- szavazók	Fidesz- MDF- szavazók	SZDSZ- szavazók
Jövedelmi egyenlőtlenségek	A jövedelmeknek egyenlőbbnek kellene lenniük = I; Nagyobb jövedelmi különbségekre van szükség, hogy ösztönözzük az egyéni erőfeszítéseket = IO	3,91	3,90	5,11
Magán vs. állami tulajdon a gazdaságban	A magántulajdon arányát növelni kellene az üzleti életben és az iparban = I; Az állami tulajdon arányát növelni kellene az üzleti életben és az iparban = IO	5,44	4,85	4,79
Állami gondoskodás – egyéni felelősség	Az embereknek több felelősséget kellene vállalniuk saját boldogulásukért = I; A kormánynak nagyobb felelősséget kellene vállalnia, hogy mindenki részesüljön a javakból = IO	7,91	7,37	6,91

Forrás: World Values Survey 2000.

Megjegyzés: Az elemszám kérdésenként változó, az adott kérdésre adott válaszoktól függően 615 és 638 között mozog.

Ha kizárólag a baloldali gazdaságpolitikai irányultság határozta volna meg a bal-jobb önbesorolást és ezen keresztül a pártválasztást is, akkor 2002-ben elsőprő győzelmet kellett volna aratnia a baloldálnak. Mint azonban a Medián omnibuszos vizsgálatainak elemzéséből kiderül, az ideológiai célok és a pártválasztás közötti összefüggések közül a baloldali gazdaságpolitika bírt a legkisebb magyarázóerővel (Karácsony 2006, 82). Első helyen az antikommunista törésvonal mentén való elhelyezkedés, továbbá a nacionalizmusról, a határon túli magyarokról és az egyházak szerepéről alkotott vélemények osztották meg leginkább a magyar választókat. 2002-ben egy képzeletbeli ideológiai koordináta-rendszerben – amelyen az egyik tengelyt a gazdaságpolitikai, a másikat a kulturális attitűdök alkotják – a magyar átlagszavazó a kulturális jobboldalon és a gazdasági baloldalon helyezkedett el.

A baloldali gazdaságpolitikai attitűdök tehát nemcsak a hagyományosan baloldalinak tekintett párt táborában voltak jelen, az e téren megfogalmazott üzenetek pártokon átívelő népszerűsége tehetek szert már akkoriban is. Az MSZP rendszerváltás utáni története azonban azt jelzi, hogy az ebben a dimenzióban megszerzett hitelesség – ha nem is a siker kizárólagos kulcsa, de – a választási győzelmének mindenképpen az előfeltétele. A szocialisták a rendszerváltás óta

akkor álltak a legjobban a felmérésekben, amikor ezen a téren ők számítottak kiemelkedően a leghitelesebb szereplőknek. Tóka Gábor (2005b, 296–297) 1992 és 2003 közötti adatai bizonyítják, hogy az MSZP álláspontjának „népi érzékelése a nyugdíjak és a szociális juttatások emelésével” kapcsolatban szoros összefüggést mutat a párt népszerűségének alakulásával. A szociális karakterű célok tekintetében 1993–1994-ben tartották a leginkább elkötelezett pártnak az MSZP-t a választók, a fragmentált ellenfelekkel szemben ez a pártnak nagyarányú választási győzelmet eredményezett 1994-ben. Ezt követően, a Bokros-csomag időszakában a szocialisták szó szerint lenullázták az előnyüket ebben a témában: semmivel nem tartották többen szociálisan elkötelezett politikai erőnek az MSZP-t, mint szociálisan érzéketlennek. Az 1995-ös népszerűségi mélypontot követően 1998-ra egészen jó helyzetbe tornázta vissza magát az MSZP, a választások esélyesének számított. Az elmaradt győzelem ellenére a párt iránt visszatérő bizalom jelének lehetett tekintetni, hogy ekkor már 24 ponttal többen tartották a leghitelesebbnek szociális kérdésekben, mint a célok elérését a legkevésbé akaró pártnak. A következő években tovább erősödött a párt kompetenciája ebben a kérdésben, 2003-ban 44 pontos pluszt mutatott a szociálisan érzékeny-érzékenlen ellentétpár mérlege. Az MSZP 2006 utáni zuhanásának számos oka közül az egyik legfontosabb ugyancsak a párt baloldali karakterének meggyengüléséhez kötődött: a választók nagy része 2008–2009-re a sikertelen, liberális reformkísérletekkel, szociális érzéketlenséggel és az elit érdekeinek képviselésével azonosította a pártot, elszakítva egy kulcsfontosságú köteléket a szavazótábor jó részével (Beck et al. 2011, 208).

A főbb törésvonalak közül egyben a gazdasági baloldaliság és szociális elkötelezettség az egyetlen, amelyben az MSZP pozitív identitással tudott megjelenni a választók előtt 2002-ben. A többi meghatározó törésvonal tekintetében – a múlt rendszer megítélése, nemzetpolitika, egyház szerepe – a szocialisták hagyományosan defenzívába, opponáló pozícióba szorultak. A Fidesz 1998-ban úgy került kormányra a koalíció legerősebb pártjaként, hogy az említett három téma egyikében sem őket tartották a választók a leghitelesebb szereplőknek (antikommunizmus és nemzetpolitika tekintetében az FKGP, vallási kérdésekben a KDNP szerepelt az első helyen). 2002-re nemcsak jobboldali blokkosodás teljesedett ki, de szorosan össze is fonódott az antikommunizmus, a határon túliakért viselt felelősség és az egyházi szerepvállalás támogatásának ügye egy pártban: ezeket egyszerre örökölte meg a Fidesz. Már az újabb ciklus elején antikommunizmus tekintetében +46, „nemzeti érzés erősítése” terén +37, „vallás és az egyházak befolyásának növelése” terén szintén +37 volt a párt kompetenciamérlege. Az MSZP 2003-as eredményei ugyanezen a területeken: antikommunizmus -24 (1998-ban -21), nemzeti érzés 2 (1998-ban szintén 2), vallás és egyházak -6 (1998-ban -5). A szocialistáknak nyilvánvalóan nem ezeken a terepeken kellett kísérletet tenni a 2002-es választások megnyerésére. A Fidesz egyesíteni tudta a jobboldalt ezen témák mentén, a szocialistáknak – olyan kampánytémák mellett,

mint a demokrácia védelme, a kormányzati korrupció vagy a Fidesz agresszív stílusának elutasítása – a főbb törésvonalak közül a szociális dimenzió maradt mint fő eszköz a saját szavazótábor mozgósítására.

A következő részben azt vizsgálom, hogy mennyiben felelt meg e strukturális helyzetnek az MSZP programja, illetve milyen mértékben feleltek meg a párt választási ígéretei néhány kiemelt kérdésben a szocialista szavazók attitűdjének.

AZ MSZP VÁLASZTÁSI ÍGÉRETEI ÉS SZAVAZÓINAK ELVÁRÁSAI

Az MSZP 2002-es választási programjának az ígéretkutatásban elvégzett vizsgálatából kiderül, hogy a párt szinte mindent az erős állami szerepvállaláson keresztül megvalósítandó jóléti ígéretekre tett fel. A „Jóléti rendszerváltást!” címet viselő program 125 ígérete közül 36 – tehát az összes ígéret kb. 29 százaléka – a szociális és jövedelmi helyzetet javító, vagy az állampolgárok számára valamely állami szolgáltatás elérését megkönnyítő intézkedés volt. Még szembetűnőbb a szociális-jóléti ígéretek dominanciája, ha az általánosságokat tartalmazó 40 retorikai ígéretet nem számítjuk: ekkor a párt baloldali karakterét a legjobban erősítő programelemek aránya 42,3 százalék. Az MSZP nagy figyelmet fordított arra, hogy e típusú ígéretei kézzelfoghatóak legyenek: az ígéretkutatás tesztelési fázisában valamennyi jóléti ígéretet a tesztelhető kategóriába soroltuk. Ez nem jelentett automatikusan számszerű vállalást, de az ígéret iránya minden esetben világos, és ami talán még fontosabb, négy év elteltével számon kérhető is volt.

Az állampolgárokat közvetlen anyagi előnyökkel érintő ígéretek változatos formát öltöttek. A sajtóban talán a legnagyobb visszhangot kapó ígéretek közé voltak sorolhatók a béremelésekhez kötődő vállalások. Az MSZP programjában 50 százalékos béremelés vízióját rajzolta fel az egészségügyi dolgozók elé, kiegészítve azzal, hogy négyévenként egy teljes évi munkabérnek megfelelő hűségjutalmat adott volna az ápolóknak. A szocialista vállalások alapján szintén jelentős béremelésre számíthattak az oktatásban dolgozók: az óvodáktól a felsőoktatási intézményekig minden szinten az anyagi elismerés jelentős növeléséről esett szó a programban. A közszolgálatban dolgozók „lényegesen magasabb kereseteket biztosító bértáblázattal és szociális juttatási rendszerrel” számolhattak. Kevésbé specifikusan, de szintén a magasabb jövedelmek ígérését rejtették magukban azok a vállalások, hogy a bérek vásárlóértéke 25 százalékkal nő, és az emberek nagy többsége legfeljebb 25 százalék személyi jövedelemadót fizet majd.

Jelentős számú jóléti ígéret kötődik a családtámogatás területéhez is. A családi pótlék és az iskoláztatási támogatás 20 százalékos emelése mellett kifejezetten az alsóbb társadalmi csoportokhoz szóló üzenet volt az, hogy a gyermekek után járó adókedvezmény alacsonyabb jövedelem mellett is teljes egészében igénybe vehető lesz. Az ingyenes bölcsődei és óvodai étkezés, az anyasági támogatás felemelése, a

várandóssági pótlék és az életkezdesi támogatás bevezetése világossá tette, hogy a 2002-es kampányban az MSZP az állami gondoskodás egyik kulcsterületének tartotta a családok támogatását.

A jóléti vállalások harmadik, sok elemből álló csoportja az oktatási rendszerhez kötődött. Az „Érettségi +3” program a középiskolai bizonyítvány mellé egyenesen ingyenesen megszerezhető nyelvvizsgát, jogosítványt és számítógép-használói vizsgát ígért. Szintén jelentős anyagi vonzattal járó oktatási programelem volt az általános iskola felsőbb évfolyamaiban járó tankönyvsegély megduplázása, az ingyen utazás ígérete – vonaton és távolsági buszon – minden diák számára vagy a felsőoktatási ösztöndíjak és hallgatói támogatások 30 százalékos emelése.

A választási kampány nagy médiafelületet kapó ígéretei közé tartozott az MSZP fő nyugdíjügyi vállalása, az „elvett 52 milliárd forint” visszaadása a nyugdíjasoknak. A szocialisták emellett az özvegyi nyugdíjak 50 százalékos emelésével és a méltányossági nyugdíjmelés lehetőségének visszaállításával kampányoltak a nyugdíjas célcsoportban. A szociális-jóléti mezőt a lakhatási ígéretek tették teljessé: a gyermekenként 800 ezer forintra emelendő lakástámogatás és a rászorulóknak téli fizetési gondjainak enyhítésére tervezett „tél-nyár” számla voltak e téren az MSZP zászlóshajói.

A választók jóléti helyzetét javító intézkedéssorozat egyértelműen egyezik az MSZP korabeli táborának alapvető elvárásaival. Cselekvő, esélyteremtő államban hittek a szocialista szimpatizánsok (lásd a 3. és a 4. táblázat vonatkozó adatait). A European Social Survey alapján a 2002-es MSZP-sek 85 százaléka szerint feladata a kormánynak, hogy csökkentse az egyenlőtlenségeket, és 69 százalék azonosult azzal a kijelentéssel, hogy „mindenkinek egyenlő esélyei legyenek”. A tábor igénye egyértelmű volt, azonban a párt 2002-es programjában tapasztalt, az állam reális költsékezési lehetőségein túlmutató „pénzeső” talán még baloldaliabb alapállást is jelzett, mint amit az előző részben bemutatott indikátor, a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentése kapcsán a tízes skálán mért 3,91 indokoltá tett volna.

Az erős állami szerepvállalás melletti tartós szavazói elkötelezettséget mutatja az ESS adatfelvétele is: mindössze a szocialista választók 17,6 százaléka értett egyet azzal, hogy ha a „kormány minél kevésbé avatkozik be a gazdaságba, annál jobb az országnak”. Az állami gondoskodás iránti igénnyel teljes mértékben egyezik az MSZP 2002-es választási programjának másik fő jellemzője: a nagy állami infrastruktúrális beruházások, fejlesztések hangsúlyos jelenléte. A program összesen 18 infrastruktúrális jellegű vállalatot tett, többek között négy év alatt legalább 25 ezer állami támogatással épülő önkormányzati bérlakást, iskolafelújítási programot, 10 ezer új kollégiumi férőhely létesítését vagy felújítását, 80 új rendőrsőt és 300-400 új háziorvosi körzet kialakítását irányozta elő választási győzelem esetére.

A szocialista szavazók számára természetesen kulcsfontosságú, hogy a munka világára kiemelt figyelem jusson a programban. 2002-ben az MSZP-sek 85 százaléka értett egyet azzal, hogy „a munkavállalóknak erős szakszervezetekre van

szükségük, hogy védjék munkakörülményeiket és béreiket” (3. táblázat). A munkahelyeket, a munka világát érintő nyolc ígélet ezen értékrendnek megfelelő irányt mutatott. Az MSZP vállalta, hogy győzelme esetén helyreállítja „a társadalmi párbeszédet, az érdekegyeztetést a munkavállalókkal, a szakszervezetekkel, a munkaadókkal és a civil szervezetekkel”. A szocialisták új, a „munkavállalókat jobban védő Munka Törvénykönyvét” terveztek megalkotni, amellet, hogy soron kívüli visszavonását ígérték a „cselédttörvény elfogadhatatlan rendelkezéseinek”. A 38 órára csökkentendő heti munkaidő, illetve a 45 éven felüli nők és 50 éven felüli férfiak újrafoglalkoztatásának ösztönzése ugyancsak a kor népszerű szak szervezeti követeléseai közé tartoztak.

3. táblázat: *Az MSZP, a Fidesz és az SZDSZ szavazótáborának attitűdjei néhány fontosabb ideológiai és közpolitikai kérdésben (2002, százalékpontok)*

			Teljesen egyetért	Egyetért	Semleges	Nem ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	Nem tudja/nem válaszol
Állam szerepe	A kormány minél kevésbé avatkozik be a gazdaságba, annál jobb az országnak.	MSZP	4,7	12,9	29,5	27,7	12,5	12,5
		Fidesz–MDF	4,9	14,7	32,6	29,9	9,8	8,0
		SZDSZ	0	17,4	30,4	34,8	17,4	0
Jövedelmi egyenlőtlenségek	A kormánynak csökkentenie kell a jövedelmi egyenlőtlenségeket.	MSZP	43,7	41,6	7,5	2,9	1,4	3,6
		Fidesz–MDF	38,3	41	11,3	15,8	1,4	1,8
		SZDSZ	29,2	37,5	16,7	12,5	4,2	0
Munka világa	A munkavállalóknak erős szakszervezetekre van szükségük, hogy védjék munkakörülményeiket és bérüket.	MSZP	42,2	43,3	6,9	1,1	1,1	5,4
		Fidesz–MDF	36,6	41,5	11,2	4,9	2,2	3,6
		SZDSZ	37,5	41,7	16,7	4,2	0	0
Tolerancia	A meleg és leszbikusok úgy élhessenek, ahogy szeretnének.	MSZP	14,4	32,5	19,1	13,7	8,7	11,6
		Fidesz–MDF	12	26,3	23,2	16,1	14,7	7,6
		SZDSZ	20,8	25,0	33,3	8,3	4,2	8,3
Multikulturalizmus	Jobb egy országnak, ha mindenkinek ugyanazok a szokásai és hagyományai.	MSZP	21,1	35,8	22,6	14,7	2,5	3,2
		Fidesz–MDF	21,0	33,9	25,9	16,5	1,3	1,3
		SZDSZ	4,3	34,8	26,1	26,1	8,7	0
Környezet védelem	A gazdasági növekedés mindig árthat a környezetre nézve.	MSZP	8,2	23,3	26,9	25,4	3,9	12,2
		Fidesz–MDF	6,7	21,0	31,4	27,4	6,7	6,7
		SZDSZ	4,3	13,0	30,4	30,4	17,4	4,3

Forrás: European Social Survey 2002.

Megjegyzés: Az elemszám kérdésenként változó, az adott kérdésre adott válaszoktól függően 782 és 802 között mozog.

4. táblázat: *Az MSZP, a Fidesz és az SZDSZ szavazótáborának attitűdjei néhány fontosabb ideológiai és közpolitikai kérdésben (2002, százalékpontok)*

			Teljesen azonosul	Azo-nosul	Vala-melyest azonosul	Kevéssé azo-nosul	Nem azo-nosul	Egyál-talán nem azonosul
Esély-egyenlőség	Fontos, hogy minden ember azonos elbánás alá essék, és mindenkinek egyenlő esélyei legyenek.	MSZP	36,5	32,5	17,0	6,1	4,3	2,5
		Fidesz–MDF	34,2	32,0	18,3	7,3	5,5	2,7
		SZDSZ	31,8	36,4	13,6	13,6	4,5	0
Egyéni felelősség	Fontos, hogy saját döntéseket hozzunk, és szabadok legyünk.	MSZP	34,2	34,2	20,0	5,5	2,5	0,7
		Fidesz–MDF	31,7	37,5	19,5	5,4	2,7	2,3
		SZDSZ	57,1	23,8	14,3	4,8	0	0
Rend-pártiság	Fontos azt csinálni, amit mondanak, és betartani a szabályokat.	MSZP	13,4	19,9	20,3	19,2	17,0	8,3
		Fidesz–MDF	10,5	17,9	17,9	22,0	20,6	10,6
		SZDSZ	18,2	0	18,2	18,2	31,8	13,6
Környezet-védelem	Fontos óvni a természetet és környezetünket.	MSZP	47,4	34,8	13,8	1,1	0,4	1,1
		Fidesz–MDF	46,1	35,1	13,7	1,4	1,8	1,8
		SZDSZ	59,1	31,9	9,1	0	0	0

Forrás: European Social Survey 2002.

Megjegyzés: Az elemszám kérdésenként változó, az adott kérdésre adott válaszoktól függően 782 és 802 között mozog.

Amellett, hogy milyen típusú témák vannak többségben egy párt választási programjában, az is hasonlóan tanulságos, hogy melyek azok a témák, amelyek alig jelennek meg az ígéretek között, vagy teljesen hiányoznak. Azon témákkal kapcsolatban, amelyek a Fidesz identitásának alapját jelentették 2002-ben – múlt rendszerrel kapcsolatos vélemények, nacionalizmus, vallás –, az MSZP azt a stratégiát választotta, hogy nem beszél róluk. A múlt rendszerről egyetlen szó sem esik a 2002-es programban, ennél némileg meglepőbb, hogy a határon túli magyarok ügye sem merül fel egyáltalán – pedig a státustörvény és általában véve is a szomszédságpolitika 2001–2002 egyik meghatározó témája volt. A vallás kérdését egy mondatral rendezi le az MSZP – „tiszteltben tartjuk mindenki hitét, vallását” –, és az egyházak szerepét illetően is általánosságokban, diplomatikusan fogalmaz: „támogatjuk az egyházakat a társadalom javát szolgáló feladataik teljesítésében”. A téma kis szerepe annak fényében nem meglepetés, hogy

2002-ben – és azt megelőzően is – az MSZP táborának egyik fő vonása vallásatlansága volt (Tóka 2005b, 303).

Teljes mértékben hiányzott a szocialisták programjából a cigányság ügye. Tíz év távlatából lehetetlen megítélni, hogy tudatos hallgatásról volt szó, vagy egyszerűen nem tekintették a szocialisták elég fontosnak, mindenesetre tény, hogy a szocialista táborban ez már akkoriban is kényes kérdésnek számított. Az MSZP-szavazók 57 százaléka értett egyet azzal 2002-ben, hogy „jobb egy országnak, ha mindenkinek ugyanazok a szokásai és hagyományai”, és mindössze 17 százaléka utasította el a kijelentést. Érdemi bevándorlás híján Magyarországon ezt a kérdést a legtöbben nyilvánvalóan a cigány népesség viszonylatában tudják értelmezni.

Az emberi jogi liberalizmus és a zöld ügyek is kívül maradtak az MSZP programján 2002-ben, pedig a választói nem voltak elutasítók e téren. A szocialista szavazók relatív többsége egyetértett azzal, hogy „a meleg és a leszbikusok úgy élhessenek, ahogy szeretnének”. A hulladékgyűjtés és -kezelés kiépítésére vonatkozó ígéretet leszámítva a környezetvédelem ügye sem kapott szerepet a választási programban, holott szavazói közül már többen vélték úgy, hogy a „gazdasági növekedés mindig ártalmas következményekkel jár a környezetre nézve”, mint ahányan nem.

A számos hiányzó vagy alig tárgyalt téma arra mutat rá, hogy az MSZP a Fidesz hazai pályájának számító témákban nem kezdett ígéretversenyt, sőt teljesen mellőzte azokat programjából. Elsőprő mértékben olyan szociális-jóléti ígérek kaptak helyet benne, amelyek nemcsak az MSZP-s szavazók között, de akár pártokon átnyúlóan is népszerűek lehettek, és így alkalmasak lehettek az ingadozók megszólítására. A posztmateriális témák sem nagyon értek be a 125 ígéret közé, annak ellenére, hogy a szocialista szavazótábor alapvetően nem lett volna ellenséges ezekkel a témákkal szemben. Az MSZP nem törekedett közpolitikai teljességre, nem akart minden területen ígérni valamit. Közpolitikai szempontból így a program erősen hiányosnak tekinthető, de rezponzivitása szempontjából a fontos az, hogy amit viszont leírt, az összhangban volt a választói elvárásaival.

AZ SZDSZ VÁLASZTÁSI ÍGÉRETEI ÉS SZAVAZÓINAK ELVÁRÁSAI

A 2000-es és 2002-es adatokból megállapítható, hogy nem volt túl nagy különbség akkoriban az egyes szavazótáborok gazdasági attitűdjei között. Az MSZP, a Fidesz–MDF és az SZDSZ szimpatizánsai azonos térfélen és egymáshoz relatív közel helyezkedtek el gazdaságpolitikai kérdésekben. A szabaddemokraták szavazói a három parlamentbe jutott párt tábora közül a legliberálisabbak voltak ugyan, de ez nem jelentett tényleges elkötelezettséget a jobboldali gazdaságpolitikai eszközök és a kisebb állam mellett. A World Values Survey 2000-es adatai alapján a liberális párt szavazói enyhén a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentése

pártján voltak (5,II), távolabb a jövedelemkülönbségeket az egyéni erőfeszítésre ösztönzőként értelmező végponttól. A három párt közül szintén az SZDSZ választói tartották a legkevésbé fontosnak az erős állami szerepvállalást, de az 1–10-es skálán mért 6,91-es átlag ugyancsak a gazdasági baloldalon helyezi el a párt táborát. A 2002-es ESS adatok alátámasztják a WVS kutatási eredményeit: az SZDSZ-esek 52 százaléka nem értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy „minél kevésbé avatkozik be egy kormány a gazdaságba, annál jobb az országnak”. Azok aránya, akik szerint a mindenkori kormány feladata, hogy csökkentse a jövedelmi különbségeket, szintén magas volt, 66 százalék. Karácsony Gergely (2006, 91) a 2002–2006-os ciklusban végbement attitűdbeli változásokat vizsgáló tanulmányában arra mutat rá, hogy az MSZP és az SZDSZ tábora közötti különbség gazdasági kérdésekben csak a közösen kormányon töltött ciklus folyamán nőtt meg jelentős mértékben, a liberális szavazók fokozatosan, 2006-ra váltak többségükben gazdasági értelemben is liberálissá.

A tábor tehát 2002-ben még nem volt feltétlen híve a kisebb államnak, a pártelit azonban már láthatóan igen. A liberális politikusok által a médiában tett ígérek közül számos kötődött ehhez az irányvonalhoz. Rendszeresen nyilvánvalóvá tették, hogy céljaikat „az államháztartás újraelosztó szerepének mérséklésével” kívánják elérni, és ennek logikus következményeként radikális adócsökkentést és több adó és járulék megszüntetését ígérték választóiknak. Az adócsökkentésről a gazdasági versenyképesség javulásának zálogaként beszéltek a liberális vezetők. Az SZDSZ vállalásai közé tartozott a kétkulcsos szja bevezetése, évi 24 millió forintos jövedelem alatt 18 százalékos kulccsal, az 5 pontos áfa-csökkentés, a társadalombiztosítási járulék 5 százalékpontos csökkentése, az adókedvezmények „kigyomlálása” vagy adókedvezmény biztosítása a pályakezdők munkába állásához.

A liberális pártvezetők az MSZP-hez képest elhanyagolható mértékben tettek jóléti ígéreteket. A szocialisták kulcsígéreteinek – jelentős béremelés az egészségügyben és a közszférában – elismétlésén túl saját konkrét szociális-jóléti vállalásként mindössze a mindenkori minimálbér negyedét kitevő lakhatási támogatás bevezetését, a felsőoktatásban a szociálisan rászorult hallgatók számára segélyalap létrehozását, illetve a pályakezdő diplomások bruttó 100 ezer forintos minimálbérét lehetett beazonosítani a kampányból. Beszédes, hogy a nyugdíjak tekintetében egyetlen konkrét vállalást sem tett a párt, mindössze a nyugdíjreform „folytatását” ígérte. A nagy rendszereket tekintve az egészségügyi és az önkormányzati rendszerben növelte volna a forrásokat az SZDSZ. A kiadási oldal csökkentése érdekében is szerepelt már a kampányban néhány apróbb javaslat: ilyen volt a gyed „kifutó rendszerben történő megszüntetése”, vagy az egyetemi ösztöndíjakban a rászorultsági elv fokozottabb érvényesítése.

A gazdasági liberalizmus mellett a „demokrácia helyreállítása” és a fideszes korrupció elleni harc alkották az SZDSZ-es ígérek gerincét. A kampányígérek tesztelési fázisában összesen 26 antikorrupciós ígéretet vizsgáltunk, amit további

12, a demokrácia működésével kapcsolatos vállalás egészített ki. A szinte rutin-szerűen, minden lehetséges fórumon elhangzó általános ígéretek mellett – „korruptiómentes közéletet teremtünk”, „megszüntetjük a kormányzati korrupciót” – egészen konkrét, az átláthatóságot növelő programelemek is bejelentésre kerültek. Ezek közé volt sorolható többek között, hogy a „közpénzekről való elszámolás kötelezettsége alól üzleti titok ne adhasson mentességet”, vagy hogy „a jövőben semmiképpen ne lehessen önkormányzati tulajdont nyilvános pályázat nélkül eladni”. Néhány hangzatos, szimbolikus antikorrupciós ígéretet is tett az SZDSZ: az adóhivatal „Fidesz-barát jellegének” megszüntetésére, az Országgyűlés Központ felszámolására és egy különleges státusú, független antikorrupciós nyomozótestület felállítására tett vállalást.

Szintén központi elem volt a kampány során a demokrácia, a jogállam és a törvényes rend melletti kiállás. Az SZDSZ a bíróságok és az ügyészségek politikai befolyásolásának megszüntetését tűzte ki célul, illetve a független, szabad sajtó erősítését és a közszolgálati média eltávolítását a mindenkori hatalomtól. A demokráciakorrekció csomagnak ugyancsak hangsúlyos része volt az „Országgyűlés alkotmányos rendjének visszaállítása”: az ellenzék jogainak tiszteletben tartása, a parlamenti vizsgálóbizottságok felállításának lehetővé tétele (legalábbis nem akadályozása) vagy a heti ülésezés visszaállítása.

A Miniszterelnöki Hivatalnak 1999–2002 között havi rendszerességgel felméréseket végző TÁRKI kutatásaiból kiderül, hogy a demokrácia és a korrupció témájának napirendre tűzésével az anti-Orbán-szavazók megszólítása szempontjából jól döntött az SZDSZ. A kampány finisében készült TÁRKI-jelentés (2002, I3) szerint „míg a kormányról teljes mértékben negatív véleményt alkotók esetében a demokrácia működésére vonatkozó válaszok átlaga 1,66, addig a csak pozitívan vélekedők esetében ugyanez a mutató 3,02” (1–4-es skálán). A kormányról le-sújtó véleménnyel bíró válaszadók pedig nyilvánvalóan az MSZP-t és az SZDSZ-t támogatták. Szintén az SZDSZ rezponzív témaválasztását igazolja a választókat foglalkoztató legfontosabb kérdésekről szóló TÁRKI-kutatás. E szerint országosan a hatodik legfontosabb téma volt 2001 novemberében a korrupció, és csak olyan témák előzték meg, amelyekre az MSZP erőteljesen építette kampányát (munkanélküliség, egészségügy, szegénység, alacsony bérek és nyugdíjak, áremelkedések). A témát még inkább felértékeli, hogy a budapesti választók – az SZDSZ hagyományosan legerősebb háttérháza – jóval átlag felett tartották kiemelten fontosnak a korrupció kérdését (TÁRKI 2001, I5). A MeH megrendelésére született kutatások egyben azt is jól jelzik, hogy a Fidesz mely kérdések kapcsán érdeklődött a választásokat megelőző hónapokban. Ebből az derül ki, hogy a kormányzati kutatások fókuszában nem az embereket a leginkább érdeklő témák álltak, hanem a választói preferenciák alapján jóval kevésbé jelentős kérdések (pl. státusztörvény, budapesti olimpia, családtámogatás, közbiztonság).

Kulturális értelemben az SZDSZ rendelkezett 2002-ben a legliberálisabb szavazótáborral, ennek nyomát azonban nem lehetett látni a párt vezetői által tett ígéretekben. A cigányság integrációjával kapcsolatban a liberálisok sem tettek egyetlen vállalást sem, de más kisebbségek jogainak biztosítása, megerősítése sem szerepelt a politikusi nyilatkozatokban. A legmagasabb iskolai végzettségű szavazótáborral bíró párt a kultúra támogatásáról sem ejtett szót 2002-ben, mint ahogy a zöld témák is szinte teljesen hiányoztak a kampányban. Pedig a pozitív fogadtatás a liberális szavazók attitűdjei alapján garantált lett volna. Az SZDSZ-szavazók relatív többsége (45 százaléka) támogatta, hogy a „melegek és a leszbikusok úgy élhessenek, ahogy szeretnének”, és csak 12 százaléuk nem értett ezzel egyet. Szintén az SZDSZ-esek voltak a legnyitottabbak a multikulturalizmus – és ebből következően vélhetően a roma integráció – és a környezetvédelem felé is. Az SZDSZ tábor a vallástalan és kifejezetten nem rendpárti volt. Ezzel összhangban az egész kampányban mindössze egyetlen, nagyon általános valláshoz kötődő ígéretet azonosítottunk – „vallási semlegességre van szükség” –, rendpárti témákhoz kapcsolódó vállalást pedig egyet sem.

Az SZDSZ összességében tehát három fő témára – a gazdasági liberalizmusra, a demokráciavédelemre és az antikorrupciós retorikára – építette kampányát, amelyek közül utóbbi kettő teljes mértékben harmóniában volt a szavazótábor elvárásaival. Gazdasági kérdésekben azonban a párt által képviselt programelemek a szavazók preferenciáinál jobboldalibb irányvonalat jelentettek. Hiányzott ugyanakkor a kulturális liberalizmus a párt ígéréteiből, holott ezen a téren nem lett volna riválisa az SZDSZ-nek. A párt a főként városi – és azon belül is elsősorban budapesti –, magasan képzett szavazótáborát így főként a demokrácia helyzetére való felhívással és a fideszes visszaélések elleni kampánnyal igyekezett mozgósítani.

HASONLÓSÁGOK ÉS FESZÜLTSEGFORRÁSOK A KÉT TÁBOR KÖZÖTT

Értéktrendjüket tekintve a szocialista és a szabaddemokrata szavazók 2002-ben nagymértékben hasonlítottak egymásra. Az SZDSZ szavazói enyhén, az MSZP választói erőteljesebben, de egyaránt a gazdasági baloldalon helyezkedtek el. Ez jellemzően korábban és később sem volt így. 1994-ben még jelentős különbségek mutatkoztak a két párt táborának gazdaságpolitikai beállítottságai között, majd 2003-ra ismét eltávolodtak egymástól. A 2000–2002 közötti időszak attitűdjei azonban viszonylag közel voltak, a szavazótáborok elvárásai nem voltak radikálisan mások. Az eltérés nem a fő irány tekintetében, hanem a mértékben jelentkezett: az MSZP-sek 85 százaléka, az SZDSZ-esek 67 százaléka szerint volt feladata a kormánynak a jövedelmi különbségek elleni küzdelem.

2002-ben egy platformra kerültek a két párt szimpatizánsai a nemzetcentrikus beállítottság hiánya tekintetében. A CEU tíz éven keresztül folytatott kutatásainak összehasonlításából kiolvasható, hogy nemzetpolitikai kérdésekben az SZDSZ-es szavazók már 1994-től kezdve jóval nacionalistaellenesebbek voltak a szocialistáknál (Tóka 2005b, 307). 2002-re ez a különbség lényegében eltűnt, és nem a liberálisok szelődültek meg ebben a kérdésben, hanem a szocialisták utasították el a korábbinál erőteljesebben a nacionalizmust. A két táborot összehozó 2002-es választás után egy évvel e téren is nőttek a különbségek: az SZDSZ-esek minden korábbinál nacionalistaellenesebbek lettek, míg a szocialisták mérsékeltebb pozíciót vettek fel. Az anti-Fidesz pozícióból következően a demokratikus korrekció ügye is közös nevezőt jelentett a két párt támogatói számára. Annak ellenére, hogy távol voltak a kampány fókuszától, érdemes megjegyezni, hogy azonoság volt tapasztalható esélyegyenlőségi és zöld ügyekben is.

A liberális párt támogatói 2002-ben elsősorban abban különböztek a szocialistáktól, hogy a kommunista-antikommunista dimenzióban és a vallásosság kérdésében sokkal középutasabbak voltak. Fontos hozzátenni, hogy ezzel együtt sem csúsztak át a liberális párt szavazói a jobboldali térfélre. Az SZDSZ azon szavazóknak nyújtott alternatívát, akik a múlt rendszerre sem gondoltak vissza feltétlenül pozitívan, de a Fidesz és vezetője iránt táplált negatív érzelmeik ennél erősebbek voltak. A kommunista-antikommunista törésvonalra a kampány során azonban a két párt közül egyik sem reflektált semmilyen formában. Ez a Fidesz terepe volt, az MSZP és az SZDSZ kifejezetten törekedett arra, hogy más dimenzióba – elsősorban jóléti és demokráciaalapokra – helyezze a két oldal közötti választás fő kérdését.

Releváns kampányigéretek hiányában rejtve maradt az a törésvonal, ami a különböző szokásokkal és hagyományokkal rendelkező kisebbségekkel való együttélés tekintetében húzódott az MSZP és az SZDSZ szavazói között. Míg a szocialisták támogatóinak 57 százaléka vélte úgy, hogy jobb, ha mindenkinek ugyanazok a szokásai és hagyományai, addig az SZDSZ-esek körében ez már csak 39 százalék volt. Ezen attitűdkülönbség következményei nem 2002-ben, hanem csak évekkel később, a cigányság integrációja ügyének reflektorfénybe kerülésekor jelentkeztek, gyakorlatilag a Jobbik – az érintett megyékben számos volt szocialista szavazót is megszólító – előretörésével egy időben. A 2002-es kampányban szintén kevés relevanciája volt, de az attitűdökből élesen kirajzolódik a két tábor közötti különbség a rendpártiság-szabálykövetés dimenziójában. A szocialisták 53 százaléka egy hatfokú skála első három – azonosulást jelentő – értékét jelölte meg arra, hogy „fontos azt csinálni, amit mondanak, és betartani a szabályokat”, a szabaddemokratáknál ellenben 63 százalék az állítással nem azonosuló póluson helyezte el magát. Ezen eltérés jelentősége is csak a 2002–2010 közötti időszakban értékelődött fel: a közbiztonság romlása miatt az ország bizonyos részein népszerűbbé váló rendpárti intézkedésekre a szocialista szavazók

egy jelentős részében is volt igény – aminek az MSZP–SZDSZ-kormány nem akart vagy nem tudott megfelelni.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az MSZP és az SZDSZ választási ígéretei közül a szocialisták vállalásai tükrözték vissza jobban szavazóik preferenciáit. A szocialisták nem törekedtek teljességre, nem fogalmaztak meg ígéretet minden közpolitikai területen, de a választási programba bekerült ígéreteik fő irányai közül egy sem ment szembe a tábor attitűdjeivel. A jóléti ígéretekre, erős állami szerepvállalásra, a munka világának megerősítésére és a demokratikus korrekcióra épített MSZP-program nemcsak összhangban volt azzal, hogy az adott kérdésekben milyen állásponton voltak a szocialista szavazók, de abból a szempontból is megfelelő választásnak bizonyult, hogy a társadalom egészét mely kérdések foglalkoztatták a legnagyobb mértékben a választási kampányban.

Az MSZP és a Fidesz nem ugyanazon a pályán játszotta le a kampányt: azokban a kérdésekben, amelyek a Fidesz törzsbázisát leginkább összetartották – antikommunizmus, nacionalizmus, vallás – az MSZP nem ment bele semmilyen versenybe. Nem alapozott a Fidesz adott kérdésben elfoglalt álláspontjával szembeni ellenérzésekre, nem fogalmazott meg ígéreteket a szocialista szavazók kétségkívül létező nacionalizmusellenességére vagy egyházellenességére apellálva, hanem a hallgatás stratégiáját választotta. Az egyes témákban tehát nem volt érdemi versenyfutás az ügybirtoklásért, a két nagy párt a saját legfőbb erősségeit igyekezett maximálisan kihasználni. E tekintetben sokat ért a szocialisták számára, hogy a párt baloldali hitelessége rendben volt a szavazók szemében: 2002-ben őket tartották a legkompetensebbnek azokban a kérdésekben, amelyek a választók érdeklődésének homlokterében álltak (munkanélküliség kezelése, szegénység, bérek és nyugdíjak, árak). Állami gondoskodással szimpatizáló szavazók minden párt táborában voltak, azonban az MSZP esetében ez a saját szavazói részéről alapvető elvárás, más párt esetében egy kevésbé fontos kötőszövet. A szocialisták céltudatossága, jóléti fókusza abban is tetten érhető, hogy – amennyiben nem tartották választási szempontból fontos témának – néhány olyan posztmaterális ügyben sem tettek vállalást, amelyek pedig egyébként pozitív fogadtatást kaphattak volna választóiktól.

Az SZDSZ ígéreteinek reszponzivitását a gazdasági téren mutatkozó lényeges különbség csökkenti jelentősen. A pártelit gazdasági liberalizmusa nem volt összhangban a tábor enyhe baloldali orientációjával – hogy ez egy „nevelő szándékú”, tudatosan felvállalt különbség, vagy a liberális párt politikusai esetleg nem is voltak tisztában szavazóik némileg baloldaliabb preferenciáival, az tíz év távlatából nem eldönthető. A zászlóshajótémák közül a fideszes korrupció elleni harc és

a demokrácia védelme viszont harmonizált a párt potenciális szavazóinak elvárásaival. A szocialistákhoz hasonlóan a szabaddemokraták sem törekedtek teljességre: figyelemre méltó, hogy egyáltalán nem alapoztak kulturális liberalizmusukra, ami pedig az akkori pártrendszerben az egyik fő megkülönböztető jegye volt az SZDSZ táborának.

A kulcstémák tekintetében 2002-ben kifejezetten közel került egymáshoz az MSZP és az SZDSZ szavazótábora. A gazdasági kérdések nem jelentettek feloldhatatlan ellentétet a két párt szimpatizánsai között, továbbá a Fidesz nacionalizmusának és demokráciafelfogásának elutasítása is erős kapcsolatot jelentett. Ha 2002 meghatározó témáit és a velük kapcsolatos attitűdöket összevetjük, az MSZP és az SZDSZ 2002-ben kezdődő kormányzását a fő kérdésekben akár biztos értékalapokon nyugvó szövetségként is értelmezhetnénk. A liberális párt szavazóinak enyhe szimpátiája az erős állam és a „jóléti rendszerváltás” felé azonban csak átmeneti maradt: kormányon már a szavazótáborok között is kialakult az a véleménykülönbség, amely a – választási ígérek alapján – a pártelitek körében már a kampányban megvolt. Rejtett kulturális törésvonalként húzódtak meg a társadalmi befogadással és a rendpártisággal, szabálykövetéssel kapcsolatos attitűdkülönbségek. Ami 2002-ben még elhanyagolható apróságnak tűnt, az a 2002–2010 közötti kormányzás második felében már igazi koalíciós feszültségforrássá vált – csakúgy, mint az időközben újra megerősödő gazdasági törésvonal.

II. FEJEZET

Sebők Miklós – Soós Gábor

Az ígéretkutatás eredményei és további kutatási irányok

A fejezet a 3. fejezetben bemutatott kutatási terv, valamint a kiegészítő kutatások kötetben közölt eredményeit foglalja össze és értékeli. A fókuszban a magkutatásnak a 4–7. fejezetben közölt eredményei vannak. Ezek szerint a 2002-es kampány 1677 egyedi ígérete sem számában, sem tematikus kiterjedtségében nem maradt el a vonatkozó nemzetközi kutatásokból kirajzolódó trendektől. A teljesítés szempontjából is görcső alá vett közel 300 MSZP-s program-, illetve SZDSZ-es médiaígéret ugyanakkor alig több mint fele volt érdemben vizsgálható. Az így kapott minta alig több mint fele teljesült egyszeri kormányzati döntés eredményeképpen, miközben az ígéretek majdnem 30%-át a koalíció nem teljesítette. Ez az arány nemzetközileg az alsó középmezőnyben található.

A fejezet a magkutatás ezen eredményei mellett kitér a 8–10. fejezetben közölt kiegészítő vizsgálatok bemutatására is. Ezek kapcsán láhattuk, hogy a 2002-es választásokat követően kormánykoalíciót alkotó két párt ígéretei megfogalmazása során igyekezett megfelelni a választóinak, és azt is, hogy – szemben a szakirodalom feltevésével – a pártok retorikai ígéretekkel is kérhetnek mandátumot a választóktól. Összességében a próbakutatás alapján megállapíthatjuk, hogy a 2002–2006-os ciklusban sok tekintetben érvényesült a mandátumelméleti leírás. A magyar politikai rendszerrel kapcsolatos általános következtetéseket ugyanakkor csak a kutatás időbeli és módszertani kiterjesztése nyomán vonhatunk le.

E tanulmánykötet írásai nagy utat jártak be a mandátumelmélet legelvontabb kérdéseitől az ígéretek azonosításának tisztán gyakorlati problémáig. A kötetben közölt kutatási eredmények ezzel együtt csak egy kezdeti lépést jelentenek az ígéretek informativitásának és teljesítésének magyarázata felé. Az első magyar átfogó ígéretkutatás ugyanis magán viseli a próbakutatások minden átmeneti jellegét.

Az általánosabb tanulságok levonásának talán legnagyobb akadálya, hogy a kutatás csak egy választásra, a 2002-es országgyűlési választásokra terjedt ki. Így nem rendelkezünk „természetes” összehasonlítási alappal az eredmények számára. Ezen a korláton ugyanakkor némileg enyhít, hogy az alkalmazott módszertan a

lehetőségekhez képest kompatibilis a vonatkozó nemzetközi kutatások megközelítésével, így az ígéretkutatás kiterjesztésével párhuzamosan bővíülhetnek a komparatív vizsgálatok lehetőségei is.

Szintén korlátozza az eredményértelmezést az, hogy a próbakutatás objektív okokból nem tudta felmérni az ellenzéki ígéretek teljesülését a 2002–2006-os kormányzati ciklusban. Ez az ígéretkutatás folytatásának egyik legfontosabb feladata lehet, hiszen a nemzetközi empirikus irodalom egyik központi feltevése a kormánypárti ígéretek relatíve jobb teljesülése. Másrészről ugyanakkor lehetőséget biztosít az adott koalíciós kormány két résztvevője által tett ígéretek teljesülésének vizsgálatára, ami szintén bevett az irodalomban.

Mindebből következik, hogy a próbakutatás az elméleti és empirikus munka összekapcsolásában egy önálló és gyakorlati vizsgálódásra alkalmas keret kifejtésén túl csak néhány józan észszel is megfogalmazható, egyben az irodalomban bevett hipotézis vizsgálatáig jutott el. Ez részben a kutatásszervezés logikájából fakad: amíg nem áll rendelkezésre egy megbízható módszertani apparátus az ígértteljesítés felmérésére (és ilyen kutatásunk idején nem volt elérhető a nemzetközi irodalomban), addig az oksági hipotézisek vizsgálata sem lehetséges. Összességében tehát, ha az elért eredmények korlátozottak is, véleményünk szerint több ponton bővítették a magyar politikára vonatkozó és általában a választási ígéretekkel kapcsolatos tudásunkat.

A kutatás legalább négy területen hozott új eredményeket: a mandátumelmélet, az ígéretek mandátumon túli politikaelméleti értelmezése és empirikus felmérése, a főáramú ígéretkutatás módszertana, valamint a mandátum fogalmának médiaígéretekre való kiterjesztése terén. Ezek közül elsőként a próbakutatás keretében meghatároztunk egy számos politikaelméleti hagyományra építő, ugyanakkor önálló elemeket is tartalmazó szintetizáló jellegű elméleti keretet (2. fejezet). Ez a pozitív mandátumelmélet gyenge változata, mely a lehetőségekhez képest koherens, egyben az empirikus alkalmazásra nyitott verbális modell.

A kutatás során ugyanakkor a főáramú pledge-irodalomtól eltérően felmértük, hogy milyen egyéb, a mandátumelmélettől eltérő koncepcióval közelíthetünk az ígéretkutatáshoz. Itt legalább három nyilvánvaló hiányosság tekintetében jelöltünk ki új kutatási irányokat. Egyrészt, egy dinamikus keretben vizsgáltuk a választások utáni mandátuminterpretációt (8. fejezet). Másrészt, mellékszereplői státuszukból kiemelve érdemben elemeztük a retorikai ígéretek szerepét (9. fejezet). Harmadrészt, lépéseket tettünk a választói igények és a politikai napirend ígéretkutatási integrációja irányába (10. fejezet). Mindhárom tanulmány számos új, paradigmákon átvívelő vagy interdiszciplináris kutatási irányt nyitott meg. Mindemelllett az alapkutatásban és kiegészítő modulokban folytatott adatgyűjtés eredményeképpen kialakított adatbázisok hozzájárulhatnak az eredeti kutatási koncepciótól akár teljesen eltérő irányú későbbi vizsgálódások sikeréhez is.

A próbakutatás harmadik nagy eredménycsoportja a módszertanhoz kötődik. Külön tanulmányban foglalkoztunk az ígéretazonosításhoz (4. fejezet) és az ígérek teljesítéséhez kapcsolódó metodológiai és kutatásszervezési problémákkal (6. fejezet). Mindkét esetben a nemzetközi irodalommal versenyképes, részletesen kidolgozott és transzparens empirikus vizsgálati keretet alakítottunk ki, nem elhallgatva a választott megközelítések tökéletlenségeit és a háttérükben álló átváltásokat sem.

A próbakutatás mindemellett bővítette a nemzetközi kutatási projekt szokásos gyűjtőkörét a figyelembe vett ígérek tekintetében. Bár a mandátum fogalmának médiaígéretekre való kiterjesztése nem példátlan, bevettnek sem nevezhető a pledge-irányzathoz tartozó kutatásokban. A politikusok által közölt választási programokon túl e kiterjesztés lehetőséget teremt a kampányok reaktív jellegének feltérképezésére is. Az az elméleti döntés, hogy a mandátumot nem tekintettük egyenlőnek a pártprogramokkal, új kutatási lehetőségek előtt is ajtót nyitott. Így például a pártok és választók közötti viszony kibővül a pártok versenyének momentumával, az ígértelicit vagy az ígérek kikényszerítésének lehetőségével. Mindeközben maga az eredeti kapcsolat politikusok és választók között immár nem feltétlenül egyirányú: a közvélemény nemcsak a „felülről lefelé” meghatározott mandátumra reagálhat, de például a sajtómunkatársak politikusokhoz címzett kérdései által „alulról felfelé” új elemekkel is bővítheti azt, ami már közelíti a kapcsolatot a delegálás ideáltípusához.

Az alábbiakban először a 3–7. fejezetek tanulságai alapján részletesebben is összefoglaljuk a magkutatás empirikus eredményeit, majd röviden bemutatjuk a lazábban kapcsolódó kutatási modulok (8–10. fejezet) konklúzióit. A fejezetet és a kötetet a további kutatási lehetőségekre történő kitekintés zárja.

A MANDÁTUMELMÉLETEN ALAPULÓ ÍGÉRETKUTATÁS EREDMÉNYEI

Áttekintés

A kötetben a 2. és 7. fejezet közötti részek egy ívet képeznek a „tisztá” mandátumelmélettől a leggyakorlatiasabb empirikus ígértkutatási problémákig. Az így meghatározott magkutatásban alkalmazott kérdéseket a 2. fejezet elméleti keretéből vezettük le, és a 3. fejezetben foglaltuk össze. Ezt követően két-két fejezetben foglalkoztunk az ígérek azonosításával, illetve teljesülésének felmérésével. Mindkét esetben először a módszertani kereteket tisztáztuk, majd egy empirikus fejezetben mutattuk be a 2002–2006-os kormányzati ciklusra vonatkozó eredményeket. E fejezetekből így kiolvashatóak a mandátumelméletre alapozott empi-

rikus ígéretkutatás első termékei, melyek jelzik a mandátumelmélet alkalmazásának lehetőségeit a magyar politika kontextusában.

Követve a 3. fejezetben meghatározott kutatási kérdéseket, azt vizsgáltuk, hogy a választási felhatalmazásnak tartalmat adó mandátum milyen mértékben érvényesült Magyarországon, illetve hogy az egyes dimenziókban mennyire bizonyult megfelelő leírásnak az általunk javasolt gyenge mandátumelméleti keret. E dimenziók közül három fő kérdéscsoportban kiemeltük a választók informáltságának mértékét; a felhatalmazás kötöttségének mértékét; a felhatalmazás erősségét, ill. egyediségét; a felelősség egyértelműségét, valamint a teljesítés mértékét (lásd I. táblázat).

I. táblázat: Az elméleti keret érvényesülése a 2002-2006-os ciklusban

Kutatási kérdéscsoportok (konceptualizálás)	Eredményváltozók (kutatási kérdések)	Eredményváltozók indikátorai (operacionalizált kérdések)	Eredmények
I. A kampányok információtartalma	(1) A választók informáltságának mértéke	Nem vizsgáltuk	Nem vizsgáltuk
	(2) A felhatalmazás kötöttségének mértéke	a, Milyen kiterjedtek és átfogóak az ígérek?	Új eredmények (lásd 2. táblázat)
		b, Milyen mértékben egyértelműek a benne foglalt vállalások?	Új eredmények (lásd 2. táblázat)
		c, Mennyire a kormányon múlik az ígérek teljesítése?	Új eredmények (lásd 2. táblázat)
		d, Mennyire dönthető el, hogy teljesült-e az ígért?	Új eredmények (lásd 2. táblázat)
II. A felhatalmazás egyértelműsége	(3) A felhatalmazás erőssége	a, A választók aktivitásának (választási részvétel) mértéke	Nem vizsgáltuk
		b, A párt szavazói többségének (a győzelem) mértéke	Nem vizsgáltuk
	(4) A felhatalmazás egyedisége	Pártok ígéreteinek egymástól való eltérése	Részleges adatfelvétel megtörtént
III. A teljesítés „erőssége”	(5) A felelősség egyértelműsége	a, Az alkotmányos hatalommegosztás mértéke	Nem vizsgáltuk
		b, A frakcióegyelem erőssége	Nem vizsgáltuk
		c, Egyéb formális (pl. választási rendszer) és informális intézményi korlátok	Nem vizsgáltuk
	(6) A teljesítés mértéke	a, Az ígérek százalékos teljesülése (pledge megközelítés)	Új eredmények (lásd 7. fejezet)
		b, A program főbb irányainak érvényesülése (saliency megközelítés)	Nem vizsgáltuk

A próbakutatás során az így meghatározott *teljes* mandátumelméleti keretnek csak egy részét vetettük empirikus vizsgálat alá. Nem foglalkoztunk azokkal a kutatási kérdésekkel, melyek kapcsán már álltak rendelkezésre elemzések: (1)a, (3)a, (3)b; amelyek a pártok viselkedésén túlmutató, ennek keretét adó intézményi kérdések irányába mutattak: (5); vagy amelyeket módszertani okokból vetettünk, legalábbis átmenetileg, el: (6)b. A vizsgált időszakban a teljes mandátumelmélet érvényesüléséhez így újabb kutatások, illetve egyes meglévő adatok másodelemzése is szükséges. Számos, a mandátumelmélet érvényesülése szempontjából *alapvető fontosságú* kérdés kapcsán ugyanakkor a kutatás fényében megfogalmaztunk következtetéseket, melyeket az alábbi két szakaszban foglalunk össze.

A kampányok informativitása

A mandátumelmélet érvényesülésének első feltétele a kampányok informativitása. Ez alatt a kötetben több dolgot is értettünk, melyek közül néhányat empirikus vizsgálat alá is vetettünk. A kampányok informativitása első megközelítésben meghatározza, hogy milyen mértékben kötött a választók által a képviselőknek adott mandátum, mely egyenesen arányos a mandátumelmélet mint empirikus modell erősségével. A kutatás során ezt az „üzenetküldő” (azaz a pártok) szempontjából vizsgáltuk: a választók tájékozottsága helyett csak a pártok által vállalt felhatalmazási kötöttséget (azaz az ígéreteket) elemeztük. Itt több, egymással részben átfedésben lévő szempontot érdemes mérlegelni: azt, hogy a pártok mennyire tesznek sok, átfogó és az állampolgárok számára jól azonosítható ígéretet; hogy az ígérek teljesítése elsődlegesen a kormányzati politikától vagy külső tényezőktől függ; illetve hogy a választók számára eldönthető-e, hogy teljesült-e az adott ígéret. Ha az ígérek kiterjedtek, átfogóak, egyértelműek, a kormány politikája által megvalósíthatóak és megvalósításuk egyszerűen értékelhető, akkor az eredmény összhangban van a mandátumelméleti keret elvárásaival (lásd 2. táblázat).

A 4., ill. 6. fejezetben kidolgoztuk a pártok választási programjainak és médiaígéreteinek egy lehetséges leírását az informativitás szempontjából. Az olyan természetes mértékegységeken túl, mint az ígérek száma, a kulcskategória az ígérek egyértelműsége volt, melyet tovább bontottunk konkrétságra és felelősségvállalásra. Vizsgáltuk továbbá, hogy mennyire voltak átfogóak az ígérek a közpolitikai spektrum tekintetében, illetve hogy mennyire voltak megvalósíthatóak csak kormányzati cselekvés által.

Az ígérek kiterjedtsége, azaz száma esetében fontos hangsúlyozni, hogy a több ígéret nem erősíti feltétlenül a mandátumelmélet érvényességét. Egyrészt a programok formátuma jelentősen befolyásolja az ígérek számát: a szocialisták programja röviden, szinte pontokba szedve sorolta az ígéreteket, míg a Fidesz részletes programot írt, ebben azonban sok ígéretet nem tartalmazó rész is megtalálható volt.

2. táblázat: A felbatalmazás kötöttségével kapcsolatos eredmények

Operacionalizált kutatási kérdés	Fejezet	Eredmények	Értékelés a mandátumelmélet feltevései szempontjából
Mennyire kiterjedtek az ígéretet tett az adott párt)?	5.	Jelentős számú ígéret, a párt nagysággal és ellenzéki szereppel arányosan, mely nagyságrendileg megfelelt a nemzetközi irodalomból kiolvasható számoknak.	Az ígéretetek száma megfelelt a minimálisan várhatóknak.
Mennyire átfogóak politikai-közpolitikai szempontból az ígéretetek?	5.	A két nagy párt programja kitért a legfontosabb területekre. Pártonként csak egy-két téma kapott jóval az átlag feletti figyelmet.	Az ígéretekből kirajzolódó programok átfogóak voltak.
Mennyire egyértelműek az ígéretetek?	5.	Az ígéretetek döntő többsége legalább részlegesen konkrét volt, a pártok és komponensek között ugyanakkor érdemi eltérések voltak.	A pártok törekedtek arra, hogy legalább részlegesen konkrét ígéreteket tegyenek.
Mennyire működik a kormányzaton az ígéret teljesítése?	5.	A pártok tízből kilencszer outputígéreteket tettek, és e tekintetben nem volt különbség kormánypárt és ellenzéki között.	A pártok elsősorban kormányzati cselekvéssel megvalósítható ígéreteket tettek.
Mennyire dönthető el egyértelműen az ígéret teljesítése?	7.	Az ígéretetek majd egyharmada retorikai jellegű volt, és további 13 százalékról sem volt egyértelműen eldönthető a teljesülés.	A teljesítés szempontjából a közel 300 ígéretnek alig több mint fele volt érdemben vizsgálható.

A 2002-es választáson azonosított 1677 egyedi ígéret első ránézésre sok, és még inkább az a teljes, 3701 darabos ígéretkör. Az ígéretetek konkrétságának, átfogó jellegének stb. ismerete hiányában ugyanakkor nem zárható ki, hogy sok pontatlan ígéret vonatkozott néhány témára, ami nem az informativitást jelzi. Az ígéretetek számát tekintve nagy eltérések mutatkoztak a pártok között: az ellenzékben kampányoló MSZP majdnem háromszor annyi ígéretet tett, mint a főként kormányzati teljesítményét védelmező Fidesz, míg az SZDSZ méretével arányosan – azaz kisebb mértékben – vette ki a részét az ígéretetek megfogalmazásából. Az ígéretetek száma alapján a 2002-es magyar kampány nem maradt el a vonatkozó nemzetközi kutatásokból kirajzolódó trendektől (vö. 3. fejezet 2. táblázat).

A választási ígéretetek átfogó jellegét az általuk lefedett politikai-közpolitikai területek kiterjedtségével közelítettük. A mandátumelmélettel összhangban kevés olyan területet találtunk, melyet egyik nagy párt sem említett a kampányában. Valódi *issue ownership* talán csak az SZDSZ esetében figyelhető meg (korrupció, transzparencia), a két nagy párt igyekezett a lehető legtöbb területen minél nagyobb számú ígéretet tenni. A témák a Fidesz esetében tűntek a leginkább kiegyensúlyozottnak, míg az SZDSZ érintette a legkevesebb területet.

Az ígéretetek egyértelműségét konkrétságuk és számon kérhetőségük alapján vizsgáltuk, melyek közül mérvadónak az előbbi bizonyult. 2002-ben a Fidesz-ígéretetek voltak a maguk 71,4%-val a legkonkrétabbak, míg az SZDSZ ígéreteinek

49,3%-a, az MSZP ígéreteinek pedig 44,5%-a volt teljesen konkrét. Mindhárom párt esetében meghaladta a 80%-ot a legalább részben konkrét ígéretek aránya. Az általános konkrétságon belül ugyanakkor az egyes komponensek tekintetében vegyes eredmények születtek. A számszerűsíthető ígéretek alig bő egyharmados arányt képviseltek, e tekintetben a konkrétsági versenyt a Fidesz nyerte. Fordított volt a helyzet (MSZP-vezetés volt) az ígéretek alig több mint felénél megfigyelhető módosítási irány tekintetében, míg a fogalmi pontosság terén a Fidesz járt az élen, az SZDSZ pedig a két nagy párt között helyezkedett el.

A felhatalmazás kötöttségének fontos jellemzője, hogy az ígélet megvalósítható-e pusztán kormányzati cselekvéssel (output), vagy inkább valamely – a pártokon kívül álló tényezőktől is függő – eredmény (outcome) elérésére irányul. A vizsgálat eredménye alapján egyértelműen kijelenthető, hogy 2002-ben a pártok elsősorban olyan ígéretekkel tettek, melyeket más szereplők részvétele nélkül is képesek lennének megvalósítani. A legkevésbé merésznék az MSZP bizonyult, hiszen az ígéreteinek mindössze 7,3%-a esett a kormányzati eredmény kategóriába. A Fidesz és az SZDSZ esetében az outcome-ígéretek aránya II–III% között mozgott. Összességében a párt és az ígélet típusa közötti kapcsolat rendkívül gyenge volt, miközben az eredmények alapvetően megfeleltek a mandátumelmélet elvárásainak.

Az ígéretek informativitását befolyásoló tényezők között fontos még megemlíteni az ígéretek teljesülésének eldönthetőségét. Részleges átfedésben a konkrétság jellemzőivel – s egyben meghaladva azokat – azon ígéretek „viselkednek jól” e tekintetben, melyek kapcsán mindent figyelembe véve egyértelműen azonosítható, ha az ígélet teljesült. A vizsgált 298 ígélet 31%-a retorikai jellegű volt, míg további 7%-ról csak elméletileg lett volna megállapítható, hogy teljesült-e, de ennek a gyakorlatban különböző akadályai voltak. Összességében tehát valamivel kevesebb mint az ígéretek kétharmadáról volt eldönthető, hogy teljesült-e, ami valamelyest árnyalja a relatíve pozitív konkrétsági mutatókat.

Ezzel együtt is megállapítható ugyanakkor, hogy a kampány informativitására, s ezen belül a felhatalmazás kötöttségére vonatkozó 5 empirikus kritérium alapján a pártok 2002-es viselkedése jobbra megfelelt a *gyenge* mandátumelmélet kínálta leírásnak.

A leíró statisztikák elemzése mellett többváltozós modellekkel is vizsgáltuk néhány változó nettó hatását az ígéretek egyértelműségére. A pártok esetében a Fidesz ígéretei egyértelműbbek voltak, mint a szocialistáké, az SZDSZ esetében ugyanakkor ez a hatás nem ilyen világos, itt a függő változó szerinti kategóriákon múlik, hogy melyik irányba változik az ígéretek egyértelműsége az MSZP-ígéretekéhez képest. Az adatforrást tekintve a médiaígéretek nagyobb valószínűséggel voltak részben egyértelműek és egyértelműek, mint a pártprogramokban található ígéretek. Vagyis általánosságban elmondható, hogy a pártok több információt közvetítettek a médiában a választók felé, mint legfőbb hivatalos kam-

pánydokumentumukban. Különbség mutatkozik ugyanakkor a Fidesz- és az MSZP-médiaígéretnek egyértelműségét tekintve: a Fidesz médiaígéretei kevésbé egyértelműek, mint a szocialistáké. A Fidesz választási programjában azonosított ígéretnek átlagosan több információt hordoznak, mint az MSZP-programban található ígéret. A kormányzati eredményre tett ígérettel kapcsolatban megállapítható, hogy az outputígéretnek esetében nagyobb a valószínűsége a nagyobb egyértelműségnek, míg a közpolitikai területek közül a gazdasági ígéret volt a legeggyértelműbbnek tekinthető.

A teljesítés erőssége

A próbakutatás másik nagy empirikus blokkja a harmadik kérdéscsoporton belül a kampányígéret teljesítésére vonatkozott. A kutatási projekt alapján a pledge-központú megközelítést választottuk, azaz az egyedi ígéret teljesítését javasoltuk vizsgálni. E függő változó kapcsán számos magyarázó tényezőt is hadrendbe állítottunk.

Az érdemben vizsgálható (tesztelhető) és a kutatásban kivitelezhető (kormánypárti) ígéret 168 darabos állományának körülbelül a fele teljesült egyszeri kormányzati döntés eredményeképpen. Ha az inkább teljesült és az inkább nem teljesült ígéretet összevonjuk egy „részben teljesült” kategóriába, akkor az ígéret egynegyede tartozik ide. Az ígéret majdnem 30%-át a kormány nem teljesítette. Ez az arány – az alkalmazott 2, ill. 3 fokozatú skála függvényében – nemzetközileg az alsó középmezőnyben található. Az eredmények összehasonlíthatósága ugyanakkor számos szempontból korlátozott: az eltérő alkotmányos-, párt- és választási rendszerekben más-más évtizedekben és részben eltérő módszertan mellett mért eredmények nem adnak egyértelmű kontextust konklúzióinknak.

Az ígéretteljesítés valószínűségét növelő tényezők közül az implicit mandátumelméleti feltevésekkel összhangban kiemelkedett az ígéret koalíciós szerződésben való szerepeltetése és kisebb mértékben a párt relatív mérete. A várakozásokkal ellentétben a tárcabirtoklás ugyanakkor nem javította a teljesülés esélyét, és az ígéret kormányzati cselekvéshez kapcsolódó jellege is csak kis mértékben (igaz, ez utóbbinál az alacsony elemszám miatt az eredmények inkább érdekesek, mint robosztusak). Az ígéretteljesülésre vonatkozó mandátumelmélettel kompatibilis hipotézisek vizsgálata így egyes eredményeket hozott.

KIEGÉSZÍTŐ KUTATÁSOK

A kötet végén három olyan fejezet található, amely az első fejezetben bemutatott elméleti kereten, a pozitív mandátumelmélet gyenge változatán túllép. Az egyik a mandátumkérés előzményeit, a másik a mandátum tulajdonképpeni megszületését, a harmadik pedig a nem specifikus, retorikai ígéreteket tárgyalja.

Az ígéretkutatás, ahogy a 3. fejezet bemutatja, a mandátumelmélet talaján állva a mandátumot mint a pártok választási programjának közpolitikai ígéreteit értelmezi. A mandátumelmélet alaptételeit ugyan nem érinti, ám a demokratikus elmélet szempontjából korántsem lényegtelen kérdés a közpolitikai programok forrása. Miért azt ígérlik a versengő pártok, amit? Miért az adott programokat érzik a programírók politikailag lehetségesnek és szükségesnek? A demokratikus képviselő szempontjából a szűkebb kérdés, hogy az igényelt mandátum mennyiben kapcsolódik a választói akarathoz.

Bíró Nagy András a kötet 10. fejezetében kísérletet tesz annak felmérésére, hogy a pártok mennyire válaszolnak a választók elvárásaira. A kutatás elvárások alatt az adott párt stabil bázisának kialakult átlagos álláspontját érti. A legáltalánosabb megállapítás az lehet, hogy a későbbi kormánykoalíciót alkotó két párt igyekezett megfelelni a választóinak. A szocialisták különösen követni látszottak a táborukat, és nem fogalmaztak meg olyan álláspontot, amely ellentétes lett volna a támogatóik véleményével. Az egyetlen meglepő elem, hogy a cigányság ügyében hallgatott az MSZP programja. Az SZDSZ sok szempontból rezponzív volt, de két érdekes eltérés is akad. A párt nem húzta elő a kulturális liberalizmus kártyáját, ám tett ígéreteket, amelyek a gazdasági szabadelvűséget tükrözték. Pedig az előbbi megfelelt a szavazóbázis várakozásainak, az utóbbi viszont nem. Nem tudjuk, hogy a pártvezetők elitizmusa, szándékos stratégiája vagy tudatlansága húzódik meg e kampánydöntés mögött.

A magyar politikatudomány más irányainak is fontos eredmény, hogy a vizsgált pártok a saját térfelükön játszottak. Az MSZP nem próbált a Fidesz által birtokolt ügyekben megszólalni, és fordítva. Szintén jelentős általános megállapítás, hogy a két párt táboruk közel állt egymáshoz. A későbbi koalíció alapulhatott a választói hasonló attitűdjein is.

Bíró Nagy András úttörő tanulmánya számos korlátot tartalmaz. Mindenekelőtt a viszonyítási alap bevallottan pontatlan. A választói akaratot olyan közvélemény-kutatásokból állapította meg a kutatás, amelyek nem a választási kampány idején készültek. Teljes megfelelést nem is lehet elérni, mert ehhez minden egyes ígéret megtétele előtti időszakból széles körű és az ígéret témájának megfelelő választói véleményt kellene gyűjteni. Mindazonáltal az ígértétel és a vélhető igényfelmérés idejét jobb adatanyaggal közelebb kellene hozni ahhoz, hogy a tanulmány megállapításainak érvényességi szintje növekedjen.

Az ígérek tartalmának és a közpolitikai programok létrejöttének megértéséhez másfajta kutatások is elengedhetetlenek lennének. Interjúk és dokumentum-elemzések közelebb juttathatnának annak megértéséhez, hogyan alakulnak ki a pártprogramok. Nem vizsgálja, hogy az elitek követik a párttáboraik akaratát, vagy a pártok sikeresen formáltak saját választói bázisokat. Fontos, a demokratikus politika gyökeréig hatoló kérdés, hogy eltérés esetén szándékosan döntenek-e a pártelitek a választói preferenciától való eltérésről, vagy egyszerűen nem ismerik a saját választóikat. Ha a döntés tudatos, sokat tenne hozzá a demokráciáról alkotott képünkhöz, ha megtudhatnánk, vajon elvi, ideológiai alapon áll-e a széles körű igények mellőzése, vagy a pragmatikus politika (pl. speciális érdekcsoportok kiszolgálása, személyes rivalizálás) vezet ehhez. Ez természetesen a fordított esetben is érdekes kérdés, amikor a pártelitek meggyőződésük ellenére képviselik a közvélemény akaratát. Ezzel újabb olyan fontos kérdések empirikus elemzéséhez jutunk, mint a rezponzív képviselő esetleges kárai, illetve a populizmus demokratikussága. A rezponzivitás és hiányának valós okai még sok kutatási témát inspirálhatnak.

Ahogy a mandátumelméletek általában, a pozitív mandátumelmélet 2. fejezetben bemutatott gyenge változata is azt feltételezi, hogy a pártok fogalmazzák meg a mandátumot, amelynek végrehajtására a választási folyamatban felhatalmazást kérnek. A kérdés ebben a felfogásban az, hogy a választási megbízás létrejött-e. Amennyiben egyértelmű, melyik párt vagy pártok nyerték a választást, a mandátumelmélet eme formája számára az is magától értetődő, mi a végrehajtandó mandátum. Nem szükségszerű azonban a mandátum formálódásának ez a felfogása.

Brunczel Balázs tanulmánya a 8. fejezetben tulajdonképpen ugyanúgy mandátumelmélettel foglalkozik, ahogy a fő kutatás is. Megfordítja azonban a mandátumformálás feltételezett útját. A közvélemény diskurzusainak konstitutív szerepe kerül előtérbe azzal, hogy a mandátumot akkor és abban a formában tekinti létezőnek, amikor és ahogy hisznek benne. Az érvelés központi eleme, hogy a megbízás akkor fejt ki valódi hatást, ha az a politikai aktorok számára megfelelő módon létezik. A választási procedúra ebben a logikában befolyásolhatja, de önmagában nem hozza létre a mandátumot. A mandátum akkor alakul ki, amikor hinni kezdenek benne a politikusok és az újságírók. A módszertan ennek megfelelően azokra a megnyilatkozásokra irányul, amelyek a választási győzelmet mandátumként értelmezik.

A szerzőnek nehéz dolga volt a magyarországi eset vizsgálatakor. A szakirodalomban prezentált kutatások más intézményi környezetben zajlottak. Részben a politikai intézmények különböznek (pl. az amerikai prezidenciális rendszerétől), részben a média rendelkezik más sajátosságokkal. Mivel az egész gondolkodásmód az eszmék politikaformáló erejét állítja középpontba, a politikai kultúrák különbözősége is számít. Mindez oda vezet, hogy a módszerek egyszerű replikálása a magyarországi viszonyok között nehézségekbe ütközhet. A problémákat a kutatás mint első kísérlet csak részben tudta kezelni. Az amerikai mód-

szertan alapján kevés empirikus anyagot lehetett találni. Ezek is inkább a választási eredmény okait taglalják, a mandátum létrejöttéről mindössze öt újságcikk szólt az adott időszakban. Ennek fényében nemcsak módszertani innovációra lenne szükség a jövőben, hasonló kutatásokban, hanem azt is meg kellene elméltetni, hogy a magyarországi demokrácia működésében a mandátuminterpretációnak milyen politikai helye van.

A projektünk kutatási tervében az egyik nagy döntés a mandátum közpolitikai programként való értelmezése volt (lásd 3. fejezet). Habár ez a döntés mandátumelméleti logikánkba teljesen beleillett, és megfelel a nemzetközi ígéretkutatások megszokott megközelítésének (pl. Royed 1996), korántsem az egyetlen lehetséges választás. Egy másik kiegészítő kutatásunk (9. fejezet) éppenséggel azokat az ígéreteket vizsgálja, amelyeket az eddigi kutatásokban mint retorikai ígéreteket negligáltak. A retorikai jelentése ebben az esetben legtöbbször nem teljesen semleges, nemcsak a pártmegtámasztások mozgósító erejére utal, hanem azok tartalmatlanságára, az elkötelezettség vélt hiányára és akár a manipulatív jellegére. Szűcs Zoltán Gábor és Gyulai Attila nemcsak amellett érvel, hogy a negatív hozzáállás nem megalapozott, de amellett is, hogy a retorikai ígérek az adott politikai környezetben valójában mandátumot eredményeznek. A szerzők nem tagadják, hogy a retorikai ígérek információtartalma a konkrétság értelmében alacsony. Másfelől azonban az információsűrités, szelektálás, hangsúlyozás és meggyőzés révén képesek mandátumot formálni, méghozzá olyat, amely nemcsak a kampány aktuális témáiban foglal állást, hanem az analógia és elvi állásfoglalás folytán a későbbi kormányzásra vonatkozóan is támpontokat ad.

A 2002-es választási ígérek elemzése demonstrálta, hogy – a nemzetközi szakirodalmon is túllépve – a retorikai ígéreteket érdemes elemezni. A retorikai ígérek nem értelmezhetetlenek. Bár objektíve nehezen vagy egyáltalán nem mérhetőek, tartalmilag – akár szimbolikusan, akár közpolitikailag, akár a politikai térben való elhelyezéssel – komoly kööttségeket foglalnak magukban. Ez ugyanúgy mandátumot eredményez, érvelnek a szerzők, ahogy a kristálytiszt, könnyen számon kérhető policyígérek.

A retorikai ígérekre vonatkozó kutatásban többféleképp is érdemes lehet továbblépni. Először is, az elméleti keret további finomítást igényel. A retorika széles körű irodalmával ugyanúgy több kapcsolatot lehet találni, mint a demokráci elméletekkel. Másodsor, módszertanilag óriási lépés lenne egy olyan metodika kidolgozása, amely a retorikai ígérek megvalósulását értékelné. Szimbolikus győzelmek és általános célok elérése a politika része, gyakran az elemzők is rámutatnak ezekre. A választási ígérekhez kapcsolásuk nagymértékben kiterjesztené az ígéretkutatás hatókörét. Végül, a retorikai ígérek további, más választásokból származó empirikus feltárása – hasonlóan az ígéretkutatási projekt egészéhez – bővítené a magyarországi politikáról való tudásunkat.

KITEKINTÉS

A 3. fejezetben felsorolt indokok alapján döntöttünk amellett, hogy az ígéretkutatás első fázisa próbajellegű lesz. A próbakutatásnak a módszertani és elméleti előkészítést kellett szolgálnia. E kötet reményeink szerint megmutatta, hogy az ígéretkutatás elméletileg releváns, módszertanilag lehetséges és a gyakorlatban is megvalósítható. Ennek jegyében indult el a kutatás következő fázisa 2012 őszén. Ennek egyik célja, hogy 2014 végéig az összes pártprogramokban található ígéretet feldolgozza 1990-től a 2014-es választásokig. Az így létrejövő adatbázis már nem mintavételt, hanem egy adott körben a teljes adatuniverzum feltárását jelenti. Az ígéretkutatás e szakaszának másik célja az ígéretetek teljesítésének felmérése két további választási ciklusra (1998–2002 és 2006–2010) vonatkozóan. A próbakutatás eredményeit is hozzáadva ezzel három ciklusról (1998–2010) lesz információnk, ami jelentősen megnöveli az ígéretteljesítéssel kapcsolatos hipotézisek tesztelésének esélyeit. Az ígéretkutatás újabb eredményeit magyar és angol nyelven is publikálni fogjuk, amelynek része lesz egy a jelen kötethez hasonló tanulmánykötet.

Irodalomjegyzék

- Aldrich, John H. – Rohde, David W. 1995. *Theories of the Party in the Legislature and the Transition to Republican Rule in the House*. Working Paper series 5. Political Institution and Public Choice, Michigan State University.
- Andeweg, Rudy B. – Thomassen, Jacques J. A. 2005. Modes of Political Representation. Toward a New Typology. *Legislative Studies Quarterly* 4. 507–528.
- APSA Committee on Political Parties 1950. *Toward a More Responsible Two-Party System*. New York: Rinehart.
- Artés, Joaquín – Bustos, Antonio 2008. Electoral Promises and Minority Governments: An Empirical Study. *European Journal of Political Research* 3. 307–333.
- Ashworth, Rachel E. 2000. Party Manifestos and Local Accountability: A Content Analysis of Local Election Pledges in Wales. *Local Government Studies* 3. II–30.
- Barber, Benjamin 1984. *Strong Democracy*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Baumgartner, Frank R. – Jones, Bryan D. – Wilkerson, John 2011. Comparative Studies of Policy Dynamics. *Comparative Political Studies* 8. 947–972.
- Beck László – Bíró Nagy András – Róna Dániel 2011. Szabadesésben. Az MSZP 2006–2010 közötti népszerűségvesztésének politikai napirendi magyarázatai. In Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest: DKMKA – Századvég. 193–216.
- Béland, Daniel – Cox, Robert Henry (eds.) 2011. *Ideas and Politics in Social Science Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Birch, Anthony H. 1964. *Representative and Responsible Government*. London: Unwin.
- Bíró Nagy András 2011. Az új pártrendszer térképe. Programok, párteltek és szavazótáborok a 2010-es választások után. In Sándor Péter (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről* (DVD-kiadás). Budapest: DKMKA.
- Braun, Dietmar – Gilardi, Fabrizio (eds.) 2006. *Delegation in Contemporary Democracies*. London – New York: Routledge.
- Brooks, Joel E. 1990. The Opinion-Policy Nexus in Germany. *The Public Opinion Quarterly* 4. 508–529.
- Budge, Ian 2001. Validating Party Policy Placements. *British Journal of Political Science* 1. 210–223.
- Budge, Ian – Farlie, Dennis 1983. *Explaining and Predicting Elections: Issue Effects and Party Strategies in Twenty-Three Democracies*. London–Boston: Allen & Unwin.
- Budge, Ian – Hofferbert, Richard I. 1990. Mandates and Policy Outputs: U.S. Party Platforms and Federal Expenditures. *American Political Science Review* 1. III–131.
- Budge, Ian – Hofferbert, Richard I. 1992. The Party Mandate and the Westminster Model: Election Programmes and Government Spending in Britain, 1948–85. *British Journal of Political Science* 2. 151–182.

- Budge, Ian – Klingemann, Hans-Dieter – Volkens, Andrea – Bara, Judith – Tanenbaum, Eric 2001. *Mapping Policy Preferences, Estimates for Parties, Electors and Governments, 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Costello, Rory – Thomson, Robert 2008. Election Pledges and Their Enactment in Coalition Governments: A Comparative Analysis of Ireland. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 3. 239–256.
- Cox, Gary W. – McCubbins, Mathew D. 2005. *Setting the Agenda: Responsible Party Government in the U.S. House of Representatives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Robert 1956. *A Preface to Democratic Theory*. Chicago–London: The University of Chicago Press.
- Dahl, Robert 1989. *Democracy and its Critics*. New Haven – London: Yale University Press.
- Dahl, Robert 1990. Myth of the Presidential Mandate. *Political Science Quarterly* 3. 355–372.
- Dryzek, John S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- Enyedi Zsolt – Kenneth Benoit 2011. Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest: DKMKA – Századvég. 17–42.
- Fearon, James D. 1999. Electoral Accountability and the Control of Politicians: Selecting Good Types versus Sanctioning Poor Performance. In Przeworski, Adam – Stokes, Susan C. – Manin, Bernard (eds.): *Democracy, Accountability and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press. 55–97.
- Finer, Samuel E. 1975. Manifesto Moonshine. *New Society* 13 November. 379–380.
- Fishkin, James 1991. *Deliberative Democracy*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Fitzsimmons, Michael P. 2002. *The Remaking of France: The National Assembly and the Constitution of 1791*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flynn, Greg 2011. Rethinking Policy Capacity in Canada: The Role of Parties and Election Platforms in Government Policy-Making. *Canadian Public Administration – Administration Publique Du Canada* 2. 235–253.
- Frogner, André-Paul 2000. The Normative Foundations of Party Government. In Blondel, Jean – Cotta, Maurizio (eds.): *The Nature of Party Government: A Comparative European Perspective*. London: Palgrave. 21–38.
- Gofas, Andreas – Hay, Colin (eds.) 2010. *The Role of Ideas in Political Analysis. A portrait of Contemporary Debates*. London – New York: Routledge.
- Grossback, Lawrence J. – Peterson, David A. M. – Stimson, James A. 2005. Comparing Competing Theories on the Causes of Mandate Perceptions. *American Journal of Political Science* 2. 406–419.
- Grossback, Lawrence J. – Peterson, David A. M. – Stimson, James A. 2007. *Mandate Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harmel, Robert 2011. *The How's and Why's of Party Manifestos: Some Thoughts for a Cross-National Research Agenda*. Paper prepared for discussion at the Workshop on “Why and How of Party Manifestos in New and in Established Democracies”, ECPR Joint Sessions of Workshops, St. Gallen, Switzerland, 12–17 April, 2011.
- Hershey, Marjorie Randon 1994. The Meaning of a Mandate: Interpretations of ‘Mandate’ in 1984 Presidential Election Coverage. *Polity* 2. 225–254.
- Hindmoor, Andrew 2004. *New Labour at the Centre. Constructing Political Space*. Oxford: Oxford University Press.
- Hobolt, Sara Binzer – Klemmensen, Robert 2005. Responsive Government? Public Opinion and Government Policy Preferences in Britain and Denmark. *Political Studies* 6. 379–402.

- Horn Gábor 2003. Gondolatok az SZDSZ választási kampányáról, annak következményeiről. In Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2002-ről*. Budapest: DKMKA. 1305–1309. http://staatswissenschaft.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/inst_staatswissenschaften/scherman_k/Paper_Linking_Election_Pledges_to_Policy_Outcome_S5PN24.pdf
- Jacobs, Lawrence R. – Shapiro, Robert Y. 1994. Studying Substantive Democracy. *Political Science and Politics* 1. 9–17.
- Judge, David 1999. *Representation. Theory and Practice in Britain*. London – New York: Routledge.
- Kalogeropoulou, Efthalia 1989. Election Promises and Government Performance in Greece: PASOK's Fulfilment of its 1981 Election Pledges. *European Journal of Political Research* 3. 289–311.
- Karácsony Gergely 2006. Árkok és légvárak. A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon. In Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamenti választás, 2006*. Budapest: DKMKA. 59–104.
- Kelley, Stanley 1983. *Interpreting Elections*. Princeton: Princeton University Press.
- King, Gary – Laver, Michael – Hofferbert, Richard I. – Budge, Ian – McDonald, Michael D. 1993. Party Platforms, Mandates, and Government Spending. *The American Political Science Review* 3. 744–750.
- Klingemann, Hans-Dieter – Hofferbert, Richard I. – Budge, Ian 1994. *Parties, Policies and Democracy*. Boulder, CO: Westview Press.
- Körösi András 2006. Elszámoltatható-e a kormány? Képviselő, demokrácia és a 2006. évi választások. In Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest: DKMKA – Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet. 253–292.
- Körösi András 2007a. Politikai vezetés: a klasszikus demokrácia és a paternalizmus között. Racionalizmus és szkepticizmus a demokráciaelméletben. *Századvég* 3. 3–35.
- Körösi András 2007b. A demokratikus elitizmus konszenzusán túl. *Politikatudományi Szemle* 4. 7–28.
- Körösi András 2008. A felhatalmazáselmélet védelmében. Válasz Meszerics Tamás kritikájára. *Politikatudományi Szemle* 4. 161–172.
- Körösi András 2009. Beyond the Happy Consensus about Democratic Elitism. *Comparative Sociology* 3. 364–382. (Magyarul: A demokratikus elitizmus konszenzusán túl. *Politikatudományi Szemle* 2007/4. 7–28.)
- Körösi András 2012. *Politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltatásra. Magyar politika, 1990–2010*. Working Papers in Political Science sorozat I. MTA TK Politikatudományi Intézet.
- Krehbiel, Keith 1998. *Pivotal Politics: A Theory of U.S. Lawmaking*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Krippendorff, Klaus 1980. *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. London: Sage Publications.
- Laver, Michael – Budge, Ian (eds.) 1992. *Party Policy and Government Coalitions*. London: Macmillan.
- Lewin, Leif 2007. *Democratic Accountability: Why Choice in Politics Is Both Possible and Necessary*. Cambridge: Harvard University Press.
- Manin, Bernard 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manin, Bernard – Przeworski, Adam – Stokes, Susan C. 1999a. Introduction. In Przeworski, Adam – Stokes, Susan C. – Manin, Bernard (eds.): *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press. 1–26.
- Manin, Bernard – Przeworski, Adam – Stokes, Susan C. 1999b. Elections and Representation. In Przeworski, Adam – Stokes, Susan C. – Manin, Bernard (eds.): *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press. 29–54.

- Mansbridge, Jane. 2008. *A „Selection Model” of Political Representation*. KSG Working Paper series ' February. Harvard University.
- Mansergh, Lucy – Thomson, Robert 2007. Elections Pledges, Party Competition, and Policymaking. *Comparative Politics* 3. 311–329.
- McDonald Michael. D. – Budge, Ian 2005. *Elections, Parties, Democracy: Conferring the Median Mandate*. Oxford: Oxford University Press.
- Meszerics Tamás 2008. Demokratikus-e a felhatalmazáselmélet? Megjegyzések Körösi András tanulmányához. *Politikatudományi Szemle* 4. 147–159.
- Moury, Catherine 2011. Italian Coalitions and Electoral Promises: Assessing the Democratic Performance of the Prodi I and Berlusconi II Governments. *Modern Italy* 1. 35–50.
- Naurin, Elin 2011. *Election Promises, Party Behaviour and Voter Perceptions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Neuendorf, Kimberly A. 2002. *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Noel, Hans 2010. Methodological Issues in the Study of Political Parties. In Maisel, L. Sandy – Berry, Jeffrey M. (eds.): *The Oxford Handbook of American Political Parties and Interest Groups*. Oxford: Oxford University Press.
- Page, I. Benjamin – Shapiro, Y. Robert 1983. Effects of Public Opinion on Policy. *The American Political Science Review* 1. 175–190.
- Pasquino, Pasquale 2001. One and Three: Separation of Powers and the Independence of the Judiciary in the Italian Constitution. In Ferejohn, John – Rakove, Jack N. – Riley, Jonathan (eds.): *Constitutional Culture and Democratic Rule*. Cambridge: Cambridge University Press. 205–222.
- Pennings, Paul 2005. Parties, Voters and Policy Priorities in the Netherlands, 1971–2002. *Party Politics* 1. 29–45.
- Peterson, David A. M. – Grossback, Lawrence J. – Stimson, James A. – Gangl, Amy 2003. Congressional Response to Mandate Elections. *American Journal of Political Science* 3. 411–426.
- Pethő András 2009. Így tették lejtőre Magyarországot I. rész. Az ígéretözön és előzményei. <http://www.origo.hu/ittthon/20090717-igy-tettek-lejtore-magyarorszagot-i-resz-a-szaznapos-program.html>.
- Pétry, François 1988. The Policy Impact of Canadian Party Programs: Public Expenditure Growth and Contagion from the Left. *Canadian Public Policy* 4. 376–389.
- Pétry, François 1991. Fragile Mandate: Party Programmes and Public Expenditures in the French Fifth Republic. *European Journal of Political Research* 2. 149–171.
- Pétry, François 1995. The Party Agenda Model. Election Programmes and Government Spending in Canada. *Canadian Journal of Political Science* 1. 51–84.
- Pétry, François – Collette, Benoît 2006. Le gouvernement Charest a-t-il respecté ses promesses ? In Pétry, François – Bélanger, Éric – Imbeau, Louis M. (eds.): *Le Parti libéral. Enquête sur les réalisations du gouvernement Charest*. Québec: Presses de l'Université Laval. 83–101.
- Pétry, François – Collette, Benoît 2007. *Measuring How Political Parties Keep Their Promises* (manuscript). <http://www.poltext.capp.ulaval.ca/upload/fichier180.pdf>.
- Pétry, François – Collette, Benoît 2009. Measuring How Political Parties Keep Their Promises. A Positive Perspective from Political Science. In Imbeau, Louis M. (ed.): *Do They Walk as They Talk? Speech and Action in Policy Processes*. Springer: New York. 65–80.
- Pitkin, Hanna 1967. *The Concept of Representation*. University of California Press.
- Pomper, Gerald – Lederman, Susan 1980. *Elections in America*. New York: Longman.
- Przeworski, Adam – Stokes, Susan C. – Manin, Bernard (eds.) 1999. *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pulzer, Peter G. J. 1975. *Political Representation and Elections in Britain*. London: George Allen & Unwin.

- Rallings, Colin 1987. The Influence of Election Programmes: Britain and Canada, 1945-1979. In Budge, Ian – Robertson, David – Hearl, Derek (eds.): *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-war Election Programmes in 19 Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press. 1–14.
- Ranney, Austin. 1954. *The Doctrine of Responsible Party Government: Its Origins and Present State*. Urbana: University of Illinois Press.
- Riker, William H. 1996. *The Strategy of Rhetoric. Campaigning for the American Constitution*. New Haven: Yale University Press.
- Robertson, David 1976. *A Theory of Party Competition*. London–New York: John Wiley and Sons.
- Rose, Richard 1984. *Do Parties Make a Difference?* Chatham, Mass.: Chatham House Publishers.
- Rousseau, Jean Jacques. 1985. *The Government of Poland*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Royed, Terry J. 1996. Testing the Mandate Model in Britain and the United States: Evidence from the Reagan and Thatcher Eras. *British Journal of Political Science* 1. 45–80.
- Royed, Terry J. – Borelli, Stephen A. 1997. Political Parties and Public Policy: Social Welfare Policy from Carter to Bush. *Polity* 4. 539–563.
- Royed, Terry J. – Borelli, Stephen A. 1999. Parties and Economic Policy in the USA: Pledges and Performance, 1976-1992. *Party Politics* 1. 115–127.
- Schattschneider, E. Elmer 1942. *Party Government*. New York: Holt Rinehart & Winston.
- Schermann – Ennsner-Jedenastik 2012. *Linking Election Pledges to Policy Outcomes: The Austrian Case*. Paper Prepared for the 4th ECPR Graduate Conference at Jacobs University, July 4-6, 2012, Bremen.
- Sebők Miklós 2007. A választási ígéretek politikaelmélete. A mandátumelmélet és korlátai. *Századvég* 3. 37–60.
- Shamir, Michal – Shamir, Jacob – Sheaffer, Tamir 2008. The Political Communication of Mandate Elections. *Political Communication* 1. 47–66.
- Strøm, Kaare – Müller, Wolfgang C. – Bergman, Torbjörn (eds.) 2003. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Sundquist, James L. 1988. Needed: A Political Theory for the New Era of Coalition Government in the United States. *Political Science Quarterly* 4. 613–635.
- Szántó Zoltán 2009. Kontraszelekció és erkölcsi kockázat a politikában. Vázlat az információs aszimmetria közgazdaságtani fogalmainak politikatudományi alkalmazhatóságáról. *Közgazdasági Szemle* június. 563–571.
- TÁRKI 2001. *Elemzések a gazdasági és társadalompolitikai döntések előkészítéséhez*. November. Budapest: TÁRKI. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a071.pdf>.
- TÁRKI 2002. *Elemzések a gazdasági és társadalompolitikai döntések előkészítéséhez*. Március. Budapest: TÁRKI. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a099.pdf>.
- Thome, Helmut 1999. Party Mandate Theory and Time-Series Analysis. A Methodological Comment. *Electoral Studies* 4. 569–585.
- Thomson, Robert 2001. The Programme to Policy Linkage: The Fulfilment of Election Pledges on Socio-Economic Policy in the Netherland, 1986-1998. *European Journal of Political Research* 2. 171–197.
- Thomson, Robert – Royed, Terry – Naurin, Elin 2010. *The Program-to-Policy Linkage: A Comparative Study of Election Pledges and Government Policies in the United States, the United Kingdom, the Netherlands and Ireland*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Washington DC., USA, September 2-5.

- Tóka Gábor 2005a. A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, bálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA. 17–63.
- Tóka Gábor 2005b. A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, bálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA. 243–321.
- Tsebelis, George 2002. *Veto Players: How Political Institutions Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Urbinati, Naida 2006. *Representative Democracy: Principles and Genealogy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Williams, Richard 2006. Generalized Ordered Logit/Partial Proportional Odds Models for Ordinal Dependent Variables. *The Stata Journal* 1. 58–82.